

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΣΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ 2007-08

**Υγειονομικά και προνοιακά Ιδρύματα της Χίου,
στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα**

ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΡ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ
ΙΑΤΡΟΣ ΡΕΥΜΑΤΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΥΠΟΒΛΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΛΑΡΙΣΑ 2008

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ & ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ «ΓΚΡΙΖΑ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ»

Αριθ. Εισ.: 7474/1

Ημερ. Εισ.: 08-09-2009

Δωρεά:

Ταξιθετικός Κωδικός: Δ

362.110 949 582

MIX

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

004000083669

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΙΣΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΑΝΤΩΝΑΚΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ 2007-08

**Υγειονομικά και προνοιακά Ιδρύματα της Χίου,
στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα**

ΑΝΔΡΕΑΣ ΦΡ. ΜΙΧΑΗΛΙΔΗΣ
ΙΑΤΡΟΣ ΡΕΥΜΑΤΟΛΟΓΟΣ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΥΠΟΒΛΗΘΗΚΕ ΣΤΟ ΤΜΗΜΑ ΙΑΤΡΙΚΗΣ
ΤΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΥΓΕΙΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΛΑΡΙΣΑ 2008

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ορίστηκε στην 3^η/ 25-5-2007 Γενική Συνέλευση Ειδικής Σύγκλησης του
Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Γεώργιος Αντωνακόπουλος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Νικηφόρος Αγγελόπουλος αναπλ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Μιχαήλ Μελέκος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΕΠΤΑΜΕΛΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ορίστηκε στην 5^η/ 11-7-2007 Γενική Συνέλευση Ειδικής Σύγκλησης του
Τμήματος Ιατρικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Γεώργιος Αντωνακόπουλος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Νικηφόρος Αγγελόπουλος αναπλ. Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Μιχαήλ Μελέκος Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Μάρκος Σγάντζος Λέκτορας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Αδάμ Πασχάλης Μολυβάς Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Κωνσταντίνος Γουργουλιάνης Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
Νικόλαος Σκεντέρης Καθηγητής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Η υποστήριξη της Διατριβής αυτής δεν σημαίνει αναγκαστικά και την
αποδοχή εκ μέρους του Πανεπιστημίου των απόψεων του συγγραφέα.

Οφείλω θερμές ευχαριστίες στον Καθηγητή κύριο Γεώργιο Αντωνακόπουλο για την πολύτιμη και πολύπλευρη συνδρομή του στην εκπόνηση της διατριβής αυτής. Θερμά επίσης ευχαριστώ όλα τα μέλη της Τριμελούς και Επταμελούς Επιτροπής. Επίσης ευχαριστώ την Δρα Ιστορίας της Ιατρικής κυρία Σεβαστή Χαβιάρα - Καραχάλιου για την εμπύχωσή της στην προσπάθεια αυτή.

Η εργασία αυτή δεν θα είχε πραγματοποιηθεί χωρίς την ουσιαστική βοήθεια των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Αρχεία Ν. Χίου), της Βιβλιοθήκης Χίου «Α. Κοραής», του «Σκυλίτσειου» Νοσοκομείου Χίου, αλλά και άλλων φορέων της Χίου, των οποίων τις Διοικήσεις και τους εργαζόμενους ευχαριστώ θερμά.

Τέλος ευχαριστώ όλους εκείνους οι οποίοι βοήθησαν, ο καθένας με τον τρόπο του, στην εξεύρεση και επεξεργασία του υλικού της διατριβής. Δυστυχώς η ονομαστική υπόμνησή τους, αν και επιθυμητή, είναι πρακτικά αδύνατη.

Ανδρέας Φρ. Μιχαηλίδης

**Υγειονομικά και προνοιακά Ιδρύματα της Χίου,
στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ιστορία της Χίου μετά τα μέσα του 14^{ου} αιώνα χωρίζεται σε τρεις μεγάλες ιστορικές περιόδους: Τη γενοουκρατία (1346-1566), την τουρκοκρατία (1566-1912) και την μεταπελευθερωτική περίοδο, κατά την οποία το νησί παρέμεινε προσαρτημένο στον εθνικό κορμό. Κατά τη διάρκεια των τριών αυτών χρονικών περιόδων σημαντικά γεγονότα διαδραματίστηκαν στην κοινωνική και οικονομική ζωή της Χίου. Οι Γενοβέζοι κατακτητές οργάνωσαν την οικονομική ζωή κατά τα δικά τους δυτικά πρότυπα, οι Τούρκοι διαχειρίστηκαν το νησί κατά τρόπο προνομιακό, ενώ το Αθηνοκεντρικό κράτος κατέγραψε και εδώ τις τραγικές αντιφάσεις του, όπως άλλωστε συνέβη σε όλη την ελληνική περιφέρεια.

Τα υγειονομικά πράγματα του νησιού κινήθηκαν σε ανάλογους άξονες.

Οι υγειονομικές μονάδες που ιδρύθηκαν από τους Γενοβέζους δυνάστες στη Χίο, οργανώθηκαν κατά τα πρότυπα των αντίστοιχων Ιδρυμάτων που λειτουργούσαν στην πατρίδα τους. Θέλοντας να εξασφαλίσουν κυρίως τα οικονομικά συμφέροντά τους, ενδιαφέρθηκαν σοβαρά για την οργάνωση ενός υγειονομικού ιστού στο Νησί, που θα τους εξασφάλιζε ακμαία τη δραστηριότητά τους, χωρίς επιδημίες ή ασθένειες. Μας είναι λοιπόν γνωστή η οικοδόμηση υγειονομικών μονάδων, απομονωτηρίων στην ύπαιθρο χώρα, αλλά και η εφαρμογή συστηματικών μέτρων υγειονομικού χαρακτήρα. Η ίδρυση του Λοιμοκομείου της Χίου, του Λωβοκομείου, του Ορφανοτροφείου αλλά και του παλαιού Νοσοκομείου τοποθετείται στα πρώτα χρόνια της γενοβέζικης κατοχής του Νησιού. Παράλληλα η ύπαρξη κτισμάτων χαρακτηριστικών της γενοβέζικης αρχιτεκτονικής, που χρησιμοποιήθηκαν συστηματικά για την απομόνωση ασθενών που έπασχαν από μολυσματικά νοσήματα, βρίσκονται ακόμη και σήμερα διάσπαρτα από τη μια μέχρι την άλλη άκρη του Νησιού. Τέλος η ιστορικά μαρτυρημένη εφαρμογή κανόνων ελευθεροκοινωνίας στο λιμάνι της Χίου, σημαντικής εμπορικής πύλης του Αρχιελάγους, υπογραμμίζει την παραπάνω διαπίστωση.

Σημαντική όμως είναι και η περίοδος της τουρκοκρατίας για τα υγειονομικά πράγματα της Χίου. Οι Οθωμανοί, λόγω θρησκευτικής πεποιθήσης, αδιαφόρησαν γενικότερα για την προστασία της υγείας στην αυτοκρατορία τους. Όμως με τα προνόμια που παραχώρησαν επέτρεψαν στις διάφορες κοινότητες την αυτοορ-

γάνωσή τους και με τον τρόπο αυτό τους έδωσαν τη δυνατότητα να μεριμνήσουν οι ίδιες για την υγιεινομική θωράκισή τους.

Σε γενικότερο επίπεδο, μας είναι γνωστό το γεγονός ότι κατά τη διάρκεια της τουρκοκρατίας οι ελληνορθόδοξες κοινότητες είχαν οργανωθεί στη βάση δυο ξεχωριστών πυρήνων: Αυτού της οθωμανικής περιφερικής διοίκησης και της ορθόδοξης εθνοθρησκευτικής κοινότητας (μιλλέτ). Το βάρος για την ανάληψη πρωτοβουλιών για την καλλιέργεια της παιδείας και της υγείας ανέλαβαν αποκλειστικά οι ίδιες οι κοινότητες. Κατάφεραν μάλιστα σε τοπικό επίπεδο να καλλιεργήσουν τα γράμματα, αλλά και την υγεία σε επίπεδο θαυμαστό.

Για να ευοδωθούν όμως οι σπουδαίες αλλαγές, που συνέβησαν στο υπόδουλο Γένος στα τέλη του 19ου αιώνα, προηγήθηκε η δημοσίευση του Χάτι-ι-Σερίφ από το Σουλτάνο Αβδούλ Μετζήτ το 1836. Με το διάταγμα αυτό εγκαινιάστηκε η περίοδος των μεταρρυθμίσεων για την οθωμανική αυτοκρατορία, γνωστή ως «*τανζιμάτ*»¹. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές δημιούργησαν ένα εξαιρετικά ευνοϊκό κλίμα και για τους Έλληνες².

Μετά τον Κριμαϊκό Πόλεμο οι ευρωπαϊκές δυνάμεις εξανάγκασαν τον Σουλτάνο να παραχωρήσει το δικαίωμα της ισότητας σε όλους τους Οθωμανούς υπηκόους της Αυτοκρατορίας. Έτσι το 1856 εκδίδεται ο χάρτης Χάτι-ι-Χουμαγιούν. Στο άρθρο Δ', προβλέπεται η ελεύθερη ανοικοδόμηση ή η επισκευή κατά το αρχικό σχέδιο σχολείων, ναών αλλά και νοσοκομείων³.

Στη συνέχεια, το 1862 και με υπόδειξη της Υψηλής Πύλης ψηφίζονται από μικτό Εθνικό Προσωρινό Συμβούλιο του Πατριαρχείου οι Γενικοί Κανονισμοί, ένα είδος καταστατικού χάρτη των δικαιωμάτων του Γένους. Οι Κανονισμοί αυτοί επηρέασαν την εκπόνηση Κανονισμών πολλών χριστιανικών Κοινοτήτων της οθωμανικής επικράτειας. Οι κανονισμοί αυτοί στην πλειοψηφία τους διελάμβαναν και τα των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων της κάθε Κοινότητας⁴.

Άλλη σημαντική συνισταμένη του κλίματος για την οργάνωση και λειτουργία

Οι επαναλαμβανόμενες βιβλιογραφικές παραπομπές παρατίθενται χωρίς συντμήσεις

1 Παπαστάθης Χ., *Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984, σ. 9

2 βλ. Σαρρή Ν., Εισαγωγή στο Αποστολίδης Ν., *Αναμνήσεις από την Κωνσταντινούπολη*, Αθήνα 1996, σ. 22

3 Στράντζαλης Π., *Η Σχολή της Παναγίας (1833) και το Ζωγράφειο Γυμνάσιο (1893) Κωνσταντινουπόλεως. Συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης του υπόδουλου Ελληνισμού*, Αθήνα 2003, σσ. 77,79

4 Μας είναι γνωστοί για παράδειγμα οι Κανονισμοί που περιείχαν διατάξεις σχετικές με τα Νοσοκομεία των Κοινοτήτων του μακεδονικού χώρου: Θεσσαλονίκης, Βιτολίων, Μοναστηρίου, Κρουσόβου, Καβάλας κ.α. [Παπαστάθης Χ., *Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 153-154,173-174, 193-194,203,290,309,320]

των Ιδρυμάτων στη Χίο ήταν και τα προνόμια τα οποία απολάμβανε το νησί, εξαιτίας του μονοπωλιακού χαρακτήρα του προϊόντος που παρήγαγε: της μαστίχας. Η διατήρηση βέβαια των προνομίων ήταν μια διαρκής και αδιάλειπτη προσπάθεια των Χίων. Παραδειγματικά αναφέρουμε το γεγονός ότι κατά τον 17ο αιώνα, η συμβολή του Αλέξανδρου Μαυροκορδάτου (του εξ Απορρήτων) για τη διατήρηση των προνομίων και την προστασία των Ιδρυμάτων ήταν καθοριστική⁵.

Ως Ιδρύματα θα θεωρήσουμε ανεξάρτητους Οργανισμούς παροχής υπηρεσιών υγείας ή προνοιακής μέριμνας με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά: Αυτά ιδρύθηκαν με δαπάνες ευπόρων Χίων, οι οποίοι μάλιστα μερίμνησαν με ανάλογα κληροδοτήματα για τη μετέπειτα ομαλή λειτουργία τους. Είχαν ανεξάρτητη δομή και λειτουργία, η οποία διατηρήθηκε σε όλα τα χρόνια της λειτουργίας τους. Διοικήθηκαν αρχικά από αυτοδιοικητικούς θεσμούς της Κοινότητας των Χίων (τη Δημογεροντία) και στη συνέχεια -μετά την απελευθέρωση- από Διοικητικά ή Εφορευτικά Συμβούλια που λειτουργούσαν στα πλαίσια ειδικού νομοθετικού πλαισίου του ελληνικού Κράτους (κοινωφελή Ιδρύματα). Σημαντικό ρόλο στη Διοίκηση των Ιδρυμάτων έπαιξε η τοπική εκκλησία μέσω του εκάστοτε Μητροπολίτη. Ο χαρακτήρας τους ήταν πάντα κοινωφελής, ενώ για τη συντήρησή τους συνεισέφεραν, εκτός των απλών Χίων, πολλοί εύποροι Χίοι, απανταχού της γης.

Με την έννοια αυτή αποκλείσαμε από τη μελέτη αυτή άλλες υγειονομικές μονάδες που λειτούργησαν τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο στο Νησί, όπως το Στρατιωτικό Νοσοκομείο, το Νοσοκομείο Αφροδισίων & Δερματικών Νόσων Χίου, το Δημόσιο Οφθαλμιατρείο, το Ίδρυμα Περιθάλψεως της Γενικής Διοικήσεως Χίου, την Πολυκλινική Γ. χ Φρ. Ανδρεάδη, καθώς και άλλες ιδιωτικές Κλινικές. Οι μονοσες αυτές λειτούργησαν ή υπό την απόλυτη εποπτεία του κράτους⁶, ή με ιδιωτικοοικονομικά κριτήρια, ενώ στη λειτουργία τους οι κοινοτικοί θεσμοί δε διαδραμάτισαν κανένα ουσιαστικό ρόλο.

Όσον αφορά στο Ίδρυμα «Γηροκομείο Ζωρζή Γεωργίου Μιχαλινού», αυτό βρίσκεται εκτός του χρονικού ορίζοντα της παρούσας μελέτης. Η διαθήκη του Ζωρζή Μιχαλινού συντάχθηκε στις 20 Απριλίου 1932, κηρύχθηκε έγκυρος στις 31 Ιουλίου 1942, υπό του Ανωτάτου Δικαστηρίου του Λονδίνου, ενώ το καταστατικό λειτουργίας του Γηροκομείου δημοσιεύθηκε στο ΦΕΚ 159 της 24ης Ιουλίου 1950 (τ. Α΄).

Ως αρχικό χρονικό όριο της εργασίας αυτής επιλέχθηκε το έτος 1881, διότι ο καταστρεπτικός σεισμός που συνέβη τότε επέβαλε την ανακαίνιση ή και την ανακατασκευή των Ιδρυμάτων. Μετά το σεισμό του 1881, το μεν Λοιμοκομείο παρέμεινε ε-

5 Κούγκου Ε., *Διαμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας κατά την Τουρκοκρατία*, Αθήνα 1971, σσ. 128-130.

6 Γενική Διοίκησης Χίου, *Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου Χίου 1917-1919*, τ. 2ον, σ. 59,60

ρείπιο, το Νοσοκομείο κατασκευάστηκε εκ νέου, το δε Λωβοκομείο ανακαινίστηκε⁷.

Ως τελικό χρονικό όριο επιλέχθηκε το 1940, χρόνος κατά τον οποίο ο πόλεμος ανέτρεψε την ομαλή λειτουργία των Ιδρυμάτων ή και ανέστειλε δραστηριότητές τους. Αυτός λοιπόν ο χρονικός ορίζοντας αποτελεί το πεδίο της έρευνάς μας.

Ως σκοπός της εργασίας αυτής ορίστηκε η μελέτη της διαδρομής των Ιδρυμάτων που εξετάζονται. Από καθαρά φιλανθρωπικά Ιδρύματα, όπως ξεκίνησαν, το Νοσοκομείο, το Λωβοκομείο και το Μαιευτήριο, με την πάροδο του χρόνου, μεταλλάχθηκαν σε σύγχρονες νοσηλευτικές μονάδες. Η μεταλλαγή αυτή βέβαια υπαγορεύθηκε από συγκεκριμένες ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες που επικράτησαν στο νησί κατά την περίοδο που μελετήθηκε. Αναπόφευκτες ήταν και οι επιδράσεις του διεθνούς παράγοντα, όπως και η ισχυρή σχέση της Κοινότητας με την Κωνσταντινούπολη. Το υλικό λοιπόν τοποθετήθηκε σε ένα ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, αναγκαίο για την υπογράμμιση της σχέσης αυτής. Αναπόφευκτα, υπογραμμίστηκε και η κοινωνική προσφορά των Ιδρυμάτων αυτών, που όπως θα δείξουμε, έλαβε εθνικές διαστάσεις.

Όσον αφορά στο μόνο προνοιακού χαρακτήρα Ίδρυμα που εξετάζεται, το Ορφανοτροφείο, διερευνήθηκε η κοινωνική προσφορά του κατά τη διάρκεια της σύντομης διαδρομής του κατά τη χρονική περίοδο που μας ενδιαφέρει.

Αναπόφευκτα, δεν εξαντλήθηκαν όλοι οι δυνατοί τρόποι προσέγγισης και αξιολόγησης του διαθέσιμου βιβλιογραφικού και αρχειακού υλικού. Με την έννοια αυτή δεν περιλήφθηκαν στη μελέτη αυτή στοιχεία που δεν προσέφεραν στην κατεύθυνση του σκοπού της εργασίας αυτής, όπως προαναφέρθηκε.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω στον Καθηγητή της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας κ. Γεώργιο Αντωνακόπουλο, ο οποίος ενθάρρυνε την πραγματοποίηση της εργασίας αυτής, καθώς και την οφθαλμίατρο και διδάκτορα της Ιστορίας της Ιατρικής κ. Σεβαστή Χαβιάρα - Καραχάλιου για τη γενικότερη στήριξη της. Θερμές ευχαριστίες οφείλω επίσης στην επιτροπή παρακολούθησης της εργασίας, καθώς και σε όλους εκείνους οι οποίοι με βοήθησαν στην εκπόνησή της.

Η εκπόνηση της εργασίας αυτής θα ήταν αδύνατη χωρίς την υποστήριξη της Βιβλιοθήκης Χίου "Α. Κοραΐς" καθώς και των Γενικών Αρχείων του Κράτους (Αρχεία Νομού Χίου).

⁷ Άμαντος Κ., "Η επέτειος της απελευθέρωσης της Χίου", περ. *Αιγαίο*, Τ. 2ος, τ. 4ο, σ. 227

«ΣΚΥΛΙΤΣΕΙΟ» ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΧΙΟΥ

Εισαγωγικά

Πρώτοι οι Γενοβέζοι δυνάστες, κατά τη διάρκεια της κατοχής του Νησιού (1346-1566), ενδιαφέρθηκαν για την κατασκευή Νοσοκομείων στη Χίο.

Έτσι, από τις αρχές της κυριαρχίας των Μαονέζων⁸ αναφέρεται η ύπαρξη Νοσοκομείου μέσα στο Κάστρο της Χίου, το οποίο ήταν προσαρτημένο στη Μονή των Αυγουστίνων⁹. Στη συνέχεια, οι Μαονέζοι προσέθεσαν στην υγειονομική θωράκιση της Χίου ξενώνες, κατά το πρότυπο των Ξενώνων των βυζαντινών¹⁰. Έτσι μας είναι γνωστός ο Ξενώνας του Αγίου Αντωνίου Del Borgo, καθώς και αυτός του Αγίου Αντωνίου της Απλωταριάς¹¹. Ως υγειονομικά οικήματα φαίνεται πως χρησιμοποιήθηκαν επίσης και διάφορες κατοικίες, όπως ο οίκος Σφυράτση στην περιοχή του Παλαιοκάστρου¹². (Εικ. 1).

Στη συνέχεια, περί το 1640, με συνεισφορές ευπόρων Χιακών οικογενειών, κτίστηκε Νοσοκομείο στην περιοχή του Κάτω Αιγιαλού (το επονομαζόμενο και της Παναγίας της Κεχαριτωμένης, επειδή βρισκόταν στον περίβολο της ομώνυμης Μονής)¹³.

Στην ίδια περιοχή, περί το 1753, θεμελιώθηκε εκ νέου με δαπάνες του Κοινότητας των Χίων και την επιστασία του ιατρού Πέτρου Δημ. Σκυλίτση το Νοσοκομείο,

8 **Μαόνα (Mahona)**: Μετοχικού τύπου εταιρεία που ανέλαβε την οικονομική εκμετάλλευση της Χίου (κύρια της μαστίχας), αμέσως μετά την κατάληψη του Νησιού από τους Γενοβέζους το 1346. Οι μέτοχοι της εταιρείας (26 αρχικά) ήταν Γενοβέζοι, αργότερα δε έλαβαν και την προσωνυμία Ιουστινιάνι. Παρέμειναν στη Χίο μέχρι την κατάληψή της από τους Τούρκους το 1566 και ουσιαστικά αυτοί ασκούσαν τη διοίκηση του νησιού [Κατλάς Κ., *Η Χίος υπό τους Γενονησιούς*, 1908, σσ. 60 κ.ε.. επίσης Χαροκόπος Αντ., *Αι απελευθερωτικά προσπάθειαι των Χίων κατά των Γενοατών και Τούρκων*, Χίος 1961, σσ. 9-10 επίσης Marmara R., *Chio*, Istanbul 2005, σσ. 196-216 επίσης Miller W., "The Genoese in Chios, 1346-1566", στο περ. *The English Historical Review*, vol. XXX, no. 119, σσ. 418-432 επίσης Απμαο Ε., *In giro per il Mar Egeo con Vincenzo Coronelli*, Firenze χ. χρ. έκδ, σ. 133]

9 Σάρρου Αιμ., "Το Κάστρον της Χίου", περ. *Αθηνά Τ. ΚΗ'* (1916), σ. 95

10 Κωνσταντέλος Δ., *Βυζαντινή φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια*, Αθήνα χ. χρ., σσ. 252-253

11 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2001, σσ. 33-34 επίσης Ροδοκανάκης Δ., *Ιουστινιάναι - Χίος*, Εν Σύρω 1900, σ. 21

12 Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σ. 137

13 Σκαρβέλης Γ., "Παναγία η Χαριτωμένη. Υπήρξε Νοσοκομείο και Ξενώνας", περ. *Medicus Hippocraticus*, τ. 6, σσ. 38-40 επίσης Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σ. 137

Εικ. 1.: Μαρμάρινη πύλη (βόρεια είσοδος) του Νοσοκομείου με ανάγλυφο το θυρέο των Ιουστινιάνι, πιθανά σε δεύτερη χρήση. (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

που έμελλε να καταστραφεί στο μεγάλο σεισμό του 1881. Κτίστηκε κοντά στο ναό της Παναγίας της Κεχαριτωμένης, που ανήκε στην οικογένεια των Βούρων, του κλάδου των Δε Κόζη¹⁴. Η κατασκευή του ολοκληρώθηκε το 1780¹⁵. Το Νοσοκομείο αυτό ήταν δυναμικότητας 200 κλινών, περιέθαλπε φρενοβλαβείς¹⁶, γέροντες, ορφανά και πτωχούς, ενώ οι φτωχοί ταξιδιώτες φιλοξενούνταν σ' αυτό δωρεάν¹⁷. Ένα μεγάλο μέρος από τα έξοδα λειτουργίας του κάλυπταν με εισφορές, δωρεές και αφιερώσεις, όλοι οι Χιώτες¹⁸. Οι Έφοροι του Νοσοκομείου ήσαν τρεις, ενώ τις υπηρεσίες τους προσέφεραν αφιλοκερδώς και τέσσερις επιστάτριες¹⁹.

Κατά την καταστροφή του Νησιού από τους Τούρκους το 1822, το Νοσοκομείο εγκαταλείφθηκε, χωρίς όπως φαίνεται να έχει καταστραφεί ολοσχερώς, μια και χρησιμοποιήθηκε αργότερα για την περίθαλψη των τραυματιών κατά την ατυχή εκστρατεία του Φαβιέρου στη Χίο το 1827²⁰.

Πιθανώς, το 1870 να έγινε και νέα ανακαίνιση του Ιδρύματος²¹. (Εικ. 2).

14 Σιτσιλιάνος Δ., *Σταμάτιος Δεκόζης Βούρος*, Αθήνα 1943-1962, σ. 62

15 Βούρος Ι., *Περί Νοσοκομείων σχεδίασμα*, Παρίσι 1831, σ. 50. Ο Ζολώτας αναφέρει πως το Νοσοκομείο αυτό ιδρύθηκε την περίοδο 1753-1766 [Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάββου Αμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σ. 507]

16 Φαίνεται πως και στη Χίο εφαρμόζονταν πρακτικές καθήλωσης των ασθενών με ψυχικά νοσήματα (παλούκωμα), μια και σωζόταν στο νησί η κατάρα «που να σε παλουκώσουνε στον σπιταλιού την πόρτα» μέχρι τις αρχές του 20ού αιώνα [Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., *Τόποι απομόνωσης και τρόποι αντιμετώπισης των ψυχοπαθών στον ευρύτερο ελληνικό χώρο, πριν από την ίδρυση του Δρομοκαΐτειου, στο Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο 1887-1987 +(15) εκατό δεκαπέντε χρόνια κοινωνικής προσφοράς*, Αθήνα 2001, σ. 91]

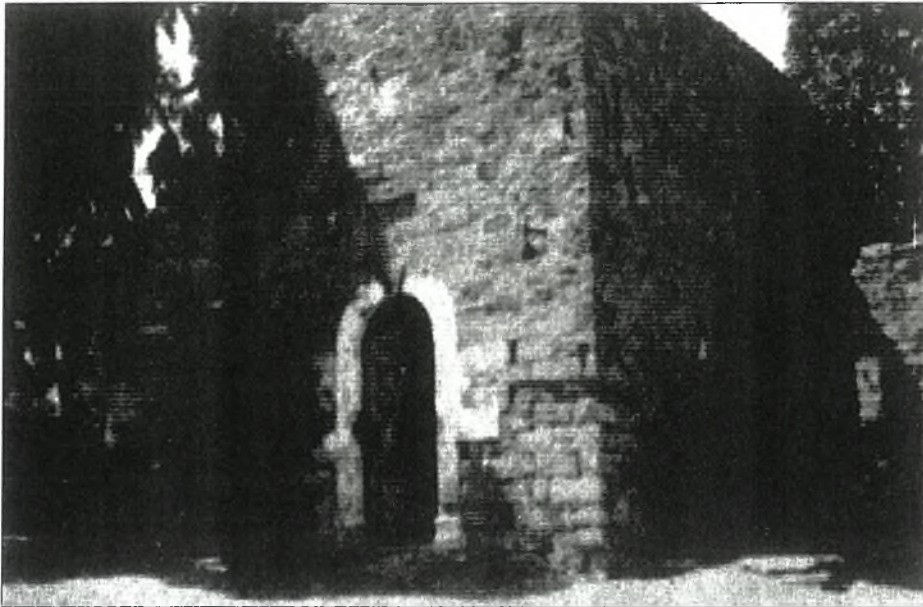
17 Βούρος Ι., *Περί Νοσοκομείων σχεδίασμα*, Εν Παρισίους 1831, σ. 47 επίσης Σγουρός Κ., *Ιστορία της νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι το 1700 μ.Χ.* (επιμ. Αργέντη Φ.), Αθήνησιν 1937, σ. 591

18 Σγουρός Κ., *Ιστορία της νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι το 1700 μ.Χ.* (επιμ. Αργέντη Φ.), Αθήνησιν 1937, σ. 591

19 Α. Κ., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χίω 1866, σσ. 22-23

20 Γκιάλας Αθ., *Η ελληνική ιατρική και οι Έλληνες ιατροί από της Αλώσεως μέχρι της Εθνεγερσίας*, Αθήναι 1979, σ. 215

21 Η πληροφορία είναι έμμεση, από τις παλιότερες σφραγίδες του Νοσοκομείου οι οποίες αναφέρουν: *Εφορεία του Νοσοκομείου Χίου 1870* και έχουν στο κέντρο παράσταση δύο χεριών που κρατούν σταυρό [Αρχείο Ανδρέα Φρ. Μιχαηλίδη, φακ. Νοσοκομείο Χίου - Οικονομικά, Διαχειριστικά]

Εικ. 2.: Το παλιό Νοσοκομείο των Χίων (της Παναγίας της Κεχαριτωμένης).
Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2000

Όμως, όπως προαναφέρθηκε, ο καταστρεπτικός σεισμός που το 1881 μετέτρεψε σε ερείπια το μεγαλύτερο μέρος του Νησιού, καθώς και τα γειτονικά παράλια της Ερυθραίας, έβαλε τέλος στη λαμπρή πορεία του νοσηλευτικού αυτού Ιδρύματος²². Από την καταστροφή σώθηκε μόνον το ισόγειο οίκημα του Γηροκομείου²³. Επιπροσθέτως θα πρέπει να αναφέρουμε και τη σοβαρή οικονομική δυσπραγία που αντιμετώπιζε το Νοσοκομείο κατά τις τελευταίες δεκαετίες της λειτουργίας του²⁴.

Έτσι, οι Έφοροι απευθύνουν και πάλι έκκληση στους απανταχού Χιώτες για τη συλλογή χρημάτων υπέρ του Νοσοκομείου²⁵. Συγκεντρώνονται 136.239 γρόσια για την άμεση αντιμετώπιση των αναγκών²⁶. Όλοι όμως αντιλαμβάνονται την αδήριτη ανάγκη για την ίδρυση νέου Νοσοκομείου.

22 Κοκκινάκης Δ., Στοιχεία παροχής βοήθειας και υγειονομικής περίθαλψης από την Ελληνική και τις ξένες Κυβερνήσεις κατά τη διάρκεια των πολύνεκρων σεισμών του 1881 στη νήσο Χίο, Πρακτικά Ημερίδας Ιστορίας της Ιατρικής *Η Ιατρική στα νησιά του Αρχιπελάγους*, Χίος 2004, σ. 30

23 Τα ερείπια του Νοσοκομείου, απέναντι από τη Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», σώζονταν μέχρι τα μεταπολεμικά χρόνια, ενώ σήμερα διασώζεται μόνο τμήμα της υδατοδεξαμενής (φουντάνας) του Νοσοκομείου. Το ισόγειο τμήμα του παλαιού Νοσοκομείου χρησιμοποιήθηκε επίσης και ως σχολείο της Κοινότητας [Γεωργιάδης Γ., *Ο εν Γαλατά ιερός ναός του Αγίου Ιωάννου των Χίων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1898, σ. 196]

24 Βλ. Ισολογισμούς του Νοσοκομείου στο Καββάδας Στ., *Η εν Χίω Βιβλιοθήκη Κοραΐ*, Εν Αθήναις 1933, σσ. 221 (αφ. χειρ. 1114), 223 (αφ. χειρ. 1130), 226 (αφ. χειρ. 1159), 231 (αφ. χειρ. 1197), 244 (αφ. χειρ. 1302), 245 (αφ. χειρ. 1308)

25 Βλ. και *Ομιλία προτρεπτική εις συνδρομήν υπέρ του Νοσοκομείου υπό Γρηγορίου, μητροπολίτου Χίου, του Βυζαντίου*, Εν Χίω 1871

26 Σημαντικό υπήρξε και το κληροδότημα της Μαρουκώς Τομαζή Ράλλη, 500 λιρών στεργλινών για τον ίδιο σκοπό [εφημ. *Νεολόγος*, 28 Φεβρ. 1881, αφ. φ. 3854, σ. 2 κ.ε. όπου και αναλυτικός πίνακας δωρητών]. Νέο κατάλογο δωρητών δημοσιεύει η εφημ. *Νεολόγος* 22 Αυγ. 1883, αφ. φ. 4287, σ. 3

Εικ. 3.: Περικλής Καναλάς (Αμαντός Κ., Χίος και Χίος, Αθήναι 1959)

Το ιστορικό της ίδρυσης του Νοσοκομείου

Από το 1872 είχαν αρχίσει να συρρέουν συνεισφορές υπέρ του εν περιστάσει ευρισκόμενου Νοσοκομείου. Οι Χιώτες από την Οδησό, το Λονδίνο, τη Μασσαλία, την Τεργέστη, την Κωνσταντινούπολη, τη Σύρο, την Αθήνα, το Λίβερπουλ, την Αίγυπτο και, όπου γης, προσέφεραν γενναίες συνεισφορές. Έτσι μαζί με τις συνεισφορές των κατοίκων της Χίου συγκεντρώνονταν περίπου 125.000 γρόσια κατά μέσο όρο ετησίως²⁷.

Τον Αύγουστο του 1879 η Αγγελική Μαυρογορδάτου από την Πετρούπολη διαθέτει υπέρ του Νοσοκομείου 8.928,57 φρ. Το ποσόν αυτό κατατέθηκε στην Εθνική Τράπεζα και εξυπηρετήσε αργότερα τις ανάγκες του νέου Νοσοκομείου²⁸.

Τον Απρίλιο του 1880 ο Ζωρζής Δρομοκαΐτης (Πάφυλας) μέσω της συζύγου του δώρισε στο Νοσοκομείο 112.000 δρχ. οι οποίες κατατέθηκαν έντοκα στην Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος²⁹. Όρισε οι τόκοι από το ποσό αυτό να διατίθενται εσαεί υπέρ του Νοσοκομείου³⁰.

Τον επόμενο χρόνο από το σεισμό, το 1882, γίνεται από την Εφορεία των Δημοσίων Εκπαιδευτηρίων μια ανταλλαγή οικοπέδων. Ανταλλάσσεται έτσι η περιοχή του παλαιού Λοιμοκαθαρητηρίου (Λαζαρέτου) της Χίου, που βρισκόταν βόρεια της πόλης, με άλλο οικόπεδο που παραχώρησε η Επιτροπή του παλαιού Νοσοκομείου. Έτσι δόθηκε η δυνατότητα να κτισθεί το νέο Νοσοκομείο στην περιοχή βόρεια των Μύλων στα Ταμπάκικα³¹, το δε οικόπεδο του παλαιού Νοσοκομείου να χρησιμοποιηθεί για την ανέγερση των εκπαιδευτηρίων της πόλης³².

Το 1882 αρχίζουν οι εργασίες ανεγέρσεως του νέου Νοσοκομείου. Την όλη επιστασία των εργασιών είχε ο Περικλής Καναλάς³³. (Εικ. 3), ο οποίος είχε διαδεχθεί

27 Αρχείο Ανδρέα Φρ. Μιχαηλίδη, φακ. Νοσοκομείο Χίου - Οικονομικά, Διαχειριστικά

28 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 58 - «Χρ-ώγραφα», φ. 37

29 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 58 - «Χρ-ώγραφα», φ. 3,37

30 Λόγος επικήδειος εκφωνηθείς εις τον νεκρόν του Ζωρζή Δρομοκαΐτου υπό Ζησίμου Γ. Τυπάλδου καθηγητού του Γυμνασίου Χίου τη 21η Δεκεμβρίου 1880, Εν Χίω 1881, σ.6

31 Η περιοχή ανέγερσης του Νοσοκομείου αναφέρεται ως Λαζαρέτα διότι στην περιοχή υπήρχε ερειπωμένο το παλαιό Λοιμοκαθαρητήριο (Λαζαρέτο) της πόλης, το οποίο κατέρρευσε στο σεισμό του 1881 [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 68]

32 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2001, σ. 41

33 Ο Περικλής Καναλάς γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη το 1833 από μητέρα χιακής καταγωγής α-

τον άξιο επίτροπο και επιστάτη του παλαιού Νοσοκομείου, Στέφανο Βαφειάδη³⁴.

Το μεγαλύτερο μέρος της δαπάνης ανέλαβε ο εύπορος Χιώτης Ζαννής Στεφάνοβικ Σκυλίτσης που ζούσε στην Κωνσταντινούπολη³⁵. (Εικ. 4, 5).

Η συμμετοχή του στην ανέγερση του Νοσοκομείου ήταν 6.000 λίρες.

Παράλληλα οι εύποροι Χιώτες του εξωτερικού κινητοποιήθηκαν και πάλι συγκεντρώνοντας διάφορα ποσά³⁶. Ενδεικτικά αναφέρουμε τους Χιώτες ομογενείς της Αλεξάνδρειας, οι οποίοι το 1882 κατέθεσαν στην Εθνική Τράπεζα 25.687 δραχ.³⁷ και

πό το χωριό Βέσσα. Εμπορεύθηκε στην Κωνσταντινούπολη μέχρι το 1861, οπότε και εγκαταστάθηκε στη Χίο για λόγους υγείας. Το 1868 παντρεύτηκε την Κατίγκω Μπόλλα με την οποία έζησε μόνο τρία χρόνια λόγω του θανάτου της. Ο Καναλάς υπήρξε σημαντικός κοινωνικός παράγον της πόλης, χρημάτισε Έφορος πολλών Ιδρυμάτων και συνέβαλε στη διευθέτηση σοβαρών προβλημάτων της Κοινότητας. Ίδρυσε το «Καναλικό» κόμμα, του οποίου διάδοχος υπήρξε ο ιατρός Χρ. Ροδοκανάκης. Πέθανε το 1914 στη Χίο. [Ρεβελής Γ., *Παλιές αναμνήσεις και γεροντικοί στοχασμοί*, Αθήνα 1938, σσ.281-285 επίσης Άμαντος Κ., *Χίος και Χίοι*, Αθήνα 1959, σσ. 51-52 όπου και φωτογραφία του επίσης περ. «Αιγαίον», Τ. 2ος, τ. 1ον, σσ. 44-48 επίσης Μαδιάς Γ., *Η πολιτική κατάσταση της Χίου από του 1864 μέχρι του 1912 και οι κατά ταύτην αναδειχθέντες πολιτικοί άνδρες*, Εν Χίω 1927, σσ.12-15 επίσης περ. *Χιακά Χρονικά* (Α περίοδος), Τ. 3ον, σ. 163, όπου και νεκρολογία του]

34 Ο Στ. Βαφειάδης πέθανε τον Ιούνιο του 1882 και ετάφη στην Παναγία τη Σωριώτισσα στον Κάμπο [εφημ. *Νεολόγος*, 25 Ιουν. 1882, αρ. φ. 3943, σ. 3]

35 Ο **Ζαννής Στεφάνοβικ Σκυλίτσης** γεννήθηκε στη Χίο το 1806. Ο πατέρας του Στέφανος ήταν έμπορος στην Κωνσταντινούπολη. Κατά την καταστροφή του νησιού το 1822 συνελήφθη από τους Τούρκους και κρατήθηκε σκλάβος. Απελευθερώθηκε με την καταβολή 2.250 λιρών από το συγγενικό του περιβάλλον. Έζησε για λίγο στη Σμύρνη, στη συνέχεια στην Τεργέστη και μετά στο Λιβόρνο. Εκεί παρέμεινε μαζί με τον αδελφό του Ιωάννη εμπορευόμενος και στη συνέχεια ανεχώρησε για τη Ρωσία, όπου και έλαβε τη ρωσική υπηκοότητα. Το 1830 εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Εκεί ανέπτυξε πλούσια εμπορική και τραπεζική δράση που του απέφεραν πολλά χρήματα. (Ο εμπορικός οίκος *Στεφάνοβικ και Σία* που ίδρυσε, είχε επεκταθεί από το Λονδίνο μέχρι την Περσία και την Ινδία) Το 1836 παντρεύτηκε την Ελένη, χιακής καταγωγής, το γένος Μαχαιρά, με την οποία απέκτησε οκτώ τέκνα. Τα πέντε απεβίωσαν σε μικρή ηλικία, ενώ ο Παύλος, ο Ιωάννης και ο Δημήτριος συνέχισαν την παράδοση του πατέρα τους. Ο Ζαννής Σκυλίτσης απεβίωσε στις 2 Μαρτίου 1886. Κηδεύτηκε μεγαλοπρεπώς και ετάφη στο Ελληνικό Κοιμητήριο στο Σισλί. Προσέφερε μεγάλα ποσά για τα Ιδρύματα της Κωνσταντινουπόλεως, όπως και για τον Ι. Ν. του Αγίου Ιωάννη των Χίων στο Γαλατά. Για πολλά χρόνια υπήρξε Έφορος εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων της Κωνσταντινουπόλεως. Προσέφερε επίσης σημαντικά ποσά για την περίθαλψη των σεισμοπαθών της Χίου του 1881 (χρημάτισε Πρόεδρος της Κεντρικής Γενικής Επιτροπής Βοηθείας), καθώς και για την ανέγερση του Πανεπιστημίου Αθηνών. Για το Λωβοκομείο της Χίου άφησε κληροδότημα από 200 οθ. Λίρες [Γεωργιάδης Γ., *Ο εν Γαλατά ιερός ναός του Αγίου Ιωάννου των Χίων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1898, σσ. 338-246 επίσης Σκαρβέλης Γ., *Εγκώμιον Ελλάδος και Ορθοδοξίας*, Χίος 1999, σ. 292 επίσης Catsiyani Tim., *The Greek Community of London, London 1993*, σσ. 267-268, 276 επίσης Κοινότης Χίου, *Μνημόσυνο τελετή επί τω Ζαννή Στεφάνοβικ Σκυλίτση τη 16 Μαρτίου 1886*, χ. χ., σσ. 11 κ.ε. επίσης Ακαδημία Αθηνών, *Γεωργίου Ιω. Ζολώτα Σύμμεικτα*, Αθήνα 1983, σσ. 133-143 επίσης Marmara R., *Chio*, Istanbul 2005, σσ. 8,56 επίσης Στράντζαλης Π., *Η Σχολή της Παναγίας (1833) και το Ζωγράφειο Γυμνάσιο (1893) Κωνσταντινουπόλεως. Συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης του υπόδουλου Ελληνισμού*, Αθήνα 2003, σ. 409 επίσης Χρυσοβελώνης Φ., *Χίος και Χίοι δια μέσου των αιώνων*, Αθήνα 1937, σ. 84,105 επίσης *Comité Général Central de Secours en faveur des victimes du Tremblement de Terre de Chio et de Tschesmé*, Constantinople 1881,σ. 8 κ.ε.]

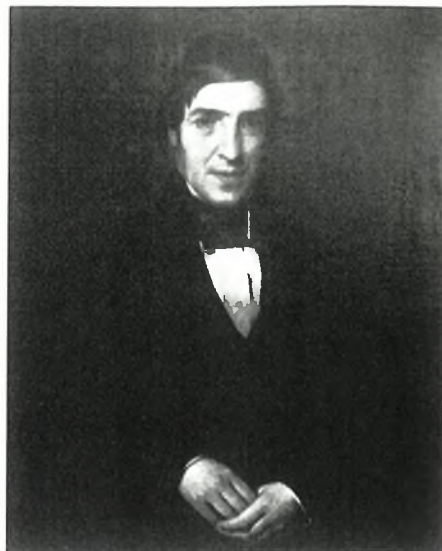
36 Αναλυτικός κατάλογος των δωρητών στην εφημ. *Νεολόγος* 22 Αυγ. 1883, αρ. φ. 4287, σ. 3

37 Το ποσόν κατατέθηκε υπέρ του Νοσοκομείου από τον Ιωάννη Χωρέμη στην Εθνική Τράπεζα με εντολή των ομογενών της Αλεξάνδρειας το Μάρτιο του 1882, για την περίθαλψη των θυμάτων

τους Χιώτες της Μασσαλίας, οι οποίοι το 1884 κατέθεσαν 38.416 δρχ.³⁸

Κατά το έτος 1884, ο Ευστράτιος Ράλλης είχε διαθέσει 1.700 λίρες υπέρ των Ιδρυμάτων. Μέρος του ποσού αυτού διατέθηκε για την οικοδόμηση του νέου Νοσοκομείου³⁹.

Στις δαπάνες συνέβαλαν και άλλα μέλη της οικογένειας Σκυλίτση⁴⁰, όπως τα τέκνα του Ζαννή, Δημήτρης (1838-1893) και Παύλος (1842-1901), καθώς ο Ματθαίος Σκυλίτσης (1858;-1905)⁴¹ ο οποίος ήταν εξάδελφός τους⁴². Στις αρχικές δαπάνες φαίνεται ότι συνεισέφερε από το Λονδίνο και ο αδελφός του Ζαννή, Ιωάννης Στεφάνοβικ Σκυ-

Εικ. 4.: Ζαννής Στεφ. Σκυλίτσης (Πινακοθήκη Φ. Αργέντη, Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς»)

των σεισμών του 1881 [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 58 - «Χρεώγραφα», φ. 5,37]

38 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 58 -«Χρεώγραφα», φ. 37

39 Χαρ. Αλομονάκη, *Λόγος αυτοσχέδιος εις το Μνημόσυνον του αιιδίμου ευεργέτου των δημοσίων εκπαιδευτηρίων Ευστρατίου Ράλλη εκφωνηθείς εν τω ιερώ της Μητροπόλεως ναώ τη 23η Δεκεμβρίου 1884, χ.χρ., σ. 4*

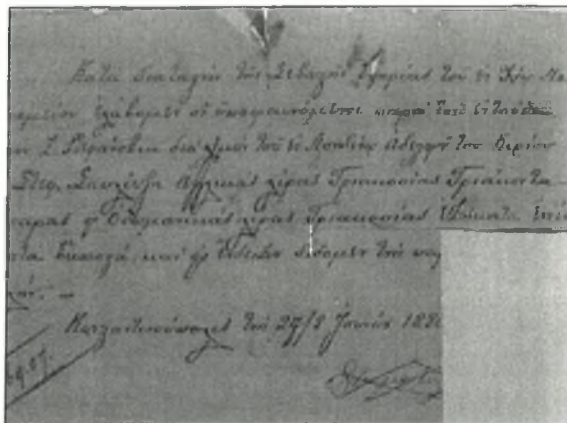
40 Η **οικογένεια Σκυλίτση** εμφανίζεται κατά τον 11ο αιώνα στην Κωνσταντινούπολη, με υψηλούς κρατικούς λειτουργούς και λογίους στην υπηρεσία των βυζαντινών αυτοκρατόρων. Στη Χίο εμφανίστηκε κατά το 14ο αιώνα. Έδωσε κατά καιρούς μάρτυρες του έθνους, σπουδαίους πολιτικούς, ιατρούς και ιερωμένους. Γενάρχης των συγχρόνων γόνων της οικογένειας και παππούς των ιδρυτών του Νοσοκομείου, ήταν ο Χατζή Λουρετζής Σκυλίτσης (1765-1822), πλούσιος έμπορος, ο οποίος σφαγιάστηκε από τους Τούρκους κατά την καταστροφή της Χίου το 1822 [Χρυσοβελόνης Φ., *Χίος και Χίοι δια μέσου των αιώνων*, Αθήναι 1937, σ. 83 επίσης Άμαντος Κ., *Χίος και Χίοι*, Αθήναι 1959, σσ. 37-39 επίσης Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σσ. 499-513 επίσης Αγιαννίδης Β., “Χιώτικες οικογένειες στη Θεσσαλονίκη”, περ. *Χιόνη*, τ. 165, σ. 25-30 επίσης Argenti Ph., *Libro D’oro de la noblesse de Chio*, London 1955, σσ. 225-239 επίσης Πασπάτης Α., *Υπόμνημα περί του Γραικικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων*, Εν Αθήναις 1862, σ. ε’ επίσης Κοκκάλης Π., *Ανδρέας Πολεμίδης - Συμβολή εις την Ιστορίαν της Χίου*, Αθήνα 1974, σσ. 220-222 επίσης Λαϊνάς Δ., “Ιστορικές χιακές οικογένειες - Ράλληδες, Σκαρμαγκάδες, Σκυλίτσηδες, Νεγρεπόντηδες, Ζυγομαλάδες, Δαμαλάδες”, περ. *Χιόνη*, τ. 108, σσ. 15-16 επίσης Καράλης Αλ., “Χίος και Χίοι”, περ. *Παρνασσός*, Τ. ΙΕ’, φυλ. 8 (1893), σ. 576]

41 Ο Ματθαίος Σκυλίτσης γεννήθηκε περί το 1858 στο Λονδίνο. Ήταν γιος του Μαθιού Σκυλίτση (1816-1858;), τον οποίο δε γνώρισε λόγω του πρόωρου θανάτου του. Μητέρα του ήταν η Ιωάννα Ροδοκανάκη (1830-1872). Έζησε εμπορευόμενος στο Λιβόρνο, κάνοντας μεγάλες αγαθοεργίες. Εκεί εξέδωσε το 1876 τη γνωστή εφημερίδα «*Corriere della sera*». Κατά την επιδημία χολέρας που έπληξε τη Νάπολη το 1884 προσέφερε μεγάλα ποσά για την περίθαλψη των ασθενών. Για τις υπηρεσίες του αυτές τιμήθηκε από το ιταλικό κράτος, αλλά και από τον απλό λαό [*Έκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχειρίσεως του εν Χίω Σκυλιτζείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1888, σ. 3 επίσης Κουντουράκη Δ., *Η οικογένεια των δωρητών Στεφάνοβιτς Σκυλίτση. Από το 1020 μέχρι σήμερα*, (ανέκδοτη εργασία), σ. 31]

42 Χαρολάυτη Τζ.-Χαριτάτος Μ.-Μπενέκη Ελ., *Πλωτώ. Έλληνες καραβοκύρηδες και εφοπλιστές, από το τέλος του 18ου αιώνα έως τον Β’ παγκόσμιο πόλεμο*. Αθήνα 2002, σσ. 234-235 επίσης *Ε Ιστορικά*, τ. 63 (28/12/2000), σ. 17 επίσης Catsiyannis Tim., *The Greek Community of London*, London 1993, σ. 265

Εικ. 5.: Ο τάφος του Ζαννή Σκυλίτση και της συζύγου του στο Ορθόδοξο νεκροταφείο στο Σισλί της Κωνσταντινούπολης (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

Εικ. 6: Απόδειξη παραλαβής χρημάτων από την οικογένεια Σκυλίτση εκ μέρους των Εφόρων του Νοσοκομείου (Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς»)

λίτσης (1805-1892)⁴³. Θα πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι η πρώτη καταβολή του ποσού των 500 τουρκικών λιρών έγινε από την οικογένεια Σκυλίτση μέσω του Πετριλή Καναλά, στις 19 Σεπτεμβρίου του 1882⁴⁴. Ακολούθησε στη συνέχεια σταδιακά η καταβολή και άλλων ποσών. Μέχρι την ολοκλήρωση του έργου, αλλά και στη μετέπειτα πορεία του Ιδρύματος η οικογένεια Σκυλίτση συνέχισε να στηρίζει το Ίδρυμα⁴⁵. Προς τιμήν τους λοιπόν, το νέο Νοσοκομείο ονομάστηκε «Σκυλίτσειο». (Εικ. 6).

Τα σχέδια του Νοσοκομείου, τα οποία περιελάμβαναν χωριστά κτίρια σε αμφιθεατρική διάταξη, εκπονήθηκαν από τον αρχιτέκτονα Αναστάσιο Θεοφιλά, εγκρίθηκαν από τους δωρητές και άρχισε η κατασκευή τους. Τα σχέδια για την κατασκευή του Ναού του Αγίου Στεφάνου είχε εκπονήσει άλλος αρχιτέκτων, ο Πέτρος Μαγνίφικος.

Οι πρώτες εργασίες κατασκευής άρχισαν τον Αύγουστο του 1882, αλλά μετά από μερικούς μήνες, το Φεβρουάριο του 1883, διακόπηκαν. Αφορμή στάθηκαν οι αιτιάσεις των τουρκικών αρχών, περί δήθεν στρατηγικού χαρακτήρα προβλήματα που δημιουργούσε το Νοσοκομείο, λόγω της θέσης του, στο κοντινό Κάστρο του Νησιού⁴⁶. Πιο συγκεκριμένα έθεταν ζήτημα ασφάλειας του Κάστρου από πιθανή εξέγερση του πληθυσμού και κατάληψη των οικημάτων του Νοσοκομείου⁴⁷.

43 Στο αταξινόμητο υλικό της Βιβλιοθήκης Χίου «Α. Κοραΐς», φυλάσσεται χειρόγραφη απόδειξη παραλαβής χρηματικού ποσού 334 λιρών Αγγλίας (369,07 οθωμανικών λιρών), εκ μέρους αντιπροσώπου της Εφορίας του Νοσοκομείου. Το ποσόν αυτό παρεδόθη από το Ζαννή Στεφάνοβικ Σκυλίτση, ο οποίος ενεργούσε κατά διαταγή του αδελφού του Ιωάννη Στεφάνοβικ Σκυλίτση. Η παραλαβή του ποσού εκ μέρους των αντιπροσώπων της Εφορίας έγινε στην Κωνσταντινούπολη και το αποδεικτικό φέρει ελλιπή ημερομηνία 27/8 Ιουνίου 188 [6] (το πιθανότερο) λόγω καταστροφής τμήματος του χειρογράφου.

44 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 62 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Ημερολόγιον Νο1 - Αρχόμενον την 1/6/1878 και λήγον την 26/9/1886», σ. 9

45 Σκαρβέλης Γ., *Χίος και Οινούσσιοι ευεργέται*, Χίος 1995, σ. 158

46 Αργέντη Φ.-Κυριακίδου Στ., *Η Χίος παρα τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 2ος, σσ. 1217-1218

47 Φαίνεται πως οι Τούρκοι ακολουθούσαν την τακτική αυτή στην ευρύτερη περιοχή γύρω από το Κά-

Εικ. 7: Μιλτιάδης Αριστάρχης
(Βακιριτζής Ι., *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου*
(1834-1912), Αθήνα 2005)

Όμως, οι πραγματικές αιτίες της εναντίωσης των τουρκικών αρχών ήταν άλλες. Ο οικουμενικός Πατριάρχης Ιωακείμ ο Γ΄ είχε εναντιωθεί στην πολιτική της Πύλης για τον περιορισμό των προνομίων του Οικουμενικού Θρόνου. Ανάμεσα στα δικαιώματα του Πατριαρχείου, τα οποία επιχειρούσαν να περιστείλουν οι Τούρκοι, ήταν και αυτό της ανέγερσης δημοσίων φιλανθρωπικών κτιρίων. Στην επίμαχη μάλιστα περίοδο των αρχών του 1883 η διαμάχη αυτή είχε λάβει ιδιαίτερα οξύ χαρακτήρα⁴⁸.

Ο Στρατιωτικός Διοικητής του Νησιού, εφαρμόζοντας διαταγές της Υψηλής Πύλης, διέταξε τη διακοπή των εργασιών. Πολιτικός Διοικητής του νησιού κατά την περίοδο εκείνη ήταν ο Μιλτιάδης Αριστάρχης⁴⁹ (εικ. 7), ο οποίος, κατά μίαν εκδοχή, δέχθηκε την αγανάκτηση των ομοεθνών του⁵⁰.

στον της πόλης. Ανάλογες αιτιάσεις ήγειραν και εναντίον της ίδρυσης του Δημοτικού Σχολείου Αρρένων Βουνακίου μετά το σεισμό του 1881. Η περιοχή αυτή είχε ήδη αποφιλωθεί παντελώς από κτίσματα, για τον ίδιο λόγο [πληροφορία από τον παλιό Διευθυντή του 3ου Δημοτικού Σχολείου Χίου Γ. Βενιάδη, στην εισαγωγή της έκδοσης *Ημερολόγιο - Λεύκωμα 2006, 3ο Δημοτικό Σχολείο Χίου - 70 Χρόνια*, χ. σ.]. Επίσης, σε πράξη μεταβίβασης του 1847 κτίσματος της αποβάθρας της Χίου, αναφέρεται ως όρος εγκυρότητας το γεγονός ότι αυτό βρισκόταν «εις μέρη, μη προξενούντα βλάβην εις το Φρούριον» [*Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, Τ. 5ος, τ. 1-2, σ. 28]

48 Καρδαράς Χρ., *Το οικουμενικό Πατριαρχείο και ο αλύτρωτος ελληνισμός, Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου (1878)*, Αθήνα 1996, σσ. 300-303

49 Ο **Μιλτιάδης Αριστάρχης** (1809-1893) κατάγονταν από τη μεγάλη Φαναριώτικη οικογένεια των Αρισταρχών. Οι Αριστάρχες με τη σειρά τους κατάγονταν (κατά την παράδοση) από το βυζαντινό αυτοκράτορα Ιωάννη Τσιμισκή. Ο πατέρας του Μιλτιάδη, Σταυράκης υπήρξε ο τελευταίος των ελλήνων Μεγάλων Διερμηνέων, ο οποίος κρεμάστηκε από τους Τούρκους μετά την επανάσταση του 1821. Αλλά και άλλα μέλη της οικογένειας είχαν αναδειχθεί σε αξιωματούχους του τουρκικού κράτους. Ο αδελφός του Μιλτιάδη, Νικόλαος υπήρξε ο τελευταίος Έξαρχος της πατριαρχικής Εξαρχίας Ψαρών, Πυργίου και Βολισσού, όταν αυτή καταργήθηκε το 1841 [Ανδρεάδης Ι., *Ανέκδοτα πατριαρχικά γράμματα περί της εν Χίω Εξαρχίας Πυργίου, Βολισσού και Ψαρών*, (ανάτ. περ. *Ελληνικά*, Τ. έτους 1932, σ. 61) επίσης Κανελάκης Κ., *Χιακά Ανάλεκτα*, Χίος 1983, σ. 449]. Ο Μιλτιάδης χρημάτισε ηγεμών της Σάμου (1859-1866), καθώς και μέλος του Ανωτάτου Συμβουλίου της Δικαιοσύνης. Του απενεμήθη δε υπό του Σουλτάνου ο κληρονομικός τίτλος του πρίγκιπα [*Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια* εκδ. «Πυρσός», Τ. 5ος, σ. 496 επίσης Βακιριτζής Ι., *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου (1834-1912)*, Αθήνα 2005, σσ. 254-255 επίσης Νικολοπούλου Αγγελική, “Γύρω από την εξουσία Πυργίου και Βολισσού”, περ. *Χιακή Επιθεώρησις*, τ. 4ον, σσ. 43-47 επίσης Κόμης Κ., *Χολέρα και Λοιμοκαθαυτήρια (10ος-20ός αιώνας) Το παράδειγμα της Σαμοπούλας*, Ιωάννινα 2005, σσ. 72-83 επίσης Βασιλάκης Μ., *Τα τελευταία έτη της εν Χίω πατριαρχικής εξαρχίας Πυργίου, Βολισσού και Ψαρών*, Χίος χ.χρ. έκδ., σ. 3].

50 Krumbacher K., *Ελληνικό ταξίδι*, Αθήνα 1994, σσ. 327-328. Ο Krumbacher μάλιστα αναφέρει ότι η

Η Κοινότητα των Χίων ενεπλάκη σε δικαστικούς αγώνες με την τοπική τουρκική Διοίκηση, έχοντας ως άξιο εκπρόσωπο τον Περικλή Καναλά. Παράλληλα έγιναν διαβήματα προς την τουρκική κυβέρνηση (απεστάλη μάλιστα ειδικός πληρεξούσιος) και ο Μέγας Βεζίρης διέταξε την επανεξέταση της υπόθεσης⁵¹.

Τελικά η απόφαση δικαίωσε την Κοινότητα⁵² και έτσι, με εντολή του Στρατιωτικού Διοικητή Χίου, οι εργασίες άρχισαν εκ νέου τον Ιούνιο του 1885 και τελείωσαν τον επόμενο χρόνο⁵³.

Ο Διοικητής της Νήσου, μετά τα γεγονότα αυτά, απομακρύνθηκε και στη θέση του τοποθετήθηκε ο Αρίφ βής, πρώην εισαγγελέας Πρωτοδικών της Κωνσταντινούπολης.

Το νέο Νοσοκομείο

Στις 14 Σεπτεμβρίου του 1886, ημέρα Κυριακή, έγιναν τα εγκαίνια του νέου Νοσοκομείου της Χίου. Εγκαινιάστηκαν τότε τρία κτίρια, ενώ ο νοσοκομειακός Ναός του Αγίου Στεφάνου ήταν ημιτελής⁵⁴. Για το λόγο αυτό η επιμνημόσυνη δέηση για τον ήδη εκλιπόντα ευεργέτη Ζαννή Στεφάνοβιχ Σκυλίτση, αλλά και ο αγιασμός τελέστηκαν από το Μητροπολίτη Χίου Αμβρόσιο Χρησιτίδη στον τότε Μητροπολιτικό Ναό της Ευαγγελίστριας⁵⁵.

Στις 10 π.μ. οι επίσημοι έφθασαν στο Νοσοκομείο, μαζί και οι πρόξενοι της Ελλά-

αντίδραση αυτή ήταν τόσο σφοδρή, που πυρπολήθηκε και η οικία του Μ. Αριστάρχη από το αγανακτισμένο πλήθος. Η πληροφορία όμως αυτή του Krumbacher δεν επιβεβαιώνεται από τη σχετική έκθεση του ελληνικού Προξενείου στη Χίο. Εκεί η απομάκρυνση του πρίγκιπα Αριστάρχη από τη Χίο, το 1883, αναφέρεται ως συνέπεια «των υπέρ του τόπου σπουδαίων αυτού μεριμνών» [Σπανός Γρ., «Το ελληνικό Προξενείο της Χίου», περ. *Φιλολογική Χίος*, Τ. 3ος, σ. 159]. Ευμενώς εκφράζεται άλλωστε υπέρ του Μ. Αριστάρχη και ο Γρηγόριος Φωτεινός (επίσκοπος Μυριοφύτου και Περιστασεως) στα απομνημονεύματά του, υπογραμμίζοντας τις προσπάθειες του για τη βελτίωση του οδικού δικτύου της Χίου [Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Γ2, σ. 674]. Πιθανόν να υπάρχει παρανόηση με την εχθρική στάση των Σαμίων απέναντι στο Μιλτιάδη Αριστάρχη, ο βίαιος χαρακτήρας του οποίου προκάλεσε και την ανάκλησή του από την τουρκική κυβέρνηση [Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαίδεια, Αθήνα 1963, Τ. 3ος, σ. 134]. Βλέπε επίσης και ανυπόγραφο φυλλάδιο - λίβελο κατά του Μ. Αριστάρχη που τυπώθηκε στη Σάμο το 1866 με τίτλο: *Ατυχία της Ηγεμονίας Σάμου ή ευτυχία του νυν ηγεμόνος αυτής Μ. Αριστάρχου, υπό τινός φιλελευθέρου Σαμίου*, σσ. 7-16. Μια άλλη επίσης πιθανή εκδοχή είναι ο Krumbacher από παραδρομή να αποδίδει στο Μ. Αριστάρχη γεγονότα που αφορούσαν στο Στρατιωτικό Διοικητή.

51 εφημ. *Νεολόγος*, 4 Αυγ. 1883, αρ. φ. 4298, σ. 2

52 εφημ. *Νεολόγος*, 22 Ιουλ. 1883, αρ. φ. 4287, σ. 3

53 Τα ημιτελή κτίσματα του Νοσοκομείου είδε και ο Κ. Krumbacher, ο οποίος επισκέφθηκε τη Χίο στις αρχές του 1885 [βλ. παραπομπή 50]

54 Αρχικά, τα θρησκευτικά καθήκοντά τους επιτελούσαν οι νοσηλευόμενοι στον παρακείμενο ναό του Αγ. Νικολάου, όπου ιερουργούσε ο εφημέριος της Μητροπόλεως Ι. Λιγνός [*Σκυλίτσειον Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλη Χίω κατά το έτος 1886*, Αθήνα 1887, σ. 16]

55 εφημ. *Νεολόγος*, 23 Σεπτ. 1886, αρ. φ. 5189. Η οικοδόμηση του Μητροπολιτικού Ναού των Αγίων Βικτώρων ολοκληρώθηκε το 1889.

δος, της Ιταλίας, της Αυστροουγγαρίας και της Γαλλίας. Εκτός των αντιπροσώπων της Αυτοκρατορικής Διοικήσεως, παρέστησαν οι Δημογέροντες, οι Έφοροι των κοινοτικών Ιδρυμάτων, οι δάσκαλοι, οι καθηγητές και πλήθος κόσμου. Στα εγκαίνια παραβρέθηκε και ο Χιώτης στην καταγωγή γλωσσολόγος, Γιάννης Ψυχάρης. Ως αντιπρόσωπος της οικογένειας Σκυλίτση παρέστη ο Κ. Δ. Ράλλης⁵⁶. Τον πανηγυρικό εκφώνησε ο Μητροπολίτης Αμβρόσιος⁵⁷ και στη συνέχεια μίλησε ο Περικλής Καναλάς, Έφορος και επιστάτης καθ' όλη τη διάρκεια της κατασκευής του Νοσοκομείου⁵⁸, ο οποίος, μετά από σύντομη προσφώνηση, παρέδωσε το Ίδρυμα στην Κοινότητα. Στη συνέχεια ο υποπρόξενος της Ιταλίας, Ignatio Pasqua μίλησε στα ιταλικά, (οι δωρητές ήταν Ιταλοί υπήκοοι) για τη σπουδαιότητα της δωρεάς και της ανέγερσης του Ιδρύματος⁵⁹.

Η συνολική δαπάνη της κατασκευής έφθασε στο ποσόν των 6.108 Λιρών Αγγλίας⁶⁰.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει η ποιότητα της κατασκευής, από τα υλικά μέχρι τις κατασκευαστικές τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν. Εργάστηκαν περίπου 80 εργάτες⁶¹. Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι πολλά υλικά εισήχθησαν από το εξωτερικό, όπως πλίνθοι από το Λιβόρνο, ξύλα από την Τουρκία και το Γαλάτσι, σίδηρος και βαφές από την Ευρώπη. Έγινε επίσης ευρεία χρήση σιδηροδοκών για την επαρκή αντισεισμική θωράκιση του κτιρίου⁶².

Τα επιγράμματα της προσόψεως του Νοσοκομείου και του Ιερού Ναού του Αγίου Στεφάνου συντάχθηκαν από το μεγάλο Χιώτη ιστορικό Γεώργιο Ζολώτα⁶³.

Το 1886, δύο χρόνια δηλαδή μετά την ίδρυση του Νοσοκομείου Ευαγγελισμός

56 Σκυλίτζειον Νοσοκομείον οικοδομηθέν εν τη πόλει Χίω κατά το έτος 1886, Αθήνα 1887, σσ. 3-4
57 Ο πανηγυρικός που εκφωνήθηκε από τον Μητροπολίτη Χίου Αμβρόσιο περιλαμβάνεται στην έκδοση Σκυλίτζειον Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλει Χίω κατά το έτος 1886, Εν Αθήναις 1887, σσ. 19-26

58 Συνεπιστάτης του Π. Καναλά ήταν ο Μιχαήλ Γ. Συννεφιάς

59 Σκυλίτζειον Νοσοκομείον οικοδομηθέν εν τη πόλει Χίω κατά το έτος 1886, Εν Αθήναις 1887, σ. 5

60 Βλ. Εκθεσις της Εφορείας του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου, Εν Χίω 1888.

61 Εφημ. Νεολόγος, 17 Σεπτ. 1886, αρ. φ. 5184, σ. 2

62 Μονιούδη-Γαβαλά Δ., Πόλη Χίου (1830-1940) Πολεοδομική εξέλιξη από τον τελευταίο αιώνα της οθωμανικής κατοχής στο ελληνικό κράτος, Αθήνα 2004, σ. 114

63 Γεώργιος Ζολώτας Φιλολογικό μνημόσυνο επί τη 50ετηρίδι από του θανάτου του, Χίος 1957, σ. 36
Το επίγραμμα για τον Ι. Ναό του Αγ. Στεφάνου είναι το παρακάτω:

Μάρτυρος εν Στεφάνου ιερώ τωδ' ευχομένοισιν
υμίν μεν Χριστός άλγε απέσσετ' άναξ
οι Σκυλιτζείω Υγείας ναίετ' εν έρχει
δειμαμένοι δ' εσθλά τοις τ' ελεούσι πόρος
Ωκοδομήθη εν έτει α ω π ζ'

[Ακαδημία Αθηνών, Γεωργίου Ιω. Ζολώτα Σύμμεικτα, Αθήνα 1983, σ. 652 επίσης Ζολώτας Γ., Ιστορία της Χίου (επιμ. Σάργου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σ. 508]

Το επίγραμμα για το Νοσοκομείο είναι το παρακάτω:

Σεισμό δεινοτάτω ποτέ πείραθ' ίκουσαν ολέθρου
δηθά τ' έπειτα Χίον πατρίδα τειρομένην
προφρονέως ελεούντες αγαυοί τρεις πολιήται,

στην Αθήνα, παραδίδεται στη Χιακή Κοινότητα, ένα σύγχρονο νοσηλευτικό Ίδρυμα, αποτελούμενο από τα παρακάτω Τμήματα: Κυρίως Νοσοκομείο, Ορφανοτροφείο - Εκθετοτροφείο, Γηροκομείο, Φρενοκομείο, Μαγειρεία, αλλά και απολυμαντικός κλίβανος, σημαντική οπωσδήποτε πρωτοπορία για την εποχή⁶⁴.

Τα Τμήματα αυτά στεγάστηκαν αρχικά στα τρία κτίρια του Νοσοκομείου που κτίστηκαν σε οικόπεδο συνολικής έκτασης δέκα στρεμμάτων. Το Κυρίως Νοσοκομείο, στο πρώτο κτίριο από βορρά, εκτάσεως 416 τ.μ, το Γηροκομείο και το Φρενοκομείο στο δεύτερο ίσης εκτάσεως με το κτίριο του Νοσοκομείου, ενώ στο τρίτο κτίριο εκτάσεως 647 τ.μ. στεγάστηκε το Ορφανοτροφείο - Εκθετοτροφείο. Σε μια συστάδα κτισμάτων, έκτασης 672 τ.μ., στο νοτιοδυτικό άκρο του περιβόλου του Νοσοκομείου, στεγάστηκαν οι βοηθητικοί χώροι (μαγειρεία, εστιατόριο, αποθήκες, κλίβανος κ.α.).

Ο Ναός του Αγίου Στεφάνου, έκτασης 156 τ.μ., παρεμβάλλεται ανάμεσα στο πρώτο και δεύτερο κτίριο⁶⁵. Ο νοσοκομειακός ναός αφιερώθηκε στο όνομα του Αγ. Στεφάνου για τη μνήμη του Στεφάνου (Στεφάνοβικ) Σκυλίτση, πατέρα των δωρητών Ζαννή και Ιωάννη⁶⁶. Ο ναός ολοκληρώθηκε αργότερα και τα εγκαίνιά του έγιναν στις 14 Μαΐου 1887⁶⁷. (Εικ. 8).

Τα αρχιτεκτονικό ύφος των κτιρίων είναι νεοκλασικό, κατά τα αρχιτεκτονικά πρότυπα της εποχής, εκτός της εκκλησίας του Αγίου Στεφάνου, του οποίου η πρόσοψη πλησιάζει το μπαρόκ.

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως αρχικά για την αποθήκευση νερού χρησιμοποιήθηκαν, αφού επισκευάστηκαν, οι δύο θολωτές δεξαμενές του παλαιού Λοιμο-

*Σκυλλίτζαι γενεήν, έξοχοι ευσεβίη,
Ματθαίος, Ζαννής, Ιωάννης αντί πεσόντων
εν μυχώ πόλιος πρεσβυγενών θαλάμων
τους δε επ' αιγιαλώ μεγάλω είσανθ' Υγιεία
ηδ' Ελέω βωμούς εκπρεπέας τε δόμους,
παντοίων νούσων καμάτων τ' ακεσώδυνον άλκαρ,
γήραϊ δ' άμπνευσιν παισί τε ορφανικοίς.*

Ανηγέρθη επί του αρχαίου Λαζαρέτου
φιλοτίμω χορηγία
Ζαννή Στεφάνοβικ Σκυλίτζη, Ιωάννου Στεφάνου Σκυλίτζη
και Ματθαίου Χίων Σκυλίτζη
εν έτει σωτηρίω ρ ω π ζ´

[Ακαδημία Αθηνών, Γεωργίου Ιω. Ζολώτα Σύμμεικτα, Αθήνα 1983, σ. 653 επίσης Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάββου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σσ. 507-508 (παραπομπή 2)]

64 Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., *Γιατροπορέματα των ομματιών και άλλα κείμενα*, Χίος 2003, σ. 77 επίσης Μούγερης Κ., *Η Νήσος Χίος προς χρήση των Δημοτικών Σχολείων αμφοτέρων των φύλων*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1889, σ. 20

65 *Σκυλίτζειον Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλει Χίω κατά το έτος 1886*, Εν Αθήναις 1887, σ. 12

66 *Σκυλίτζειον Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλει Χίω κατά το έτος 1886*, Εν Αθήναις 1887, σ. 17

67 εφημ. *Νεολόγος*, 19 Μαΐου 1887, αρ. φ. 5381, σ. 2

Εικ. 8: Ο Ναός του Αγίου Στεφάνου και το Ορφανοτροφείο του Νοσοκομείου (Μονιούδη - Γαβαλά Δ., Πόλη Χίου (1830-1940) Πολεοδομική εξέλιξη από τον τελευταίο αιώνα της οθωμανικής κατοχής στο ελληνικό κράτος, Αθήνα 2004)

κομείου (Λαζαρέτου) που βρισκόταν νότια του νέου Νοσοκομείου⁶⁸.

Η συνολική δυναμικότητα του νέου Νοσοκομείου ήταν 30 - 40 κλίνες⁶⁹.

Όμως, παρόλα αυτά, η ανήσυχη Εφορεία του Νοσοκομείου, από τον πρώτο κι όλα χρόνο λειτουργίας του, προτείνει μέτρα για τη βελτίωση των υποδομών και των υπηρεσιών του Ιδρύματος. Έτσι δημοσιοποιεί τις προθέσεις της για την άμεση λειτουργία Φαρμακείου⁷⁰, για την προμήθεια κλινών, επίπλων και σκευών, για τη διασφάλιση επάρκειας νερού, καθώς και για την αγορά των αναγκαίων χειρουργικών εργαλείων⁷¹. Μερικά επίσης για την εφαρμογή λογιστικού συστήματος στη διαχείριση του Ιδρύματος, υπό την επίβλεψη του Σκαρλάτου Δ. Μαγκανά (1839-1911)⁷².

Τις ίδιες ανάγκες επισημαίνει και το 1891 σε έκθεσή της η Εφορεία, συμπληρώ-

68 Σκυλιτζέιου Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλει Χίω κατά το έτος 1886, Εν Αθήναις 1887, σ. 13-14 69 εφημ. *Νεολόγος*, 17 Σεπτ. 1886, αρ. φ. 5184, σ. 2

70 Κατά τα δύο πρώτα χρόνια λειτουργίας του Ιδρύματος δαπανήθηκαν στο Φαρμακείο «Χιόνι» του Ιωάννη Σόδη 3.688 γρ. για προμήθεια φαρμάκων των ασθενών [*Έκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχείρισεως του εν Χίω Σκυλιτζέιου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1888, σ. 22]

71 Χειρουργικά εργαλεία που είχαν αποστείλει οι Χιώτες της Μασσαλίας για την αντιμετώπιση των τραυματιών των σεισμών του 1881, λόγω της έκρυθμης κατάστασης, αντί να φθάσουν στο Νοσοκομείο, τελικά έφθασαν στο καθολικό Νοσοκομείο της Σμύρνης [*Έκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχείρισεως του εν Χίω Σκυλιτζέιου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1888, σσ. 5-7]. Όμως χειρουργικά εργαλεία και φαρμακευτικό υλικό του Νοσοκομείου του Ελληνικού Ερυθρού Σταυρού που είχε εγκατασταθεί στη Χίο κατά τους σεισμούς του 1881 παραδόθηκε στον Έφορο Βαφειάδη, για χρήση του παλαιού Νοσοκομείου [Βαλβάνη Ι., *Ο Ερυθρός Σταυρός εν Χίω*, Εν Αθήναις 1881, σ. 42]. Το υλικό αυτό χρησιμοποιήθηκε και στο νέο Νοσοκομείο

72 *Έκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχείρισεως του εν Χίω Σκυλιτζέιου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1888, σ. 9

νοντας αιτήματα για την οικονομική στήριξη του Ιδρύματος, καθώς και για την ανάγκη λήψης μέτρων δημόσιας υγιεινής⁷³.

Οι επεκτάσεις του Νοσοκομείου

Το 1892, με δαπάνες του Ιωάννη Στεφάνοβικ Σκυλίτση⁷⁴ (εικ. 9) ιδρύεται το νέο Τμήμα ψυχοπαθών, το λεγόμενο «Φρενοκομείο». Η δαπάνη για την κατασκευή του Φρενοκομείου ανήλθε στο ποσόν των 3.000 λιρών Αγγλίας.

Τα σχέδια του κτηρίου εκπόνησε ο αρχιτέκτων Δημήτριος Ι. Τσελεπίδης. Το κτήριο ήταν διώροφο και περιελάμβανε ξεχωριστές αίθουσες για τους άνδρες και τις γυναίκες ασθενείς.

Είχε κτισθεί ανατολικά των υπαρχόντων κτηρίων και περιελάμβανε αίθουσες για τους φρενοκόμους, απομονώσεις για τους επιθετικούς ασθενείς, καθώς και χώρους υγιεινής των ασθενών. Ελήφθη επίσης μέριμνα για την επίλυση του προβλήματος της προμήθειας του Ιδρύματος με πόσιμο νερό. Ταυτόχρονα έγινε και περιτειχισμός του Νοσοκομείου από την πλευρά της θάλασσας. Ειδική μέριμνα ελήφθη για τη θεραπεία των ασθενών με ψυχρά και θερμά λουτρά. Κατασκευάστηκαν λοιπόν ειδικά συστήματα για αυτού του είδους τις θεραπείες των ασθενών⁷⁵, κατά το πρότυπο του Δρομοκαϊτείου Θεραπευτηρίου Αθηνών⁷⁶.

Εικ. 9: Ιωάννης Στεφ. Σκυλίτσης (Πινακοθήκη Φ. Αργέντη, Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς»)

73 Σκυλίτειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάσταση, Β΄ Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σ.15

74 Ο **Ιωάννης Στεφάνοβικ Σκυλίτσης** γεννήθηκε στη Χίο το 1805. Κατά την καταστροφή της Χίου το 1822 συνελήφθη από τους Τούρκους και κρατήθηκε ως σκλάβος. Απελευθερώθηκε από συγγενικό του πρόσωπο με την καταβολή 1.500 λιρών. Από το Λιβόρνο τελικά εγκαταστάθηκε στο Λονδίνο, όπου εμπορεύθηκε. Το 1838 παντρεύτηκε την Αλεξάνδρα, το γένος Μαυροκορδάτου και απέκτησε μαζί της πέντε παιδιά, από τα οποία μόνο η Ζένη και η Φανή έφθασαν σε μεγάλη ηλικία. Απεβίωσε το 1892 και ετάφη στο Λονδίνο [Σκαρβέλης Γ., *Χίοι και Οινούσσιοι ενεργέται*, Χίος 1995, σ. 157 επίσης *Castiannis Tim., The Greek Community of London*, London 1993, σ. 269]. Θα πρέπει να επισημάνουμε πως το ενδιαφέρον του Ι. Σκυλίτση για το Νοσοκομείο ήταν πάντοτε ζωηρό. Διασώζεται στο αταξινόμητο υλικό της Βιβλιοθήκης Χίου «Α. Κοραΐς» επιστολή του με ημερομηνία 10 Σεπτ. 1891 με την οποία διατυπώνει προς την Εφορεία του Νοσοκομείου την αντίθετη γνώμη του για την πώληση έκτασης νοτίως του Ιδρύματος [βλ. σχετική δημοσίευση του Δ. Μελαχροινούδη στην εφημ. *Δημοκρατική*, 24 Νοεμβρ. 2005, αρ. φ. 3071, σ. 4 επίσης εφημ. *Πολίτης*, 24 Νοεμβρ. 2005, αρ. φ. 1004, σ. 8]

75 Είναι γνωστή η αντιμετώπιση διαφόρων ψυχικών νοσημάτων (αϋπνία, μανιακή διέγερση) με χλιαρά λουτρά [Rémond A., *Εγχειρίδιον των φρενικών νόσων κατά μετάφρασιν Αντωνίου Θ. Καλαμενοπούλου*, Εν Σύρω 1905, σσ. 83,91]

76 εφημ. *Νεολόγος*, 28 Σεπτ. 1892, αρ. φ. 6943, σ. 1 κ.ε. Η υδροθεραπεία ως θεραπευτικό μέσο για

Οι εργασίες είχαν αρχίσει από το 1891⁷⁷, ενώ τα εγκαίνια του Φρενοκομείου έγιναν στις 28 Ιουλίου του 1893⁷⁸.

Το ειδικό Τμήμα αυτό, στο οποίο νοσηλεύονται ξεχωριστά οι ψυχικά πάσχοντες, οι οποίοι μέχρι τότε νοσηλεύονταν μαζί με τους γέροντες τροφίμους, είναι από τα πρώτα στον ελληνικό χώρο⁷⁹. Είναι μάλιστα το πρώτο, τουλάχιστον στον ελλαδικό χώρο, το οποίο λειτούργησε ως ξεχωριστό Τμήμα στα πλαίσια ενός γενικού Νοσοκομείου. Οι ακίνδυνοι μάλιστα ασθενείς του Φρενοκομείου χρησιμοποιούνταν για διάφορες εργασίες του Νοσοκομείου⁸⁰.

Η λειτουργία του Φρενοκομείου διήρκεσε μέχρι το 1958, οπότε οι ασθενείς νοσηλεύονταν πλέον στο Ίδρυμα της Λέρου⁸¹.

Στη συνέχεια, το 1911, με δαπάνες του Παντελή Λ. Αργέντη (1853-1911)⁸² (εικ. 10) άρχισε η κατασκευή του «Φθισιατρείου», για τη νοσηλεία των ασθενών που έπασχαν

ψυχικές παθήσεις αναφέρεται μετά το 1894 και στα Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα της Κωνσταντινούπολης [Κάννεο Ε., *Φτώχεια και Φιλανθρωπία στην Ορθόδοξη κοινότητα της Κωνσταντινούπολης 1753-1912*, Αθήνα 2004, σ. 353]. Η υδροθεραπεία χρησιμοποιήθηκε για τον ίδιο σκοπό και στο Ψυχιατρείο του Νοσοκομείου Μπαλουκλή της Κωνσταντινουπόλεως το 1895, κατόπιν δωρεάς του Α. Συγγρού [Σιδηρόπουλος Φ., *Τα Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα στην Κωνσταντινούπολη. Το Νοσοκομείο Μπαλουκλή*, Αθήνα 1999, σ. 239]

77 Βλ. επιστολή του Ι. Στ. Σκυλίτση, με ημερομηνία 6 Νοεμβρ. 1891, προς το Δημ. Συμβούλιο Χίου [ακατάτακτο υλικό Βιβλιοθήκης Χίου «Α. Κοραΐς»]

78 εφημ. *Νεολόγος*, 3 Αυγ. 1893, αρ. φ. 7195, σ. 3

79 Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., *Γιατροπορέματα των ομματιών και άλλα κείμενα*, Χίος 2003, σσ. 79-82. Είχε προηγηθεί η ίδρυση του Φρενοκομείου της Κερκύρας το 1838, καθώς και αυτού της Κεφαλονιάς το 1840, και τα δύο όμως από τη βρετανική Διοίκηση [Πλουμπίδης Δ., *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα*, Αθήνα 1995, σσ. 119,205 επίσης Καζολέα-Ταβουλάρη Π., “Ασυλο φρενοβλαβών Σύρου”, περ. *Τα Ιστορικά*, Τ. 19ος, τ. 37, σσ. 91-91]. Το Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο, το πρώτο αμιγώς ψυχιατρικό Νοσοκομείο που ιδρύθηκε στην ελληνική επικράτεια, άρχισε να λειτουργεί την 1η Οκτ. 1887 [Ρομποτής Ν., “Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο. Το ιστορικό της ίδρυσης, Τα πρώτα βήματα, Η δημοσιοποίηση” στο *Δρομοκαΐτειο 1887-1987 (+15). Εκατό δεκαπέντε χρόνια*, Αθήνα 2001, σ. 53 επίσης Πλουμπίδης Δ., *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα*, Αθήνα 1995, σ. 183]. Είχε προηγηθεί ο σχεδιασμός του Φρενοκομείου της Αίγινας, που όμως δεν υλοποιήθηκε ποτέ [Πλουμπίδης Δ., *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα*, Αθήνα 1995, σ. 142 κ.ε.]. Είναι ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι ασθενείς με ψυχικές παθήσεις στη Χίο αντιμετωπίστηκαν πάντα σε ξεχωριστούς χώρους των Νοσοκομείων. Το ίδιο συνέβη και στο πρώτο Νοσοκομείο της Κοινότητας, στο οποίο οι ασθενείς αυτοί νοσηλεύονταν σε ξεχωριστό Τμήμα [Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., *Γιατροπορέματα των ομματιών και άλλα κείμενα*, Χίος 2003, σσ. 79-82 επίσης Γκιάλας Αθ., “Η κοινωνική πρόνοια και οι υγειονομικές υπηρεσίες εις την Χίον από τον 14ο αιώνα μέχρι της σφαγής του 1822”, περ. *Χιακή Επιθεώρησις*, τ. 28ον, σ. 44] Όσον αφορά στην τουρκική επικράτεια, θα πρέπει να αναφέρουμε την ίδρυση του Ψυχιατρείου του Νοσοκομείου Μπαλουκλή της Κωνσταντινουπόλεως -ως ξεχωριστής νοσηλευτικής μονάδος- το 1883 [Σιδηρόπουλος Φ., *Τα Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα στην Κωνσταντινούπολη. Το Νοσοκομείο Μπαλουκλή*, Αθήνα 1999, σ. 213]

80 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11, «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 15

81 Πλουμπίδης Δ., *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα*, Αθήνα 1995, σ. 207

82 Ο Παντελής Λ. Αργέντης υπήρξε παράγων και στη συνέχεια γενικός διευθυντής του Οίκου Ράλλη (Ralli Brothers). Το 1880 παντρεύτηκε τη Φανή Ι. Σκυλίτση. Διέθεσε μεγάλα ποσά για τα Ίδρυ-

Εικ. 10: Παντελής Α. Αργέντης
Πινακοθήκη Φ. Αργέντη,
Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς»)

Εικ. 11: Φανή Σκυλίτση – Αργέντη
(Πινακοθήκη Φ. Αργέντη,
Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς»)

Εικ. 12: Αργέντειο κτίριο
μολυσματικών νοσημάτων
(Μουτσάτος Γ., Χίος Καρτ ποστάλ)

από φυματίωση⁸³. Ενώ διαρκούσε η κατασκευή του κτηρίου, ο Παντελής Αργέντης πέθανε και την κατασκευή ολοκλήρωσε η σύζυγός του, Φανή (1854-1926). (Εικ. 11).

Τα εγκαίνια του κτηρίου έγιναν στις 2 Φεβρουαρίου του 1912⁸⁴. Αργότερα τέθηκε στην πρόσοψη και η παρακάτω επιγραφή: «*Περίπτερον των μολυσματικών νοσημάτων. Πρόφρονι χορηγία Παντελή και Φανής Αργέντη 1913*». Στο διώροφο κτήριο του Αργέντειου στεγάστηκαν, στο ισόγειο οι πάσχοντες από λοιμώδη νοσήματα και στον πρώτο όροφο οι φυματικοί⁸⁵. Η νοσηλεία των φυματικών συνεχίστηκε μέχρι το 1950, οπότε το Τμήμα αυτό έπαψε να λειτουργεί⁸⁶. (Εικ. 12).

Θα πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι προ της ανεγέρσεως του Φθισιατρείου είχε προηγηθεί έντονος προβληματισμός για τη θέση της ανεγέρσεώς. Το θέμα είχε λάβει διαστάσεις και ο Ανδρέας Πολεμίδης, εκδότης της τοπικής εφημερίδας «*Παγχαϊκή*», τύπωσε σε ειδικό τεύχος τις απόψεις του ιατρού του Νοσοκομείου Ιπποκράτη Ξανθία⁸⁷. Ο Ξανθίας ήταν ανάμεσα σ' αυτούς που δε συμφωνούσαν με την ανέγερση του Φθισιατρείου στο χώρο του Νοσοκομείου⁸⁸.

ματα της Χίου και κληροδότημα με το οποίο κτίστηκε η Αστική Σχολή του Χαλκείου. Η Χίος τον ανακήρυξε Μεγάλο Ευεργέτη το 1911 [Αμαντος Κ., "Οι Αργένται της Χίου", περ. *Χιακά Χρονικά* (Α περίοδος), Τ. 4ος, σσ. 117-118 επίσης *Ιστορία του Χιακού Οίκου Αργέντη*, Αθήνα 1922, σσ. 200,202 επίσης Γανιάρης Σ., *Ομιλητικόν Απάνθισμα*, Αθήνα 1914, σ. 75]

83 Αμαντος Κ., "Οι Αργένται της Χίου", περ. *Χιακά Χρονικά* (Α περίοδος), Τ. 4ος, σ. 118

84 εφημ. *Παγχαϊκή*, 8 Φεβρ. 1914, αρ. φ. 570, σ. 3

85 Αρχείο Ανδρέα Φρ. Μιχαηλίδη, φακ. Νοσοκομείο Χίου - Διοικητικά

86 Μιχαηλίδης Α., *Cum Deo - Περί της ιατρικής κίνησης στη Χίο κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα*, Χίος 2002, σ. 8

87 Ξανθία Ιπλ., *Μελέτη επί του επί τάπητος ζητήματος της ανεγέρσεως Φθισιατρείου εν τω περιβάλλοντι του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου*, Εν Χιώ 1911

88 Η άποψη του ήταν αντίθετη με αυτή της γνωμοδοτικής επιτροπής που είχε συσταθεί. Κύρια επιχειρήματά του Ξανθία ήταν ο αναπόφευκτος συγχροτισμός των ασθενών με τους υπόλοιπους ασθενείς, η παραθαλάσσια θέση του χώρου και οι οικονομικές δυνατότητες των ευεργετών για την ανέγερση του Φθισιατρείου [Ξανθίας Ιπλ., *Μελέτη επί του επί τάπητος ζητήματος της ανεγέρσεως Φθισιατρείου εν τω περιβάλλοντι του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου*, Εν Χιώ 1911, σσ. 8,11,13 κ.ε.]

Την ίδια χρονιά ιδρύεται με δαπάνες των Αργέντη και η «Αστυκλινική»⁸⁹, που λειτουργεί ως ξεχωριστή μονάδα εξωτερικών Ιατρειών, όπως και το νέο Απολυμαντήριο, που είχε κτισθεί από τους ίδιους. Στην Αστυκλινική, εκτός από την εξέταση των ασθενών και τις χειρουργικές μικροεπεμβάσεις που γίνονταν, χορηγούνταν και δωρεάν φάρμακα στους άπορους ασθενείς⁹⁰.

Αργότερα, το 1931, με δαπάνες της Έλενας Βενιζέλου (1875-1960), το γένος Σκυλίτση, ιδρύεται το Ακτινολογικό Τμήμα. Η συνολική δαπάνη υπολογίστηκε στο ποσό των 12.000 περίπου χρυσών μάρκων. Η Έλενα Βενιζέλου διέθεσε 300 λίρες Αγγλίας, ενώ το υπόλοιπο διέθεσε το Νοσοκομείο. Η τεχνική εταιρεία «Αλέξανδρος Ζαχαρός και Σία» ανέλαβε την προμήθεια των μηχανημάτων⁹¹. Το Τμήμα αυτό του Νοσοκομείου δόθηκε σε δημόσια χρήση στις 2 Φεβρουαρίου 1932⁹².

Το 1937, το Νοσοκομείο, διέθετε πλέον Παθολογικό και Χειρουργικό Τμήμα, συνολικής δυναμικότητας 64 κλινών, εξοπλισμένο με πλήρες Χειρουργείο. Ψυχιατρικό Τμήμα δυναμικότητας 60 κλινών, Φθισιατρείο δυναμικότητας 20 κλινών, Τμήμα Λοιμωδών δυναμικότητας 10 κλινών, Γηροκομείο δυναμικότητας 60 κλινών και Εκθετοτροφείο με 10 κλίνες. Παράλληλα στο χώρο του Νοσοκομείου υπάρχει Μικροβιολογικό, Βιοχημικό και Ακτινολογικό Εργαστήριο και άλλοι βοηθητικοί χώροι (ματιοθήκη, ραφείο, νεκροτομείο, απολυμαντήριο, μαγειρείο, αποθήκες τροφίμων, πλυντήρια και αρτοποιείο)⁹³. Είναι προφανές πως επρόκειτο για μια άρτια εξοπλισμένη νοσηλευτική μονάδα, που δεν είχε να ζηλέψει τίποτα από τις αντίστοιχες των Αθηνών.

Η Νέα πτέρυγα του Νοσοκομείου που δεν κτίστηκε

Από τις αρχές της δεκαετίας του '30, υπήρξε σοβαρός προβληματισμός για την επάρκεια των χώρων του Νοσοκομείου. Ήταν φανερή η στενότητά τους, ενώ οι ανάγκες καθημερινά πλήθαιναν. Ξεκίνησε λοιπόν μια συγκινητική προσπάθεια για την κατασκευή νέας πτέρυγας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου.

Πρωτεργάτης και σ' αυτή τη μεγάλη προσπάθεια υπήρξε ο τότε Μητροπολίτης Χίου Ιωακείμ Στρουμπής⁹⁴ (εικ. 13). Η διαρκής επικοινωνία του φλογερού

89 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 275

90 Αρχείο Ανδρέα Φρ. Μιχαηλίδη, φακ. Νοσοκομείο Χίου - Διοικητικά

91 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 127

92 Βλ. εφημ. *Μεταρρυθμίσεις*, 4 Φεβρ. 1932, αρ. φ. 434

93 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2001, σσ. 42-43

94 Ο **Μητροπολίτης Χίου Ιωακείμ Στρουμπής** (1881-1950) γεννήθηκε στα Θυμανά της Χίου και σπούδασε στη Θεολογική Σχολή της Χάλκης. Προσωπικός φίλος του Ελευθερίου Βενιζέλου, εξελέγη αρχικά Μητροπολίτης Αρδαμερίου, στη συνέχεια Κορυτσάς. Το 1924 εκλέχτηκε Μητρο-

Δεσπότη με το ποίμνιό του, έθετε καθημερινά την αναγκαιότητα μιας τέτοιας επιλογής. Θεωρήθηκε λοιπόν πως η στέγαση των δύο μεγάλων τμημάτων του Νοσοκομείου, του Χειρουργικού και του Παθολογικού, σε σύγχρονες εγκαταστάσεις, ήταν επιβεβλημένη⁹⁵. Στο υφιστάμενο Νοσοκομείο θα παρέμεναν τα Τμήματα του Γηροκομείου, του Εκθετοτροφείου και του Ψυχιατρείου. Το όνειρο αυτό του Ιωακείμ, μετά από σπουδαίες προσπάθειες του ιδίου⁹⁶, αλλά και άλλων Χίων ευπατριδών, φάνηκε πως θα γινόταν πραγματικότητα το καλοκαίρι του 1939.

Εικ 13: Μητροπολίτης Χίου Ιωακείμ Στρουμπής (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

Για τα προηγηθέντα της θεμελίωσης του νέου Νοσοκομείου, θα πρέπει κατ' αρχήν να αναφέρουμε τις συνεχείς παραστάσεις που έγιναν από την Επιτροπή Οικοδόμησης προς τον τότε Υπουργό Κρατικής Υγιεινής και Κοινωνικής Πρόνοιας Αλέξανδρο Κορυζή.

Αρχικά υπεδείχθη ως τόπος κατασκευής του Νέου Νοσοκομείου ο χώρος δυτικά και νότια του υπάρχοντος⁹⁷. Όμως το Υπουργείο αφού δέχθηκε την πρόταση, υπέδειξε ως καταλληλότερο από υγιεινής πλευράς το χώρο που ανήκε στο Νοσοκομείο, στην περιοχή του Ριζαρίου (Σε ακάλυπτη περιοχή, αριστερά του δρόμου, πριν τις σημερινές Φυλακές). Η αρχική πρόβλεψη του προϋπολογισμού για την ανέγερση ήταν 15.000.000 δραχμές. Το Υπουργείο θα κατέβαλε το ήμισυ του ποσού, ενώ το υπόλοιπο θα συγκεντρωνόταν από εισφορές και εράνους⁹⁸.

Η ανταπόκριση των Χίων της διασποράς υπήρξε εντυπωσιακή. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα, οι κοινότητες του Λονδίνου, της Αλεξάνδρειας, της Αμερικής⁹⁹, του

πολίτης Καρδαμύλων και μετά από εννέα χρόνια Μητροπολίτης Χίου. Κατά τα ένδεκα έτη της αρχιερατικής θητείας του στη Μακεδονία συνέβαλε με όλες του τις δυνάμεις στο Μακεδονικό αγώνα. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής ανέπτυξε σπουδαία πατριωτική και κοινωνική δράση. Στα χρόνια της μετεμφυλιακής μισαλλοδοξίας, ο Ιωακείμ κηρύχθηκε έκπτωτος του θρόνου του, μαζί με τον Ηλείας Αντώνιο και τον Κοζάνης Ιωακείμ [Στρουμπής Άγγ., “Έντονη και συνεχής η κοινωνική και εθνική δράση του Ιωακείμ Στρουμπή”, περ. *Χιόνη*, τ. 73, σσ. 4-9]

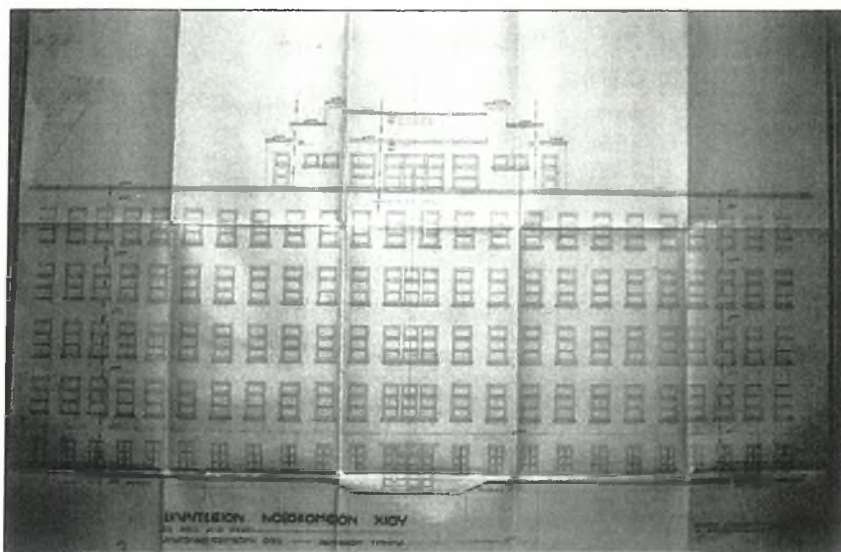
95 Βλ. Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Έκκλησις της Εφορείας του Νοσοκομείου, Χίος 23/3/1938 [Αρχείο Α. Μιχαηλίδη]

96 Βλ. έκκληση του Ιωακείμ προς τους Χίους της Αμερικής στο *Αναμνηστικό Λεύκωμα του Παγχαϊκού Αλληλοβοηθητικού Συλλόγου «Ο Κοραΐς»*, Νέα Υόρκη 1937, σσ. 9-11

97 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σ. 245

98 Περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Γ', έτος Γον, αρ. φ. 7, σ. 200

99 Οι ομογενείς της Αμερικής εξέδωσαν ειδικό Λεύκωμα με σκοπό τη συλλογή χρημάτων [Αναμνη-

Εικ. 14: Σχέδια νέας πτέρυγας Νοσοκομείου Χίου (Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 75 - «Έγγραφα ανεγέρσεως Ν. Νοσοκομείου»

Καΐρου, της Θεσσαλονίκης, όπως και οι απανταχού Χίοι, συγκέντρωσαν μεγάλα ποσά. Αλλά και οι έρανοι στο Νησί, απέδωσαν σημαντικά¹⁰⁰. Έτσι, αν και η αρχική πρόβλεψη των 15 εκατομμυρίων ήταν άστοχοι και οι πραγματικές ανάγκες υπολογίστηκαν σε 23 εκατομμύρια, τα ποσά συγκεντρώθηκαν και κατατέθηκαν στην Εθνική Τράπεζα¹⁰¹.

Για την επίτευξη του σκοπού αυτού, έγινε μεγάλη κινητοποίηση μέσω του τύπου της εποχής. Πάμπολλα είναι τα δημοσιεύματα στις εφημερίδες και τα περιοδικά με προτρεπτικά λόγια για τη συλλογή χρημάτων. Τα άρθρα αυτά υπέγραφαν προσωπικότητες της κοινωνικής ζωής του τόπου¹⁰².

Σημαντικό ρόλο στην υλοποίηση του σκοπού αυτού διαδραμάτισαν οι φιλοπάτριδες Χίοι, Μιχαήλ Θεοτοκάς, Κωνσταντίνος Νομικός, καθώς και ο Λεωνής Καλβοκορέσης. Η διαχειριστική επιτροπή του έργου αποτελείτο από τους: Ν. Κοντό, Θ. Γανιάρη, Κ. Παντελίδη και Δ. Πίττα.

Το έργο δημοπρατήθηκε με δημόσιο διαγωνισμό και η εκτέλεσή του ανατέθηκε στο εργολάβο Ν. Έρτσο, με την υποχρέωση να παραδώσει το έργο σε 12 μήνες¹⁰³. (Εικ. 14).

Η θεμελίωση του Νέου Νοσοκομείου της Χίου, δυναμικότητας 150 κλινών¹⁰⁴, στις 16 Ιουλίου 1939 υπήρξε λαμπρή. Με την παρουσία των αρχών, αλλά και πλήθους κό-

στικόν Λεύκωμα εκδοθέν τη φροντίδι του Χιακού Συλλόγου ο «Ομηρος» προς ενίσχυσιν ανεγέρσεως Νοσοκομείου, 1938]

100 Χαρακτηριστικό της ανταπόκρισης είναι η ύπαρξη ακόμη και ανώνυμης δωρεάς για εξοπλισμό ενός θαλάμου του Νέου Νοσοκομείου [εφημ. *Πρόοδος*, 28 Ιαν. 1939, αρ. φ. 3008]

101 Βλ. Πίνακες εισφορών εφημ. *Νέα Χίος*, 25 Αυγ. 1938, αρ. φ. 4444 καθώς και εφημ. *Πρόοδος*, 7 Ιουν. 1939, αρ. φ. 311

102 Μεταξύ άλλων βλ. εφ. *Πρόοδος*, 9 Δεκ. 1937, αρ. φ. 2707 καθώς και 30 Νοεμβρ. 1938, αρ. φ. 2962

103 Περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Γ', έτος Γον, αρ. φ. 7, σ. 201

104 εφημ. *Πρόοδος*, 30 Μαΐου 1939, αρ. φ. 3104

σμου, τέθηκε ο θεμέλιος λίθος¹⁰⁵, ενώ ο Μητροπολίτης Χίου Ιωακείμ ανέπεμψε ειδικές για την περίπτωση ευχές. Λόγους εξεφώνησαν πλην του Μητροπολίτη¹⁰⁶, ο Μ. Θεοτοκάς, ο Νομάρχης, ο ιατρός Β. Κουκουρίδης¹⁰⁷ και ο Γυμνασιάρχης Γ. Μαδιάς¹⁰⁸.

Όμως η έλλειψη των υλικών και μάλιστα του σιδήρου, λόγω του πολέμου που ήδη έχει ξεσπάσει στην Ευρώπη, προκαλούν τα πρώτα προβλήματα στην εξέλιξη του έργου. Ένα χρόνο πριν την έκρηξη του πολέμου στη χώρα μας, η Εφορεία του Νοσοκομείου απευθύνει εναγώνιες εκκλήσεις προς τα αρμόδια Υπουργεία, χωρίς αποτέλεσμα¹⁰⁹.

Το σπουδαίο αυτό εγχείρημα δεν έμελλε τελικά να ευοδωθεί.

Με την επέκταση του πολέμου στην πατρίδα μας και τη ζοφερή κατάσταση που ακολούθησε, τα συγκεντρωθέντα ποσά εξανημιστήκαν και έτσι η κατασκευή της νέας πτέρυγας του Νοσοκομείου ματαιώθηκε.

Τα πλαίσια λειτουργίας του Νοσοκομείου

Κατά την τουρκοκρατία, τη διοίκηση του Νοσοκομείου ασκούσε τετραμελής αρχικά Εφορεία¹¹⁰, την οποία εξέλεγε ανά τετραετία η Κοινότητα, μαζί με τις Εφορείες των άλλων φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων. Αυτή είχε την όλη ευθύνη της λειτουργίας του Ιδρύματος και λάμβανε τις σχετικές αποφάσεις σε συνεννόηση με τη Δημογεροντία.

Το ελεγκτικό έργο της διαχείρισης του Νοσοκομείου ασκούσε η εξελεγκτική Επιτροπή την οποία όριζε αρχικά η Δημογεροντία¹¹¹. Η Επιτροπή αυτή συνέτασσε ει-

105 Στο θεμέλιο λίθο ήταν αναγεγραμμένη η παρακάτω επιγραφή: «*Ιούλιος 16 -1939 Ανάσσαντος Γεωργίου Β΄ Επί πρωθυπουργίας Ιωάννου Μεταξά και Αλεξάνδρου Κορυζή Υπουργού Υγιεινής Πρωτοστατούντων Μητροπολίτου Ιωακείμ Στρουμπή και Μιχαήλ Θεοτοκά Εφορευόντων Ι. Ζαφειράκη, Κ. Καρούση, Ν. Μανριδόγλου, Π. Μερούση, Μ Σκαρλάτου, Μ. Μονιούδη Συνεργούντων Ν. Κοντού, Θ. Γανιάρη, Κ. Παντελίδη, Δ. Πίττα Δαπάναις Δημοσίου των απανταχού φιλοπατρίδων Χίου Λονδινείου Επιτροπής Αλαξανδρινής Επιτροπής Αρχιτέκτων Α. Κριεζής Εργολάβος Ν. Έρτσος Επί Δημαρχίας Α. Μ. Καλβοκορέση εθεμελιώθη τόδε Νοσοκομείον Χίου*» [Μιχαηλίδης Α., *Cum Deo*, Χίος 2002, σ. 10]

106 Η ομιλία του Μητροπολίτη Χίου Ιωακείμ δημοσιεύθηκε στην εφημ. *Πρόοδος*, 18 Ιουλ. 1939, αρ. φ. 3166, σ. 1

107 Η ομιλία του Β. Κουκουρίδη δημοσιεύθηκε στην εφημ. *Πρόοδος*, 17 Αυγ. 1939, αρ. φ. 3166, σ. 1

108 Περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Γ΄, έτος Γον, α.φ. 7, σ. 195 Ο Γ. Μαδιάς μίλησε εκ μέρους της Εφορείας των Ευαγών Ιδρυμάτων της Χίου. Η ομιλία του δημοσιεύθηκε στην εφημ. *Πρόοδος*, 16 Αυγ. 1939, αρ. φ. 3165, σ. 1

109 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 75 - «*Εγγραφα ανεγέρσεως Ν. Νοσοκομείου*», Έγγραφο του Προέδρου της Εφορείας προς το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας, (Αρ. Πρ. 586/14.11.1939) χ. αριθμ. σελ. (διακοπή σελιδαρίθμησης)

110 Η πρώτη Εφορεία του Νοσοκομείου, που υπέγραψε και τον πρώτο ισολογισμό του, απαρτιζόταν από τους: Εμμ. Στάγκαλα, Δημ. Πίττα, Χ Γεώργ. Φαφαλιό και Παν. Αναγνωστόπουλο [*Εκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχειρίσεως του εν Χίω Σκυλιτζείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1888, σ. 23]

111 Η **Δημογεροντία** ήταν τοπικός αυτοδιοικητικός θεσμός που διατηρήθηκε από την εποχή της γε-

δική έκθεση με τις σχετικές υποδείξεις, την οποία και δημοσιοποιούσε¹¹². Ουσιαστικό ρόλο στη Διοίκηση του Νοσοκομείου, αλλά και των άλλων Ιδρυμάτων διαδραμάτιζε ο εκάστοτε Μητροπολίτης Χίου¹¹³.

Σε σχέδιο του Κανονισμού της Δημογεροντίας, που τυπώθηκε το 1887, αναφέρεται ότι το ανώτερο προσωπικό των Νοσοκομείων θα επιλέγεται από τους Εφόρους¹¹⁴.

Το 1890 συντάχθηκε ο πρώτος γνωστός μέχρι σήμερα Κανονισμός λειτουργίας του Ιδρύματος¹¹⁵. Αν και δεν εγκρίθηκε από κάποια επίσημη αρχή, φαίνεται πως ήταν χρήσιμος και αποδοτικός¹¹⁶. Ο Κανονισμός αυτός τροποποιήθηκε στη συνέχεια αρκετές φορές¹¹⁷. Στη γενικότερη διαμόρφωση του καθεστώτος λειτουργίας του Ιδρύματος συνέβαλε και ο Κανονισμός της Κοινότητας, που απεστάλη στη Χίο από το Οικουμενικό Πατριαρχείο τον Ιούνιο του 1888.

Ο πρώτος τυπωμένος εσωτερικός Κανονισμός του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου, χωρίς χρονολογία εκτύπωσης, χρονολογείται περίπου στο 1903. Αναφέρει πλέον στο προσωπικό του Νοσοκομείου και το Φαρμακοποιό -ο οποίος καθορίζει μάλιστα και το διαιτολόγιο των τροφίμων- και ορίζει επακριβώς τα καθήκοντα του εσωτερικού ιατρού -ως εφημερεύοντος κατά την απουσία των άλλων ιατρών-¹¹⁸.

νοουκρατίας, μέχρι και τα χρόνια της τουρκοκρατίας στο Νησί. Αρχικά τα μέλη της Δημογεροντίας λέγονταν *Δεπουτάτοι*, αλλά από το 1755, με φιρμάνι του Σουλτάνου Οσμάν του Γ', ονομάζονταν *Δημογέροντες*. Η *Δημογεροντία* καταργήθηκε ουσιαστικά το 1866 με το νόμο περί Βιλαετιών. Στην όλη διαδικασία εκφυλισμού του θεσμού συνέβαλαν οι έριδες που υπήρχαν ανάμεσα στους Χίους της εποχής, αλλά και ο αποκλεισμός των κατοίκων της υπαίθρου από την εκλογική διαδικασία. Η νέα Δημογεροντία μετά το 1866, είχε τυπικό πια ρόλο, ενώ η εξουσία περιήλθε σταδιακά στον εκάστοτε Μητροπολίτη [Χαροκόπος Αντ., *Ο θεσμός της Δημογεροντίας εν Χίω επί Τουρκοκρατίας*, Εν Χίω 1960, σσ. 43,142 επίσης Σαριμάκης Θ., *Η Χίος ιστορικός, αρχαιολογικός, γλωσσολογικός - Χιακά προσωπικότητα*, Νέα Υόρκη 1950, σ. 67 επίσης Θεοτοκάς Κ., "Περί κατάργησης της Δημογεροντίας - Μελέτη περί των προνομίων και της διοίκησης της Χίου (από το 1566 μέχρι των καθ' ημάς χρόνων)", περ. *Χιακά Χρονικά* (Β Περίοδος), Τ. ΙΖ', σ. 40]

112 Η έκθεση του 1890 υπογράφεται από τους: Κύριλλο Τρεχάκη, Κ. Φλοίσκο, Ι. Κοράκη, Σ. Σγουρό [Σκυλίτσειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α' Εσωτερική κατάσταση, Β' Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σσ. 22-23]

113 Οι Μητροπολίτες ασκούσαν γενικά τα καθήκοντά τους με σύνεση και σφαιρόσυνη. Δεν έλειψαν όμως και περιπτώσεις αυθαιρεσιών ή και ανάμιξης ζητημάτων του Νοσοκομείου σε πολιτικές αντιπαραθέσεις. Πρόεδροι των εκάστοτε Εφορειών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου χρημάτισαν οι μακαριστοί Μητροπολίτες Χίου: Αμβρόσιος Χρηστίδης (1881-1887), Κωνσταντίνος Δεληγιάννης (1887-1908), Ιερόνυμος Γοργιάς (1908-1931), Πολύκαρπος Βαρθάκης (1931-1933) και Ιωακείμ Στρουμπής (1933-1946) [Μπεζενίτης Π., "Συνοπτική επισκόπησης της εν Χίω Ορθοδόξου Εκκλησίας (απ' αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα)", περ. *Ζήνων*, τ. 28, σ. 190]. Για μικρό χρονικό διάστημα αναπλήρωσε στα καθήκοντά του τον Πολύκαρπο, ο βοηθός Μητροπολίτη Χίου, ο επίσκοπος Ιωνουπόλεως Γρηγόριος.

114 Σχέδιον Κανονισμού της Δημογεροντίας και των Κοινοτικών Καταστημάτων Χίου, Χίος 1887, σ. 19

115 Καλβοκορέσης Λ., Η 300ετής δράσις του Νοσοκομείου Χίου, περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Γ', έτος Γον, α.φ. 15, σ. 459

116 Σκυλίτσειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α' Εσωτερική κατάσταση, Β' Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σ.14

117 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2001, σ. 43

118 Εσωτερικός κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου, Χίος χ. χρ. έκδ., σσ. 7, 5

Επίσης προβλέπει τη λειτουργία του Χημικού και Μικροβιολογικού Εργαστηρίου ως ξεχωριστού Τμήματος υπό την επίβλεψη του εσωτερικού ιατρού¹¹⁹.

Ο Κανονισμός αυτός προέβλεπε αναλυτικά και τη διαδικασία για τη γενικότερη φροντίδα των εκθέτων και ορφανών του Ιδρύματος¹²⁰.

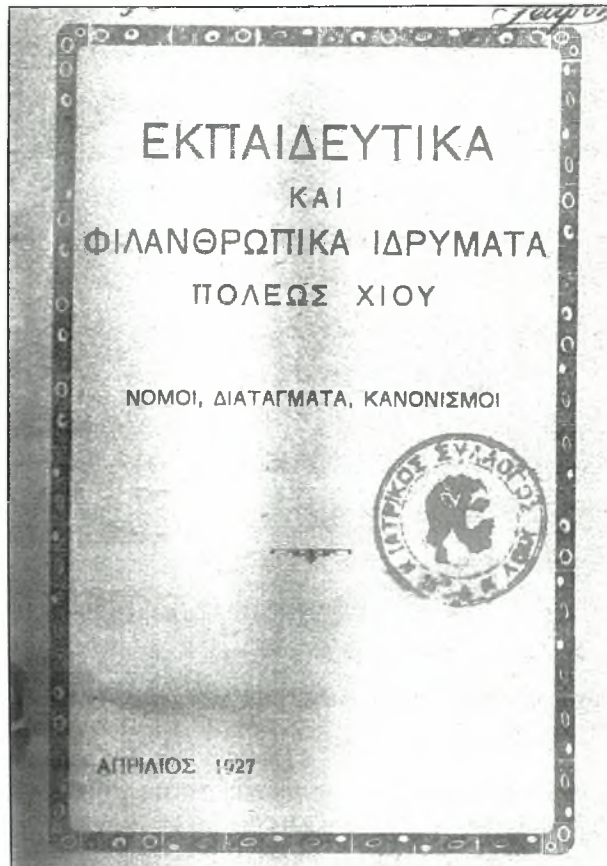
Θα πρέπει να σημειώσουμε το γεγονός ότι είχε προηγηθεί κατά το 1902 η δημοσίευση του Θεμελιώδους Κανονισμού του Πατριαρχείου, ο οποίος διελάμβανε και τα της διοικήσεως των Ιδρυμάτων σε όλη την περιοχή δικαιοδοσίας του Θρόνου¹²¹. (Εικ. 15).

Το 1912 δημοσιεύεται νέος Κανονισμός του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου.

Είχε προηγηθεί η συζήτηση επί των άρθρων του από τη Δημογεροντία¹²². Ο κανονισμός αυτός καταρτίστηκε τον προηγούμενο χρόνο και υπογράφεται από τους Εφόρους του Ιδρύματος¹²³. Φαίνεται πως αυτός καταρτίστηκε με βάση τον Κανονισμό Λειτουργίας του Γραικικού Νοσοκομείου της Σμύρνης¹²⁴ και εγκρίθηκε από τη Δημογεροντία¹²⁵.

Ο Κανονισμός αυτός παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον:

Λεπτομερέστερος από τον προηγούμενο, αναφέρεται στη λειτουργία του Παθο-

Εικ. 15: Φυλλάδιο με ανθολόγηση νομοθεσίας (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

119 Εσωτερικός κανονισμός του εν Χίω Σκυλίτσειου Νοσοκομείου, Χίος χ. χρ. έκδ., σ. 13

120 Εσωτερικός κανονισμός του εν Χίω Σκυλίτσειου Νοσοκομείου, Χίος χ. χρ. έκδ., σσ. 9-11

121 Παπασιτάθης Χ., *Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων Ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984, σσ. 137-138

122 *Λογοδοσία των πεπραγμένων της Δημογεροντίας από διοικητικής και οικονομικής απόψεως ενώπιον της Γενικής Εκλογικής Συνελεύσεως* (sic), εν Χίω, 15 Ιουλίου 1912, σ. 5

123 Οι Έφοροι που υπογράφουν τον κανονισμό είναι οι παρακάτω: Στ. Ζαφειρόκης, Αχ. Τσατσαρόνης, Γ. Καρύδας, Κ. Χούλης, Στ. Κερκετζές, Γ. Γεωργαντής. [*Εσωτερικός Κανονισμός του εν Χίω Σκυλίτσειου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1912, σ. 52]

124 *Στατιστική των Σκυλίτσειων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911*, χ. χρ. έκδ, σ. 52

125 Συνεδρίαση της 12ης Οκτωβρίου 1911 [*Λογοδοσία των πεπραγμένων της Δημογεροντίας από διοικητικής και οικονομικής απόψεως ενώπιον της Γενικής Εκλογικής Συνελεύσεως*, 15 Ιουλίου 1912, Χίος, χ. χρ. έκδ., σ. 5]

λογικού, Χειρουργικού και Φρενολογικού Τμήματος (ανδρών και γυναικών), καθώς και της Αστυκλινικής. Η Εφορεία ορίζεται πλέον εξαμελής, περιγράφεται η σφραγίδα του Ιδρύματος και ορίζονται τα προσόντα των προσλαμβανόμενων ιατρών. Η Αστυκλινική, ως νέο Τμήμα του Νοσοκομείου, στελεχώνεται βάσει του Κανονισμού από τους ειδικούς ιατρούς του Χειρουργικού και του Παθολογικού Τμήματος και από Οφθαλμίατρο. Σκοπός λειτουργίας της ήταν η εξασφάλιση περίθαλψης στους άπορους ασθενείς, τρεις ημέρες την εβδομάδα¹²⁶.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζουν και τα ζητήματα δεοντολογίας και ηθικής της Ιατρικής που ρύθμιζε ο Κανονισμός αυτός: στο Ίδρυμα νοσηλεύονται «ασθενείς ενδεείς, άνευ διακρίσεως εθνικότητας και θρησκειύματος». Κανένας ασθενής δεν υποβάλλεται σε σοβαρή χειρουργική επέμβαση χωρίς τη συγκατάθεσή του, «απλώς προτρέπεται μόνον προς τούτο, εκτιθεμένου αυτώ του εκ της αναβολής κινδύνου»¹²⁷. Προστατεύονται οι ψυχιατρικοί ασθενείς από βίαιες πρακτικές των φρενοκόμων, στους οποίους απαγορεύεται αυστηρά «το υβρίζειν, πολύ δε περισσότερον το δίδειν και το ελάχιστον κτύπημα»¹²⁸.

Προβλέπεται επίσης η νοσηλεία ασθενών επί πληρωμή, με νοσήλια που καθορίζει η Εφορεία, ενώ απαγορεύεται αυστηρά η τοποθέτηση πρόσθετων κλινών στους διαδρόμους¹²⁹. Για τα έκθετα επαναλαμβάνονται οι ρυθμίσεις του προηγούμενου Κανονισμού, ενώ δίνεται το δικαίωμα στην Εφορεία να ρυθμίζει τα της υιοθεσίας τους¹³⁰.

Το 1910 ιδρύεται στο Λονδίνο η *Επιτροπή υπέρ των Ορθοδόξων Εκπαιδευτικών και Φιλανθρωπικών Καταστημάτων Χίου*, γνωστή και ως *Λονδίνειος Επιτροπή*. Η Επιτροπή αυτή επιμελείται των πραγμάτων του Νοσοκομείου, συλλέγοντας και αποστέλλοντας μεγάλα ποσά για τις ανάγκες του, αλλά και παρεμβαίνοντας αρκετές φορές για τη ρύθμιση διαφόρων ζητημάτων.

Μετά την απελευθέρωση της Χίου από τους Τούρκους το 1912, με τις άοκνες προσπάθειες του ιατρού και πολιτευτή του Φιλελευθέρου χώρου Χριστόφορου Ροδοκανάκη, το Νοσοκομείο διατηρεί την αυτονομία και την αυτοδιοίκησή του¹³¹. Έτσι το Νοσοκομείο, καθώς και τα άλλα Ιδρύματα δεν υπήχθησαν στο Δήμο Χίου, όπως ο γενικός νόμος περί Δήμων και Κοινοτήτων όριζε¹³².

Αργότερα, το 1920, με τους Νόμους 2508, 2442¹³³ και διάφορα βασιλικά διατάγ-

126 *Εσωτερικός Κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1912, σσ. 18-20

127 *Εσωτερικός Κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1912, σσ. 25-27

128 *Εσωτερικός Κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1912, σ. 37

129 *Εσωτερικός Κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1912, σσ. 29, 31

130 *Εσωτερικός Κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1912, σ. 42

131 Περί της γενικότερης προσφοράς του Χρ. Ροδοκανάκη στα Ιδρύματα της Χίου βλέπε και Αμαντος Κ., «Χριστόφορος Ροδοκανάκης», περ. *Αιγαίον*, Τ. 1ος, τ. 2ο, σσ. 65-68

132 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», Αρχείο Μιχαήλ Θεοτοκά, φακ. 13, αρ. εγγρ. 57, σ. 1

133 *Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου*, Απρίλιος 1927, σσ. 3-36

ματα¹³⁴, τα Ιδρύματα εποπτεύονται από το Υπουργείο Εκκλησιαστικών. Με Διάταγμα που δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως Τ. Α', αριθμ. 3 της 9/1/1925, "περί συστάσεως της Ανωτέρας Ενοριακής Αντιπροσωπείας του Δήμου Χίου" η διαχείριση και η διοίκησή των Ιδρυμάτων του «Σκυλίτσειου» Νοσοκομείου ασκείται από το σώμα αυτό που προσμοιάζε με τη Δημογεροντία των Χίων της Τουρκοκρατίας¹³⁵. Πρόεδρος της Επιτροπής ορίζεται ο εκάστοτε Μητροπολίτης Χίου, ενώ τα 24 μέλη της εκλέγονται από τους επιτρόπους των κατά τόπους εκκλησιαστικών ενοριών της Χίου¹³⁶. Η Επιτροπή όριζε και τις Εφορείες των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων¹³⁷. (Εικ. 16).

Εικ. 16: (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

Νέα τροποποίηση του Οργανισμού της Ανωτέρας Ενοριακής Αντιπροσωπείας γίνεται με Προεδρικό Διάταγμα της 19ης Φεβρουαρίου του 1935¹³⁸. Ο νέος Οργανισμός όριζε πως η εκλογή των Εφοριών των Ιδρυμάτων της Χίου, η τροποποίηση των εσωτερικών Κανονισμών και η έγκριση των προϋπολογισμών τους γίνεται από το Μητροπολίτη Χίου μετά από προσυνηννόηση με τη Λονδίνειο Επιτροπή¹³⁹.

Το 1926, δημοσιεύεται στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως (αφ. φ. 268, σελ. 1871) διάταγμα που εγκρίνει τον Κανονισμό Λειτουργίας του Νοσοκομείου, μαζί με αυτούς των άλλων Ιδρυμάτων (του Λωβοκομείου και της Φιλοπτώχου

134 *Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου*, Απρίλιος 1927, σσ. 37-52

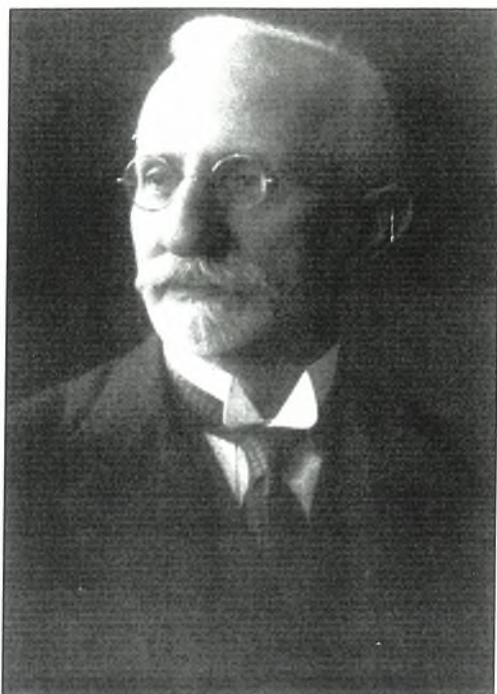
135 Στην εξαμελή Εφορεία του Νοσοκομείου που συμμετείχε και στην πρώτη Ανωτέρα Ενοριακή Αντιπροσωπεία συμμετείχαν οι: Χρ. Ροδοκοανάκης, Ζ. Μίχαλος, Ι Πίσσης, Ι Ζαφειράκης, Κ. Ροδάκης και Ι. Καρδασιλάρης [*Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου*, Απρίλιος 1927, σ. γ']

136 Μιχαηλίδης Α., *Cum Deo - Περί της ιατρικής κίνησης στη Χίο κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα*, Χίος 2002, σ. 8

137 Το 1921, εκτός του Προέδρου Μητροπολίτη Χίου, Μέλη της Εφορείας του Νοσοκομείου αναφέρονται οι: Γ. Ανδρεάδης, Δ. Δερμιτζάκης, Κ. Μίχαλος, Σ. Καλουτάς, Ζ. Ρεβύθης και Π. Σταγκαλας. [*Ελληνικός Οδηγός*, Αθήνα 1921, σ. 6]

138 *Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου*, 1936, σσ. 7-10

139 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», Αρχείο Μιχαήλ Θεοτοκά, φακ. 13, αρ. εγγρ. 57, σ. 2

Εικ. 17: Χριστόφορος Ροδοκανάκης
(Πίνακας από τη συλλογή του Σκυλίτσειου
Νοσοκομείο Χίου)

Αδελφότητα «Άγιος Ιωάννης ο Ελεήμων»). Στο Διάταγμα αυτό αναφέρονται τα παρακάτω Τμήματα του Νοσοκομείου: Παθολογικό, Χειρουργικό, Φρενολογικό, Αργέντειο για μολυσματικά Νοσήματα (ανδρών και γυναικών), Αστυκλινική και το Χημικό και Μικροβιολογικό Εργαστήριο. Στο ανώτερο προσωπικό προβλέπονται εκτός των θέσεων των Διευθυντών ιατρών και θέσεις εσωτερικού ιατρού (ως εφημερεύοντας ιατρού), φαρμακοποιού και ιερέα. Στη θέση του Διευθυντού, προτείνεται η πρόσληψη, κατά προτίμηση, ιατρού¹⁴⁰.

Η προπαρασκευή του Κανονισμού είχε γίνει από ειδική επιτροπή που είχε συγκροτηθεί ήδη από τον Οκτώβριο του 1925 με απόφαση του προέδρου της Εφορείας του Νοσοκομείου, Μητροπολίτη Χίου Ιερώνυμου. Στην επιτροπή αυτή συμμετείχαν οι ιατροί Θρασύβουλος Χατζαντωνάκης, Χριστόφορος Ροδοκανάκης και Γεώργιος Γεωργαντής¹⁴¹.

Παρενθετικά θα πρέπει να επισημάνουμε τις άοκνες προσπάθειες για την ομαλή λειτουργία του Νοσοκομείου, τις οποίες κατέβαλε επί σειράν ετών εκτός του Χριστόφορου Ροδοκανάκη¹⁴² (εικ. 17) και ο δικηγόρος Αλέξανδρος Βοτζάνης¹⁴³ (εικ.

140 Πομώνης Δ., *Υγειονομική Νομοθεσία*, Τ. 2ος, Αθήνα 1932, σσ. 557-572 επίσης *Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου*, Απρίλιος 1927, σσ. 69-77

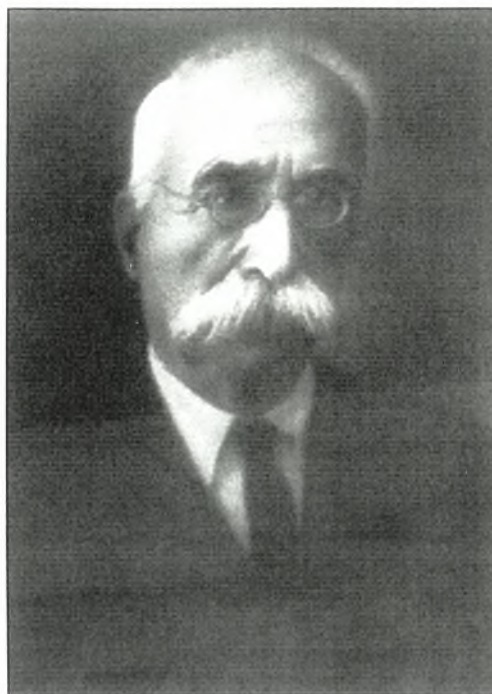
141 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 329

142 Ο ιατρός **Χριστόφορος Ροδοκανάκης** γεννήθηκε στη Χίο το 1866. Ήταν γιος του Μάριου Ροδοκανάκη, γόνου μεγάλης μεσαιωνικής οικογένειας, του κλάδου των Μελλερέδων. Αποφοίτησε από το σπουδαίο Γυμνάσιο Χίου, επί γυμνασιαρχίας του Γεωργίου Σουρία. Σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών από το οποίο αποφοίτησε το 1890. Στη συνέχεια άσκησε με επιτυχία την Ιατρική στη Χίο. Νυμφεύτηκε την Άρτεμη Μηλιάδη με την οποία απέκτησε τρία τέκνα. Η κόρη του Μαρία νυμφεύθηκε το χειρουργό Ιωάννη Κουντουρά, ο δε γιος του Κωνσταντίνος χάθηκε σε στρατιωτική επιχείρηση το 1923 με το βαθμό του υπολοχαγού. Διαδέχθηκε τον Περικλή Καναλά στο φέρον το όνομά του Κόμμα, έχοντας ως σφοδρό αντίπαλό του τον Νικόλαο Κουβελά. Το 1915 εξελέγη για πρώτη φορά βουλευτής με το Κόμμα των Φιλελευθέρων. Έκτοτε είχε επιτυχή πολιτική πορεία, επικεφαλής πάντοτε των συνδυασμών του Κόμματος. Συμμετείχε στο Κίνημα του Βενιζέλου στη Θεσσαλονίκη, καθώς και στο Κίνημα του Ν. Πλαστήρα το 1922. Υπήρξε ισχυρός κοινωνικός παράγων του τόπου προφέροντας ανεκτίμητες υπηρεσίες στα Εκπαιδευτικά και στα Φιλανθρωπικά Ιδρύματα της Χίου. Συνετέλεσε στη διατήρηση της αυτοτέλειας των Ιδρυμάτων. Απεβίωσε το 1933 στο σπίτι του στον Κάμπο [εφημ. *Χιακόν Μέλλον*, αρ. φ. 30 (15/6/1948)]

143 Ο **Αλέξανδρος Βοτσάνης** γεννήθηκε στη Χίο, σπούδασε Νομικά στα Πανεπιστήμια Αθηνών και

18), ο οποίος προσέφερε για πολλά χρόνια αμισθί τις υπηρεσίες του στο Ίδρυμα¹⁴⁴.

Το 1935 γίνεται και νέα τροποποίηση των Κανονισμών όλων των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων, μαζί και αυτού του Νοσοκομείου. Για το σκοπό αυτό συστήθηκε από την Ανωτέρα Ενοριακή Αντιπροσωπεία ειδική Επιτροπή αποτελούμενη από το Μητροπολίτη Χίου Ιωακείμ ως Πρόεδρο και μέλη τους: Μ. Γιαννίρη, Μ. Θεοτοκά, Λ. Καλβοκορέση, και Μ. Σκαρλάτο. Οι προτάσεις της Επιτροπής εγκρίθηκαν από τις Εφορείες των Ιδρυμάτων, από την Ανωτέρα Ενοριακή Αντιπροσωπεία και κυρώθηκαν με το από της 5ης Μαρτίου 1935 και της 16ης Ιανουαρίου 1936 Προεδρικό και Βασιλικό αντίστοιχα Διάταγμα¹⁴⁵.

Εικ. 18: Αλέξανδρος Βοτσάνης
(Πίνακας από τη συλλογή του Σκυλίτσειου
Νοσοκομείου Χίου)

Στο νέο Κανονισμό περιλαμβάνονται τα Τμήματα: Παθολογικό, Χειρουργικό, Ψυχιατρικό (ανδρών και γυναικών), Αργέντειο για τη φυματίωση και τα μολυσματικά νοσήματα, Τμήμα του Εξωτερικού Ιατρείου και το Χημικό και Μικροβιολογικό Εργαστήριο. Στο προβλεπόμενο επιστημονικό προσωπικό του Ιδρύματος περιλαμβάνονται πλέον ειδικευμένοι ιατροί όπως Ακτινολόγος, Μικροβιολόγος, Νευρολόγος - Ψυχίατρος, Οφθαλμίατρος, Ωτορινολαρυγγολόγος, Δερματολόγος και Μαιευτήρας. Αναφέρονται μάλιστα τα απαραίτητα προσόντα σε κάθε ειδικότητα¹⁴⁶.

Θετικά απέναντι στις τροποποιήσεις των Κανονισμών τοποθετείται με άρθρο του ο νομικός Μιχαήλ Θεοτοκάς, μέλος της εισηγητικής Επιτροπής¹⁴⁷.

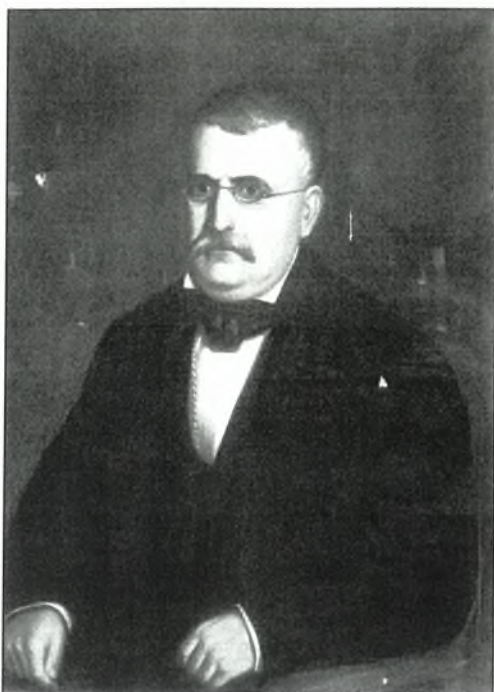
Σορβόνης των Παρισίων. Υπήρξε ακέραιος χαρακτήρας, δώρησε όλη την περιουσία του στο Νοσοκομείο και τη σπουδαία βιβλιοθήκη του στη Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς» [Σκαρβέλης Γ., *Χίοι και Οινούσσιοι ενεργέται*, Χίος 1995, σ. 31 επίσης εφημ. *Πρόοδος*, 28 Ιουλ. 1939, αρ. φ. 3151]

144 Ρεβελής Γ., "Περικλής Καναλάς", περ. *Αιγαίον*, Τ. 2ος, τ. 1ον, σ. 45 επίσης Άμαντος Κ., "Χριστόφορος Ροδοκανάκης", περ. *Αιγαίον*, Τ. 1ος, τ. 2ον, σσ. 66,67 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 167 επίσης Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίασιν της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίασιν της 19ης Νοεμβρίου 1930», σ. 84 επίσης *Τριετής έκθεσις των εν τω Σκυλίτσειω Νοσοκομείω πεπραγμένων*, Χίος 1906, σσ. 3-8

145 *Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου*, Χίος 1936, σ. 2 επίσης Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σσ. 78-86

146 *Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου*, Χίος 1936, σ. 20, 23-24

147 εφημ. *Πρόοδος*, 14 Μαρτ. 1936, αρ. φ. 2380

Εικ. 19: Ζωρζής Δρομοκαΐτης
(Πίνακας από τη συλλογή του Σκυλίτσειου
Νοσοκομείο Χίου)

Στα επόμενα χρόνια συχνά αμφισβητείται το ανεξάρτητο καθεστώς διαχείρισης του Νοσοκομείου.

Έτσι, το 1938, το Υπουργείο Οικονομικών προβάλλοντας το άρθρο 286 του Αναγκαστικού Νόμου 1936 αμφισβητεί το χαρακτήρα του Ιδρύματος. Μετά από έντονη δραστηριοποίηση της Εφορείας, της Λονδινείου Επιτροπής και της Ανωτέρας Ενοριακής Αντιπροσωπείας, ο κίνδυνος αποσοβείται.

Το 1939, το Υπουργείο Κρατικής Υγιεινής και Αντιλήψεως, αυτή τη φορά, επικαλούμενο πλαίσιο Αναγκαστικών Νόμων του 1937 και του 1939, επιχειρεί να ανατρέψει και πάλι το καθεστώς διαχείρισης των Ιδρυμάτων. Η νέα αλληλογραφία μεταξύ των εμπλεκομένων, καταλήγει σε θε-

τική εξέλιξη υπέρ του Νοσοκομείου¹⁴⁸.

Ανάλογες απόπειρες έγιναν αργότερα και από την κατοχική κυβέρνηση Ράλλη, χωρίς αποτέλεσμα.

Οι πόροι του Ιδρύματος

Από της ιδρύσεως του Νοσοκομείου, τα έξοδα για τη νοσηλεία των ασθενών καλύπτονταν από τα μισθώματα των κτημάτων του, από τους τόκους των κεφαλαίων που είχαν κατατεθεί στην Εθνική Τράπεζα, από τις συνδρομές που έστελναν οι Χιακές κοινότητες από το Λονδίνο, τη Μασσαλία, την Αίγυπτο αλλά και απανταχού της γης¹⁴⁹.

Από το 1881 το κληροδότημα Δρομοκαΐτη (εικ. 19, 20), το οποίο συνιστούσαν 300.000 δραχ. που είχαν κατατεθεί στην Εθνική Τράπεζα, προέβλεπε την αποστολή ενός ιατρού στην Ευρώπη για σπουδές. Ο ιατρός αυτός έπρεπε επανερχόμενος στη Χίο να προσφέρει στο Νοσοκομείο αφιλοκερδώς τις υπηρεσίες του, μέχρι της αφίξεως του αντικαταστάτη του¹⁵⁰.

Η ακίνητη περιουσία του Ιδρύματος κατά το έτος 1886 ήταν η παρακάτω: Δύο εργαστήρια στη θέση Αγωγού, διώροφη κατοικία Δρομοκαΐτη στην περιο-

148 Πολεμίδης Ανδρ., *Η διοικητική αυτοτέλεια των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου*, Χίος 1946, σσ. 8-9

149 *Σκυλίτσειον Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλη Χίου κατά το έτος 1886*, Εν Αθήναις 1887, σ. 15

150 *Ελληνικός Οδηγός*, Αθήναι 1921, σ. 7

χή του Αγίου Ιακώβου¹⁵¹ (εικ. 21), οικία στην θέση Αγωγού της Απλωταριάς, οικία στην περιοχή Ψωμί, εργαστήριο πλησίον Ν. Ζωγράφου (;) δύο εργαστήρια μετά κλιβάνου και οικίας πλησίον Μ. Κωνσταντινίδου (;) και εργαστήριο στη θέση Απλωταριά¹⁵².

Το 1889 αποστέλλονται στο Νοσοκομείο 212.2 λίρες Αγγλίας, με τη φροντίδα των κυριών Βιργινίας Π. Σκυλίτση και Φανής Π. Αργέντη. Ανάλογο ποσό συλλέγεται και διατίθεται στο Νοσοκομείο και τον επόμενο χρόνο¹⁵³. Το 1889 η Αγγελική Μαυρογορδάτου από την Πετρούπολη κληροδοτεί στο Ίδρυμα 8.925 δραχ., οι οποίες κατατέθηκαν έντοκα στην Εθνική Τράπεζα¹⁵⁴.

Η Εφορεία του Νοσοκομείου αποφασίζει από το 1891 να δημοσιοποιεί ανά έτος ή διετία τα οικονομικά του Ιδρύματος¹⁵⁵.

Το 1892 ο Ζωρζής Καλουτάς καταλείπει με διαθήκη του υπέρ του Ιδρύματος 200 οθωμανικές λίρες, ενώ τον επόμενο

Εικ. 20: Ταρσή Δρομοκαΐτη (Πίνακας από τη συλλογή του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου)

Εικ. 21: Οικία Δρομοκαΐτη (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

151 Η οικία αυτή είχε δωριθεί από το ζεύγος Δρομοκαΐτη στο παλαιό Νοσοκομείο το 1879 και στη συνέχεια περιήλθε στην κυριότητα του Σκυλίτσειου. Η εντοιχισμένη επιγραφή στο υπέρθυρο της οικίας αναφέρει: ΤΟΥ ΟΙΚΟΥ ΤΟΥΔΕ ΤΟ ΜΕΝ ΓΗΠΕΔΟΝ ΑΦΙΕΡΩΤΑΙ ΤΩ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΩ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΧΙΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΦΙΛΟΠΑΤΡΙΔΟΣ Ζ. ΔΡΟΜΟΚΑΪΤΟΥ (ΠΑΦΙΛΑ), Η ΔΕ ΟΙΚΟΔΟΜΗ ΣΥΝΕΤΕΛΕΣΘΗ ΑΝΑΛΩΜΑΣΙΝ ΑΥΤΟΥ ΤΟΥΤΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΣΥΖΥΓΟΥ ΤΑΡΣΗΣ ΘΥΓΑΤΡΟΣ Ν. ΦΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ ΕΝ ΕΤΕΙ 1879 ΕΣΤΑΙ Δ' ΑΝΑΠΟΣΠΑΣΤΟΝ ΕΣΑΕΙ ΚΑΙ ΕΛΕΥΘΕΡΟΝ ΚΤΗΜΑ ΤΟΥ ΑΝΩ ΦΙΛΑΝΘΡΩΠΙΚΟΥ ΚΑΘΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΜΗΛΕΝΟΣ ΔΙΚΑΙΟΥΜΕΝΟΥ ΜΗΔ' ΟΠΩΣΤΙΟΥΝ ΕΚΠΟΙΗΣΑΙ ΜΗΔ' ΥΠΟΧΡΕΩΣΑΙ ΤΟ ΑΦΙΕΡΩΜΑ.

152 Τα ακίνητα αυτά ήταν ενοικιασμένα έναντι διαφόρων ποσών με ενοικιοστάσια που ξεκινούσαν (τα περισσότερα) από τον Αύγουστο του 1886. Ως ενοικιαστές των κατοικιών αναφέρονται οι Ιωάννης Βεργικέτης, ο ιατρός Μιχ. Γλύπτης, η Δημογεροντία της Χίου, ο Τούρκος Διοικητής Χίου, ο Νικόλαος Κουβελλάς κ.α. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 50 - «Βιβλίον ενοικίων των ιδιοκτησιών 1886», φ.1,2,3,5,7.8.9.12]

153 Σκυλίτσειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α' Εσωτερική κατάσταση, Β' Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σσ. 24-227

154 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 17

155 Σκυλίτσειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α' Εσωτερική κατάσταση, Β' Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σ. 5

Εικ. 22: Ανδρέας Συγγρός
(Πίνακας από τη συλλογή του Επαγγελματικού
Λυκείου Χίου)

χρόνο ο Μιχαήλ Παντ. Μαυροκορδάτος 151 λίρες Αγγλίας¹⁵⁶.

Ο εθνικός ευεργέτης Ανδρέας Συγγρός (εικ. 22) μετά το θάνατό του το 1899 καταλείπει στα Φιλανθρωπικά Ιδρύματα της Χίου 25.000 οθ. Λίρες¹⁵⁷.

Το 1905 ο Μιχαήλ Αυγερινός από το Γαλάτσι της Ρουμανίας καταλείπει υπέρ του Νοσοκομείου 13.838 λίρες Αγγλίας, ενώ ο Δημήτριος Καλουτάς στην Αθήνα καταλείπει για τον ίδιο σκοπό κληροδότημα 2.000 λιρών Αγγλίας¹⁵⁸.

Το 1906 η Blanche Π. Ράλλη από το Λονδίνο καταλείπει υπέρ του Ιδρύματος 4.110 λίρες Αγγλίας, ενώ η κοινότητα του Λονδίνου συνεισφέρει 1.692 λίρες Αγγλίας¹⁵⁹. Το ίδιο έτος το Νοσοκομείο εισπράττει από ενοίκια των δια-

φόρων ιδιοκτησιών του 30.466 γρ.¹⁶⁰.

Αλλά και η χήρα Α. Σκαραμαγκά, Ιουλία, μετά το θάνατό της στο Λονδίνο, το 1910, αφήνει 20.000 λίρες Αγγλίας στα Ιδρύματα της Χίου¹⁶¹. Από τα χρήματα αυτά 112.500 δρχ. διατίθενται υπέρ του Νοσοκομείου¹⁶². Τον ίδιο χρόνο ο Ματθαίος Κουβελάς από τη Νεάπολη της Ιταλίας προσφέρει στο Ίδρυμα 16.674 δρχ.¹⁶³.

Ο Παντιάς Λ. Αργέντης, το 1911, αποστέλλει σε πρώτη φάση 500 λίρες Αγγλίας υπέρ των Ιδρυμάτων της Χίου και του Νοσοκομείου¹⁶⁴.

Τον ίδιο χρόνο καταβάλλονται στο Νοσοκομείο σε τακτική ετήσια βάση εισφορές από τους Ιερούς Ναούς του νησιού¹⁶⁵. Επίσης ο Χιώτης στην καταγωγή Μη-

156 εφημ. *Νεολόγος*, 17 Απρ. 1892, αρ. φ. 6814, σ. 3 επίσης ίδια εφημ. 24 Δεκ. 1893, αρ. φ. 7018, σ. 2

157 Μουλάκης Χ., "Ο Μέγας εθνικός ευεργέτης Ανδρέας Συγγρός", περ. *Χιακή Επιθεώρησης*, τ. 16, σ. 23

158 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών», σ. 1

159 Τη φροντίδα για τη συλλογή του ποσού αυτού είχαν οι κυρίες: Π. Αργέντη, Σ. Πετροκοκκίνου, Γ. Ευμορφόπουλου και Σ. Μιχαλινού [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών», σ. 2]

160 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 29- «Καθολικών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον τη 1/1/1905 και λήγον τη 31/12/1917», φ. 18

161 εφημ. *Αμάλθεια*, 20/7/1910

162 Αρχείο Ανδρέα Φρ. Μιχαηλίδη, φακ. Νοσοκομείο Χίου - Οικονομικά, Διαχειριστικά

163 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 17

164 εφημ. *Νέα Χίος*, 7 Φεβρ. 1911, αρ. φ. 31, σ. 1

165 Ενδεικτικά αναφέρουμε: Ι. Μονή Αγ. Μάρκου γρόσια 218, Αγ. Μαρίνα Εγκρημού 218, Ι. Μονή

τροπολίτης Ιωακείμ Φορόπουλος καταλείπει με κληροδότημα 3.274 γρόσια υπέρ του Νοσοκομείου.

Η Δημαρχία Χίου συνεισφέρει 2.490 γρόσια, ενώ με το ίδιο ποσόν ενισχύει και τον επόμενο χρόνο το Νοσοκομείο¹⁶⁶.

Ισολογισμοί του Νοσοκομείου ανά έτος (σε γρ.)¹⁶⁷.

έτος	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915
ποσόν	289.970	515.416	241.587	281.801	305.557	274.199	343.234	401.515	351.904	331.970	342.799

Κατά το έτος 1917 σημαντική είναι η συνεισφορά μεγάλου αριθμού ιδιωτών υπέρ του ιδρύματος¹⁶⁸.

Όμως τα προβλήματα που αντιμετώπιζε το Νοσοκομείο φαίνεται πως ήταν σοβαρά. Έτσι τον Ιανουάριο του 1918 η Εφορεία απευθύνει έκκληση για τη συλλογή χρημάτων για το «δοκιμαζόμενον από οικονομικής μεγάλης στεναχωρίας» Ίδρυμα¹⁶⁹. Οι δαπάνες για την περίθαλψη των προσφύγων του πρώτου διαγωγμού είναι ανυπέρβλητες. Η ανταπόκριση όμως είναι άμεση και μάλιστα από τους ομογενείς των χωριών της Ερυθραίας. Οι «εν Vethlehem(sic) της Β. Αμερικής ομογενείς εκ Γενί Λιμανίου Καραβούρων», προσφέρουν το ποσό των 645 δρχ. υπέρ του Νοσοκομείου. Τον ίδιο χρόνο οι «εν Vandergrift της Β. Αμερικής ομογενείς εκ Κρήνης, Κ. Παναγίας, Αγ. Παρασκευής, Οβατζικίου - Σωματείον Η Αγία Ζώνη», προσφέρουν στο Νοσοκομείο 500 δρχ.¹⁷⁰.

Τον ίδιο χρόνο και ο Γεώργιος Μιχαλινός προσφέρει στο Νοσοκομείο 10.000 δρχ.¹⁷¹,

Αγ. Αναργύρων Ευφημιανών 327, Αγ. Άννα Καπέλα 163, Παναγία Λατομίου 218, Ευαγγελίστρια Ψωμίου 545, Παναγία Ευρετή 54,5, Αγ. Αικατερίνη μανάβηδων 54,5 κ.λ.π. Οι εισφορές καταβάλλονταν πολλές φορές τμηματικά (έναντι) [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών», σ. 6]

166 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών», σ. 6

167 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 29 - «Καθολικόν Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον τη 1/1/1905 και λήγον τη 31/12/1917»

φφ. 16,35,75,91,130,134,157,163,203,218

168 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών», σ. 12

169 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 3

170 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών», σ. 13

171 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 5,17 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 58 - «Χρεώγραφα», φ. 37

ενώ με πρωτοβουλία του Μιλτ. Βιτιάδη, οι Χίοι της Αλεξανδρείας αποστέλλουν στο Νοσοκομείο 5.000 δραχ.¹⁷².

Το έτος 1919 η εξ Αμερικής Αποστολή του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού προσφέρει διάφορα είδη συνολικής αξίας 26.720 δραχ.¹⁷³.

Το έτος αυτό η ακίνητη περιουσία του Νοσοκομείου περιελάμβανε περιβόλι δωρεά της Μαρίας Τζηφού το 1896 αξίας 10.000 δραχ., αγρό και οικία δωρεές του Παύλου Ζ. Στεφ. Σκυλίτση από την Κωνσταντινούπολη το 1899 και το 1900, αξίας 9.000 και 40.000 αντίστοιχα. Περιελάμβανε επίσης ένα ακίνητο, δωρεά του Ζωρζή και της Ταρσής Δρομοκαΐτη του 1872 αξίας 16.000 δραχ., όπως και ένα περιβόλι δωρεά της Αργυρώς Αυγερινού το 1842, αξίας 1.500 δραχ.¹⁷⁴.

Το έτος 1921 οι ομογενείς του Καΐρου προσφέρουν στο Νοσοκομείο 11.435 γρόσια¹⁷⁵. Η ακίνητη περιουσία του Ιδρύματος κατά το 1921 υπολογιζόταν σε 450.000 δραχ., ενώ το χρηματικό του απόθεμα σε 640.000 δραχ., το μεγαλύτερο μέρος του οποίου ήταν κατατεθειμένο στην Εθνική Τράπεζα, ενώ το υπόλοιπο σε μετοχές της ίδιας Τράπεζας¹⁷⁶. Παρόλα αυτά, το Φεβρουάριο του χρόνου αυτού ο Πρόεδρος της Εφορείας Ιερώνυμος απευθύνει έκκληση μέσω του τύπου της εποχής για αρωγή υπέρ του Ιδρύματος¹⁷⁷.

Το έτος 1922 οι εν Warren Ohio ομογενείς της Αμερικής συλλέγουν σε χοροεσπερίδα, την οποία διοργάνωσαν, και διαθέτουν υπέρ των αναγκών του Νοσοκομείου 12.902 δραχ. Με τον ίδιο τρόπο οι ομογενείς της Νέας Υόρκης διαθέτουν 14.875 δραχ.¹⁷⁸. Επίσης η χιακή αδελφότητα του Καΐρου «Ο Όμηρος» αποστέλλει στο Νοσοκομείο 117 λίρες Αγγλίας¹⁷⁹.

Το έτος 1923 οι ομογενείς της Αλεξανδρείας της Αιγύπτου διαθέτουν στο Νοσοκομείο 46.119 δραχ.¹⁸⁰. Όμως οι οφειλές του κράτους προς το Ίδρυμα παραμένουν μεγάλες. Ας σημειωθεί το γεγονός ότι τον Απρίλιο του 1923 το Νοσοκομείο έχει λαμβάνειν 123.290 δραχ.¹⁸¹. Τον ίδιο χρόνο ο Μικές Μπουλμέντης από

172 εφημ. *Νέα Χίος*, 24 Απρ. 1918, αρ. φ. 872

173 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «*Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών*», σσ. 14-15

174 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 17

175 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «*Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών*», σσ. 20

176 *Ελληνικός Οδηγός*, Αθήναι 1921, σ. 6

177 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 117-118

178 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «*Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών*», σσ. 25

179 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 116

180 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 59 - «*Βιβλίον Κληροδοτημάτων και συνεισφορών*», σσ. 26

181 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 145-146

τη Νέα Υόρκη στέλνει στο Νοσοκομείο 2.479,5 δρχ.¹⁸².

Το Μάρτιο του 1924 η χρηματική περιουσία του Ιδρύματος περιλαμβάνει 524.699 δρχ. (σε ομολογίες και μετοχές κατατεθειμένες στην Εθνική Τράπεζα) και 5.993 λίρες Αγγλίας (κατατεθειμένες στον Οίκο Ράλλη στο Λονδίνο). Η αξία της ακίνητης περιουσίας του υπολογίζεται σε 800.000 δρχ.¹⁸³.

Το 1924 ο οίκος Α. Μαυροκορδάτου από το Παρίσι αποστέλλει για τις ανάγκες του Νοσοκομείου 5.000 δρχ.¹⁸⁴.

Το 1926 Οίκος Ράλλη του Λονδίνου αποστέλλει 16 κιβώτια ματισμού για τις ανάγκες των ασθενών¹⁸⁵. Τον ίδιο χρόνο η Εφορεία του Νοσοκομείου ζητά από τον τότε Μητροπολίτη Καρδαμύλων Ιωακείμ να επιτρέψει την περιφορά δίσκου στις εκκλησίες της επαρχίας του υπέρ των αναγκών του Ιδρύματος¹⁸⁶.

Το 1926 ορίζονται τα μεν ημερήσια νοσήλια ως εξής: Για την Α΄ θέση 75-100 δρχ., για τη Β΄ θέση 40-60 δρχ., για τη Γ΄ θέση 20-30 δρχ., ενώ η Δ΄ θέση είναι δωρεάν. Τα δε εγχειρήτρα για τις μεγάλες εγχειρήσεις 300-500 δρχ., για μεσαίες 200-400 και 150-250 δρχ., ενώ για μικρές επεμβάσεις 30-50 δρχ.¹⁸⁷.

Αξιοσημείωτη ήταν η ακίνητη περιουσία του Ιδρύματος. Κατά το έτος 1927 περιλάμβανε 10 οικίες σε διάφορα σημεία της πόλης, 2 μαγαζιά στην Απλωταριά και 138 χωράφια και 7 περιβόλια σε διάφορα σημεία του νησιού¹⁸⁸.

Στο Νοσοκομείο ήταν προσαρτημένη και η Μονή των Αγίων Αναργύρων στα Θυμιάνα, με τα κτήματά της¹⁸⁹. Παρ' όλα αυτά όμως η οικονομική δυσπραγία του Νοσοκομείου αναγκάζει την Εφορεία να εκδώσει ειδικό λαχείο για τις ανάγκες του Ιδρύματος¹⁹⁰. Το ειδικό αυτό λαχείο θα κλήρωνε τρεις φορές το χρόνο,

182 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 158

183 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 193

184 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ.272-273

185 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ. 1

186 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 69-70

187 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 72-73

188 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φφ. 90-140 όπου και αναλυτικά αναγράφονται όλα τα ακίνητα του Νοσοκομείου

189 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φφ. 12-16

190 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 40
Στην Οργανωτική Επιτροπή συμμετείχαν οι παρακάτω καθηγητές και τραπεζικοί: Κ. Δούμouρας,

συνολικά 500.000 δρχ. ετησίως¹⁹¹.

Παράλληλα σε σχετικό έγγραφό της η Εφορεία ζητεί από τον κ. Μ. Δημόπουλο να δώσει «*ευεργετικήν υπέρ του Νοσοκομείου παράστασιν*» στο κινηματοθέατρο *Αστήρ*¹⁹².

Αγωνιώδης είναι και η έκκληση της Εφορείας προς τους βουλευτές Χίου Όμηρο Πανταζίδη και Αλέξανδρο Παχνό¹⁹³ για την καταβολή από το κράτος των καθυστερούμενων νοσηλίων των προσφύγων, ύψους 200.000 δρχ. Στο ίδιο κλίμα ήταν και η έκκληση για συλλογή χρημάτων προς στις Χιακές αδελφότητες της Αμερικής, του Καΐρου, της Αλεξανδρείας κ.α.¹⁹⁴

Το Μάιο του 1927 η Λονδίνειος Επιτροπή αποστέλλει 500 λίρες Αγγλίας υπέρ των αναγκών του Νοσοκομείου.

Τον Ιούνιο του 1927 ο Λεωνίδας Μίχαλος αποστέλλει στο Νοσοκομείο 1.000 λίρες Αγγλίας στη μνήμη του πατέρα του¹⁹⁵.

Το Δεκέμβριο του 1927 περιέρχονται στο Νοσοκομείο 100.000 δρχ. από κληροδότημα του Ιωάννη Γλύπτη, καθώς και άλλες 200.000 δρχ. που θα διαθέτονταν στο μέλλον υπέρ του προς ανέγερση Φθισιατρείου¹⁹⁶. Τον ίδιο χρόνο περιέρχονται στο Νοσοκομείο 1.000 δρχ. από κληροδοσία του Αντωνίου Μ. Συνεφιά, καθώς και τα εργαλεία του ιατρού Όθωνος Όρνσταϊν, δωρεά της συζύγου του Ελεονώρας¹⁹⁷.

Το Μάιο του 1929 ο Αμβρόσιος Ι. Ροδοκανάκης δωρίζει ...«*έν μαγαζείον κείμενον εις θέσιν Μαγαζιώτισσα υπέρ του ανεγειρομένου Φθισιατρείου*»¹⁹⁸.

Όμως και η καθολική κοινότητα του νησιού συνεισφέρει κατά καιρούς, στα

Ι. Ψαράκης, Γ. Σκαράκης, Ι. Μπιζούνης, Ν. Μελέκος, Ν. Μπιβερίνος και Στ. Ηλιάδης [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φ. 45]

191 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φ. 164

192 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φ. 149

193 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 40, - «*Πρωτόκολλον εισερχομένων και εξερχομένων εγγράφων του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου από 1 Ιανουαρίου 1927 - 29 Δεκεμβρίου 1928*» χ. αρ. σ.

194 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φφ. 74,152,154, 156,158,160,327,329

195 εφημ. *Νέα Χίος*, 7 Ιουλ. 1927, αρ. φ. 2177

196 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φφ. 372,374. Το σχεδιαζόμενο νέο Φθισιατρείο επρόκειτο να ανεγερθεί στην περιοχή της Κουρνάς, νοτίως του χωριού των Καρνών.

197 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φφ. 391,383

198 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, «*Σκυλιτσειον Νοσοκομειον Χίου, Βιβλίον Πρακτικων αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίασιν της 21 Νοεμβρίου 1928 και λίγων εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίασιν της 19ης Νοεμβρίου 1930*», σ. 37

πλαίσια των δυνατοτήτων που έχει, υπέρ του Ιδρύματος. Το Δεκέμβριο του 1930, ο καθολικός επίσκοπος Νικόλαος Χαρικιόπουλος προσφέρει 200 δραχ. στο Νοσοκομείο. Η χειρονομία αυτή επαναλαμβάνεται και στο μέλλον¹⁹⁹.

Κατά το έτος 1932 οι αυξημένες ανάγκες του Ιδρύματος εξαναγκάζουν και πάλι την Εφορεία να ορίσουν «εξ οφικίου» επιτρόπους για την περιφορά δίσκου στις εκκλησίες του Νησιού για τις ανάγκες του²⁰⁰. Δυσμενής εξέλιξη για τα οικονομικά του Νοσοκομείου ήταν και η απόφαση της κυβέρνησης, να αποδώσει σε δραχμές τις καταθέσεις που ήταν μέχρι τότε σε χρυσό με πολύ χαμηλή τιμή²⁰¹. Το ίδιο έτος λήγει υπέρ του Νοσοκομείου η υπόθεση του κληροδοτήματος Ανδρέα Δ. Κάβουρα στο Κάιρο της Αιγύπτου²⁰².

Το Νοσοκομείο δε στηρίχθηκε μόνο από τις μεγάλες δωρεές. Υπέρ του ιδρύματος συνεισέφεραν οι ενορίες ενισχύοντας το δίσκο που περιφερόταν υπέρ του Νοσοκομείου ή από το υστέρημά τους οι φτωχοί χωρικοί της χιακής υπαίθρου. Ενδεικτικά αναφέρουμε: Κατά το έτος 1930 προσέφεραν: το χωριό Αυγώννυμα 100 δραχ., το χωριό Τρύπες 50 δραχ., η εκκλησία Αγ. Ιωάννου Θεολόγου της πόλεως Χίου 523 δραχ., το χωριό Φυτά 19 οκάδες ελιές και 120 οκάδες κρεμμύδια. Κατά το έτος 1933 το χωριό Πυργί συγκέντρωσε υπέρ του Νοσοκομείου 1.200 δραχ.²⁰³

Το έτος 1934 το Νοσοκομείο εισπράττει από τη Μονή των Αγίων Αναργύρων 10.000 δραχ. ετησίως και σε αντάλλαγμα διαθέτει δύο κλίνες για την περίθαλψη των εκ Θυμιανών απόρων ασθενών²⁰⁴.

Η διάθεση κληροδοτημάτων υπέρ του Νοσοκομείου είναι διαρκής και διαφόρου μεγέθους. Για παράδειγμα ο Νικόλαος Ξυλάς το 1934 διαθέτει από το Κάιρο στο Νοσοκομείο περιβόλι που είχε στην περιοχή του Αγ. Γεωργίου Σταφυλά και δύο χωράφια στο Κοντάρι²⁰⁵. Το 1936, ο βιομήχανος Ιωάννης Κουγιούλης δωρίζει στο ίδρυμα μια χειρουργική κλίνη και εξοπλισμό αξίας 100.000 δραχμών²⁰⁶.

Για το έτος 1937 ο προϋπολογισμός της λειτουργίας του Νοσοκομείου, ανέρχεται σε 2.680.000 δραχ., ενώ η ακίνητη περιουσία του Ιδρύματος είναι πολύ μεγάλη.

199 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φφ. 49,348

200 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 51

201 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 62

202 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 60

203 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 72, σσ. 2,3,144,89,138,50,51

204 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 6», φ. 184

205 Άμαντος Κ., «Διαθήκη Γ. Λύκου», περ. *Αιγαίον*, Τ. 1ος, τ. 1ο, σ. 59

206 περ. *Αιγαίον*, Τ. 2ος, τ. 4ο, σ. 283

Αποτελείται από ακίνητα, χρεόγραφα και έντοκες καταθέσεις.

Η Χιακή ευποιΐα συνεχίζει να στηρίζει το Νοσοκομείο, υπέρ του οποίου καταλείπουν σημαντικά ποσά και ακίνητα πολλοί εύποροι Χίοι της διασποράς²⁰⁷.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός πως μέχρι τα μεταπολεμικά χρόνια έχουν καταλειφθεί υπέρ του Ιδρύματος τα παρακάτω κληροδοτήματα: Αριστεΐδη Κλωνίδη, Φρόσως Ψυχή, Αλεξάνδρας Γ. Βούρου, Μάρκου Μαρκόπουλου, Γεώργιου Λύκου, Γεώργιου Χατζη Φραγγούλη Ανδρεάδη, Δημητρίου Παπαδόπουλου, Αλεξάνδρου Βιτιάδη, Αλεξάνδρου Βοτζάνη, Τζών Καλουτά, Ζηνοβίας Παπαπαντελίδη, Γεωργίου Μαυροκορδάτου. Η συνολική αξία των κληροδοτημάτων αυτών υπολογίζεται πάνω από 50.000 λίρες Αγγλίας²⁰⁸.

Ως Μεγάλοι Ευεργέτες του Νοσοκομείου αναφέρονται οι: Ιωάννης Βαρθάκης, Ζωρζής και Ταρσή Δρομοκαΐτου, Πέτρος Σκυλίτσης, Ζαννής, Ιωάννης και Ματθαίος Στεφάνου Σκυλίτσης, Παύλος Ζαννή Στεφάνοβικ Σκυλίτσης, Πηνελόπη Χαλδουβάκη, Ιουλία Σκαραμαγκά, Ματθαίος Κουβελάς, Παντελής και Φανή Αργέντη, Κωνσταντίνος και Αγγελική Μενιάδου, Λεωνίδας Μίχαλος.

Ως Ευεργέτες αναφέρονται οι: Αγγελική Μαυροκορδάτου, Μαρία Τζίφου, Π. Σκυλίτση, Παντιάς Αργέντης, Αυγουστής Αργέντης, Α. Ράλλης, Θεόδωρος Ροδοκανάκης, Γεώργιος και Δέσποινα Μιχαηνού.

Ως δωρητές αναφέρονται οι: Εμμανουήλ Κυδωνάκης, Αυγουστίνος Ράλλης, Ανδρέας Αργέντης, Αργυρώ Μαυροκορδάτου, χήρα Ιωάννου Ράλλη, Εμμανουήλ και Φραγκώ Ροδοκανάκη, Ζαννής Χρυσοβελώνης, Αμβρόσιος Μαυροκορδάτος, Μ. Σαλβάγος, Εμμανουήλ Μικρουλάκης, Λεωνίδας Αργέντης²⁰⁹.

Στο Σκυλίτσειο Νοσοκομείο δωρήθηκαν και πολλά ακίνητα.

Το 1900 ο Παύλος Στεφ. Σκυλίτσης δωρίζει στο Νοσοκομείο την οικία Σκυλίτση, την οποία ο ίδιος οικοδόμησε, όπως αναγράφεται σε σχετική εντοιχισμένη επιγραφή. (Εικ. 23).

Τον Ιανουάριο του 1931 ο Γεώργιος Ι. Χωρέμης, μαζί με τον αδελφό του Αλέξανδρο, παραχώρησαν στο Ίδρυμα 550 τ.μ. επί της οδού Βενιζέλου αξίας 500 λιρών Αγγλίας²¹⁰.

Τον Ιούλιο του 1931, η Ζηνοβία Κ. Παπαπαντελίδου από την Αλεξάνδρεια κληροδότησε στο Νοσοκομείο το αρχοντικό της στον Κάμπο της Χίου. Αρχικά, για πενήντα χρόνια από το θάνατό της, αυτό θα περιερχονταν στην Εμπορική Σχολή της

207 Από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του Νοσοκομείου καθιερώθηκε εκάστη 17η Ιανουαρίου να τελείται μνημόσυνο υπέρ των ιδρυτών ευεργετών και συνδρομητών του Ιδρύματος [*Σκυλίτσειο Νοσοκομείον εν Χίω, Α' Εσωτερική κατάσταση, Β' Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σ. 5*]

208 Πολεμίδης Ανδρ., *Η διοικητική αυτοτέλεια των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου*, Χίος 1946, σσ. 19-20

209 *Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου*, Χίος 1936, σ. 10 κ.ε.

210 Τομάρα-Σιδέρη Μ., *Αλεξανδρινές οικογένειες - Χωρέμη, Μπενάκη, Σαλβάγου*, Αθήνα 2004, σ. 90

Εικ. 23: Οικία Σκυλίτση (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

Εικ. 24: Οικία Βοτζάνη (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

Χίου (τέως Εφορεία Σχολείων Δ. Χίου) και στη συνέχεια στο Νοσοκομείο²¹¹.

Το έτος 1939 περιήλθε στο Νοσοκομείο οικία στην περιοχή του Κάτω Αιγιαλού, δωρεά του Αλέξανδρου Βοτζάνη²¹². (Εικ. 24).

Στο Ίδρυμα δωρήθηκαν στη συνέχεια και άλλα ακίνητα²¹³.

Παρ' όλα αυτά όμως θα πρέπει να επισημάνουμε πως το Σκυλίτσειο Νοσοκομείο πάντα είχε ανάγκες και συχνά ελλείμματα. Παρά τη συνετή διαχείριση του Ιδρύματος από την Εφορεία και τον Πρόεδρό της, συχνά έφθανε σε οριακές καταστάσεις²¹⁴. Οι οφειλές του κράτους προς το Ίδρυμα, ουδέποτε καταβάλλονταν έγκαιρα, οι επιδοτήσεις του Δήμου πάντα καθυστερούσαν, ενώ ασθενείς συχνά δεν πλήρωναν τις οφειλές των νοσηλίων τους.

Η διαρκής λειτουργία και η προσφορά του Νοσοκομείου διασφαλίστηκε όλα αυτά τα χρόνια, χάρη στις άοκνες προσπάθειες της διοίκησής του για τη διασφάλιση των σχετικών πόρων²¹⁵.

Αλλά και συστάσεις απηύθυνε συχνά η Εφορεία προς τους ιατρούς για την εισαγωγή ασθενών που έπασχαν μόνο από οξεία και όχι χρόνια νοσήματα²¹⁶.

211 Αρχείο Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου – Υπηρεσιακοί Φάκελοι Ακινήτων

212 εφημ. *Πρόσδος*, 14 Αυγ. 1939, αρ. φ. 3164 επίσης περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Γ', έτος Γον, αρ. φ. 7, σ. 251

213 Για παράδειγμα το 1944 ο Τζών Καλουτάς δώρισε στο Νοσοκομείο τον Πύργο Σκυλίτση – Καλουτά, το 1941 ο Αλέξανδρος Βιτιάδης την ομώνυμη έπαυλη, οικήματα τα οποία ευρίσκονται στον Κάμπο της Χίου [Αρχείο Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου - Υπηρεσιακοί Φάκελοι Ακινήτων].

214 Το 1926, για παράδειγμα, με επιστολή της η Εφορεία προς τη Χιακή Αδελφότητα Αλεξανδρείας επισημαίνει την αδυναμία περίθαλψης άλλων φρενοβλαβών [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 36-37]

215 Ενδεικτικά αναφέρουμε την αγωνιώδη έκκληση της Εφορείας του Ιδρύματος προς το Δημοτικό Συμβούλιο Χίου, στις 15 Φεβρουαρίου 1926, στην οποία αναφέρεται η επαπειλούμενη διακοπή λειτουργίας του, λόγω των μεγάλων οφειλών. Στην αναφορά αυτή το ετήσιο έλλειμμα του Ιδρύματος υπολογίζεται στις 400.000 δραχ. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ.13-14]

216 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 239

Το Νοσοκομείο όμως χορηγούσε και έντοκα δάνεια, εκμεταλλεύόμενο τα αποθεματικά του. Έτσι σε σχέδιο αποδείξεως ο τότε φοιτητής της ιατρικής Νικόλαος Ψαλλάκης αναφέρει τη λήψη 15 οθωμανικών λιρών από την Επιτροπή του Νοσοκομείου, τις οποίες θα αποπληρώσει με τόκο 10% ετησίως. Στην απόδειξη αναφέρεται και η δυνατότητα της άτοκης επιστροφής του ποσού εντός 6 ετών από της λήψεώς του με την προϋπόθεση ο ιατρός να υπηρετήσει στο Νοσοκομείο για κάποιον διάστημα²¹⁷.

Το 1886 τόκισε επίσης στον Ιωάννη Πολεμίδη 1.000 τ.λ. με τόκο 6%²¹⁸, καθώς και στον Ιερό Ναό των Αγίων Βικτώρων της πόλεως Χίου 100 τ.λ.²¹⁹

Η προμήθεια των διαφόρων υλικών για τη συντήρηση του Ιδρύματος καθώς και των ασθενών (τρόφιμα, φάρμακα, ιατρικό υλικό) γινόταν από την τοπική αγορά, αλλά και από φαρμακαποθήκες των Αθηνών²²⁰.

Το ιατρικό προσωπικό του Νοσοκομείου

Στο παλαιό Νοσοκομείο της Κοινότητας είχε προσφέρει τις υπηρεσίες του αμισθί, επί μακρόν, ο ιατρός Κυριάκος Συγγρός, πατέρας του εθνικού ευεργέτη Ανδρέα Συγγρού²²¹. Μετά το θάνατό του, τον διαδέχθηκαν κατά σειρά και μέχρι του τέλους της λειτουργίας του οι ιατροί Σταυρινάκης²²², Κέλης και Κλωστερίδης.

Πρώτος ιατρός και Διευθυντής του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου, από το 1886 μέχρι το 1908, ήταν ο ιατρός Γεώργιος Παναγιωτίδης²²³. (Εικ. 25).

Εικ. 25: Νικόλαος Παναγιωτίδης (Πίνακας από τη συλλογή του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου)

217 Το έγγραφο είναι αχρονολόγητο, όμως θα πρέπει να συντάχθηκε στην Αθήνα στα τελευταία χρόνια του 19ου ή στα πρώτα του 20ού αιώνα [Αρχείο Γ. Μουτσάτσου, Υγειονομικά]

218 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 61 - «Βιβλίον καταθέσεων και χρεωστών Δανείων 1886», φ. 25

219 Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 58 - «Χρεώγραφα» φ. 31. Η συνθήκη αυτή διατηρήθηκε από το παλαιό Νοσοκομείο των Χίων, το οποίο ομοίως τόκιζε π.χ. στην Ιερά Μητρόπολη Χίου το 1872 100 τ.λ. προς 6% ή το 1887 στη Δημαρχία Χίου 85 τ.λ. προς 8% [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 61 - «Βιβλίον καταθέσεων και χρεωστών Δανείων 1886», φφ. 1,13]

220 Για παράδειγμα, κατά το έτος 1915 προμηθευτές του Νοσοκομείου ήταν οι επιχειρήσεις: Αδελφοί Ρεβύθη, Αδελφοί Λοΐζου, Ιακώβ Ισάχ, Αγ. Πλατής - Μπουγδάνος, Ζαν Πατρώνας, Ι. Φαρδής, Ν. Απέσσος κ.α. Σταθερός προμηθευτής του Νοσοκομείου σε φάρμακα ήταν η φαρμακαποθήκη των Αθηνών του Μικέ Γρηγοριάδη [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 57]

221 Καράβας Α., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χίω 1866, σ. 22

222 Ο Στέφανος Ζαννή Σταυρινάκης ήταν Καθηγητής της Τοπογραφικής Ανατομίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, ο οποίος μετά την έξωση του Όθωνα αναγκάστηκε να εγκαταλείψει την Αθήνα και την πανεπιστημιακή θέση του

223 Ο **Γεώργιος Παναγιωτίδης** υπήρξε ιατρός με υψηλή επιστημονική κατάρτιση. Το 1876 αναγο-

Εικ. 26: Ο Γεώργιος Πιταούλης στο πρώτο Μικροβιολογικό εργαστήριο του Νοσοκομείου (αρχείο Δ. Μαγγανά και Κ. Πιταούλη)

Εικ. 27: Ιωάννης Κουντουράς (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

Εικ. 28: Κωνσταντίνος Πανάδης (φωτ. οικ. Γκιάλα)

Ο Γ. Παναγιωτίδης ανέλαβε τη διεύθυνση του Νοσοκομείου με υπόδειξη του Παύλου Στ. Σκυλίτση²²⁴. Από το 1903 προσελήφθη ως βοηθός ιατρός ο Γεώργιος Πιταούλης²²⁵. (Εικ. 26). Τις υπηρεσίες του στο νοσοκομείο προσέφερε και ο φοιτητής τότε της Ιατρικής Γεώργιος Σώτροπας, ως βοηθός του Γ. Παναγιωτίδη.

Κατά το έτος 1908 στη θέση του Γ. Παναγιωτίδη προσλαμβάνεται ο Ιωάννης Κουντουράς, ενώ τις υπηρεσίες του προσφέρει περιστασιακά και ο ιατρός Δ. Δερμιτζάκης²²⁶.

Κατά το 1910 ο Ιωάννης Κουντουράς (εικ. 27) παραμένει ως Διευθυντής ιατρός πλέον του Νοσοκομείου και ως βοηθός ιατρός ο Γ. Πιταούλης²²⁷.

Το 1911 αρχικά ως Διευθυντής χειρουργός αναφέρεται ο ιατρός Ιπποκράτης Ξανθίας²²⁸, ο οποίος όμως πρέπει να παρέμεινε για ολιγόμηνο χρονικό διάστημα στο Νοσοκομείο, με τους ιατρούς Κωνσταντίνο Σώτροπα και Γεώργιο Αναμισάκη. Από τις 10 Ιουνίου του 1911 προσελήφθη ως Διευθυντής ο ιατρός Κωνσταντίνος Πανάδης. (Εικ. 28).

ρεύθηκε σε διδάκτορα του Πανεπιστημίου Αθηνών. Στη συνέχεια άσκησε την ιατρική στην Αίγυπτο, ενώ τελειοποίησε τις σπουδές του στο Παρίσι, όπου ειδικεύτηκε στη Γυναικολογία Μαιευτική. Ακολούθως πήγε στο Λονδίνο και τη Βιέννη για περαιτέρω τελειοποίηση των σπουδών του. Το 1883 έφθασε στην Κωνσταντινούπολη. Τον Νοέμβριο του 1886 διορίστηκε Διευθυντής ιατρός στο Νοσοκομείο της Χίου [εφημ. *Νεολόγος*, 24 Σεπτ. 1883, αρ. φ. 43136, σ. 2 επίσης ίδια εφημ., 6 Νοεμβρ. 1886, αρ. φ. 5227, σ. 2]. Το 1906 διετέλεσε επίτιμος Πρόεδρος του Πανελληνίου Ιατρικού Συνεδρίου. Το όνομα του αναφέρεται μεταξύ των συμμετεχόντων στο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο του 1901 [πληροφορία από Αρχείο Λάζαρου Βλαδίμηρου]. Το 1906 δημοσίευσε εργασία - απολογισμό της δράσης του Νοσοκομείου [Παναγιωτίδης Γ., "Η δράσις του εν Χίω Νοσοκομείου από το 1887 έως του 1905", περ. *Ιατρική Πρόσδος*, 11ος χρόνος, 1906, σ. 292]

224 Σκυλίτσειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάσταση, Β΄ Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σ. 6. Αξιοπεριεργο είναι το γεγονός πως ο Παναγιωτίδης αναφέρεται αρχικά (1887) ως Σταύρος [Σκυλίτσειον Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλη Χίω κατά το έτος 1886, Εν Αθήναις 1887, σ. 16]

225 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σ. 39

226 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σσ. 136, 127

227 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 6 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσιών προσωπικού», φφ. 1,2

228 Ο χειρουργός ιατρός **Ιπποκράτης Ξανθίας** ήταν Σμυρνιός στην καταγωγή. Απεφοίτησε από την

Τον ίδιο χρόνο προσλαμβάνεται και ο οφθαλμίατρος Μιλτιάδης Τζηράς²²⁹.

Το 1912 αναφέρονται ως Διευθυντής ιατρός ο Κ. Πανάδης, εσωτερικός ιατρός ο Κ. Σώτροπας και οφθαλμίατρος ο Μ. Τζηράς²³⁰. Από τον Οκτώβριο του ίδιου έτους προσλαμβάνεται στο Νοσοκομείο ο Γεώργιος Γεωργαντής²³¹.

Η θητεία των ιατρών Κ. Πανάδη και Γ. Γεωργαντή υπήρξε μακρά.

Το Μάρτιο του 1921 η Εφορεία του Νοσοκομείου εκφράζει την ευαρέσκειά της προς τον ιατρό Κ. Πανάδη για τις υπηρεσίες του προς το Ίδρυμα²³². Τον ίδιο χρόνο η Εφορεία δέχεται να χειρουργεί μια φορά την εβδομάδα αμισθί στο Νοσοκομείο²³³.

Το 1921 υπηρετεί για 9 μήνες περίπου ως εσωτερικός ιατρός ο Δημήτριος Αναγνώστου²³⁴, ενώ το 1922 ως εσωτερικός ιατρός του Ιδρύματος αναφέρεται και ο ιατρός Σταμάτιος Μισαηλίδης²³⁵. Τον ίδιο χρόνο επαναπροσλαμβάνεται και ο Γ. Αναμισάκης²³⁶.

Το 1924 ορίζεται ως εσωτερικός ιατρός ο Γεώργιος Παγιαύλας²³⁷.

Το Φεβρουάριο του 1924 ορίζεται εξωτερικός ιατρός του Ιδρύματος ο Γεώργιος Αναμισάκης²³⁸.

Τον Ιούνιο του 1926 αρχίζουν οι διαφωνίες της Εφορείας με τον ιατρό Κ. Πανάδη. Με σχετικό έγγραφο της του επισημαίνει πως ο νέος Κανονισμός πρέπει να εφαρμοστεί και από τον ίδιο, παρά τις αντιρροήσεις του²³⁹. Η συνεργασία του Κ. Πανάδη με το Νοσοκομείο τελικά διακόπτεται²⁴⁰.

Ευαγγελική Σχολή το 1890, σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μετεκπαιδεύτηκε σε Νοσοκομεία της Γαλλίας. Προσέφερε τις υπηρεσίες του σε στρατιωτικά Νοσοκομεία των Αθηνών ως εκπαιδευτής [Βέρας Σ., "Οι Έλληνες ιατροί της Σμύρνης", περ. *Μικρασιατικά Χρονικά*, Τ. 2ος, σ. 355 επίσης Σολωμονίδης Χρ., *Η ιατρική στη Σμύρνη*, Αθήνα 1955, σ. 123]

229 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σσ. 210, 215, 219, 231

230 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σ. 241

231 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 6 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσιών προσωπικού», φ. 24

232 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 88

233 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 99-100

234 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 108

235 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 123

236 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 6 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσιών προσωπικού», φ. 67

237 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 179

238 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 177

239 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 46-47

240 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ. 51 Φαίνεται βέβαια πως η αποχώρηση του Πανάδη από το Νοσοκομείο δεν έγινε αθρόυβα. Αντίθετα, σε μεταγενέστερη απάντηση του Προέδρου της Εφορείας Μητροπολίτη Πολύκαρπου προς

Τον ίδιο μήνα το Νοσοκομείο προτείνει στον ιατρό Ιωακείμ Αντωνίου να αντικαταστήσει τον απελθόντα Κ. Πανάδη²⁴¹. Όμως οι όροι τους οποίους προτείνει δε γίνονται δεκτοί και έτσι προσκαλείται και πάλι ο χειρουργός Ιωάννης Κουντουράς. Ο Ι. Κουντουράς αναλαμβάνει υπηρεσία στο Ίδρυμα την 1η Ιουλίου 1926²⁴².

Από 1ης Ιουλίου 1926 αναλαμβάνει τη Διεύθυνση του Νοσοκομείου, καθώς και του Φρενολογικού Τμήματος ο ιατρός Ιωάννης Δριτσάκης²⁴³. Τον ίδιο μήνα ο ιατρός Γεώργιος Αναμισάκης αναλαμβάνει τη Διεύθυνση της Αστυκλινικής²⁴⁴, ενώ ο Μιχαήλ Νύχας αναλαμβάνει τη Διεύθυνση του Παθολογικού Τμήματος²⁴⁵.

Τον Σεπτέμβριο του 1926 ο ιατρός Γεώργιος Παγιαύλας παραιτείται και στη θέση του ως εσωτερικός ιατρός διορίζεται ο ιατρός Δημήτριος Στακιάς²⁴⁶.

Το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου, ο Ι. Δριτσάκης παραιτείται και Διευθυντής του Νοσοκομείου διορίζεται ο Δ. Στακιάς²⁴⁷.

Τον Ιούνιο του 1927 διορίζεται Διευθυντής του Χημικού και Βιοχημικού Εργαστηρίου ο ιατρός Κωνσταντίνος Δεμιρτζάκης²⁴⁸.

Το Δεκέμβριο του 1928 μετά από παραίτηση του Διευθυντή ιατρού Λάμπρου Στραβελάκη, αναλαμβάνει καθήκοντα ο ιατρός Δ. Στακιάς²⁴⁹.

Τον Αύγουστο του 1931 η Εφορία του Νοσοκομείου εκφράζει την ευαρέσκειά

τον ίδιο, του συνιστά να μην επανέλθει στο θέμα, διότι «αφορέα απησχόλησε τότε την κοινωνίαν και την δημοσιογραφίαν» [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 81]

241 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ. 52

242 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», σσ. 57-58

243 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ. 58

244 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ. 60

245 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 60-61

246 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 89-90, 98

247 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 117-118

248 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 245

249 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Βιβλίο 2 - «Σκυλιτσείον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίασιν της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' α-

της προς τον Διευθυντή του Χειρουργικού Τμήματος Ι. Κουντουρά και αναθέτει τη Διεύθυνση του Ακτινολογικού Τμήματος στον Κ. Δεμιρτζάκη, του οποίου το μισθό αυξάνει σε 3.000 δραχ. μηνιαίως²⁵⁰. Διευθυντής του Παθολογικού Τμήματος αναφέρεται ο Μ. Νύχας, ο Γ. Αναμισάκης ως Διευθυντής της Αστυκλινικής και του Μαιευτικού Τμήματος, ενώ ο Δ. Στακιάς Διευθυντής του Νοσοκομείου και εξωτερικός ιατρός. Τον Αύγουστο του ίδιου χρόνου χορηγούνται αυξήσεις στους μισθούς των ιατρών. Ο Ι. Κουντουράς αρνήθηκε την αύξηση²⁵¹.

Το 1932 ο Δημ. Στακιάς παραμένει ως Διευθυντής του Νοσοκομείου, ο Ι. Κουντουράς ως Διευθυντής του Χειρουργικού Τμήματος, ο Κ. Δεμιρτζάκης ως Διευθυντής του Μικροβιολογικού και Ακτινολογικού Τμήματος, ο Μ. Νύχας ως Διευθυντής του Παθολογικού Τμήματος και ο Γ. Αναμισάκης ως Διευθυντής του Μαιευτικού Τμήματος και της Αστυκλινικής²⁵².

Το Δεκέμβριο του 1932 ο Ι. Κουντουράς παραιτείται από τη Διεύθυνση του Χειρουργικού Τμήματος λόγω της εκλογής του ως γεροϋσιαστή²⁵³. Αιτία είναι το ασυμβίβαστο ανάμεσα στις δύο ιδιότητες. Τον Ιανουάριο του 1933 καταλαμβάνει τη θέση του ο ιατρός Λάμπρος Στραβελάκης²⁵⁴.

Τον Αύγουστο του 1933 προσλαμβάνεται ο ιατρός Αντώνιος Κουγιούλης ως εσωτερικός ιατρός και προσωρινός Διευθυντής του Ιδρύματος. Ταυτόχρονα ο ιατρός Νικόλαος Βλάμος διορίζεται ως Διευθυντής του Παθολογικού και του Μαιευτικού Τμήματος, ενώ ο ιατρός Εμμανουήλ Σπίνος διορίζεται ως Διευθυντής της Αστυκλινικής²⁵⁵.

Το Μάιο του 1934 αναφέρονται ως Διευθυντές των αντίστοιχων Τμημάτων οι ιατροί: Λ. Στραβελάκης του Χειρουργικού, Κ. Δεμιρτζάκης του Μικροβιολογικού, Ν. Βλάμος του Παθολογικού και του Μαιευτικού. Ο Εμμ. Σπίνος αναφέρεται ως ιατρός του Παθολογικού μαζί με τον Αντ. Κουγιούλη. Τον Ιούλιο του ίδιου έτους

ριθμ. 302 συνεδρίασιν της 19ης Νοεμβρίου 1930», σ.7

250 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φφ. 1189-190,211,220

251 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φφ. 190-193 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 6 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείου Χίου Βιβλίον Μισθοδοσιών προσωπικού», φφ. 126-147

252 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φφ. 7,9

253 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 171 επίσης εφημ. *Μεταρρύθμισις*, 12 Ιαν. 1933, αρ. φ. 293

254 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φφ. 212-213

255 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φφ. 435-437 επίσης *Πεπραγμένα των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Χίος χ.χρ., σσ. 6-7 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 7 - «Σκυλίτσειον Νοσοκο-

αναφέρεται ως ιατρός της Αστυκλινικής ο Δημήτριος Πατέρας²⁵⁶. Τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ο Αντ. Κουγιούλης αναλαμβάνει ως επιβλέπων ιατρός του Αργέντειου και ο Δ. Πατέρας ως νευρολόγος στο Φρενοκομείο²⁵⁷. Το Δεκέμβριο του έτους αυτού αναλαμβάνει τη Διεύθυνση του Ακτινολογικού Τμήματος ο Κ. Δεμιρτζάκης. Η αντιμισθία του είναι 2.000 δραχ. μηνιαίως και 40% επί των εισπράξεων του Νοσοκομείου από τις ακτινοθεραπείες των εσωτερικών ασθενών²⁵⁸.

Τον Ιούλιο του 1935 στη θέση του αποθανόντα Ν. Βλάμου διορίζεται ο ιατρός Νικόλαος Τσολάκας ως Διευθυντής του Παθολογικού Τμήματος²⁵⁹. Επίσης διορίζεται ως εξωτερικός ιατρός ο Κωνσταντίνος Τουλαμπής²⁶⁰.

Στις 21 Νοεμβρίου του 1935 ο Αντώνιος Κουγιούλης διορίζεται ως Διευθυντής του Νοσοκομείου και εσωτερικός ιατρός²⁶¹.

Το Μάιο του 1936 ο ωτορινολαρυγγολόγος ιατρός Δημήτριος Λαιμός προσλαμβάνεται στο Ίδρυμα, καθώς και ο ιατρός Βίκτωρ Φουρναράκης ως βοηθός εσωτερικός ιατρός. Μερικούς μήνες αργότερα, τον Οκτώβριο του ίδιου έτους, ο Β. Φουρναράκης παραιτείται και τη θέση του καταλαμβάνει ο ιατρός Κ. Τουλαμπής²⁶², ενώ ο ιατρός Δημήτριος Πατέρας προσέφερε τις υπηρεσίες του ως ναρκωτής²⁶³.

Κατά το 1937 ιατροί του Νοσοκομείου σε διάφορες θέσεις αναφέρονται οι: Λ. Στραβελάκης, Κ. Δεμιρτζάκης, Δ. Πατέρας, Ν. Τσολάκας, Δ. Λαιμός, Αντ. Κουγιούλης και Κ. Τουλαμπής²⁶⁴.

Το Φεβρουάριο του 1938 αποχωρεί από τη Διεύθυνση του Νοσοκομείου ο Αντ. Κουγιούλης και Διευθυντής αναλαμβάνει ο Κ. Τουλαμπής²⁶⁵.

-
- μείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσίας προσωπικού αρχόμενον από 1 Δεκ. 1932», σσ. 12,13
- 256 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 9 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 5» φφ. 349,470
- 257 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 6» φ. 148
- 258 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 6» φ. 51
- 259 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 6» φ. 445
- 260 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 7 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσίας προσωπικού αρχόμενον από 1 Δεκ. 1932», χ. αριθμ. σελ. (διακοπή σελιδαρίθμησης)
- 261 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σ. 44
- 262 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σσ. 126,134,208
- 263 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β', έτος Αον, αρ. φ. 21-22, σ. 327
- 264 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 7 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσίας προσωπικού αρχόμενον από 1 Δεκ. 1932», χ. αριθμ. σελ. (διακοπή σελιδαρίθμησης)
- 265 εφημ. *Ελευθερία*, 5 Φεβρ. 1938, αρ. φ. 1448

Το 1939 προσλαμβάνεται ο ιατρός Σωτήριος Νικολούδης ως Διευθυντής του Παθολογικού Τμήματος²⁶⁶.

Η προσφορά των προαναφερθέντων ιατρών υπήρξε ανεκτίμητη²⁶⁷.

Το παραϊατρικό προσωπικό του Νοσοκομείου

Σπουδαία όμως υπήρξε και η προσφορά του παραϊατρικού προσωπικού στην ανακούφιση του ανθρώπινου πόνου. (Εικ. 29).

266 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 7 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσίας προσωπικού αρχόμενον από 1 Δεκ. 1932», χ. αριθμ. σελ. (διακοπή σελιδαρίθμησης) επίσης εφημ. *Πρόοδος*, 23 Φεβρ. 1939, αρ. φ. 3028

267 Για τους ιατρούς αυτούς ενδεικτικά αναφέρουμε τα εξής: Ο ιατρός **Γεώργιος Πιταούλης** (1871-1922) υπήρξε ένας σπουδαίος ιατρός της εποχής, με πλούσια εθνική, επιστημονική, συγγραφική και κοινωνική δράση. Γνωστός αρχαιολάτρης συνέδραμε πολλούς αρχαιολόγους στις έρευνές τους στο νησί. Παράλληλα κατά τον αγώνα του 1912, οργάνωσε στο Βροντάδο την περιθάλψη των τραυματιών των μαχών του Αίλου. Άφησε πλούσιο συγγραφικό έργο. Ο ιατρός **Ιωάννης Κουντουράς** ήταν λεσβιακής καταγωγής, γεννημένος στη Γέρα της Λέσβου το 1882. Ήταν αδελφός του μεγάλου μεταρρυθμιστή παιδαγωγού Μίλτου Κουντουρά [Πανταζής Π, *Μίλτος Κουντουράς, ο δάσκαλος της Ρωμοσύνης*, Αθήνα 1984, σ. 17]. Αποφοίτησε από την Ιατρική Σχολή Αθηνών το 1902. Το 1913 μαζί με τον καθηγητή Γερούλιάνο αναλαμβάνει την περιθάλψη των τραυματιών του πολέμου στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο Θεσσαλονίκης. Το 1921 προσφέρει τις υπηρεσίες του στον Ερυθρό Σταυρό στο μικρασιατικό Μέτωπο. Η κόρη του Ρένα βάπτισε τον γιο του τότε Γεν. Διοικητή Χίου Γ. Παπανδρέου, μετέπειτα πρωθυπουργό της Χώρας Ανδρέα Παπανδρέου. Ο Ι. Κουντουράς απεβίωσε στις 21 Σεπτεμβρίου 1933, όντας Γερούσιαστής Χίου, βυθίζοντας το νησί σε βαρύ πένθος. Ο ιατρός **Δημήτριος Δεμιτζάκης** γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης το 1863. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1885. Άσκησε την Παθολογία - Μαιευτική στη Χίο από το 1886 μέχρι το 1937, οπότε και συνταξιοδοτήθηκε. Απεβίωσε στις 15 Μαΐου του 1940. Έφερε στη Χίο το πρώτο μικροσκόπιο, το οποίο παρέμεινε στη συνέχεια στο Νοσοκομείο, άγνωστο μέχρι τότε. Ο ιατρός **Κωνσταντίνος Σώτροπας** (1871-1950) γεννήθηκε στο Λιθί, έλαβε το πτυχίο του από το Εθνικό Πανεπιστήμιο το 1896 και άσκησε τη Γεν. Ιατρική στη Χίο από το 1898. Ο ιατρός **Γεώργιος Αναμισάκης** (1871-1946) έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής το 1891 από το Εθνικό Πανεπιστήμιο και εργάστηκε στη Χίο ως Παθολόγος - Μαιευτήρας από το 1898. Ο ιατρός **Κωνσταντίνος Πανάδης** γεννήθηκε στα Μεστά το 1868, έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Εθνικό Πανεπιστήμιο το 1883 και άσκησε τη Γεν. Ιατρική στη Χίο από το 1911 μέχρι το 1945. Ο ιατρός **Μιλτιάδης Τζηράς** γεννήθηκε το 1860 στη Χίο. Σπούδασε ιατρική στο Παρίσι και ειδικεύτηκε στην Οφθαλμολογία στο *Hotel Die*. Εγκαταστάθηκε στη Χίο το 1890, όπου άσκησε την Παθολογία - Οφθαλμολογία στο ομώνυμο φαρμακείο των αδελφών του. Πέθανε τυφλός το 1931. Ο ιατρός **Γεώργιος Γεωργαντής** (1871-1950) γεννήθηκε στο Βροντάδο, έλαβε το πτυχίο του από το Εθνικό Πανεπιστήμιο το 1893 και άσκησε τη Γεν. Ιατρική στη Χίο από το 1893 μέχρι το 1948. Ο ιατρός **Σταμάτιος Μισσηλίδης** γεννήθηκε στην Καλαμωτή της Χίου το 1887. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1909. Άσκησε την Παθολογία στη Χίο από το 1922. Το 1939 ήταν συνταξιούχος στρατιωτικός ιατρός. Ο ιατρός **Γεώργιος Παγιαύλας** άσκησε την Ιατρική στο Βροντάδο μέχρι το 1934 οπότε και συνταξιοδοτήθηκε. Απεβίωσε στις 30 Ιουνίου του 1937. Ο ιατρός **Ιωάννης Δριτσάκης** γεννήθηκε στα Αλάτσατα της Μικράς Ασίας το 1874. Έλαβε το πτυχίο του από την Ιατρική Σχολή της Μόσχας το 1902. Άσκησε την Παθολογία στη Χίο από το 1924. Απεβίωσε στις 3 Μαρτίου του 1940 από πνευμονικό οίδημα. Ο ιατρός **Μιχαήλ Νύχας** γεννήθηκε στην Ελάτα της Χίου το 1897. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1922. Άσκησε την Παθολογία στη Χίο από το 1926. Το 1957 ο Ιατρικός Σύλλογος Χίου του ανεγνώρισε την ειδικότητα της Φυματιολογίας. Απεβίωσε στις 26 Ιανουαρίου του 1963. Ο ιατρός **Δημήτριος Στακιάς** γεννήθηκε στους Βαβύλους το 1900.

Εικ. 29: Νοσηλεύτρια με ασθενή (ιδιωτικό αρχείο)

Έλαβε το πτυχίο του από το Εθνικό Πανεπιστήμιο το 1922, άσκησε την Παθολογία - Φυματιολογία στη Χίο από το 1923 μέχρι το 1958. Συνέγραψε αρκετά χρονογραφήματα που δημοσιεύθηκαν κατά καιρούς στο περιοδικό «Χιακή Επιθεώρηση». Ο ιατρός **Κωνσταντίνος Δερμιτζάκης** (1899-1964) έλαβε το πτυχίο του το 1923 από το Εθνικό Πανεπιστήμιο. Ειδικεύτηκε στην Ακτινολογία στο Νοσοκομείο *Enfants Malades* και Μικροβιολογία στο *Institut Pasteur*. Άσκησε την Ακτινολογία και τη Μικροβιολογία για πολλά χρόνια στο Νοσοκομείο. Ο ιατρός **Λάμπρος Στραβελάκης** γεννήθηκε στη Χίο το 1898. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1921. Άσκησε τη Χειρουργική στη Χίο από το 1927. Απεβίωσε στις 5 Μαρτίου του 1957. Ο ιατρός **Αντώνιος Κουγιούλης** (1904-1984) γεννήθηκε στη Σιδερούντα, έλαβε το πτυχίο του από το Εθνικό Πανεπιστήμιο το 1929 και άσκησε την Παθολογία-Φυματιολογία στη Χίο από το 1933. Προσέφερε σπουδαίες υπηρεσίες στο Νοσοκομείο, αλλά και ως προϊστάμενος του Αντιφυματικού Αγώνα. Ο ιατρός **Νικόλαος Βλάμος** ήταν μικρασιατικής καταγωγής από τη χερσόνησο της Ερυθραίας. Φοίτησε στην Κρηναία Σχολή και στη συνέχεια στο Γυμνάσιο Χίου. Σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο Αθηνών και μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι. Άσκησε την Ιατρική στη Χίο μετά τους διωγμούς. Υπήρξε ισχυρός κοινωνικός παράγων των μικρασιατών της Χίου. Ολοκλήρωσε τη μελέτη του περί της Ερυθραίας, την οποία όμως δεν πρόλαβε να εκδώσει. Απεβίωσε τον Ιούνιο του 1935 [εφημ. *Παγχαϊκή*, 28 Ιουν. 1935, αρ. φ. 2705 επίσης εφημ. *Νέα Χίος*, 1 Ιουλ. 1935, αρ. φ. 3893] Ο ιατρός **Εμμανουήλ Σπίνος** γεννήθηκε στη Χίο το 1889 και έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1915. Από τον επόμενο χρόνο άσκησε την Παθολογία - Συφιλιδολογία στη Χίο. Συνταξιοδοτήθηκε το 1955. Ο ιατρός **Δημήτριος Πατέρας** (1905-1941) σπούδασε στην Αθήνα και το Παρίσι, πνίγηκε κατά τον τορπιλισμό του ιστοφόρου «*Αγ. Νικόλαος*» κατά την επιστροφή του από το Αλβανικό μέτωπο. Ο ιατρός **Νικόλαος Τσολάκας** γεννήθηκε στα Αλάτσατα της Ερυθραίας το 1879. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1902. Άσκησε την Παθολογία στη Χίο από το 1914. Συνταξιοδοτήθηκε το 1959. Ο ιατρός **Κωνσταντίνος Τουλαμπής** (1908-1968) σπούδασε Ιατρική στο Πανεπιστήμιο της Γενεύης και μετά την ολοκλήρωση της διατριβής του το 1934 επέστρεψε στη Χίο όπου και άσκησε την ειδικότητα της Παθολογίας. Η κοινωνική του προσφορά υπήρξε μεγάλη. Διακρινόταν για την αφοσίωση στο λειτούργημά του και τον άμετρο ανθρωπισμό του. Ο ιατρός **Δημήτριος Λεμός** γεννήθηκε στις Οινούσσες το 1900. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1924. Άσκησε την Ωτορινολαρυγγολογία στη Χίο από το 1927. Υπήρξε ιατρός του ΙΚΑ (1949-1964). Συνταξιοδοτήθηκε το 1964. Ο ιατρός **Βίκτωρ Φουρναράκης** γεννήθηκε στα Θυμιανά της Χίου το 1907. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1936. Άσκησε τη Γυναικολογία - Μαιευτική στη Χίο από το 1940. Το 1948 ίδρυσε στη Χίο ιδιωτική Κλινική δυναμικότητας 5 κλινών. Το 1963 υπηρέτησε ως ιατρός του ΙΚΑ. Ο ιατρός **Σωτήριος Νικολούδης** γεννήθηκε στη Βολισσό το 1890. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Εθνικό Πανεπιστήμιο το 1916. Άσκησε τη Γεν. Ιατρική στη Βολισσό από το 1924. Το 1950 αναχώρησε για την Αθήνα. [Γενικές βιογραφικές πληροφορίες αντλήθηκαν από τις εξής πηγές: Αρχείο Ιατρικού Συλλόγου Χίου, βιβλίο «*Μητρών Ιατρικού Συλλόγου Χίου καταρτισθέν τον Μάρτιον του 1939 - Νέον*», σσ.1 κ.ε. επίσης Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., *Χιώτες οφθαλμίατροι στο α΄ μισό του αιώνα μας*, Αθήνα 1984 επίσης Α. Μιχαηλίδης, *Cum Deo*, Χίος 2002, σσ. 27-30 επίσης Αρχείο Ανδρέα Φρ. Μιχαηλίδη, φακ. Χιώτες Ιατροί - Βιογραφικά]

Ως πρώτος φαρμακοποιός του Ιδρύματος προσελήφθη ο Ξενοφών Α. Παπάς το 1892, με υπόδειξη του ιατρού Γ. Παναγιωτίδη²⁶⁸.

Κατά το έτος 1902 στο Νοσοκομείο προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ο Ι. Κουτσουράδης ως νοσοκόμος, ο Αλ. Καράλης ως φαρμακοποιός, η Λ. Πρωΐου ως νοσοκόμος, ο Κ. Ντελάνης ως φρενοκόμος, η Μ. Σμυρνούδη ως υπηρέτρια, η Κ. Αντωνοπούλου και η Α. Καλλιπολίτου ως πλύντριες και η Φ. Κερασούλη ως παιδαγωγός²⁶⁹.

Κατά το έτος 1903 εργάζονται ως νοσοκόμοι οι: Χρ. Μόσχος, Δ. Βαφειάδης και Γ. Χατζηεμμανουήλ, ενώ τον επόμενο χρόνο αναφέρονται ως νοσοκόμοι οι Στέφ. Κόνιας και Μ. Ζάζη και ως γηροκόμος ο Ι. Ρυθιανός²⁷⁰.

Το έτος 1905 εργάζονται στο Νοσοκομείο ως νοσοκόμοι οι Στέφ. Βαφειάδης, Μαρ. Αντωνίου και Βασ. Καλέγια. Τον ίδιο χρόνο εργάζεται ως φαρμακοποιός ο Μιχ. Φραγκάκης²⁷¹, ο οποίος αντικαθιστά τον Αλ. Καράλη²⁷².

Το έτος 1906 αναφέρονται ως φαρμακοποιός ο Μιχαήλ Φραγκάκης, ως νοσοκόμοι η Μαρία Αντωνίου, η Σταμ. Ντελάνη, η Αντ. Μπουρέκα, ο Ιωάννης Λογοθέτης, η Αγγέλα Πουλάδα και ως φρενοκόμος ο Κ. Ντελάνης²⁷³.

Το έτος 1907 αναφέρονται ως νοσοκόμοι οι Κ. Ευαγγέλου και Ν. Σφηκάκη, ενώ τον επόμενο χρόνο η Σταμ. Σταματίου²⁷⁴.

Κατά το έτος 1909 αναφέρονται ως νοσοκόμος η Αθηνά Τουρλοπούλου, ως βοηθός νοσοκόμος ο Αλέξης Βουδούρης και ως παιδαγωγός η Καλλιόπη Ραπίτου²⁷⁵.

Το 1910 αναφέρονται ως εργαζόμενοι στο Νοσοκομείο οι Αγγ. Πουλάδα, Α. Βουδούρης και Γ. Ρυθιανός ως νοσοκόμοι, ο Κ. Ντελάνης ως φρενοκόμος και ο Αλ. Καράλης ως φαρμακοποιός²⁷⁶.

268 εφημ. *Νεολόγος*, 28 Σεπτ. 1892, αρ. φ. 6943, σ. 1

269 Εκτός αυτών από το Νοσοκομείο μισθοδοτούνται ο ιερομόναχος Γεδεών ως ιερέυς του Ιδρύματος, επίσης θυρωρός, κηπουρός, ψάλτης, κουρέας, μάγειρος, ψωνιστής και κλητήρας κ.α. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Ταμείον Νο 1 Από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σσ. 5,9,10,17]

270 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Ταμείον Νο 1 Από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σσ. 20, 22, 34, 52

271 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Ταμείον Νο 1 Από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σσ. 73, 77

272 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Αριθμ. 1, Βιβλίον Πρακτικών από 1 συνεδρίασιν της 6 Φεβρουαρίου 1904 έως την υπ' αριθμ. 247 συνεδρίασιν της 14ης Νοεμβρίου 1928, σ. 37

273 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σσ. 80 κ.ε.

274 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σσ. 104, 117, 136

275 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σ. 159

276 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 6 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσιών προσωπικοί», φφ. 3-11

Κατά το 1911 αναφέρονται ως νοσοκόμοι οι Μιχ. Κυριακίδης, Σταμ. Φαφαλιός, Καλ. Τσαμπή, Ανδρ. Στρατηγός, Ισίδ. Ζώης, Άννα Φωκίωνος, Μιχ. Κυριακόπουλος (αρχινοσοκόμος) και ως φρενοκόμοι οι Ν. Αρακάς και Μ. Καμπάς²⁷⁷.

Το Μάρτιο του 1921 διορίζεται ως Διευθυντής του Νοσοκομείου ο αρχιμανδρίτης Καλλίνικος Κρεατσούλας²⁷⁸. Ο διορισμός του φαίνεται ότι υποδείχθηκε από τον Μητροπολίτη Ιερώνυμο ως θεραπεία για κάποια προβλήματα που αντιμετώπιζε τότε το Ίδρυμα²⁷⁹.

Το 1922, οι ανάγκες του Νοσοκομείου σε νοσηλευτικό προσωπικό αυξάνονται. Ο Πρόεδρος της Εφορείας Μητροπολίτης Ιερώνυμος ζητά την πρόσληψη τριών ακόμη νοσοκόμων. Ένα για τις ανάγκες του Αργέντειου, ένα για το Φρενοκομείο στο οποίο υπηρετούσε ακόμη ένας, όπως και ένα για το Γηροκομείο. Στο έγγραφο αυτό του Μητροπολίτη αναφέρεται ότι ...«*αι ορφαναί του Καταστήματος ανέκαθεν εξετέλουν υπηρεσίας με μισθόν ανάλογον*»...²⁸⁰

Το Δεκέμβριο του 1925 προσλαμβάνεται ως φαρμακοποιός του Ιδρύματος ο Πολύδωρος Ελευθεράκης²⁸¹.

Κατά το έτος 1927 αναφέρονται ως νοσοκόμοι του Νοσοκομείου οι Άννα Παπαδημητρίου, Ελένη Αντωνίου, Δέσποινα Λαδοπούλου, Ευμορφία Λεωνιδίου, Κατίνα Ξενιού, Μαρκέλλα Στεφάνου, και Ελ. Γιαούρτογλου. Ως βοηθοί νοσοκόμοι αναφέρονται οι Ιωάννης Τύρας και Ασημίνα Αγγελοπούλου. Ως φρενοκόμος αναφέρεται ο Ιωάννης Καθαρόπουλος²⁸².

Κατά το έτος 1928 αναφέρονται ως νοσοκόμοι του Ιδρύματος ο Νικόλαος Παπαδόπουλος, η Σγουρή Παπαδοπούλου²⁸³ και ο Πάτροκλος Ανθρωπόπουλος²⁸⁴.

277 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «*Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912*», σ. 222, 232, 235

278 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 87 Πρόκειται για τον ανιψιό του Καλλίνικου Κρεατσούλα, εφημέριου της εν Μασσαλία ελληνικής ορθοδόξου Κοινότητας [Βίος Στ., *Η σφαγή της Χίου εις το στόμα του χιακού λαού* (επιμ. Μερούσης Κ.), Χίος 2006, σ.17, (υποσ. 23)] Ενδιαφέρον παρουσιάζει η γραπτή επίκληση του Προέδρου του Νοσοκομείου προς τον Καλλίνικο με ημερομηνία 13 Αυγούστου 1921. Τον επιπλήττει διότι ενεπλάκη σε επεισόδιο με νοσηλεύόμενους ναύτες οι οποίοι τραγουδούσαν υπέρ του βασιλιά, ενώ ο ίδιος υπέρ του Βενιζέλου [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 104-105]

279 εφημ. *Παγχαϊκή*, 13 Μαρτ. 1921, αρ. φ. 1416

280 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 129

281 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 344 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 6 - «*Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσιών προσωπικού*», φ. 102

282 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φφ. 71,211,260,292

283 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*», φ. 442

284 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, «*Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον*

Το έτος 1929 αναφέρεται ως νοσοκόμα η Σοφία Ξενιού, ως νοσοκόμοι ο Ιωάννης Χανδρής, ο Κωνσταντίνος Κουντουρούδης, ως δόκιμος νοσοκόμος ο Παναγιώτης Μπέλλας, ως βοηθός του Μικροβιολογικού Εργαστηρίου ο Νικόλαος Παϊδούσης και ως φρενοκόμος ο Νικόλαος Σταματόπουλος²⁸⁵.

Το 1930 αναφέρονται ως νοσοκόμοι στο Νοσοκομείο οι: Ι. Χανδρής, Θεοχ. Θεοχαρίδης και Α. Ανδρουστόπουλος, ως νοσοκόμες οι: Μαρία Μακαρονά, Μαρίνα Βαρβαροπούλου, Όλγα Κωνσταντινίδου, ο Ιωάννης Μαυρέλης ως βοηθός του Μικροβιολογικού και ο Νικόλαος Σταματόπουλος ως φρενοκόμος²⁸⁶.

Το 1931 αναφέρονται ως νοσοκόμοι ο Παν. Μπίλλης και Κ. Βερβέρης²⁸⁷. Ο Εμμ. Αλούρδας ως βοηθός φρενοκόμος, η Κ. Ιωσηφίδου ως παιδονόμος και ο Κ. Σιδεριάς ως υπάλληλος του Μικροβιολογικού και Ακτινολογικού αντίστοιχα²⁸⁸.

Το Νοέμβριο του 1931 η Εφορία αναζητά αντικαταστάτη του ποντιακής καταγωγής αρχινοσοκόμου Πάτροκλου Ανθρωπόπουλου που είχε στο μεταξύ ασθενήσει. Αναζητεί ... «πεπειραμένο, έχοντα γνώσεις περί τα χειρουργικά, παρασκευήν κλιβάνου, εργαλείων»...²⁸⁹ Ο Π. Ανθρωπόπουλος διενεργούσε και μεταγγίσεις αίματος²⁹⁰. Τελικά, τον επόμενο μήνα στη θέση του προσλαμβάνεται η Αδαμαντία Σουλιώτου, με τη μεσολάβηση του ιατρού Γεωργίου Σώτρωπα²⁹¹.

Τον Ιούλιο του 1932 προσλαμβάνεται ως διοικητικός υπάλληλος και ο μοναχός Γρηγόριος Χιονιάς²⁹². Τον ίδιο χρόνο αναφέρονται ως νοσοκόμοι η Κωνσταντίνα Βερβέρη και ο Παναγιώτης Μπίλλης²⁹³.

από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίαση της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίαση της 19ης Νοεμβρίου 1930», σ. 15

285 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Βιβλίο 2 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίαση της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίαση της 19ης Νοεμβρίου 1930», σσ. 18,26,64,72

286 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φφ. 26,27,58 επίσης Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Βιβλίο 2 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίαση της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίαση της 19ης Νοεμβρίου 1930», σσ. 93,103,156

287 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 91

288 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 345

289 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 320

290 Η μετάγγιση γινόταν με άμεσο τρόπο μέσω συριγγών. [Στακιάς Δ., “Αναμνήσεις από το παλιό Σκυλίτσειο Νοσοκομείο”, περ. *Χιακή Επιθεώρησης*, τ. 22ον, σ. 69]

291 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 348

292 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 48

293 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 104

Το έτος 1933 προσλαμβάνονται ο Γεώργιος Ν. Ράγκος ως φρενοκόμος και Ι. Πατρώνας αρχινοσοκόμος του Μαιευτηρίου «*Μ. Ηλιάδη*»²⁹⁴. Στις αρχές του ίδιου χρόνου προσλαμβάνεται ως βοηθός του Μικροβιολογικού Τμήματος ο Ανδρέας Παντελίδης στη θέση του Κωνσταντίνου Σιδεριά που είχε στρατευθεί²⁹⁵. Αναφέρονται επίσης και ως νοσοκόμοι οι: Σταύρος Καλογεράς, Παν. Αρνίδης, Ι. Γεωργινής και ως νοσοκόμες οι Σουμέλα Ξανθοπούλου και Αγγελική Λεράκη²⁹⁶. Τον Οκτώβριο του 1933 αναφέρεται ως βοηθός του Μικροβιολογικού και Ακτινολογικού Εργαστηρίου ο Κωνσταντίνος Αναγνώστου²⁹⁷.

Τον Ιανουάριο του 1934 ορίζεται ως αρχινοσοκόμος του Ιδρύματος ο φοιτητής της Ιατρικής Ζαχαρίας Κακούλας, ενώ τον επόμενο μήνα αναλαμβάνει ο Δημήτριος Μανουσάκης. Τον ίδιο χρόνο αναφέρονται ως νοσοκόμες οι: Σταματία Καλλιμασιώτου, Κ. Κουντουρούδη, Άννα Κουτελοπούλου, Ειρήνη Σαμαρά, Μάρθα Ιωσηφίδου, Βασιλεία Ανδρειανού και οι νοσοκόμοι Ν. Χατζηγεωργίου, Στ. Μανές, Γ. Καλογρίδης, Π. Κουτελής, Α. Φρατζέσκος, Πολύδωρος Ελευθεράκης, Ι. Χανδρής και Ν. Φωτεινός²⁹⁸.

Κατά το έτος 1935 αναφέρονται ως νοσοκόμες οι Μάρθα Ιωσηφίδου, Μαρία Χιονά, Καλλιόπη Λαβέρου, Ποθητή Στεφάνου, Φιλία Μπιζέ, Κούλα Λαμπριανίδου, Μαρία Βασιλάκη, Μαρία Φασκιανού, Μαρία Μακαρώνα, Ελένη Πιτσιτή, Άννα Κουτελοπούλου, ως νοσοκόμος ο Νικόλαος Φωτεινός και ως αρχινοσοκόμος ο Νικόλαος Στεφάνου²⁹⁹.

Κατά το έτος 1936 αναφέρονται η νοσοκόμα Μαρία Πλουμή, ο νοσοκόμος Βασίλειος Βασιλάκης και ο Πολύδωρος Ελευθεράκης ως φαρμακοποιός³⁰⁰.

Το 1938 αναφέρεται ως Προϊσταμένη αδελφή η Ηρώ Βαττάκη³⁰¹. (Εικ. 30).

294 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4*» φφ. 327, 413

295 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4*» φ. 498

296 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 9 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 5*» φφ. 4,5,6,7,25

297 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 9 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 5*» φ. 58

298 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 9 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 5*» φφ. 237,269,279,281,364 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 6*» φφ. 90,92,93,94,138,168,169,147,233,235. Είναι προφανές ότι κατά το έτος αυτό έγιναν αθρόες προσλήψεις και απολύσεις προσωπικού.

299 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 6*» φφ. 363,364,410 επίσης Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «*Σκυλιτσείον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)*», σσ. 19,30,31,33

300 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, «*Σκυλιτσείον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)*», σσ. 73,169,176

301 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 7 - «*Σκυ-*

Εικ. 30: Νοσηλευτικό και λοιπό προσωπικό του Νοσοκομείου (αρχείο)

Η περίθαλψη των ασθενών στο Νοσοκομείο

Το Σκυλίτσειο Νοσοκομείο ιδρύθηκε αρχικά ως φιλανθρωπικό Κατάστημα. Επομένως αρχικά η αποστολή του ήταν η παροχή περίθαλψης στους απόρους ασθενείς και στους αδύναμους γενικά (ορφανά, γέροντες). Παράλληλα, ενίοτε, λειτούργησε και ως πτωχοκομείο ή και ως χώρος εγκλεισμού κρατουμένων³⁰².

Κατά τον πρώτο λοιπόν χρόνο λειτουργίας του Ιδρύματος, δηλαδή από 8 Νοεμβρίου 1886 μέχρι 31 Δεκεμβρίου 1887, νοσηλεύθηκαν σε αυτό 367 άτομα. Από αυτούς οι 355 ήταν ορθόδοξοι, οι 11 Οθωμανοί και ένας Αρμένιος. Οι 326 ήταν Χίιοι και οι 41 ξένοι. Από τους ασθενείς αυτούς, οι 115 είχαν μεταφερθεί από το παλαιό Νοσοκομείο στο Σκυλίτσειο Νοσοκομείο. Στο τέλος της περιόδου αυτής οι 251 εκ των ασθενών είχαν εξέλθει του Νοσοκομείου, ενώ παρέμεναν σε αυτό οι 116. 8 ασθενείς, 18 ψυχιατρικοί ασθενείς, 23 γηροκομούμενοι, 61 ορφανά (παραμένοντα στο Ίδρυμα ή ευρισκόμενα σε τροφούς) και 6 άποροι³⁰³.

Ανάλογη ήταν η δραστηριότητα του Ιδρύματος και κατά την επόμενη τριετία 1887-1890. Η κύρια προσφορά του αφορούσε απόρους, αναπήρους, έκθετα και ορφανά, φιλοξενούμενους μαθητές, αλλά και ...«περιορισθέντας τη εντολή της Στρατιωτικής Διοικήσεως»..., συνολικά 1.126 άτομα. Συγκεκριμένα νοσηλεύθηκαν 464

λίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσίας προσωπικού αρχόμενον από 1 Δεκ. 1932», γ. αριθμ. σελ. (διακοπή σελιδαρίθμησης)

302 εφημ. *Νεολόγος*, 11 Φεβρ. 1888, αρ. φ. 5596, σ. 3

303 *Έκθεσις και Ισολογισμός της οικονομικής διαχειρίσεως του εν Χίω Σκυλιτζείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1888, σ. 8

ασθενείς, 126 ψυχιατρικοί ασθενείς, 131 γηροκομούμενοι, 275 μαθητές, ορφανά και έκθετα, 85 περιορισθέντες και φιλοξενηθέντες γενικά (στον αριθμό των 1.126 ατόμων περιλαμβάνονται και οι 45 εργασθέντες στο ίδρυμα κατά την περίοδο αυτή). Αναλογική ήταν η δύναμη των ασθενών ανά έτος της προαναφερθείσας τριετίας. Η θνησιμότητα των ασθενών κατά την περίοδο αυτή ανήλθε στο 5%³⁰⁴.

Το Νοσοκομείο όμως προσφέρει σπουδαίες υπηρεσίες και στην αντιμετώπιση των επιδημιών που ενέσκηψαν στο νησί κατά την περίοδο αυτή. Πράγματι κατά την επιδημία της ευλογιάς του 1887, με τη συνδρομή του προσωπικού του Ιδρύματος, δαμαλίστηκαν πάνω από χίλια παιδιά, μαζί με τα ευρισκόμενα στο Ίδρυμα. Επίσης κατά την επιδημία Δαγγείου πυρετού του 1888, αλλά και αυτών της οστρακιάς και ιλαράς που ακολούθησαν, κανένα κρούσμα δεν αναφέρθηκε στους τροφίμους του Ιδρύματος, χάρη στα μέτρα υγιεινής που ελήφθησαν³⁰⁵.

Από την εποχή αυτή το Νοσοκομείο αρχίζει σιγά - σιγά να αποκτά το χαρακτήρα του νοσηλευτικού Ιδρύματος. Έτσι κατά την περίοδο που προαναφέραμε νοσηλεύτηκαν 312 ασθενείς με παθολογικά νοσήματα και 152 με χειρουργικά³⁰⁶.

Στο Νοσοκομείο πραγματοποιήθηκαν και πολλές χειρουργικές πράξεις (ακρωτηριασμοί, διανοίξεις αποστημάτων, εξαιρέσεις ρινικών πολυπόδων, εξαιρέσεις λίθων από την κύστη, εξαίρεση βολβού του οφθαλμού, παρακεντήσεις θώρακος κ.α.). Πραγματοποιήθηκαν επίσης και 4 φυσιολογικοί τοκετοί³⁰⁷. Οι ψυχιατρικοί ασθενείς του Ιδρύματος στην περίοδο αυτή ανήλθαν σε 126, πάσχοντες από άνοια, διαφόρου είδους παραληρήματα, γενική παράλυση, μανία κ.α.³⁰⁸

Στην επόμενη δεκαετία εδραιώνεται η λειτουργία του Ιδρύματος ως νοσηλευτι-

304 *Σκυλίτειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάσταση, Β΄ Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σσ. 6-8.* Δε γνωρίζουμε βέβαια αν η θνησιμότητα αυτή αναφέρεται στους ασθενείς του Ιδρύματος ή στα συνολικά άτομα που έτυχαν περίθαλψης.

305 *Σκυλίτειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάσταση, Β΄ Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σ. 9*

306 Από τους παθολογικούς ασθενείς οι 71 έπασχαν από νοσήματα του αναπνευστικού (πνευμονία, πλευρίτιδα, άσθμα, φθίση κ.α.), οι 55 από νοσήματα του νευρικού συστήματος (νευραλγία, ημιπληγία, επιληψία κ.α.), οι 40 από παθήσεις του γαστρεντερικού (γαστρίτις, έλκος, δυσεντερία κ.α.), οι 25 από παθήσεις του ουροποιητικού (κυστίτιδα, νεφρίτιδα, ορχίτιδα κ.α.), οι 16 από οφθαλμολογικές παθήσεις (επιπεφυκίτιδα, κερατίτιδα, ιρίτιδα κ.α.), οι 15 από παθήσεις του καρδιαγγειακού (ενδοκαρδίτιδα, περικαρδίτιδα, ανευρύσματα της αορτής κ.α.), ενώ οι υπόλοιποι ασθενείς έπασχαν από διάφορα δερματικά, λοιμώδη ενδοκρινικά και ρευματικά νοσήματα. [*Σκυλίτειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάσταση, Β΄ Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σσ. 10-11*] Από τους 154 χειρουργικούς ασθενείς, οι 68 είχαν υποστεί διάφορα τραύματα, θλάσεις φλεγμονές, οι 25 έπασχαν από παθήσεις των οστών (οστεομυελίτιδα κ.α.), οι 16 από παθήσεις των άκρων (χρόνια αρθρίτιδα, ακκύλωση κ.α.), οι 17 από διάφορα νεοπλάσματα (ίνωμα, επιθηλίωμα κ.α.) και οι υπόλοιποι από διάφορα άλλα νοσήματα όπως υπερτροφία αμυγδαλών, συρίγγια, δυσουρία κ. α.

307 *Σκυλίτειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάσταση, Β΄ Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σσ. 11-12*

308 *Σκυλίτειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάσταση, Β΄ Οικονομική διαχείρισις, Εν Χίω 1891, σσ. 12-13*

κή μονάδα, ενώ ο ασυλικός του χαρακτήρας αρχίζει να συρρικνώνεται.

Στην Αστυκλινική εξετάζονται πλέον αρκετοί εξωτερικοί ασθενείς. Η συνολική κίνηση των ασθενών στο Νοσοκομείο -εσωτερικών και εξωτερικών- κατά τα επόμενα έτη είναι η παρακάτω³⁰⁹:

έτος	1891	1892	1893	1894	1895	1896	1897	1898	1899	1900
αρ. ασθ.	428	1.145	1.311	547,	810	1.052	1.461	1.450	1.147	1.765

Κατά τον πρώτο χρόνο του 20ού αιώνα, το 1901, η κίνηση των εξωτερικών ασθενών μέσω της Αστυκλινικής ήταν 1.294 ασθενείς, των εσωτερικών δε 296. Στο Φρενοκομείο νοσηλεύθηκαν 45 ασθενείς, στο Γηροκομείο γηροκομήθηκαν 58 άτομα (ανάμεσά τους και κάποια άτομα προς σωφρονισμό), και στο Ορφανοτροφείο παρέμειναν 56 έκθετα και ορφανά. Από τους συνολικούς ασθενείς, οι 104 ήταν Οθωμανοί, οι 12 Ιταλοί και οι 2 Αρμένιοι³¹⁰.

Στην επόμενη τριετία 1902, 1903, 1904, το Νοσοκομείο λειτουργεί αναβαθμισμένο, μετά τη ίδρυση του Χημικού και Μικροβιολογικού Εργαστηρίου³¹¹ (εικ. 31), την αύξηση κατά δύο ημέρες της λειτουργίας των εξωτερικών ιατρείων και τέλος την πρόσληψη του βοηθού ιατρού. Ο βοηθός ιατρός είχε την ευθύνη των ασθενών κατά τη διάρκεια της απουσίας των τακτικών ιατρών. Ως βοηθός ιατρός προσελήφθη ο Γεώργιος Πιταούλης³¹².

Οι ασθενείς που νοσηλεύθηκαν στο Νοσοκομείο κατά τα έτη 1903 και 1904 έ-

309 Δεκαπενταετής συνοπτική στατιστική του Σκυλιτσείου εν Χίω Νοσοκομείου στο *Έθεις και ισολογισμός της οικονομικής διαχείρισεως του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1902, (χ. αριθμ. σ.). Την έκθεση και τη στατιστική υπογράφει ως ιατρός και Διευθυντής του ιδρύματος ο Γ. Παναγιωτίδης. Η χαμηλότερη κίνηση των ετών 1891, 1894 και 1895, πιθανώς να οφείλεται σε ανεπαρκή λειτουργία της Αστυκλινικής.

310 Συνοπτική έκθεσις της κινήσεως εν τοις Τμήμασι του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου κατά το έτος 1901 στο *Έκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχείρισεως του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου*, Εν Χίω 1902, (χ. αριθμ. σ.)

311 Τον Ιούνιο του 1904 καταγράφεται στο Ταμείο του Νοσοκομείου δαπάνη 429 γροσίων για το Χημικό και Μικροβιολογικό Εργαστήριο ως «μετρηθέντα τω Γ. Πιταούλη δι' αξίαν εργαλείων» [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Σκυλιτσείον Νοσοκομείον Χίου Ταμείον Νο 1 Από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σ. 43]. Η Εφορεία του Ιδρύματος ήδη από το Μάρτιο του 1904 απεφάσισε τη σύνταξη αναφοράς σχετικά με τη λειτουργία του Μικροβιολογικού και Χημικού Εργαστηρίου προς τη Δημογεροντία [Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Αριθμ. 1, Βιβλίον Πρακτικών από 1 συνεδρίασιν της 6 Φεβρουαρίου 1904 έως την υπ' αριθμ. 247 συνεδρίασιν της 14ης Νοεμβρίου 1928, σ. 5]

312 Ο ιατρός Γ. Πιταούλης πρέπει να προσελήφθη στο Νοσοκομείο το 1903, διότι το Μάρτιο του 1904 εισέπραξε αναδρομικά μισθούς 14 μηνών (4.578 γροσία) [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «Σκυλιτσείον Νοσοκομείον Χίου

Εικ. 31: Ο ιατρός Γ. Πιταούλης (δεξιά) (αρχείο Δ. Μαγγανά και Κ. Πιταούλη)

φθασαν στους 587. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως στο Νοσοκομείο νοσηλεύθηκαν πολλοί ασθενείς με καταγωγή εκτός Χίου³¹³.

Η μεγίστη ηλικιακή κατανομή των ασθενών ήταν ανάμεσα στα 15 και τα 40 έτη. Οι περισσότεροι ασθενείς ήταν γεωργοί, ναυτικοί, εργάτες, μαθητές και αχθοφόροι. Οι πλειονότητα των γυναικών ασθενών ήταν νοικοκυρές, υπηρέτριες και μαθήτριες. Η θνησιμότητα των χειρουργικών ασθενών ήταν 6,6%, η δε των παθολογικών 10,5%. Κύρια αιτία θανάτου ήταν η φυματίωση των πνευμόνων και άλλα κακήθη νοσήματα.

Ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως στο Νοσοκομείο προσήλθαν για εξέταση (στην Αστυκλινική) κατά τη διετία αυτή συνολικά 6.335 ασθενείς³¹⁴, εκ των οποίων οι χειρουργικοί ασθενείς ήταν 255 και οι παθολογικοί 332³¹⁵.

Τα επόμενα χρόνια το Νοσοκομείο συνεχίζει ομαλά τη λειτουργία του.

Ταμείον Νο 1 Από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912», σ. 39] Στο Πανελλήνιο Ιατρικό Συνέδριο του 1906, ο Γ. Πιταούλης παρουσίασε την εργασία «*Περί Μηνιγγιτίδων συνεπεία ελείου μιάσματος*» που στηρίχθηκε σε παρατηρήσεις του επί τριών ασθενών του Νοσοκομείου [*Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Ιατρικού Συνεδρίου*, Αθήνα 1906, σσ. 453-457]

313 Για παράδειγμα νοσηλεύθηκαν 8 ασθενείς από την Κρήτη, 4 από τη Ρόδο, 4 από τη Μυτιλήνη, 7 από την Κωνσταντινούπολη, 4 από την Αλβανία, 4 από την Ικαρία, 4 από τα Ψαρά, 4 από τα Ιωάννινα, 3 από τον Πόντο, 11 από τη γειτονική Κρήνη (Τσεσμέ) και ένας από τη μακρινή Βοημία [*Τριετής έκθεσις των εν τω Σκυλιτσείω Νοσοκομείω πεπραγμένων*, Εν Χίω 1906, σ. 10]

314 *Τριετής έκθεσις των εν τω Σκυλιτσείω Νοσοκομείω πεπραγμένων*, Εν Χίω 1906, σ. 13

315 Οι χειρουργικοί ασθενείς στην πλειονότητά τους έφεραν τραύματα στην κεφαλή, το πρόσωπο ή τα άνω άκρα. Άλλοι 54 έπασχαν από παθήσεις των οφθαλμών, οι περισσότεροι από οξύ και χρόνιο τράχωμα. Από τους παθολογικούς ασθενείς οι 34 έπασχαν από ελώδη πυρετό, άλλοι από άλλα λοιμώδη νοσήματα (ιλαρά, τυφοειδή πυρετό). Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι από τους 77 που έπασχαν από αναπνευστικά νοσήματα οι 32 ήταν φυματιούντες, ενώ οι 23 έπασχαν από χρόνια βρογχίτιδα [*Τριετής έκθεσις των εν τω Σκυλιτσείω Νοσοκομείω πεπραγμένων*, Εν Χίω 1906, πίνακες σελίδων 15-18]

Κατά το έτος 1908 νοσηλεύθηκαν στο Νοσοκομείο 436 συνολικά ασθενείς. Από αυτούς οι 215 ήταν παθολογικοί ασθενείς και οι 124 χειρουργικοί³¹⁶.

Κατά το έτος 1909 νοσηλεύθηκαν συνολικά 438 ασθενείς. Από αυτούς οι 152 ήταν παθολογικοί και οι 201 χειρουργικοί ασθενείς³¹⁷.

Κατά το έτος 1910, νοσηλεύθηκαν συνολικά 438 ασθενείς. Από αυτούς οι 63 ήταν παθολογικοί ασθενείς, ενώ οι 93 χειρουργικοί³¹⁸.

Η γενική θνησιμότητα κυμάνθηκε κατά το έτος 1908 στο 5,14 %, για το 1909 στο 6,65 % και για το 1910 στο 8,40 %³¹⁹.

Κατά το έτος 1910 η Δημογεροντία, δια της Εφορείας του Ιδρύματος, σχεδιάζει την ανασυγκρότηση του Ιδρύματος. Μεταξύ των άλλων μελετά την αντικατάσταση του μέχρι τότε Διευθυντή του Χειρουργικού Τμήματος του Νοσοκομείου Ιωάννη Κουντουρά. Όμως υπάρχουν αντιδράσεις. Συλλέγονται υπογραφές υπέρ του Κουντουρά και κατατίθενται στον τότε Μητροπολίτη Ιερώνυμο³²⁰. Στις 29 Δεκεμβρίου μάλιστα του 1910, κατά τη διάρκεια της λειτουργίας στην εκκλησία του Αγίου Στεφάνου, σημειώνονται σοβαρά επεισόδια μεταξύ των υποστηρικτών του Κουντουρά και των μελών της Εφορείας του Ιδρύματος. Η κατάσταση ξεφεύγει από τον έλεγχο και απαιτείται η επέμβαση ισχυρών δυνάμεων του στρατού και της αστυνομίας για να αντιμετωπιστεί η κατάσταση³²¹.

316 *Στατιστική των Σκυλιτσειών Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σσ. 7-9.* (Από τα στοιχεία που παρατίθενται, δεν προκύπτει από την άθροιση με ακρίβεια ο συνολικός αριθμός των ασθενών.) Από τους παθολογικούς ασθενείς οι 19 έπασχαν από φυματίωση, οι 9 από τυφοειδή πυρετό, οι 7 από πλευρίτιδα, οι 5 από ενδοκαρδίτιδα, οι 4 από ρευματισμό των αρθρώσεων και οι υπόλοιποι από διάφορα άλλα νοσήματα. Από τους 37 ασθενείς που έπασχαν από οφθαλμικά νοσήματα οι 26 έπασχαν από τραχώματα. Οι χειρουργικοί ασθενείς έπασχαν από διάφορα νοσήματα, μεταξύ των οποίων 4 από περιεσφιγμένη κήλη, 7 από ενδομητρίτιδα [*Στατιστική των Σκυλιτσειών Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σσ. 7-11*]

317 Από τους παθολογικούς ασθενείς οι 14 έπασχαν από φυματίωση, οι 8 από τυφοειδή πυρετό, οι 7 από ημιπληγία. Από τους 20 πάσχοντες από οφθαλμικά νοσήματα οι 12 έπασχαν από τραχώματα. Από τους χειρουργικούς ασθενείς οι 5 έπασχαν από καρκίνο του μαστού, οι 32 από βουβωνοκήλη, οι 9 από υδροκήλη, οι 5 από ινομυώματα της μήτρας, οι 6 από ενδομητρίτιδα, ενώ οι υπόλοιποι από άλλα νοσήματα [*Στατιστική των Σκυλιτσειών Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σσ. 11-15*]

318 Από τους παθολογικούς ασθενείς οι 11 έπασχαν από τυφοειδή πυρετό, οι 3 από φυματίωση των πνευμόνων, οι 3 από νόσο Bandi, ενώ οι υπόλοιποι από άλλα νοσήματα. Από τους 6 ασθενείς με οφθαλμικά νοσήματα οι 3 έπασχαν από τραχώματα. Από τους 93 χειρουργικούς ασθενείς, οι 13 έπασχαν από βουβωνοκήλη, οι 2 από μαστίτιδα και οι υπόλοιποι από διάφορα άλλα νοσήματα [*Στατιστική των Σκυλιτσειών Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σσ. 15-18*]

319 *Στατιστική των Σκυλιτσειών Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σ. ε'*

320 Στη Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραής» διασώζονται 6 καταστάσεις υπογραφών προς το Μητροπολίτη Χίου, υπέρ της διατήρησης του Ι. Κουντουρά στη θέση του, με ημερομηνία 9 Σεπτ. 1910 [φακ. «Νοσοκομείον Χίου» (αταξινόμητο υλικό)]. Ας μην ξεχνάμε πως ο Κουντουράς ήταν και ισχυρός πολιτικός παράγων της εποχής

321 εφημ. *Νέα Χίος*, 6 Ιαν. 1911, αρ. φ. 23, σ. 2

Παρ' όλα αυτά η Εφορεία επιμένει στις αποφάσεις της και προχωρεί στις αλλαγές που σχεδίαζε³²².

Έτσι το έτος 1911, το μήνα Αύγουστο, αναλαμβάνει τη διεύθυνση του Χειρουργικού Τμήματος του Νοσοκομείου ο ιατρός Κωνσταντίνος Πανάδης. Φαίνεται πως, πράγματι, για κάποιους λόγους (πιθανώς λόγω στενότητας χρόνου του Ι. Κουντουρά) το Τμήμα αντιμετώπιζε προβλήματα στη λειτουργία του³²³. Ο νεοπροσληφθείς χειρουργός με το έργο του επιβεβαίωσε τις προσδοκίες της Εφορείας, η οποία αναγνωρίζει στη λογοδοσία της ότι στο πρόσωπό του ... «η πατρις ημών εύρεν όχι μόνον τον ικανώτατον και επιδέξιον χειρουργόν, αλλά και συγχρόνως τον νυχθημερόν εργαζόμενον και φροντιζοντα υπέρ της ανυψώσεως και της προόδου του Καταστήματος»³²⁴.

Έτσι κατά τους τελευταίους 5 μήνες του 1911, νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο 178 ασθενείς. Από αυτούς οι 68 ήταν παθολογικοί και οι 110 χειρουργικοί ασθενείς³²⁵. Εμφανής είναι και πάλι η παρουσία πολλών Μικρασιατών ασθενών³²⁶. Από τους χειρουργικούς ασθενείς χειρουργήθηκαν οι 78 και σημειώθηκαν 7 θάνατοι³²⁷.

Κατά τους τελευταίους 5 μήνες του έτους 1911, ο χειρουργός Κ. Πανάδης είχε μια εντυπωσιακή πράγματι παραγωγή έργου ως Διευθυντής του Χειρουργικού Τμήματος του Νοσοκομείου. Πραγματοποίησε πολλά χειρουργεία, με πρωτοποριακές για την εποχή μεθόδους και με ικανοποιητικά όπως φαίνεται αποτελέσματα³²⁸.

Η γενική θνησιμότητα κατά το έτος 1911 ανήλθε σε 8,2%. Το πλήρως ενημερωμένο Μητρώο των χειρουργικών ασθενών υπογράφει στο τέλος του έτους ο αρχινοσοκόμος Μ. Κυριακόπουλος.

322 Ο Ι. Κουντουράς αμέσως μετά την αποχώρησή του από το Νοσοκομείο άνοιξε ιδιωτική Κλινική, την οποία εγκαινίασε στις 27 Ιαν. 1912 [εφημ. *Νέα Χίος*, 31 Ιαν. 1911, αρ. φ. 29, σ. 1]

323 Ο Κ. Πανάδης για παράδειγμα αναφέρει στην έκθεσή του την απώλεια πολλών πρωτοκόλλων ασθενών πριν από την ανάληψη της θέσης του Διευθυντή από τον ίδιο [*Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911*, χ. χρ. έκδ., σσ. 7, 11, 15]

324 *Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911*, χ. χρ. έκδ., σ.41

325 Από τους παθολογικούς ασθενείς οι 6 έπασχαν από γρίπη, οι 5 από πλευρίτιδα, οι 9 από νεφρίτιδα, 2 από ρευματική μυαλγία, 1 από ρευματική αρθρίτιδα και άλλοι από άλλα νοσήματα. Από τους 110 χειρουργικούς ασθενείς οι 8 έπασχαν από βουβωνοκήλη, οι 4 από σκωληκοειδίτιδα, οι 5 από ενδομητρίτιδα και οι υπόλοιποι από άλλα νοσήματα [*Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911*, χ. χρ. έκδ., σσ. 20-24]

326 Τόποι καταγωγής τους η Κρήνη, τα Βουρά, το Μελί κ.α.

327 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 - «*Βιβλίον χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911-Σεπτέμβριος 1921*», σσ. 1-17

328 Ενδεικτικά αναφέρουμε μερικά: Ανάρτηση μαστοειδούς αποφύσεως με τη μέθοδο Moure σε 3 ασθενείς, με πλήρη ίαση. Διάνοιξη και διασωλήνωση περινεφρικού αποστήματος σε 2 ασθενείς. Οσχεοβουβωνοκήλης χειρουργηθείσες κατά Bassini και Champromiere σε 9 ασθενείς. Μέση λαπαροτομή σε φυματιώδη περιτονίτιδα σε 1 ασθενή. Οπισθοκωλική γαστρεντεροαναστόμωση κατά Von Hacker σε 2 ασθενείς. Παρά φύσιν έδρα σε 1 ασθενή. Αποκατάσταση υδροκήλης κατά Doyen κ.α. Η έκβαση των ασθενών αυτών ήταν στη συντριπτική πλειονότητά τους καλή [*Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911*, χ. χρ. έκδ., σσ. 27-35]

Ο σπουδαίος χειρουργός Κ. Πανάδης, σε δημοσιευμένη έκθεσή του με ημερομηνία 20 Απριλίου 1912, σχολιάζει και το ζήτημα της μη ικανοποιητικής προσελεύσεως των ασθενών στο Νοσοκομείο. Το γεγονός αυτό το αποδίδει κυρίως στη δυσκολία πρόσβασης των κατοίκων της υπαίθρου στο Νοσοκομείο, στην παραπλάνηση των ασθενών από αγύρτες και κομπογιαννίτες, στην αποστροφή του πληθυσμού προς τα «Σπιτάλια» και τέλος στην ανεπάρκεια του Νοσοκομείου από ιατρικής και υπηρεσιακής πλευράς³²⁹.

Στην ίδια έκθεση μας δίνει και τις παρακάτω πληροφορίες: Κατά το έτος 1911 δυο ιατροί συνδράμουν το έργο του Νοσοκομείου. Ο Κ. Σώτροπας ως ιατρός των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων Χίου, καθώς και ο Γ. Γεωργαντής ως βοηθός στα διάφορα χειρουργεία, προσφέρων αφιλοκερδώς τις υπηρεσίες του. Ο φαρμακοποιός του Νοσοκομείου Α. Καράλης προσέφερε και αυτός τις υπηρεσίες του στα διάφορα χειρουργεία του Κ. Πανάδη χορηγώντας τη σχετική αναισθησία³³⁰.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει και η δημοσιευμένη με ημερομηνία 1 Απριλίου 1912 λογοδοσία των πεπραγμένων της Εφορείας του Νοσοκομείου³³¹.

Σ' αυτή ως πρώτο σοβαρό ζήτημα αναφέρεται οι εκτεταμένες εισαγωγές των φυματικών ασθενών στο Ίδρυμα, καθώς και το υψηλό ποσοστό θανάτων των ασθενών αυτών. Χαρακτηριστικά αναφέρεται πως κατά το έτος 1908 εισήχθησαν στο Νοσοκομείο 19 ασθενείς με ΤΒC, εκ των οποίων οι 7 απεβίωσαν σε κοινούς μάλιστα με τους υπόλοιπους ασθενείς θαλάμους. Για το λόγο αυτό, από το έτος 1911 οι ασθενείς αυτοί απομονώθηκαν σε ιδιαίτερο θάλαμο του Ιδρύματος.

Ανάλογα αντιμετωπίστηκε και το πρόβλημα των πασχόντων από τραχώματα. Σταδιακά από το 1910 μειώθηκε ο αριθμός των τραχωματικών ασθενών και κατά το έτος 1911 απαγορεύθηκε ρητά η εισαγωγή των ασθενών αυτών στο Νοσοκομείο, ενώ η αντιμετώπισή τους ορίστηκε να γίνεται αποκλειστικά στην Αστυκλινική³³².

Ένα ακόμη σοβαρό θέμα που επισημαίνει στην έκθεσή της η Εφορεία είναι η κακή οικονομική κατάσταση των οικονομικών του Ιδρύματος³³³. Το έτος 1908 έκλεισε με έλλειμμα 62.687 γροσίων. Η Εφορεία, με τη σύμφωνη γνώμη της εν Λονδίνο Επιτροπής των Χιακών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων, όρισε τον αριθμό των δωρεάν κλινών σε 30 και επέβαλε νοσήλιο ενός μεδζητίου σε ασθενείς, που θα νο-

329 Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σσ. 37-38

330 Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σ. 38

331 Ως Έφοροι του Νοσοκομείου υπογράφουν οι: Στ. Ζαφειράκης, Αχ. Τσατσαρώνης, Κ. Χούλης, Γ. Γεωργαντής, Γ. Καρύδας [Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σ. 45]

332 Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σ. 43

333 Βλέπε και έκκληση του Εφόρου του Νοσοκομείου Ν. Κουβελά για την οικονομική ενίσχυση του Ιδρύματος [εφημ. Χίος, 20 Μαρτ. 1910, αρ. φ. 70]

σηλεύονταν σε κοινούς θαλάμους. Έτσι κατά το έτος 1911, η αναλογία δωρεάν προς επί πληρωμή νοσηλευόμενων ασθενών έφθασε τα 4/1³³⁴.

Κατά τα έτη αυτά καρποφόρες προσπάθειες κατέβαλε η Εφορεία για τις συνθήκες υγιεινής, θερμάνσεως των ασθενών, ιατρισμού, προσλήψεως εξειδικευμένου προσωπικού, εξασφάλισης των οικονομικών του Ιδρύματος, προμήθειας κλιβάνου αποστείρωσης υλικού και βελτίωσης του φαγητού των τροφίμων. Ιδιαίτερη επίσης μέριμνα έλαβε η Εφορεία για τη φροντίδα των ορφανών που στη συντριπτική πλειονότητα τους έπασχαν από τραχώματα, με τη συνδρομή του οφθαλμιάτρου Μ. Τζηρά³³⁵. Επίσης ελήφθη μέριμνα για την αποστολή ειδικού φρενοκόμου από το Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο, με τη μεσολάβηση του Χίου Διευθυντή ψυχιάτρου Μιχαήλ Γιαννίση³³⁶.

Από το έτος 1912, μέχρι και τον Οκτώβριο του 1921, αναλυτικές πληροφορίες έχουμε μόνο από τα Μητρώα ασθενών του Χειρουργικού Τμήματος του Νοσοκομείου. Δυστυχώς αρχεία άλλων Τμημάτων του Νοσοκομείου δεν εντοπίσαμε. Έτσι θα αναφερθούμε σε στοιχεία μόνο των χειρουργικών ασθενών.

Κατά το έτος 1912 νοσηλεύθηκαν στο Χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου 401 ασθενείς, εκ των οποίων οι 78 ήταν γυναίκες (26 εξ αυτών ήταν Μικρασιάτες). Εκ των χειρουργικών ασθενών υπεβλήθησαν σε χειρουργικές επεμβάσεις οι 206 και απεβίωσαν οι 18³³⁷.

Κατά το έτος 1913 νοσηλεύθηκαν στο Χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου 236 ασθενείς, εκ των οποίων οι 71 ήταν γυναίκες και πραγματοποιήθηκαν 168 χειρουργεία³³⁸.

Τον ίδιο χρόνο, με εντολή της Διοικήσεως εξετάζονται στο Νοσοκομείο κοινές γυναίκες που έπασχαν από αφροδίσια νοσήματα³³⁹.

Κατά το έτος 1914 στο Χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου νοσηλεύθηκαν συνολικά 270 ασθενείς, εκ των οποίων οι 95 ήταν γυναίκες³⁴⁰. Οι 185 εξ αυτών υπεβλήθησαν

334 Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σ. 47

335 Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σ. 3

336 Στατιστική των Σκυλιτσείων Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ. χρ. έκδ., σσ. 54-55

337 Οι συνηθέστερες παθήσεις ήταν: Αποστήματα, φυματίωση διαφόρων οργάνων, νεοπλάσματα, βουβωνοκήλες, κατάγματα (συνήθως επιπλεγμένα), εντερικές αποφράξεις, ρήξη σπληνός, πνευμονοφρίτιδες κ.α. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 - «Βιβλίον χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911-Σεπτέμβριος 1921», φφ. 17-40]

338 Νοσήματα που αντιμετώπισθηκαν στους χειρουργικούς ασθενείς ήταν κήλες, καρκίνοι, διάφορα τραύματα, σκοληροειδίτιδες και κάποια περιστατικά με διάγνωση: Πόττειον κακόν (Φυματίωση σπονδύλων, κυρίως της Οσφυϊκής μοίρας) κ.α. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 - «Βιβλίον χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921», φφ. 41-60]

339 βλ. σχετικό έγγραφο της Βιβλιοθήκης Χίου «Α. Κοραΐς» αρ. χειρ. 1710, 35-1299 (14/3/1913)

340 Συνηθέστερα νοσήματα που αντιμετώπισθηκαν ήταν: φλέγμονες, κήλες ενδομητρητίδες, ενώ πραγματοποιήθηκαν σκοληροειδεκτομές, ακρωτηριασμοί, γαστροεντεροαναστομώσεις κ.α.

Εικ. 32: Το Αργέντειο κατά την περίοδο της επιδημίας πανώλης φρουρούμενο από ένοπλο φρουρό (Κυριαζίδης Κ., Πετρόπουλος Αγγ., Περί της εν Χίω εμφανισθείσης πανώλους κατά το έαρ του έτους 1914 και των ληφθέντων μέτρων προς καταστολήν αυτής, Εν Αθήναις 1915)

σε χειρουργικές επεμβάσεις. Στους χειρουργικούς ασθενείς σημειώθηκαν όλο το έτος 15 θάνατοι. Το βιβλίο των ασθενών υπογράφει στο τέλος του έτους ο αρχινοσοκόμος Μ. Κυριακόπουλος.

Κατά το έτος 1914 στο Νοσοκομείο λειτουργεί εκτός του Κυρίως Νοσοκομείου, το Γηροκομείο, το Ορφανοτροφείο, το Φρενοκομείο, η Αστυκλινική³⁴¹ και το Αργέντειο.

Το 1914 εμφανίστηκε πανώλη στο Νησί. Στο Αργέντειο, στο ειδικά προοριζόμενο για τα μολυσματικά νοσήματα Τμήμα, νοσηλεύθηκαν 5 ασθενείς, οι οποίοι με την έγκαιρη διάγνωση και τα κατάλληλα θεραπευτικά μέσα (ενέσεις αντιπανωλικού ορού), διέφυγαν τον κίνδυνο. (Εικ. 32). Παράλληλα με τα υγειονομικά μέτρα που ελήφθησαν αποφεύχθηκε η εξάπλωση του νοσήματος³⁴². Στην αντιμετώπιση των ασθενών σπουδαίες υπηρεσίες προσέφερε και ο ιατρός του Νοσοκομείου Γεώργιος Πιταούλης³⁴³.

Από το έτος αυτό, αρχίζει η συστηματική παρουσία των προσφύγων ασθενών -λόγω του πρώτου διωγμού- στα αρχεία του Νοσοκομείου. Οι 102 από τους 270 χει-

341 Αντωνόπουλος Κ., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου μετά συντόμου περιγραφής των παρακειμένων αυτής νήσων*, Εν Χίω 1914, σσ. 9-10

342 Ως λομοκαθαρητήριο για την απομόνωση των συνοίκων των ασθενών χρησιμοποιήθηκε η Μονή του Αγίου Μηνά, έξω από την πόλη της Χίου. Εκεί παρέμεναν (συνολικά 39 άτομα) υπό ιατρική παρακολούθηση επί δεκαήμερο, υποβαλλόμενοι σε προληπτική αγωγή και απολύμανση των ενδυμάτων τους. Τα οικήματα της Μονής φυλάσσονταν από φρουρά. Είναι και η τελευταία περίπτωση που μας είναι γνωστή χρήσης μοναστηριακού χώρου στο νησί για την καταπολέμηση μεταδοτικού νοσήματος [Κυριαζίδης Κ., Πετρόπουλος Αγγ., *Περί της εν Χίω εμφανισθείσης πανώλους κατά το έαρ του έτους 1914 και των ληφθέντων μέτρων προς καταστολήν αυτής*, Εν Αθήναις 1915, σσ.40-42]

343 Κ. Κυριαζίδης, Αγγ. Πετρόπουλος, *Περί της εν Χίω εμφανισθείσης πανώλους κατά το έαρ του έτους 1914 και των ληφθέντων μέτρων προς καταστολήν αυτής*, Εν Αθήναις 1915, σ. 40

ρουργικούς ασθενείς ήταν μικρασιάτες³⁴⁴. Οι πρόσφυγες, των οποίων η παρουσία μαζικά καταγράφεται από το Μάιο του έτους αυτού, προέρχονται κυρίως από την Ερυθραία (Μελί, Σαντζάκι, Καράβουρνα), καθώς και από τα απέναντι της Χίου παράλια γενικότερα (Κρήνη, Λιθρί, Αγ. Παρασκευή, Κάτω Παναγιά), όπως επίσης και από τα Αλάτσατα, το Ρεϊς Ντερέ κ.α.³⁴⁵. (Εικ. 33).

Το έτος 1915 στο Χειρουργικό τμήμα του Νοσοκομείου νοσηλεύθηκαν 228 συνολικά ασθενείς, εκ των οποίων οι 86 ήταν γυναίκες. Οι ασθενείς υπεβλήθησαν σε 143 επεμβάσεις και σημειώθηκαν όλο το έτος 12 θάνατοι. Το βιβλίο των ασθενών υπογράφει στο τέλος του έτους ο αρχινοσοκόμος Μ. Κυριακόπουλος.

Το έτος αυτό συναντούμε και την πρώτη καταγεγραμμένη νεκροψία που πραγματοποίησε ο χειρουργός Κ. Πανάδης, με τη βοήθεια των ιατρών Γ. Γεωργαντή, Δ. Αναγνώστου και του τότε φοιτητή της ιατρικής Ιωακείμ Αντωνίου. Η νεκροψία διενεργήθηκε στις 3 Ιανουαρίου 1915 επί του πτώματος της Μ. Μπογιασκή, 22 ετών από τα Καράβουρνα της Μ. Ασίας, η οποία έφερε τραύμα δια πυροβόλου όπλου στην κοιλία. Η επόμενη νεκροψία διενεργήθηκε και πάλι από τον Κ. Πανάδη στις 8 Ιουλίου 1915³⁴⁶.

Κατά το έτος αυτό, η Εφορεία του Νοσοκομείου αποφασίζει και τη μείωση του αριθμού των νοσηλευόμενων γερόντων και των φρενοβλαβών στο Νοσοκομείο, λόγω των δυσβάστακτων δαπανών που απαιτούνται για την περίθαλψή τους. Κατά το μήνα Οκτώβριο, ο αριθμός των γερόντων ήταν 38 και των φρενοβλαβών 32³⁴⁷.

Το έτος 1916 νοσηλεύθηκαν στο Χειρουργικό Τμήμα συνολικά 164 ασθενείς, εκ των οποίων οι 65 ήταν γυναίκες. Στους ασθενείς αυτούς πραγματοποιήθηκαν 94 επεμβάσεις και σημειώθηκαν 7 θάνατοι³⁴⁸.

Εικ. 33: Πρόσφυγες της Ερυθραίας στην προκυμαία της Χίου (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

344 Εδώ καταγράφεται η άφιξη στη Χίο του κύματος των προσφύγων του πρώτου Διωγμού, που ξεκίνησε στα μικρασιατικά παράλια το Μάιο του 1914 [βλ. Ματαράγκας Α., *Μαύροι ημέραι των ελληνικοτάτων επαρχιών Κυδωνιών και Μοσχονησίων*, Εν Σμύρνη 1919, σ. 27 επίσης Οικουμενικό Πατριαρχείο 1919. *Μαύρη Βίβλος διαγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού 1914-1918*, σσ. 198-199 επίσης Κορομηλά Μ. - Κοντάρας Θ., *Ερυθραία*, Αθήνα 1997, σ. 154]

345 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 -«Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911 - Σεπτέμβριος 1921», φφ. 61-83

346 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 -«Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911 - Σεπτέμβριος 1921», φφ. 84-106

347 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 1

348 Στους περισσότερους από τους ασθενείς αυτούς υπάρχει η παρατήρηση ότι «προσήλθαν εν αγωνία»

Στις 14 Νοεμβρίου του έτους αυτού ο οφθαλμίατρος Μιχαήλ Ισηγόνης (από τη Σμύρνη) χειρουργεί εικοσαετή τρόφιμο του Ορφανοτροφείου του Νοσοκομείου, που έπασχε από τραχωματική κερατίτιδα. Το βιβλίο του Χειρουργικού Τμήματος υπογράφει και πάλι ο αρχινοσοκόμος Μ. Κυριακόπουλος³⁴⁹.

Το έτος αυτό χαρακτηρίζεται και από τις προσπάθειες προφύλαξης των ασθενών από τη διασπορά της φυματίωσης μέσα στο Ίδρυμα. Οι ιατροί Κ. Πανάδης και Γ. Γεωργαντής προτείνουν μέτρα σωστότερης απομόνωσης των φυματικών ασθενών, μεταξύ των οποίων και τον περιτοίχισμό του Αργέντειου Φθισιατρείου³⁵⁰.

Το έτος 1917 νοσηλεύθηκαν στο Χειρουργικό τμήμα 180 ασθενείς, εκ των οποίων οι 53 ήταν γυναίκες. Στους ασθενείς αυτούς πραγματοποιήθηκαν 116 επεμβάσεις και σημειώθηκαν 10 θάνατοι. Το βιβλίο του Χειρουργικού Τμήματος υπογράφει και πάλι ο αρχινοσοκόμος Μ. Κυριακόπουλος³⁵¹.

Το έτος 1918 εισήχθησαν στο Χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου 169 ασθενείς, εκ των οποίων οι 56 ήταν γυναίκες. Υπεβλήθησαν σε διάφορες χειρουργικές επεμβάσεις οι 123, ενώ οι 9 κατέληξαν. Το βιβλίο του Χειρουργικού Τμήματος υπογράφει και πάλι ο αρχινοσοκόμος Μ. Κυριακόπουλος³⁵².

Το έτος 1919 εισήχθησαν στο Χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου για νοσηλεία 192 ασθενείς, εκ των οποίων οι 70 ήταν γυναίκες. Εξ αυτών υπεβλήθησαν σε διάφορες επεμβάσεις οι 143 ασθενείς και κατέληξαν οι 5³⁵³. Τον ίδιο χρόνο, τα έκθετα του Νοσοκομείου έφθαναν στον αριθμό των 38 (32 κορίτσια και 6 αγόρια), ενώ στους τροφούς βρισκόταν 11 νήπια (6 κορίτσια και 5 αγόρια)³⁵⁴.

Στις αρχές του έτους 1919 επισκέπτεται το Νοσοκομείο αποστολή του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού. Εκφράζει την ικανοποίησή της για την ποιότητα των παρεχομένων υπηρεσιών και τη γενικότερη επάρκεια του Ίδρυματος³⁵⁵. Στην έκθεση η οποία συντάσσεται αναφέρεται ότι στο Ορφανοτροφείο του Ίδρυματος στεγαζόταν 60 ορφανά, ενώ το Βιοχημικό Εργαστήριο ήταν πολύ καλά εξοπλισμένο³⁵⁶.

349 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 -«Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921», φφ. 107-119

350 Βλ. σχετική επιστολή των ιατρών προς το Μητροπολίτη Χίου Ιερώνυμο με ημερομηνία 15 Απριλίου 1916 [Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», φακ. «Νοσοκομείον Χίου» (αταξινόμητο υλικό)]

351 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 -«Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921», φφ. 120-135

352 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 -«Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921», φφ. 136-147

353 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 -«Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921», φφ. 148-161

354 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 10

355 Στην αποστολή συμμετείχαν ο ταγμ. ιατρός Υπ. Βόλλεο, ο ταγματάρχης Α. Ουέλντ και ο υπολοχαγός Αρθ. Βεττέλ [εφ. Παγχιακή, 8/2/1919 (αφ. φ. 1239), σ. 2]

356 The American Red Cross Commission to Greece, *Survey of the Hospitals of Greece*, Athens 1919, p. 88

Το έτος 1920 εισήλθαν στο Χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου για νοσηλεία 221 ασθενείς, εκ των οποίων οι 88 ήταν γυναίκες. Πραγματοποιήθηκαν 149 επεμβάσεις και 12 θάνατοι. Το βιβλίο του Χειρουργικού Τμήματος υπογράφει για το έτος 1920 η αρχινοσοκόμος Αγγ. Καβύρη³⁵⁷.

Τον ίδιο χρόνο μεταφέρονται στο Νοσοκομείο και οι ασθενείς στρατιώτες που μέχρι τότε νοσηλεύονταν στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο³⁵⁸. Εκτοτε το Υπουργείο Στρατιωτικών κατέβαλε στο Νοσοκομείο την ημερήσια δαπάνη για την περίθαλψη των στρατιωτικών³⁵⁹.

Από την 1η Ιανουαρίου μέχρι τη 2α Οκτωβρίου του 1921, οπότε και διακόπτεται η καταγραφή των ασθενών στο βιβλίο αυτό του Χειρουργικού Τμήματος, εισήλθαν 111 ασθενείς, εκ των οποίων οι 41 ήταν γυναίκες. Εξ αυτών υπερβλήθησαν σε χειρουργικές επεμβάσεις οι 76 ασθενείς και κατάληξαν οι 9³⁶⁰.

Το Φεβρουάριο του 1921 με αναφορά της Εφορείας προς το Νομόρχη Χίου, γίνεται γνωστή η εικόνα των διαφόρων Τμημάτων του Νοσοκομείου. Στο Κυρίως Νοσοκομείο, δυναμικότητας 44 κλινών, γινόταν κατ' έτος εισαγωγή σε 500 ασθενείς, ενώ η θνησιμότητα ήταν περίπου 8%. Στην Αστυκλινική που λειτουργούσε τρεις φορές την εβδομάδα (Τρίτη, Πέμπτη και Σάββατο) γίνονταν δεκτοί 450 περίπου ασθενείς ανά εβδομάδα, οι οποίοι λάμβαναν δωρεάν φάρμακα και επιδέσμους. Στο Φρενοκομείο υπήρχαν 22 τρόφιμοι, ενώ γίνονταν 10 εισαγωγές κάθε χρόνο. Στο Γηροκομείο υπήρχαν 23 γέροντες, ενώ πραγματοποιούνταν 10 εισαγωγές ανά έτος. Στο Ορφανοτροφείο υπήρχαν 23 έκθετα ορφανά και στους τροφούς άλλα 11 νήπια. Κάθε χρόνο παραλαμβάνονταν 20 βρέφη³⁶¹.

Στο τέλος του 1924 οι νοσηλευόμενοι ασθενείς του Κυρίως Νοσοκομείου ήταν 51 (παθολογικοί και χειρουργικοί). Οι φθισικοί στο Αργέντειο ήταν 5, ενώ οι ασθενείς του Φρενοκομείου 36 (24 άνδρες και 12 γυναίκες). Στο Γηροκομείο υπήρχαν 9 γέροντες και 23 γριάες, ενώ στο Ορφανοτροφείο υπήρχαν 7 ορφανά και 6 έκθετα νήπια.

357 Από τον Ιανουάριο του έτους αυτού αλλάζει ο γραφικός χαρακτήρας στις εγγραφές των ασθενών. Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 - «Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921», φφ. 162-181

358 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 44. Το Στρατιωτικό Νοσοκομείο διαλύθηκε την 1η Ιουνίου 1920 με απόφαση του Υφυπουργού Στρατιωτικών Αλέξιου Γρίβα [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 50]

359 Οι αιτήσεις του Νοσοκομείου υποβάλλονταν προς το Φρουραρχείο Χίου για τους νοσηλευόμενους στρατιώτες, προς τη Μοιραρχία Χίου για τους χωροφύλακες και προς το Υπουργείο Ναυτικών για τους ναύτες [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 78,113]

360 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 - «Βιβλίο χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921», φφ. 182-192

361 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 83

Η συνολική μηνιαία δαπάνη όλων των Τμημάτων υπολογιζόταν σε 100.000 δραχ.³⁶².

Τον ίδιο χρόνο ορίζονται από την Εφορεία του Νοσοκομείου *κοσμήτριες* για την επιμέλεια των τροφίμων. Πρώτες κοσμήτριες ορίστηκαν οι: Πολυτίμη Ανδρεάδου, Καλλιόπη Παπού, Μαριάνθη Σαρηγιάννη, Ειρήνη Πατρώνα και Ελένη Παπαλά³⁶³. Σημαντικές υπηρεσίες προσέφεραν στη διανομή υλικού και ιματισμού που απέστειλε ο Αμερικανικός Ερυθρός Σταυρός προς τους πρόσφυγες του 1922³⁶⁴.

Ο θεσμός των κοσμητριών καταργήθηκε με την εφαρμογή του νέου Κανονισμού του Ιδρύματος τον Ιούνιο του 1926³⁶⁵.

Τον Ιανουάριο του 1924 το Νοσοκομείο ετοιμάζει δύο δωμάτια για την υποδοχή ασθενών με εξανθηματικό τύφο³⁶⁶.

Κατά το έτος 1925 εισήλθαν στο Κυρίως Νοσοκομείο συνολικά 727 ασθενείς, εκ των οποίων οι 378 ήταν πρόσφυγες³⁶⁷ και οι 354 Χίοι. Εξ αυτών οι 14 ασθενείς διακομίσθησαν στο Φρενοκομείο, 7 στο Γηροκομείο και 7 στο Αργέντειο Φθισιατρείο.

Ιαθέντες εξήλθαν οι 651 ασθενείς (322 πρόσφυγες και 329 Χίοι). Απεβίωσαν 86 ασθενείς (51 πρόσφυγες και 35 Χίοι) και έτσι η θνησιμότητα του έτους 1925 για το Κυρίως Νοσοκομείο ανήλθε στο 11.8%. Από τους αποβιώσαντες κατά το έτος αυτό, οι 17 ασθενείς απεβίωσαν από ΤΒC (ποσοστό 20% περίπου) εκ των οποίων οι 10 ήταν πρόσφυγες (ποσοστό 58% περίπου)³⁶⁸. Οι συνολικές ημέρες νοσηλείας ήταν 30.131, με μέσο όρο ημερών παραμονής ανά ασθενή τις 38 ημέρες³⁶⁹.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι κατά το τελευταίο τρίμηνο του έτους αυτού νοσηλεύθηκαν στο Νοσοκομείο 9 ασθενείς με πανώλη και 14 με ελονοσία.

Από το έτος αυτό η Εφορεία του Νοσοκομείου διατυπώνει αίτημα προς το Λ. Καλβοκορέση, αντιπρόσωπο της Λονδινείου Επιτροπής, για την ανακαίνιση και

362 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 277

363 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 79

364 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 143

365 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 -«*Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκηνιτισείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι*», σ. 50

366 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 177

367 Οι νοσηλευθέντες πρόσφυγες στο Νοσοκομείο καταγράφονται με την ιδιότητα του πρόσφυγα.

Πιο συνηθισμένες περιοχές καταγωγής τους ήταν η Κρήνη, η Σμύρνη, τα Καράβουρνα, το Μελί, τα Αλάτσατα, το Ρέϊς Ντερέ, η Κάτω Παναγιά, η Αγ. Παρασκευή, το Λιθρί, η Κωνσταντινούπολη, σπάνια δε η Καισάρεια, το Αϊδίνι, το Αϊβαλί, η Ραιδεστός κ.α.

368 Τη στενή συσχέτιση της φυματίωσης με τον εξαθλιωμένο προσφυγικό πληθυσμό απέδειξε αργότερα με σχετική μελέτη του ο ιατρός Κωνσταντίνος Δερμιτζάκης. Παρατήρησε μεγάλη επίπτωση του νοσήματος σε σχολεία όπου φοιτούσαν άποροι μαθητές και κυρίως παιδιά προσφυγικών οικογενειών (Βαρβάσι, Λειβάδια, Άγ. Θωμάς κ.α.) [Δερμιτζάκης Κ., “Έρευνα επί της συχνότητας της φυματίωσης εν τη νήσω Χίω, και ιδία του φυματικού δείκτου των μαθητών της Χίου κατά τα έτη 1945-1950”, περ. *Ακαδημαϊκή Ιατρική*, αρ. 201 (1956), σ. 217]

369 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 83 - «*Μητρώο Ασθενών (1925-1928)*»

τον εξοπλισμό του Χημικού και Μικροβιολογικού Εργαστηρίου στο Νοσοκομείο. Η πρόβλεψη για τη δαπάνη αυτή ήταν 400 λίρες Αγγλίας.

Διατυπώνει επίσης το αίτημα για την προμήθεια ακτινολογικού μηχανήματος³⁷⁰. Για το σκοπό αυτό μεταβαίνει στο Παρίσι ο ιατρός Κωνσταντίνος Δεμιρτζάκης, ο οποίος το Νοέμβριο του ίδιου έτους υποβάλλει «κατάλογο των αναγκαιούντων ειδών και εργαλείων»³⁷¹. Τον επόμενο χρόνο, η Εφορεία του Νοσοκομείου³⁷² εκφράζει τις ευχαριστίες της για τους κόπους που κατέβαλε για το σκοπό αυτό³⁷³.

Κατά το έτος 1926 εισήλθαν στο Κυρίως Νοσοκομείο για νοσηλεία συνολικά 784 ασθενείς. Εξ αυτών οι 287 ήταν πρόσφυγες, οι 98 στρατιώτες και 24 τρόφιμοι του Εθνικού Ορφανοτροφείου. Απεβίωσαν στο Νοσοκομείο 66 ασθενείς, εκ των οποίων οι 26 από φυματίωση (ποσοστό 40% περίπου). Εξ αυτών οι 11 ήταν Χίοι και οι 15 πρόσφυγες. Η θνησιμότητα για το Κυρίως Νοσοκομείο ανήλθε κατά το έτος αυτό στο 8,32%. Οι ασθενείς παρέμειναν συνολικά 16.086, με μέσο όρο παραμονής ανά ασθενή τις 20 ημέρες³⁷⁴.

Για τους ασθενείς που προσέρχονταν στην Αστυκλινική ίσχυαν οι παρακάτω τιμές: Για την απλή επίσκεψη 5 δραχ. και για την αλλαγή των χειρουργικών ασθενών 10 δραχ.³⁷⁵

Το έτος 1927 εισήλθαν στο Κυρίως Νοσοκομείο 748 ασθενείς, εκ των οποίων οι 367 ήταν πρόσφυγες και οι υπόλοιποι Χίοι. Εξ αυτών οι 40 διεκομίσθησαν στο Αργέντειο Φθισιατρείο, οι 20 στο Μαιευτήριο, οι 7 στο Φρενοκομείο και 4 στο Γηροκομείο.

Απεβίωσαν 71 ασθενείς, εκ των οποίων οι 35 (ποσοστό 50%) από φυματίωση³⁷⁶. Εξ αυτών οι 19 ήταν πρόσφυγες και οι 16 Χίοι. Η θνησιμότητα ήταν 9,5%. Οι συνολικές ημέρες νοσηλείας των ασθενών ήταν 24.176, με μέσο όρο παραμονής ανά ασθενή τις 32

370 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 329

371 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 337

372 Ως μέλη της Εφορείας του Νοσοκομείου κατά τον Ιανουάριο του 1926 οι: Χρ. Ροδοκανάκης, Ζ. Μίχαλος, Ι. Ζαφειράκης, Ι. Πίσσης, Ι Καρδασιλάρης και Κ. Ροδάκης [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 6-7]

373 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φφ. 4-5

374 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 83 -«Μητρώο Ασθενών (1925-1928)»

375 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ. 65

376 Η προσέλευση των φυματικών στο Νοσοκομείο ήταν πραγματικά μεγάλη. Για το λόγο αυτό η Εφορεία παραγγέλλει στους ιατρούς να εισάγουν μόνο ασθενείς για τους οποίους αναμένουν βελτίωση και όχι τους ετοιμοθάνατους [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 73]

ημέρες³⁷⁷. Τα τελευταία δύο ορφανά του Νοσοκομείου με ενέργειες της Εφορείας μεταφέρονται στο Μιχάλειο Ορφανοτροφείο³⁷⁸.

Θα πρέπει να σημειώσουμε το γεγονός ότι οι φυματιούντες ασθενείς νοσηλεύονταν στον όροφο του Αργέντειου σε δύο αίθουσες των 12 και 13 κλινών η κάθε μία³⁷⁹.

Κατά το έτος 1927 υπήρξε και μια ακόμα σημαντική εξέλιξη για το Νοσοκομείο. Τότε επανιδρύθηκε ουσιαστικά το Χημικό και Μικροβιολογικό εργαστήριο, υπό τη διεύθυνση του ιατρού Κωνσταντίνου Δεμιρτζάκη. Τα διάφορα υλικά για τη σύσταση του εργαστηρίου στάλθηκαν από το Παρίσι με τη φροντίδα του Κ. Δεμιρτζάκη και παρελήφθησαν από το Νοσοκομείο τον Ιανουάριο του 1927³⁸⁰.

Η κίνηση του Μικροβιολογικού εργαστηρίου ανά έτος ήταν η παρακάτω³⁸¹:

έτος	1927	1928	1929	1930	1931
αφ. ασθ.	640	919	1.030	1.285	1.450

Κατά το έτος 1927 περιέρχονται στο Νοσοκομείο τα φάρμακα του διαλυθέντος Λαϊκού Φαρμακείου, τα οποία και διανέμονται στους ασθενείς³⁸².

Το έτος 1928 νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο συνολικά 983 ασθενείς, εκ των οποίων οι 341 πρόσφυγες και οι υπόλοιποι Χίοι. Εξ αυτών 48 ασθενείς διεκομίσθησαν στο Αργέντειο Φθισιατρείο, 23 στο Μαιευτήριο, 8 στο Φρενοκομείο³⁸³ και 4 Γηροκομείο. Κατά το έτος αυτό απεβίωσαν 73 ασθενείς, εκ των οποίων οι 38 κατέληξαν από φυματίωση (ποσοστό 52% περίπου). Εξ αυτών οι 7 ήταν πρόσφυγες και οι υπόλοιποι Χίοι. Η θνησιμότητα ανήλθε στο 7,4%. Οι συνολικές μέρες νοσηλείας των ασθενών ήταν 19.142 και ο μέσος όρος παραμονής ανά ασθενή 20 ημέρες περίπου³⁸⁴.

377 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 83 - «Μητρώο Ασθενών (1925-1928)»

378 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 367

379 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 341

380 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 8

381 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β', έτος Αον, αφ.φ. 21-22, σ. 367

382 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 345

383 Θα πρέπει να σημειώσουμε πως στο Φρενοκομείο νοσηλεύονταν ασθενείς - ομογενείς και από παροικίες του εξωτερικού, όπως για παράδειγμα της Αλεξανδρείας [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 497]

384 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 83 - «Μητρώο Ασθενών (1925-1928)»

Το έτος 1929 νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο συνολικά 969 ασθενείς, εκ των οποίων οι 357 ήταν πρόσφυγες και οι υπόλοιποι Χίοι³⁸⁵. Εξ αυτών οι 7 διακομίσθησαν στο Αργέντειο Φθισιατρείο, 1 στο Φρενοκομείο και 1 στο Γηροκομείο. Απεβίωσαν 48 ασθενείς, εκ των οποίων οι 6 μόνο από φυματίωση (ποσοστό 12,5% περίπου), όλοι Χίοι. Η θνησιμότητα κατά το έτος αυτό ήταν 5% περίπου. Οι συνολικές μέρες νοσηλείας των ασθενών ήταν 18.525 και ο μέσος όρος παραμονής ανά ασθενή 19 ημέρες περίπου³⁸⁶.

Το έτος 1930 νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο συνολικά 884 ασθενείς. Εξ αυτών οι 248 ήταν πρόσφυγες (ποσοστό 28%) και οι υπόλοιποι Χίοι. Απεβίωσαν 47 ασθενείς εκ των οποίων οι 5 μόνο από ΤΒC (ποσοστό 10% περίπου), εξ αυτών δε, μόνο ένας ήταν πρόσφυγας. Η θνησιμότητα για το έτος 1930 ήταν 5% περίπου. Οι συνολικές ημέρες νοσηλείας των ασθενών ήταν 16.958, με μέσο όρο νοσηλείας ανά ασθενή τις 19 ημέρες³⁸⁷.

Το έτος 1931, νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο συνολικά 1.091 ασθενείς, εκ των οποίων οι 321 ήταν πρόσφυγες (ποσοστό 29% περίπου) και οι υπόλοιποι Χίοι. Απεβίωσαν 59 ασθενείς εκ των οποίων οι 11 από ΤΒC (ποσοστό 19% περίπου), εξ αυτών δε 3 ήταν πρόσφυγες. Η θνησιμότητα κατά το έτος 1931 ήταν 5% περίπου. Οι συνολικές ημέρες νοσηλείας των ασθενών ήταν 17.941, με μέσο όρο νοσηλείας ανά ασθενή τις 16,4 ημέρες περίπου³⁸⁸. Κατά το Μάρτιο του 1931 το Νοσοκομείο ήταν πλήρες και έτσι η Εφορεία του Νοσοκομείου αναστέλλει τις νέες εισαγωγές³⁸⁹.

Τον ίδιο χρόνο γίνονται εκτεταμένες επισκευές του Γηροκομείου, του Εκθετοτροφείου, καθώς και ανοικοδόμηση των 5 θαλάμων των φρενοβλαβών³⁹⁰.

Το έτος 1932 νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο συνολικά 1.109 ασθενείς εκ των οποίων οι 347 ήταν πρόσφυγες (ποσοστό 31%). Απεβίωσαν 74 ασθενείς, εκ των οποίων οι 17 από ΤΒC (ποσοστό 23% περίπου) εξ αυτών οι 4 ήταν πρόσφυγες. Η θνησιμότητα κατά το έτος 1932 ήταν 6.5% περίπου. Οι συνολικές ημέρες πα-

385 Τις εισαγωγές των ασθενών τις υπογράφουν εκτός του Μητροπολίτη Χίου Ιερώνυμου, οι έφοροι Ροδοκανάκης, Ισιδωρίδης, Καρδασιλάρης, Μίχαλος, Ζαφειράκης, Πίσσης, Ροδάκης και Λελεκόπουλος

386 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 82, σσ. 4-107

387 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 82, σσ. 108-203

388 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 82, σσ. 204 -321

389 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 103. Ως μέλη της Εφορείας του Νοσοκομείου κατά τον Απρίλιο του 1931 αναφέρονται οι: Χρ. Ροδοκανάκης, Ζ. Μίχαλος, Ι Πίσσης, Ι Ζαφειράκης, Δ. Ρούχος, Ι. Καρδασιλάρης [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11, «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 123]

390 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», φ. 170

ραμονής των ασθενών στο Νοσοκομείο ήταν 18.024, με μέσο όρο νοσηλείας ανά ασθενή τις 16 ημέρες περίπου³⁹¹.

Το 1932 στο Νοσοκομείο πραγματοποιούνται οι πρώτες ακτινοσκοπήσεις, ακτινογραφίες και ηλεκτροθεραπείες, σε ασθενείς που νοσηλεύονται σε ιδιαίτερα δωμάτια. Τη δαπάνη των θεραπειών καταβάλλουν οι ίδιοι οι ασθενείς³⁹².

Το έτος αυτό επισκευάζεται μερικώς και το Γηροκομείο³⁹³ και τοποθετούνται ανεμιστήρες για την ανανέωση του αέρα στους θαλάμους των ασθενών³⁹⁴.

Κατά το έτος 1933, το Νοσοκομείο περιελάμβανε τα παρακάτω Τμήματα: Κυρίως Νοσοκομείο (Παθολογικό, Χειρουργικό), Μαιευτικό, Μικροβιολογικό, Φαρμακευτικό, Αστυκλινική (Εξωτερικά Ιατρεία), Γηροκομείο, Εκθετοτροφείο, Αργέντιο Φθισιατρείο και το Τμήμα Λοιμωδών Νοσημάτων.

Η έκθεση της Ανωτέρας Ενοριακής Αντιπροσωπείας για το έτος 1933, επισημαίνει όσον αφορά στις ελλείψεις του Νοσοκομείου, την απόλυτη ανάγκη για ανακαίνιση διαφόρων Τμημάτων, τα προβλήματα θερμάνσεως και υδρεύσεως του ιδρύματος και τέλος τη σπουδαιότητα ιδρύσεως επιστημονικής Βιβλιοθήκης για τις ανάγκες των ιατρών³⁹⁵. Η λειτουργία του Ακτινολογικού Τμήματος εκτιμάται ως απαραίτητη για την υποβοήθηση του διαγνωστικού και θεραπευτικού έργου του Νοσοκομείου.

Πλούσιο όμως παρουσιάζεται και το έργο στο Νοσοκομείο κατά το έτος 1933: Στο Παθολογικό Τμήμα νοσηλεύθηκαν 623 ασθενείς, στο Χειρουργικό 571 και εξ αυτών χειρουργήθηκαν οι 285³⁹⁶. Στο Μαιευτικό Τμήμα νοσηλεύθηκαν 161 επίτοκες, εκ των οποίων έτεκαν οι 147, ενώ διενεργήθηκαν και 22 μαιευτικές επεμβάσεις. Στην Αστυκλινική εξετάσθηκαν 1.603 ασθενείς. Στο Μικροβιολογικό Εργαστήριο πραγματοποιήθηκαν 1.120 μικροβιολογικές εξετάσεις, ενώ στο Φαρμακείο εκτελέστηκαν 7. 879 συνταγές. Στο Ψυχιατρικό Τμήμα νοσηλεύθηκαν 56 ασθενείς, στο Γηροκομείο έτυχαν περίθαλψης 55 ηλικιωμένοι, στο Φθισιατρείο νοσηλεύθηκαν 37 φυματικοί, στο Λοιμωδών νόσων 9 ασθενείς και στο Εκθετοτροφείο 13 έκθετα³⁹⁷.

391 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 80 - «1932-1936», σσ. 2-62

392 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 9

393 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 95 Στο Γηροκομείο εισάγεται τον Απρίλιο του ίδιου έτους και ο πρόσφυγας (από την Αγία Παρασκευή) ιατρός Δ. Κουμπιάς [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 3» φ. 436]

394 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 10 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4» φ. 262

395 *Πεπραγμένα των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Εν Χίω χ. χρ. έκδ., σσ. 5-6

396 Τις εισαγωγές των ασθενών για το έτος 1933 υπογράφουν οι Έφοροι: Ζαφειράκης, Σώτροπας, Λελεκόπουλος, Μίχαλος και ο Μητροπολίτης Χίου έκδ,

397 *Πεπραγμένα των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Εν Χίω χ. χρ. έκδ., σ.11

Στο Κυρίως Νοσοκομείο σημειώθηκαν 77 θάνατοι, εκ των οποίων οι 5 από ΤΒC. Η γενική θνησιμότητα για το 1933 ανήλθε στο 6,41%. Οι συνολικές ημέρες νοσηλείας των ασθενών ήταν 21.224 (10.529 για το Παθολογικό και 10.695 για το Χειρουργικό Τμήμα)³⁹⁸.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει και η μισθοδοσία του προσωπικού του Νοσοκομείου κατά το έτος 1933. Ο χειρουργός Λ. Στραβελάκης λάμβανε μισθό 4.000 δραχ., ο μικροβιολόγος Κ. Δερμιτζάκης 2.500 δραχ., ο μαιευτήρας - παθολόγος Ν. Βλάμος 2.000 δραχ., ο ιατρός Ε. Σπίνος 1.750 δραχ., ο Διευθυντής Α. Κουγιούλης 2.000 δραχ., ενώ ο φαρμακοποιός Π. Ελευθεράκης 1.300 δραχ.³⁹⁹.

Το Σεπτέμβριο του 1933 ορίζεται και το ωράριο της λειτουργίας του Εξωτερικού Ιατρείου της Αστυκλινικής: 8-11 π.μ.⁴⁰⁰. Τον ίδιο μήνα μετονομάζεται η χειρουργική αίθουσα του Τμήματος Νοσοκομείου Γυναικών σε αίθουσα «*Αγίου Παντελεήμονος και Ιωάννου Κουντουρά*», εις μνήμην του χειρουργού του Νοσοκομείου, ο οποίος είχε ήδη αποβιώσει⁴⁰¹.

Κατά το έτος 1934 νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο 1.280 ασθενείς, εκ των οποίων στο Παθολογικό Τμήμα 676 και στο Χειρουργικό 604⁴⁰². Οι ασθενείς παρέμειναν συνολικά στο Νοσοκομείο για 20.547 ημέρες. Επίσης νοσηλεύθηκαν στο Μαιευτήριο 180 γυναίκες, στο Αργέντειο Φθισιατρείο 65 φυματικοί, στο Βρεφοκομείο 14 βρέφη, στο Φρενοκομείο 64 ασθενείς και στο Γηροκομείο 58 ηλικιωμένοι. Στο φαρμακείο εκτελέστηκαν 7.722 συνταγές, ενώ στο Μικροβιολογικό εργαστήριο πραγματοποιήθηκαν 1.545 εξετάσεις.

Στο Κυρίως Νοσοκομείο σημειώθηκαν 59 θάνατοι, εκ των οποίων οι 3 από ΤΒC. Η γενική θνησιμότητα κατά το έτος 1935ου ήταν 5,7%⁴⁰³.

Η Εφορεία του Ιδρύματος καθορίζει την κοστολόγηση των παρακάτω πράξεων που πραγματοποιεί ο χειρουργός Λ. Στραβελάκης: Κυστεοσκόπηση, καθετηρίαση νεφρών, καυτηρίαση θηλωμάτων κύστεως κ.α.⁴⁰⁴

Κατά το έτος 1935 νοσηλεύθηκαν στο Παθολογικό Τμήμα του Νοσοκομείου 836 ασθενείς, στο Χειρουργικό 609 ασθενείς, στο Μαιευτήριο 123 γυναίκες, στο Αργέ-

398 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 80, σσ. 62-125

399 *Πεπραγμένα των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Χίος χ.χρ., σ.15

400 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 9 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 5*» φ. 8

401 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 9 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 5*» φ. 20

402 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 80, σσ. 126-192

403 Βλ. Κατάσταση συνοπτική εμφανίσιμη την κίνησιν των Τμημάτων του Καταστήματος, στο *Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου*, Εν Χίω χ. χρ. έκδ.

404 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 6*» φ. 1

ντειο Φθισιατρείο 92 φυματικοί, στο Βρεφοκομείο 8 βρέφη, στο Φρενοκομείο 61 ασθενείς και στο Γηροκομείο 52 ηλικιωμένοι. Στο Φαρμακείο εκτελέστηκαν 8.434 συνταγές, ενώ στο Μικροβιολογικό εργαστήριο πραγματοποιήθηκαν 2.065 εξετάσεις.

Στο Κυρίως Νοσοκομείο σημειώθηκαν 50 θάνατοι, εκ των οποίων ένας από TBC. Οι συνολικές ημέρες νοσηλείας για τους ασθενείς του Κυρίως Νοσοκομείου ήταν 23.465 (13.707 ημέρες για τους παθολογικούς και 9.758 για τους χειρουργικούς ασθενείς)⁴⁰⁵. Η γενική θνησιμότητα κατά το έτος 1935 ήταν 4,1%⁴⁰⁶.

Κατά το έτος αυτό λειτουργεί συστηματικά πλέον το Ακτινολογικό εργαστήριο με Τμήμα ακτινοθεραπείας και ακτινοδιαγνωστικής, υπό τη διεύθυνση του ιατρού Κωνσταντίνου Δεμιρτζάκη. Για τη συμπλήρωση, παράδοση και λειτουργία του Ακτινολογικού Τμήματος το Ίδρυμα δαπάνησε μέχρι το Δεκέμβριο του 1935 περί τις 104.000 δρχ.⁴⁰⁷.

Κατά το 9μηνο λειτουργίας του Ακτινολογικού Τμήματος (4.2.1935-30.10.1935) τα λειτουργικά του έξοδα ήταν 43.630 δρχ., ενώ εισπράχθηκαν 35.028 δρχ. Στην αναφορά του Διευθυντή Κ. Δεμιρτζάκη προς την Εφορεία του Ιδρύματος, η χαμηλή κίνηση των ασθενών του Τμήματος αποδίδεται στην απροθυμία των ιδιωτών ιατρών να αποστείλουν ασθενείς για ακτινογραφίες. Επισημαίνονται επίσης τα προβλήματα λειτουργίας των μηχανημάτων, λόγω των διακυμάνσεων της τάσεως του ηλεκτρικού ρεύματος⁴⁰⁸.

Το Σεπτέμβριο του 1935 με απόφαση της Εφορείας αναστέλλεται και η δράση του Μαιευτικού Τμήματος του Νοσοκομείου, λόγω της εν τω μεταξύ λειτουργίας του Κοκκάλειου Μαιευτηρίου⁴⁰⁹.

Τον Ιούνιο του 1935 η Εφορεία εφιστά την προσοχή στους ιατρούς του Ιδρύματος να μη δέχονται προς νοσηλεία τους επικίνδυνους ή τους χρονίως ψυχικά ασθενείς, καθώς και τους κακοποιούς (να μη χρησιμοποιείται το Νοσοκομείο ως κρατητήριο)⁴¹⁰.

Αναλυτικά όμως είναι τα στοιχεία που διαθέτουμε για το έτος 1936.

405 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 80, σσ. 193-269

406 Βλ. Κατάσταση συνοπτική εμφανίσιμη την κίνηση των Τμημάτων του Καταστήματος, στο Φιλανθρωπικά Ίδρύματα Χίου, Εν Χίω χ. χρ. έκδ.

407 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σ. 44

408 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σ. 44

409 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σ. 12

410 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 8 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου Νο 6» φ. 433

Φαίνεται λοιπόν πως η χρόνια αυτή ήταν μια εξαιρετικά παραγωγική χρόνια για το Νοσοκομείο.

Στο Παθολογικό Τμήμα νοσηλεύθηκαν 879 ασθενείς, από τους οποίους 77 πάσχοντες από ελονοσία, οι 46 από γρίπη, 31 από τυφοειδή πυρετό, οι 62 από βρογχοπνευμονία, οι 16 από φυματίωση, οι 23 από νευρασθένεια, αλλά και 5 από ρευματική ενδοκαρδίτιδα, 6 από μυϊκό ρευματισμό και 7 από χρόνια ρευματικό πυρετό⁴¹¹.

Στο Χειρουργικό τμήμα νοσηλεύθηκαν 625 ασθενείς, εκ των οποίων 8 έπασχαν από μαστίτιδα, οι 40 από σκωληροειδίτιδα, οι 9 από υδροκήλη, οι 9 από έλκος δωδεκαδακτύλου που υποβλήθηκαν μάλιστα σε οπισθία γαστρεντερική αναστόμωση και οι 51 από βουβωνοκήλη. Από τους ασθενείς που νοσηλεύθηκαν, οι 275 υποβλήθηκαν σε κάποιο χειρουργείο. Τα χειρουργεία πραγματοποιήθηκαν με τη χρήση γενικής αναισθησίας, με χρήση γενικής νάρκωσης, με τη χρήση χλωροφορμίου σε ποσοστό 32,3%, με ραχιαία αναισθησία, με τη χρήση Σενκαΐνης σε ποσοστό 27,6%, αλλά και με τη χρήση τοπικά νοβοκαΐνης σε ποσοστό 9,8%. Επίσης χρησιμοποιήθηκε Εβιπάν, σε γενική νάρκωση, σε ποσοστό 5,4%⁴¹².

Στο Εξωτερικό Ιατρείο εξετάστηκαν 4.340 ασθενείς. Στο Ακτινολογικό εκτελέστηκαν 124 ακτινοσκοπήσεις, 162 ακτινογραφίες και 121 ακτινοθεραπείες σε 12 ασθενείς. Ενδιαφέρον παρουσιάζει και το γεγονός πως το 1936 πραγματοποιήθηκαν και 8 μεταγγίσεις αίματος, εκ των οποίων οι 5 σε απόρους ασθενείς.

Από το έτος αυτό λειτουργούν πλέον στο Νοσοκομείο Α΄, Β΄ και Γ΄ θέσεις για τους ασθενείς⁴¹³. Η κάλυψη των κλινών της Α΄ θέσεως ήταν περίπου μηδενική, ενώ οι κλίνες της Β΄ θέσεως αντιστοιχούσαν μόλις στο 5% των συνολικών κλινών, μια και οι περισσότεροι ασθενείς προτιμούσαν τη Γ΄ θέση⁴¹⁴.

Στο Μικροβιολογικό εργαστήριο κατά το έτος 1936 πραγματοποιήθηκαν και 1.722 εξετάσεις. Εξ αυτών οι 725 μικροβιολογικές, οι 960 βιοχημικές και οι 167 ορολογικές. Όσον αφορά στις εξετάσεις, οι ορολογικές εξετάσεις για τη σύφιλη, γίνονται με τέσσερις ή πέντε διαφορετικές μεθόδους. Κατά δήλωση του Διευθυντή του Εργαστηρίου Κ. Δεμιρτζάκη, οι σχετικές μέθοδοι είναι από τις πιο σύγχρονες που δημοσιεύονται σε σχετικά επιστημονικά περιοδικά της εποχής. Οι μέθοδοι αυτοί χρησιμοποιούνται για τον έλεγχο του εγκεφαλονωτιαίου υγρού, καθώς και των κοπράνων των ασθενών. Στο Εργαστήριο παρασκευάστηκαν και 275 φύσιγγες των 5cc Τορονάσσιν, με τη μέθοδο Bersedska, για χρήση των απόρων ασθενών. Από τις εξετάσεις που πραγματοποιήθηκαν στο εργαστήριο, εκτός των γενικών αίματος (περίπου 400), πραγματοποιήθηκαν

411 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β΄, έτος Αον, αρ.φ. 21-22, σ. 338-347

412 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β΄, έτος Αον, αρ.φ. 21-22, σ. 348-357

413 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β΄, έτος Αον, αρ.φ. 21-22, σ. 329

414 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β΄, έτος Αον, αρ.φ. 21-22, σ. 326

ήθηκαν 22 εξετάσεις για εχινόκοκκο, 19 για γονόκοκκο, 37 εξετάσεις κοπράνων, 118 εξετάσεις πτυέλων κατά Κώχ, 14 για Καλλά Αζάρ, 55 για τύφο κ.α.⁴¹⁵.

Στο Κυρίως Νοσοκομείο το έτος 1936 σημειώθηκαν 60 θάνατοι, ενώ οι ασθενείς παρέμειναν συνολικά για νοσηλεία 23.087 ημέρες (12.652 οι παθολογικοί και 10.435 οι χειρουργικοί ασθενείς)⁴¹⁶.

Το ίδιο έτος λειτούργησε και εξωτερικό Ωτορινολαρυγγολογικό ιατρείο, υπό τη διεύθυνση του ιατρού Δημητρίου Λαιμού στο οποίο εξετάστηκαν συνολικά 365 ασθενείς. Ενδιαφέρον είναι το γεγονός ότι στον απολογισμό του έτους 1936 ο φαρμακοποιός του Νοσοκομείου αναφέρεται στο τεχνικό και υπηρετικό προσωπικό του Ιδρύματος, παρασκεύασε 11.364 συνταγές για τις ανάγκες των Τμημάτων και 301 ορούς για τις ανάγκες του Τμήματος Λοιμωδών Νοσημάτων⁴¹⁷.

Κατά το έτος 1937 νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο 1.884 ασθενείς, εκ των οποίων οι 409 ήταν πρόσφυγες (ποσοστό 22,7%)⁴¹⁸. Στο Χειρουργικό Τμήμα νοσηλεύθηκαν οι 712, ενώ οι υπόλοιποι παρέμειναν στο Παθολογικό Τμήμα. Το έτος αυτό απεβίωσαν στο Κυρίως Νοσοκομείο 92 ασθενείς, εκ των οποίων οι 6 από ΤΒC (ποσοστό 6,5% περίπου). Από αυτούς οι 3 ήταν πρόσφυγες. Η θνησιμότητα κατά το έτος 1937 ήταν 4,9%⁴¹⁹. Στο Γηροκομείο του Ιδρύματος νοσηλεύθηκαν συνολικά 72 ηλικιωμένοι (οι 32 ήταν γυναίκες), εκ των οποίων απεβίωσαν οι 23⁴²⁰.

Ετήσια κίνηση ασθενών στην Αστυκλινική του Νοσοκομείου⁴²¹:

έτος	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937
αφ. ασθ.	631	1.507	1.603	2.920	3.190	3.833	4.203

Κατά το έτος 1938 νοσηλεύθηκαν στο Παθολογικό Τμήμα του Νοσοκομείου 1.110 ασθενείς, 660 στο Χειρουργικό, 21 στο Φθισιατρείο, 70 ασθενείς στο Ψυχια-

415 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β', έτος Αον, αρ.φ. 21-22, σ. 367-370

416 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 80, σσ. 270-347

417 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Β', έτος Αον, αρ.φ. 21-22, σ. 331

418 Οι εισαγωγές των ασθενών στη συντριπτική τους πλειοψηφία υπογράφονται από το Μητροπολίτη Χίου Ιωακείμ, ελάχιστες δε από τον πρωτοπρεσβύτερο Μ. Γκιάλα και τον Προϊστάμενο του Υγειονομικού Κέντρου Χίου. Από το έτος αυτό δεν υπογράφουν τα εισιτήρια οι Έφοροι.

419 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 78, σσ. 1-150

420 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 85 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Γενικόν Μητρώον Τμήματος Γηροκομείου αρχόμενον από του έτους 193[7], χωρίς σελιδαρίθμηση

421 Συχνότερα εμφανιζόμενα νοσήματα ήταν: εντερίτις, βρογχίτις, αδενίτις, αρθρίτις, τραύματα διάφορα, πνευροδυνία, αδυναμία, ψώρα, ελμινθίασις κ.α. Στην πλειοψηφία τους οι ασθενείς προέρχονταν από περιφερικές συνοικίες της πόλεως (συνολικό ποσοστό 64%) [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 2 - «Αστυκλινική Σκυλίτσειου Νοσοκομείου διευθυντής ο ιατρός Δ. Χ. Πατέρας 29.4.27», φφ. 1 κ.ε.]

τρείο και 14 έκθετα στο Εκθετοτροφείο⁴²². Στο Κυρίως Νοσοκομείο σημειώθηκαν 75 θάνατοι, εκ των οποίων οι 7 από ΤΒC. Στο ίδιο Τμήμα νοσηλεύθηκαν ασθενείς για 29.845 ημέρες (18.561 ημέρες οι παθολογικοί και 11.284 οι χειρουργικοί ασθενείς)⁴²³. Στο Γηροκομείο του Νοσοκομείου νοσηλεύθηκαν 54 συνολικά ηλικιωμένοι εκ των οποίων οι 29 ήταν γυναίκες και σημειώθηκαν 11 θάνατοι⁴²⁴.

Κατά το έτος 1939 νοσηλεύθηκαν στο Παθολογικό τμήμα 927 ασθενείς, στο Χειρουργικό 525 ασθενείς, στο Φθισιατρείο 44 φυματικοί, στο Ψυχιατρικό 65 ασθενείς και στο Εκθετοτροφείο 12 έκθετα⁴²⁵. Στο Κυρίως Νοσοκομείο εκ των 1.552 ασθενών που νοσηλεύθηκαν οι 144 ήταν πρόσφυγες, ενώ σημειώθηκαν 99 θάνατοι, εκ των οποίων 3 από ΤΒC. Στο Γηροκομείο του Νοσοκομείου νοσηλεύθηκαν 48 υπερηλικες, εκ των οποίων οι 20 ήταν γυναίκες. Ο μέσος όρος ηλικίας τους ήταν τα 74 έτη, ενώ κατά το έτος αυτό σημειώθηκαν στο Γηροκομείο 11 θάνατοι. Κάποιοι από τους γηροκομούμενους κατέβαλαν νοσήλια για την παραμονή τους στο Ίδρυμα, κάποιοι πάλι -η πλειοψηφία- τύχαιναν δωρεάν περίθαλψης⁴²⁶.

Αξίζει να σημειωθεί ότι κατά το δίμηνο 20 Ιουν. έως 21 Αυγ. του έτους αυτού, νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο 23 ασθενείς με τυφοειδή πυρετό, εκ των οποίων κατέληξαν οι 3⁴²⁷.

Το έτος 1939 το Νοσοκομείο της Χίου βραβεύθηκε με το Αργυρούν Βραβείο της Εκθέσεως Υγιεινής του Υπουργείου για την εν γένει λειτουργία του⁴²⁸.

Το έτος 1940 νοσηλεύθηκαν στο Κυρίως Νοσοκομείο συνολικά 1.408 ασθενείς, εκ των οποίων οι 780 στο Παθολογικό και οι 628 στο Χειρουργικό Τμήμα. Από αυτούς μόνο οι 78 ήταν πρόσφυγες.

Ας σημειωθεί πως, κατά τους δύο τελευταίους μήνες του έτους αυτού, πραγματοποιήθηκαν αθρόες εισαγωγές στρατιωτών στο Νοσοκομείο, 38 συνολικά τον αριθμό.

422 Βλ. πίνακες στο περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Γ', έτος Γον, αρ.φ. 15

423 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 78, σσ. 151-287

424 Από το έτος αυτό τηρείται ξεχωριστό Μητρώο για το Γηροκομείο των ανδρών από αυτό των γυναικών [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 85 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Γενικόν Μητρώων Τμήματος Γηροκομείου αρχόμενον από του έτους 193[7]», χωρίς σελιδαρίθμηση]

425 Βλ. πίνακες στο περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου*, περίοδος Γ', έτος Δον, αρ.φ. 9

426 Ενδεικτικά αναφέρουμε ότι κατά το έτος αυτό υπήρξαν περιπτώσεις που οι τρόφιμοι του Γηροκομείου διέθεταν άλλος 300 δρχ. μηνιαίως, άλλος 40.000 δρχ. εφ άπαξ, άλλος 8.000 δρχ. εφ άπαξ, άλλοι πάλι διέθεταν ακίνητη περιουσία στο Ίδρυμα, με αντάλλαγμα τη δια βίου περίθαλψή τους [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 85 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Γενικόν Μητρώων Τμήματος Γηροκομείου αρχόμενον από του έτους 193[7]», χωρίς σελιδαρίθμηση]

427 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 79 -«Μητρώων ασθενών Κυρίως Νοσοκομείου αρχόμενον από 1/1/1939 και λήγον 8/10/1941», φφ. 1-119

428 εφημ. Πρόσδος, 30 Μαρτίου 1939, αρ. φ. 3041

Ήταν προφανώς τραυματίες του μετώπου του ελληνοϊταλικού πολέμου.

Στα παθολογικά νοσήματα πλειοψηφούσαν οι παθήσεις του αναπνευστικού συστήματος (TBC, βρογχοπνευμονία, βρογχικός κατάρρους, πλευρίτις κ.α.), ακολουθούσαν οι παθήσεις του πεπτικού συστήματος (πεπτικά έλκη, ηπατοπάθειες, εντροκολίτις, εντερικός κατάρρους, τυφοειδής πυρετός κ.α.), ενώ δεν έλειπαν νοσήματα, όπως οι ρευματισμοί των άκρων, ελονοσία, καλά αζάρ κ.α.

Στα νοσήματα που αντιμετωπίζονταν στο Χειρουργικό Τμήμα, πλειοψηφούσαν τα διάφορα τραύματα, οι φλέγμονες, τα νεοπλάσματα, οι σκωληροειδίτιδες, οι οστεομυελίτιδες κ.α. Στο Κυρίως Νοσοκομείο κατά το έτος αυτό σημειώθηκαν συνολικά 62 θάνατοι, εκ των οποίων οι 7 από TBC και οι 4 από τυφοειδή πυρετό⁴²⁹.

Στο Γηροκομείο του Νοσοκομείου νοσηλεύθηκαν κατά το έτος 1940 συνολικά 38 υπερήλικες, εκ των οποίων οι 16 ήταν γυναίκες, σημειώθηκαν δε 6 θάνατοι⁴³⁰.

Η κοινωνική μέριμνα στο Νοσοκομείο

Το Νοσοκομείο από της ιδρύσεώς του ασκούσε και σοβαρό κοινωνικό έργο. Οι κοινωνικές συνθήκες αλλά και οι αντιλήψεις της εποχής συχνά δημιουργούσαν εκρηκτικά προβλήματα στο νησί. Ένα από τα προβλήματα αποτελούσαν τα έκθετα και τα ορφανά. Το Ίδρυμα συχνά υποδεχόταν τα παιδιά αυτά, τα οποία κάποιες φορές εγκαταλείπονταν από τους γονείς ή τη μητέρα τους στην είσοδο του Νοσοκομείου. Άλλοτε πάλι έφθαναν στο Νοσοκομείο με ενέργειες της Αστυνομίας.

Είναι χαρακτηριστικό το γεγονός ότι, όπως προαναφέραμε, ο πρώτος Κανονισμός του Ίδρύματος διελάμβανε με ειδικές διατάξεις τα περί εκθέτων και ορφανών. Προέβλεπε λοιπόν ότι, με ευθύνη του Διευθυντού ιατρού, αυτά τα παρτέριδα σε τροφούς μέχρις ότου συμπλήρωναν την ηλικία των 4 ετών. Στην συνέχεια παρέμεναν στο Ίδρυμα υπό την επίβλεψη της Νηπιαγωγού. Παράλληλα όσα εξ αυτών έφθαναν στην ηλικία των οκτώ ετών παρακολουθούσαν τα μαθήματα στα Βύρεια Σχολεία των Λειβαδίων, συνοδευόμενα καθημερινά από υπάλληλο του Νοσοκομείου. Όσα εξ αυτών πάλι έδειχναν την απαραίτητη επιμέλεια, η Εφορεία είχε την ευθύνη να τα στείλει στο Παρθεναγωγείο και το Γυμνάσιο της πόλεως⁴³¹. (Εικ. 34).

Η Εφορεία είχε την ευθύνη των εκθέτων μέχρι τη δια του γάμου αποκατάστασή

429 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 79 -«Μητρώων ασθενών Κυρίως Νοσοκομείου αρχόμενον από 1/1/1939 και λήγον 8/10/1941», σσ. 121 κ.ε. (η σελιδαρίθμηση διακόπτεται στη σελίδα 164)

430 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 85 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Γενικόν Μητρώον Τμήματος Γηροκομείου αρχόμενον από του έτους 193[7], χωρίς σελιδαρίθμηση

431 Εσωτερικός κανονισμός του εν Χίω Σκυλίτσειου Νοσοκομείου, Χίος χ.χ., σσ. 9-11

Εικ. 34: Ορφανά του Νοσοκομείου την δεκαετία του 1910 (Περιοδικό Χιακή, τ. 18)

τους. Φρόντιζε να προικίζει τα θήλα έκθετα με χρηματικό ποσό και με είδη ρουχισμού⁴³². Αλλά και για τη διασφάλισή των προς υιοθεσία εκθέτων φρόντιζε η Εφορεία. Σε αποφάσεις της και προκειμένου να επιτρέψει την υιοθεσία εκθέτων, έθετε ως όρο την ύπαρξη συγκεκριμένης περιουσιακής κατάστασης των υποψηφίων αναδόχων γονέων. Αντίθετα, όταν η περιουσιακή αυτή κατάσταση δεν υπήρχε, τότε δεν επέτρεπε την υιοθεσία⁴³³.

Συχνά, έκθετα ή ορφανά παραδίδονταν σε ευυπόληπτες οικογένειες, συνήθως ιατρών, ως οικιακές βοηθοί⁴³⁴.

Παρενθετικά, αναφέρουμε το γεγονός ότι πολλά από τα έκθετα βρέφη που έφθαναν στο Ίδρυμα ελάμβαναν, κατά την ενηλικίωσή τους, το επώνυμο Στεφάνου, πιθανότατα από τον τιμώμενο Άγιο Στέφανο του νοσοκομειακού ναού⁴³⁵.

432 Όπως σημειώνεται σε έγγραφο του Προέδρου της Εφορείας προς το Διευθυντή του Νοσοκομείου ιατρό Δημήτριο Στακιά με ημερομηνία 19 Φεβρ. 1927, επιτρέπει το γάμο της Ι... Στεφάνου και παραγγέλλει «να της δοθεί το βιβλιάριό της με 1.883,5 δρχ. και 30 πήχες χασέ δι' εσώρουχα» [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 12 - «Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927», φ. 72]

433 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Αριθμ. 1, Βιβλίον Πρακτικών από 1 συνεδρίασιν της 6 Φεβρουαρίου 1904 έως την υπ' αριθμ. 247 συνεδρίασιν της 14ης Νοεμβρίου 1928, σσ. 61,64

434 Ο ιατρός Όθων Ορνστάιν παραλαμβάνει το 1915, με απόφαση της Εφορείας του Ιδρύματος, την ορφανή Αντωνία ως υπηρέτρια με μισθό 60 φρ. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 56 - «Σκυλιτσείον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίων χρεωστών», φ. 21]

435 Η Χίος γεωγραφία με ιστορικές και αρχαιολογικές σημειώσεις, Χίος 1950, σ. 63. Η πληροφορία αυτή επιβεβαιώνεται από τα Αρχεία του Νοσοκομείου. Υπάρχει πλήθος στοιχείων σχετικά με τα ονόματα των εκθέτων και των ορφανών του Ιδρύματος: Κατά το έτος 1912 στην κατάσταση μισθοδοσίας του προσωπικού αναφέρονται δύο εργαζόμενες στο Νοσοκομείο κατά το μήνα Μάρτιο «ορφανή Α...» ως βοηθός πλύντρια και «ορφανή Ό...» ως βοηθός νοσοκόμος. Τον επόμενο μήνα αναφέρονται με τις ίδιες ακριβώς ιδιότητες και μισθούς (35 γρ.) Ά... Στεφάνου και Ό...

Κατά το έτος 1905 το Νοσοκομείο δαπανά σε τροφούς για τα έκθετα του Ιδρύματος 24.437 γρ.⁴³⁶.

Το 1910 τα ορφανά του Ιδρύματος λαμβάνουν συνολικά 825 γρ. ως μισθοδοσία ⁴³⁷.

Κατά το έτος 1915 το Νοσοκομείο δαπανά για τροφεία των νηπίων 14.198 γρ.⁴³⁸.

Μετά την έναρξη λειτουργίας του Μαιευτηρίου Χίου διακόπηκε η περιθάλψη των εκθέτων και ορφανών στο Νοσοκομείο⁴³⁹.

Αλλά και η περιθάλψη των υπερηλίκων στο Γηροκομείο του Νοσοκομείου, όπως αυτή παρουσιάστηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, αφορά και την κοινωνική προσφορά του Ιδρύματος. Εκτός από την αντιμετώπισή τους ως ασθενών, η παραμονή τους στο Νοσοκομείο έλυνε και ένα σοβαρό πρόβλημα διαβίωσης εκείνων που δεν είχαν οικογενειακό περιβάλλον. Η δωρεάν παραμονή της πλειονότητας των γηροκομυμένων στο Ίδρυμα υπογραμμίζει την κοινωνική προσφορά του.

Το Νοσοκομείο στο βηματισμό της ιστορίας του τόπου

Προβλήματα δημιούργησε στο Νοσοκομείου, από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας

Στεφάνου αντίστοιχα [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «*Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Ταμείον 1 Από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912*» σσ. 246, 249]. Επίσης τον Οκτώβριο του 1911 η Εφορεία του Νοσοκομείου εμβάζει στη Σύμυρνη την αντιμισθία στη νυμφευόμενη τότε ορφανή Αρ... Στεφάνου [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 - «*Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912*», σ. 228]. Επίσης το 1921 σε έγγραφο της Εφορείας αναφέρεται η ορφανή Υ... Στεφάνου [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 105]. Επίσης το 1925 η ορφανή Μ... Στεφάνου αναφέρεται ως υπηρέτρια στην οικία του ιατρού Σταμ. Μισσηλίδη [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 315]. Επίσης το 1926 απέμεινε στο Νοσοκομείο ο ορφανός Ν... Στεφάνου, ο οποίος τελικά προωθήθηκε στο Ορφανοτροφείο Αρρένων Μυτιλήνης [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «*Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι*», φ. 9.]. Επίσης το 1929 παραδίδεται σε οικογένεια η ορφανή Ε... Στεφάνου ως υπηρέτρια, ενώ η ράπτρια Σ... Στεφάνου αναχωρεί για την Κλινική Λιβανού στην Αθήνα [Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Βιβλίο 2 - «*Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίασιν της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίασιν της 19ης Νοεμβρίου 1930*», σσ. 15,25]. Επίσης το 1932 παραδίδεται για υιοθεσία το έκθετο με το όνομα Στέφανος με απόφαση του Πρωτοδικείου Χίου, ενώ τον ίδιο χρόνο φυλάσσεται στη Διεύθυνση του Ιδρύματος το βιβλιάριο καταθέσεων της ορφανής Ε... που περιέχει 3.927 δρχ. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου Νο 3*», φφ. 376,403]

436 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 29 - «*Καθολικών Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον τη 1/1/1905 και λήγον τη 31/12/1917*», φφ. 5,7

437 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 29 - «*Καθολικών Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον τη 1/1/1905 και λήγον τη 31/12/1917*», φ. 129

438 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 29 - «*Καθολικών Σκυλιτσειού Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον τη 1/1/1905 και λήγον τη 31/12/1917*», φ. 216

439 *Τετράδια Μνήμης*, τ. Χίος 1939, σ. 10

του, το λεγόμενο *Κοινοτικό ζήτημα*⁴⁴⁰. Αν και είχε ανακύψει πολύ νωρίτερα, η αντιπαλότητα μεταξύ των Χίων είχε δυστυχώς αντίκτυπο και στα ζητήματα λειτουργίας του Νοσοκομείου. Αλληλοκατηγορίες εκτοξεύτηκαν και μεταξύ των Εφορειών των Εκπαιδευτικών Ιδρυμάτων και του Νοσοκομείου. Στην πρώτη προήδρευε ο Ιωάννης Χωρέμης, στη δεύτερη ο Περικλής Καναλάς. Όπως φαίνεται, υπέβρισκαν πολιτικές διαμάχες μεταξύ των δυο ανδρών⁴⁴¹.

Η σφοδρότητα όμως των κατηγοριών περί κακής διαχείρισης των ζητημάτων του Νοσοκομείου, υποχρέωσε την Κοινότητα να ορίσει ελεγκτές με την έγκριση του Πατριαρχείου. Για τον έλεγχο της διαχείρισης του Νοσοκομείου (και του Λωβοκομείου) μέχρι τα μέσα του 1887 ορίστηκε ο Ιωάννης Λαζαράκης⁴⁴². Ο Λαζαράκης υπέβαλε την έκθεσή του με ημερομηνία 22 Οκτωβρίου 1887, με την οποία διαπιστώνει κάποιες διαδικαστικού χαρακτήρα παρατυπίες⁴⁴³. Οι διαπιστώσεις αυτές αντικρούστηκαν όμως δραστικά από την Κοινότητα, αλλά και από το δεύτερο εκ των ελεγκτών Ιωάννη Σταυρινάκη⁴⁴⁴. Τελικά, το Κοινοτικό Δημογεροντικό Συμβούλιο, με απόφασή του στις 12 Δεκεμβρίου του 1888, απορρίπτει τις κατηγορίες και κηρύσσει ομόφωνα αθώο τον Π. Καναλά⁴⁴⁵.

Λίγα χρόνια αργότερα, η κακοδαιμονία των Χίων προσβάλλει και πάλι τη λειτουργία του Νοσοκομείου. Οι πολιτικές έριδες υποδαυλίζουν τη διατύπωση κατηγοριών εναντίον των Εφόρων για κακοδιαχείριση των Ιδρυμάτων. Αυτή τη φορά, στόχος των κατηγοριών είναι ο περίγυρος των ανθρώπων του Χριστόφορου Ροδοκανάκη⁴⁴⁶. Οι κατηγορίες εκτοξεύονται από την ομάδα Ν. Κουβελά, Τσελεπίδη

440 Το ζήτημα αυτό είχε προκύψει προ του έτους 1866, όταν οι χωρικοί της κεντρικής Χίου εναντιώθηκαν προς τους δημογέροντες, ζητώντας εκτός των άλλων και τον έλεγχο των οικονομικών των Ιδρυμάτων της Κοινότητας. Τις αιτιάσεις τους αυτές τις κοινοποίησαν και στην Υψηλή Πύλη. Τα συμβάντα αυτά είχαν ως συνέπεια τον ουσιαστικό εκφυλισμό του θεσμού της Δημογεροντίας [*Η αλήθεια περί των Χιακών*, Εν Χίω 1867, σ. 3 κ.ε. επίσης Χαροκόπος Αντ., *Ο θεσμός της Δημογεροντίας εν Χίω επί Τουρκοκρατίας*, Χίος 1960, σ. 141]

441 Αγνώστου, *Φως επί των κοινοτικών της Χίου*, 1886, σσ. 4,12 κ.ε. Το φυλλάδιο αυτό αποδίδεται στους διηγήρους Αλέξανδρο Βοτζάνη και Ιωάννη Γλύπτη [Καββάδας Στ., “Εκδόσεις Σμύρνης εν τη Βιβλιοθήκη «Ο Κοραΐς» της Χίου”, περ. *Μικρασιατικά Χρονικά*, Τ. 7ος, σ. 459]

442 Το πρακτικό διορισμού των ελεγκτών φέρει ημερομηνία 12 Μαΐου 1887 [Σαρίκας Λ - Κεφάλας Γ., *Κοινοτικά της Χίου*, Εν Αθήναις 1889, σ. 45]

443 Ένα από τα προς διευκρίνιση ζητήματα φαίνεται ότι ήταν η διαχείριση των δωρεών Σκυλίτση κατά την περίοδο της διακοπής από τους Τούρκους των εργασιών της ανέγερσης του Νοσοκομείου

444 *Έκθεσις των εξελεγκτών περί της οικονομικής διαχείρισης των Κοινοτικών ιδρυμάτων Χίου και έλεγχος αυτών υπό του Κοινοτικού Δημογεροντικού Συμβουλίου μετά προσθήκης εισαγωγής και των σχετικών εγγράφων υπό της Εφορείας των Δημοσίων Εκπαιδευτηρίων*, Εν Χίω 1889, σσ. γ´, 9-13,14-21.

445 *Έκθεσις των εξελεγκτών Περί της οικονομικής διαχείρισης των Κοινοτικών ιδρυμάτων Χίου και έλεγχος αυτών υπό του Κοινοτικού Δημογεροντικού Συμβουλίου μετά Προσθήκης Εισαγωγής και των σχετικών εγγράφων υπό της Εφορείας των Δημοσίων Εκπαιδευτηρίων*, Εν Χίω 1889, σσ. 38-39

446 Ο **Χριστόφορος Ροδοκανάκης** (1860-1932) γεννήθηκε στο Κάμπο της Χίου. Σπούδασε ιατρική

Εικ. 35: Μητροπολίτης Χίου
Κωνσταντίνος Δεληγιάννης
(Πίνακας Σκυλίτσειου Νοσοκομείο Χίου)

και τους ανθρώπους του Πολεμίδα. Για την υπεράσπιση των Εφόρων σχηματίζεται *Επιτροπή για τη διαφώτιση του Χιακού Λαού*, η οποία δημοσιεύει ανοικτή επιστολή, με ημερομηνία 2 Σεπτεμβρίου 1908, με την οποία αντικρούει τις κατηγορίες⁴⁴⁷. Προτείνεται μάλιστα ο ορισμός ελεγκτών (Γ. Χωρέμη, Γ. Χατζηδάκη και Μ. Καλβοκορέση) για τον έλεγχο των οικονομικών των Ιδρυμάτων.

Η διαμάχη συνεχίζεται και 13 μέρες αργότερα δημοσιεύεται και δεύτερη επιστολή για το ίδιο ζήτημα. Με αυτή την επιστολή αναγγέλλεται η σύσταση «*Ειρηνευτικής Επιτροπής*» στην οποία συμμετείχαν εκπρόσωποι των δύο μερών⁴⁴⁸. Το ζήτημα μάλιστα περιπλέκεται με το αίτημα των Κουβελικών για την απομάκρυνση του τότε Μητροπολίτη Χίου Κωνσταντίνου Δεληγιάννη (εικ. 35), ο οποίος κατηγορείτο για αυθαίρετο τρόπο διοίκησης των Κοινοτικών Ιδρυμάτων⁴⁴⁹.

Η Επιτροπή οδηγείται σε αδιέξοδο και διαλύεται από την πρώτη της συνεδρίαση.

Τελικά με υπόδειξη των αδελφών Ράλλη, ισχυρών εμπόρων του Λονδίνου, το Διαρκές Εθνικό Μικτό Συμβούλιο της Κωνσταντινουπόλεως διορίζει εξελεγκτές τους Μ. Α. Καλβοκορέση, Α. Π. Μυταράκη και Θ. Πετροκόκκινο οι οποίοι αποφαίνονται ότι δεν υπήρξαν ανωμαλίες και έτσι το ζήτημα λήγει⁴⁵⁰.

Το Νοσοκομείο εμπλέκεται συνεχώς στις έντονες πολιτικές αντιπαραθέσεις της εποχής.

Το 1910 αντιπολιτευόμενη την Εφορεία εφημερίδα της εποχής δημοσιεύει σχόλια για την πλημμελή λειτουργία του Νοσοκομείου και τις ευθύνες της Εφορείας⁴⁵¹. Το 1920 σε εφημερίδα της εποχής αναγράφονται και πάλι σχόλια για ... «*κολοσσαία αναγραφόμενα κονδύλια δαπανών*» και ζητούνται εξηγήσεις από την Εφορεία⁴⁵².

στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Υπήρξε σημαντικός πολιτικός παράγων και αρχηγός του κόμματος των Φιλελευθέρων. Το 1922 συνέδραμε το στρατηγό Πλαστήρα στη διοργάνωση του Κινήματος στη Χίο. Εργάστηκε υπέρ των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων της Χίο, ιδιαίτερα υπέρ του Νοσοκομείου [Ματζαρόγλου Πρ., *Χίος η Μυροβόλος*, Χίος 1963, σ. 103]

447 Μία ανοικτή επιστολή προς τον Χιακό Λαόν, χ. χρ., σσ. 6,14

448 Από την πλευρά Χρ. Ροδοκανάκη συμμετείχαν ο ίδιος και οι: Π. Καναλάς, Αλ. Πασβάντης και Επ. Καράβας, ενώ από τους αντιπάλους οι: Ιάκ. Σουρίας, Στ. Φαφαλιός, Π. Καρδασιλάρης και Αντ. Σαρκίας [Δεύτερα ανοικτή επιστολή προς τους αγαπητούς συμπολίτες, χ. χρ. έκδ., σσ. 6-7]

449 Παναγιωτόπουλος Α., Ο εκλογικός αγώνας του 1908 στη Χίο. Μια άποψη της κοινοτικής διαπάλης, *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, Τ. Α' (1977), σσ. 241-265

450 Βλέπε σχετική επιστολή του Θ. Πετροκόκκινου εφημ. *Χίος*, 6 Σεπτ. 1909, αρ. φ. 43

451 εφημ. *Νέα Χίος*, 8 Νοεμβρ. 1910, αρ. φ. 15 καθώς και 29 Νοεμβρ. 1910, αρ. φ. 18

452 Το άρθρο δημοσιεύεται σε δυο σειρές στην εφημερίδα του Πολεμίδα «*Παγκιακή*», η οποία ήταν α-

Εικ. 36: Το υγειονομικό Σώμα του ελληνικού απελευθερωτικού στρατού του 1912
(φωτ. οικ. Κασσίμου)

Στις αρχές του 1912, το Νοσοκομείο προετοιμάζεται για τον επαπειλούμενο ιταλοτουρκικό πόλεμο. Για το λόγο αυτό κατασκευάζεται μεγάλη ξύλινη σημαία, η οποία τοποθετείται στην οροφή του Ιδρύματος, για τη σήμανση του χώρου ως Νοσοκομείου στην περίπτωση αεροπορικών βομβαρδισμών από ιταλικά αεροπλάνα⁴⁵³.

Όμως το Σκυλίτσειο Νοσοκομείο φαίνεται πως κατά τη διάρκεια του απελευθερωτικού αγώνα του 1912 που ακολούθησε, χρησιμοποιήθηκε για την περίθαλψη των στρατιωτών του μετώπου⁴⁵⁴. (Εικ. 36).

Από την πρώτη εβδομάδα του Νοεμβρίου του 1912, μέχρι του τέλους του έτους νοσηλεύθηκαν στο Χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου 134 στρατιώτες, καθώς και 8 μέλη των τοπικών ανταρτικών σωμάτων. Κατά τον Ιανουάριο του 1913 παρέμειναν νοσηλευόμενοι άλλοι 37 στρατιώτες και 5 αντάρτες.

Οι τραυματίες παρουσίαζαν διαφόρου είδους και βαθμού τραύματα κυρίως από πυροβόλα όπλα και χειροβομβίδες. Ο μέγιστος αριθμός τραυματιών εισήχθη στο Νοσοκομείο κατά τη 14η Δεκεμβρίου (13 εισαγωγές).

ντίθετη στο Χρ. Ροδοκανάκη [εφημ. *Παγχαϊκή*, 20 Δεκ. 1920, αρ. φ. 1395 και 24 Δεκ. 1920, αρ. φ. 1396]

453 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 16 -«*Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912*», σ. 243

454 Η απόβαση του απελευθερωτικού στρατού έγινε στις 12 Νοεμβρίου του 1912, στην περιοχή Κοντάρι της Χίου. Ακολούθησαν σφοδρές μάχες διάρκειας 40 ημερών, μέχρι ο Τούρκος διοικητής του νησιού Ζιχνή Μπέης να παραδοθεί στις ελληνικές δυνάμεις, στην περιοχή των Καριών στις 21 Δεκεμβρίου 1912. Το διάστημα αυτό, δόθηκαν μάχες στις περιοχές Αίπους, Καρδαμύλων, Βολισσού, Λιθίου, Καριών, με τον τουρκικό στρατό που είχε συρρικνωθεί στον άξονα Πυτιούς - Μονής Αγίου Μάρκου. Πλην του τακτικού στρατού στις εχθροπραξίες συμμετείχαν και τοπικά ανταρτικά σώματα των χωριών Βολισσός, Καρδάμυλα κ.α. Οι απώλειες υπήρξαν σημαντικές και από τις δύο πλευρές [ενδεικτική σχετική βιβλιογραφία: Βαριαδάκης Ι., *Η Χίος ελευθέρωσα*, Χίος 1962 επίσης Βενιάδης Γ., *Πολεμικά Ενθιμήματα*, Χίος 1967 επίσης Καρακασώνης Π., *Ιστορία της απελευθέρωσης της Χί-*

Ας σημειωθεί πως κατά το χρονικό αυτό διάστημα καταγράφονται τρεις θάνατοι τραυματιών στρατιωτών στο χειρουργικό Τμήμα του Νοσοκομείου. Πρόκειται για τον Π. Ξαπιτάκη 23 ετών από την Κρήτη, που διεκομίσθη στις 21/12 με διαμπερές τραύμα στο κρανίο, τον Ι. Κωνσταντίνου 21 ετών από την Ανδριανούπολη που διεκομίσθη στις 13/12 με τραύμα μετά κατάγματα του κρανίου και το Ν. Αντωνάκη 25 ετών από τη Σέριφο με επιπλεγμένο τραύμα του δεξιού αντιβραχίου⁴⁵⁵.

Στο Νοσοκομείο διακομίστηκε και ο αρχηγός του ανταρτικού σώματος Καρδαμύλων, ιατρός Ηλίας Ασπιώτης, με τραύμα στην κνήμη⁴⁵⁶.

Όπως φαίνεται, το Στρατιωτικό Νοσοκομείο στεγάστηκε στο Σκυλίτσειο Νοσοκομείο μέχρι τον Απρίλιο του 1913, οπότε με διαταγή του Γενικού Διοικητή μεταφέρθηκε στο πρώην οθωμανικό Νοσοκομείο⁴⁵⁷.

Το Νοσοκομείο προσέφερε σπουδαίες υπηρεσίες για την περίθαλψη των προσφύγων. Από το πρώτο διωγμό του ελληνικού στοιχείου των απέναντι παραλίων το 1914, πλήθος προσφύγων βρήκαν ανακούφιση στα διάφορα Τμήματα του Νοσοκομείου. Τον Ιανουάριο του 1919 σε αναφορά της προς την Κυβέρνηση, η Εφορεία του Νοσοκομείου αναφέρει πως από το Μάιο του 1914, που άρχισαν οι διωγμοί, μέχρι και το Σεπτέμβριο του 1918, νοσηλεύθηκαν δωρεάν στο Νοσοκομείο 837 ασθενείς⁴⁵⁸.

Εκτοτε, αγωνιώδεις υπήρξαν οι συνεχείς εκκλήσεις της Εφορείας προς την Κυβέρνηση για την αύξηση της πενιχρής συνδρομής που παρείχε στο Ίδρυμα.

Στις 14 Φεβρουαρίου του 1920, η Εφορεία του Νοσοκομείου απευθύνεται προς την εν Λονδίνω Επιτροπή υπέρ των Φιλανθρωπικών Καταστημάτων της Χίου: ...«Το Ίδρυμα διελθόν τας μάλλον κρισίμους ημέρας της υπάρξεως αυτού από της ευτυχούς απελευθερώσεως της Νήσου ημών, ένεκα του αριθμού των επικαλουμένων την βοήθειάν του και μάλιστα από του καιρού των διωγμών των ομογενών μας κατοίκων της Ερυθραίας χερσονήσου από των Τούρκων και γενικώς της Μικράς Ασίας, περιέθαλψεν κατά εκατοντάδας ασθενείς, γέροντας, φρενοβλαβείς και πάντας τους πρόσφυγας ων ο αριθμός καθ' όλον το διάστημα ανήλθεν εις πολλές χιλιάδας εξωτερικούς εις την Αστυκλινικήν και χιλίους τριακοσίους εσωτερικούς, χωρίς να τύχη ουδεμιάς κυβερνητικής επικουρίας»...⁴⁵⁹

ου κατά το 1912, Εν Αθήναις 1928 επίσης Κολόμβιος Δ., *Ενθυμήματα ελευθερίας*, Χίος 1985]

455 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 - «*Βιβλίον χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921*», φφ. 1-40

456 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 81 - «*Βιβλίον χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911- Σεπτέμβριος 1921*», φ. 43

457 βλ. σχετικό έγγραφο στη Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1710, 44-1726 (18/4/1913)

458 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 6-7

459 Την αναφορά αυτή υπογράφουν ο Χίου Ιερώνυμος ως Πρόεδρος και τα Μέλη: Γ. Καλουτάς, Ζ. Μίχαλος, Δ. Δερμιτζάκης και Σ. Ρεβύθης [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ.37-38]

Τον Ιούνιο του 1921 ο Χίου Ιερώνυμος, ως Πρόεδρος της Εφορείας του Νοσοκομείου, με επιστολή του προς το Νομάρχη Χίου του γνωστοποιεί ότι το Ίδρυμα θέτει τον απολυμαντικό κλίβανο στην υπηρεσία της Υγειονομικής Επιτροπής για την απολύμανση των αποσκευών των προσφύγων⁴⁶⁰.

Ένα μήνα αργότερα, τμήμα του Ορφανοτροφείου του Νοσοκομείου χρησιμοποιείται για την περίθαλψη των τραυματιών στρατιωτών του μικρασιατικού μετώπου⁴⁶¹.

Αλλά και στο διωγμό του 1922 το Ίδρυμα προσφέρει ανεκτίμητες υπηρεσίες στην περίθαλψη των προσφύγων. Στις 8 Οκτωβρίου του 1922 ο Μητροπολίτης Ιερώνυμος γράφει προς το Γενικό Διοικητή της Χίου: ...«σήμερον, κατά την παρούσαν μεγάλην του έθνους συμφοράν το Νοσοκομείο δέχεται ανεξετάστως όλους τους πάσχοντας πρόσφυγας»... Υπολογίζει δε τους νοσηλευθέντες από τις πρώτες μέρες του διωγμού σε 200⁴⁶².

Κατά το Δεκέμβριο του 1922 στο Νοσοκομείο περιθάλπονταν 118 πρόσφυγες ασθενείς, έναντι 65 μονίμων κατοίκων της Χίου⁴⁶³.

Για την εξοικονόμηση χώρου για την περίθαλψη των προσφύγων ζητείται από τον στρατιωτικό ιατρό Στ. Πλουμή η επιστροφή των νοσηλευόμενων στρατιωτών στο Στρατιωτικό Νοσοκομείο που είχε ήδη διαλυθεί⁴⁶⁴.

Συγκλονιστική είναι η μαρτυρία του Otis Swift, ο οποίος ως ανταποκριτής της εφημερίδας «*Sicago Tribune*», επισκέφτηκε τα νησιά του Αρχιπελάγους και έστειλε στην εφημερίδα του άρθρα σχετικά με τους πρόσφυγες. Στο Νοσοκομείο της Χίου συνάντησε βαριά τραυματισμένα προσφυγόπουλα, μεταξύ αυτών και ορφανά οικογενειών Αρμενίων, τα οποία περιθάλπονταν στο Ίδρυμα⁴⁶⁵.

Στην περίθαλψη των προσφύγων προσέφεραν σπουδαίες υπηρεσίες και αμερικανίδες γυναίκες, ιδρύοντας ειδικά για το σκοπό αυτό Νοσοκομείο, το οποίο στεγάστηκε στο Σκυλίτσειο. Τα έξοδα λειτουργίας του βάρυναν εξ ολοκλήρου τις ίδιες. Το Νοσοκομείο των Αμερικανίδων Κυριών⁴⁶⁶ διαλύθηκε στις 27 Οκτωβρίου του 1923. Οι τελευταίοι 48 ασθενείς παρελήφθησαν από το Σκυλί-

460 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 97

461 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 98

Ονομαστικό κατάλογο τραυματιών του μετώπου οι οποίοι νοσηλεύονται στο Νοσοκομείο βλ. εφημ. *Παγχιακή*, 16 Σεπτ. 1921, αρ. φ. 1467

462 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 141

463 εφημ. *Παγχιακή*, 17 Δεκ. 1922, αρ. φ. 1553

464 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 144

465 Horton G., *Αναφορικά με την Τουρκία. Η κατάρα της Ασίας. Προξενικά ντοκουμέντα των ΗΠΑ*, Αθήνα 1992, σ. 195

466 Νοσοκομείο Αμερικανίδων Γυναικών του κλάδου της Εγγύς Ανατολής λειτούργησε και στη Σμύρνη κατά την περίοδο της ελληνικής κατοχής, με σπουδαία προσφορά στην περίθαλψη του πληθυσμού, ελληνικού και αλλοεθνούς [Horton G., *Αναφορικά με την Τουρκία. Η κατάρα της Ασίας. Προξενικά ντοκουμέντα των ΗΠΑ*, Αθήνα 1992, σσ. 183-184]

Εικ. 37: Δυτική όψη του Νοσοκομείου, από την πλευρά όπου χτίστηκε ο προσφυγικός οικισμός. (από το βιβλίο: Μουτσάτος Γ., Χίος Καρτ ποστάλ)

τσειο⁴⁶⁷, μαζί με τον εξοπλισμό που είχε περισσέψει⁴⁶⁸.

Το ημερήσιο νοσήλιο για κάθε νοσηλευόμενο πρόσφυγα ασθενή ήταν 10 δραχ. Βέβαια το ελληνικό κράτος ουδέποτε υπήρξε συνεπές στις υποχρεώσεις του απέναντι στο Ίδρυμα⁴⁶⁹.

Πρόσφυγες είχαν καταφύγει και στην Ι. Μονή Αγίων Αναργύρων στα Θυμαϊνά, όπου και παρέμεναν μέχρι το 1926. Όπως προαναφέρθηκε, η Μονή ήταν προσαρτημένη στο Νοσοκομείο, για την επαύξηση των εσόδων του. Η Εφορεία του Νοσοκομείου το Νοέμβριο του 1926 ζητά από τη Νομαρχία Χίου να μεριμνήσει για τη στέγαση των προσφύγων της Μονής στις νέες κατοικίες που θα κατασκευάζονταν⁴⁷⁰.

Κατά το έτος 1930, το ελληνικό κράτος απαλλοτριώνει οικοπέδο του Νοσοκομείου στην περιοχή *Κανδύλι*, δυτικά του Ιδρύματος για την κατασκευή κατοικιών προσφυγικού συνοικισμού. Η έκταση του οικοπέδου ήταν περίπου 22 στρέμματα. Η τιμή αποζημίωσης που όρισε το Πρωτοδικείο Χίου με απόφασή του της 11ης Ιουνίου 1930 ήταν 14,18 δραχ./m² ⁴⁷¹. (Εικ. 37).

Από τις αρχές του 1936 αρχίζει η διολίσθηση προς τη δικτατορία που επέβαλε ο

467 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 169,253

468 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 232

469 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 230-231, 279

470 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 13 - «Βιβλίο αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι», φ. 110

471 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, Βιβλίο 2 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίο Πρακτικών αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίασιν της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίασιν της 19ης Νοεμβρίου 1930», σ. 138 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 56 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον χρεωστών» φ. 59

Ιωάννης Μεταξάς στις 4 Αυγούστου της ίδιας χρονιάς. Η χρονική αυτή περίοδος χαρακτηρίζεται πανελλαδικά από έντονες κοινωνικές συγκρούσεις. Συγχρόνως με τις πολιτικές ελευθερίες, περιστέλλονται και τα εργασιακά δικαιώματα. Η κοινωνική αναταραχή εξαπλώνεται σε όλη τη χώρα⁴⁷². Ο Μεταξάς για να αντιμετωπίσει το ανερχόμενο εργατικό - λαϊκό κίνημα διατάσσει τις γνωστές δολοφονικές επιθέσεις στη Θεσσαλονίκη (8-10 Μαΐου), αλλά και σε άλλες πόλεις⁴⁷³.

Έντονες εργατικές κινητοποιήσεις σημειώνονται και στη Χίο, με την ενεργό δράση του Εργατικού Κέντρου Χίου⁴⁷⁴. Διοργανώνονται απεργίες και γίνονται συμπλοκές με τραυματισμούς απεργών⁴⁷⁵. Αναπόφευκτα, το Νοσοκομείο ως χώρος δράσης εργαζομένων εμπλέκεται στο γενικό κλίμα.

Από τις αρχές Μαρτίου του 1936, ο Παγκιακός Σύνδεσμος Προσωπικού Υγειονομικών Ιδρυμάτων αρχίζει να δραστηριοποιείται έντονα και στο χώρο του Νοσοκομείου. Αρχικά ζητά από την Εφορεία την άδεια να συγκαλεί συνεδριάσεις των εργαζομένων στον εργασιακό τους χώρο. Η Εφορεία, αν και αναγνωρίζει τα συνταγματικά δικαιώματα των εργαζομένων, δεν συναινεί, μετά από γνωμάτευση του νομικού συμβούλου του Ιδρύματος Ιωάννη Βαλαμπού. Ο Διευθυντής - ιατρός Λάμπρος Στραβελάκης αποφαινεται: ... «*απαράδεκτον το περί ου αίτημα*»...⁴⁷⁶.

Στο ζήτημα παρεμβαίνει και το Εργατικό Κέντρο Χίου, υποστηρίζοντας τα αιτήματα των εργαζομένων.

Τον επόμενο μήνα προκαλούνται επεισόδια στο χώρο του Νοσοκομείου, στα οποία εμπλέκεται και ο ιατρός Λ. Στραβελάκης, αρνητικά διακείμενος προς τους εργαζομένους, όπως προαναφέραμε. Το όλο ζήτημα φθάνει στην Εφορεία. Στην αναφορά σημειώνεται ότι ... «*οι εν τω Νοσοκομείω υπηρετούντες Νικόλαος Στεφάνου (αρχινοσοκόμος), Γεώργιος Ράγκος (φρενοκόμος) και Νικόλαος Φωτεινός (νοσοκόμος) βασιζόμενοι εις την υποστήριξη του ενταύθα Εργατικού Κέντρου κατήντησαν να εγείρουν επανάστασιν εν τω Νοσοκομείω*»...

Η Εφορεία διενεργεί ανακρίσεις, στις οποίες καλούνται οι Διευθυντές: του Χειρουργικού Τμήματος Λ. Στραβελάκης, του Παθολογικού Ν. Τσολάκας, του Ακτινολογικού και Μικροβιολογικού Κ. Δεμιρτζάκης, της Αστυκλινικής Δ. Πατέρας, του Νοσοκομείου Αντ. Κουγιούλης. Επίσης εξετάζονται ο θυρωρός Θεόδωρος Τσούκαλος, ο ιερέυς Ιωάννης Ξενάκης, η νοσοκόμα Κ. Λαμπριανίδου και οι κατηγορούμενοι.

472 Μαργαρίτης Γ., «Η 4η Αυγούστου και οι κομμουνιστές», περ. Ε ιστορικά, τ. 42 (3. Αυγ. 2000), σ. 22

473 Λιναρδάτος Σπ., *4η Αυγούστου*, Αθήνα 1988, σ. 25

474 Μερμηγκούσης Β., *Οι μνήμες του Γιάννη Ροζάκη*, Χίος 2003, σσ. 50-52

475 εφημ. *Πρόοδος*, 28 Ιαν. 1936, αρ. φ. 2342, καθώς και 17 Μαρτίου 1936, αρ. φ. 2382

476 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «*Συλλήψεις Νοσοκομείων Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)*», σ. 93

Εικ. 38: Βόρεια όψη του Νοσοκομείου. (φωτ. Π. Παταχατζηδάκη, Μουσείο Μπενάκη)

Ο Μητροπολίτης Χίου Ιωακείμ Στρουμπής παρεμβαίνει διακριτικά μεν, αλλά δραστικά υπέρ των εργαζομένων. Ο φλογερός Δεσπότης ως Πρόεδρος της Εφορείας του Ιδρύματος δικαιολογεί τους εργαζόμενους: ... «οι κατηγορούμενοι παρεσύρθησαν ίσως από τα κοινωνικά αντιλήψεις της εποχής. Όμως και αυτοί ως άνθρωποι έχοντες δικαιώματα επί της ζωής και της ανθρωπινωτέρας διαβιώσεώς των (δύναται) να αμύνονται κατά μιας κακής ίσως απέναντι αυτών συμπεριφοράς»...⁴⁷⁷

Οι πρωταίτιοι⁴⁷⁸ τιμωρούνται με ποινή βαριάς επίπληξης και κράτηση μισθού 20 ημερών. Με παρέμβαση του Μητροπολίτη Ιωακείμ οι κρατήσεις των μισθών τελικά ανεστάλησαν⁴⁷⁹.

Μερικούς μήνες αργότερα, το Δεκέμβριο του 1936, ο νοσοκόμος Νικόλαος Φωτεινός μετά από αναφορά του Διευθυντή του Νοσοκομείου ιατρού Αντ. Κουγιούλη, απολύεται διότι: ... «ενεπνεύσθη τας περί οργανώσεως του κατωτέρου προσωπικού του υφ' υμάς Νοσοκομείου ιδέας»...⁴⁸⁰.

Το Νοσοκομείο δέχθηκε και τους πρώτους τραυματίες του μετώπου του ελληνοϊταλικού πολέμου κατά τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο του 1940. (Εικ. 38).

477 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σ. 133

478 Τελικά, μετά από τις ανακρίσεις, τιμωρήθηκαν οι: Νικόλαος Στεφάνου (αρχινοσοκόμος), Γεώργιος Ράγκος (φρενοκόμος) και Ευάγγελος Λιναρδής (μάγειρος)

479 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σ. 134

480 Αρχείο Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)», σσ. 256-257

ΤΟ ΛΩΒΟΚΟΜΕΙΟ ΤΗΣ ΧΙΟΥ

Το ιστορικό του Ιδρύματος

Η λέπρα⁴⁸¹, ή λώβη⁴⁸², ή νόσος του Hansen αποτελεί χρόνιο λοιμώδες νόσημα που προσβάλλει κυρίως το δέρμα και τα περιφερικά νεύρα, εκδηλώνεται με διάφορες κλινικές μορφές και οφείλεται στο βάκιλο του Hansen (*mycobacterium leprae*). Το νόσημα ήταν γνωστό από την αρχαιότητα, ενώ ο κύριος τρόπος αντιμετώπισής του, μέχρι την ανακάλυψη των θειούχων φαρμάκων (σουλφονών), ήταν η απομόνωση των ασθενών. Η απομόνωση γινόταν ή σε μικρά τοπικά απομονωτήρια ή σε οργανωμένα Λεπροκομεία.

Ένα από τα γνωστότερα απομονωτήρια των ασθενών από λέπρα ήταν το Λωβοκομείο της Χίου.

Η ακριβής χρονολογία της ίδρυσης του Λωβοκομείου της Χίου⁴⁸³ δε μας είναι γνωστή. Φαίνεται όμως πως το Λωβοκομείο ιδρύθηκε στα τέλη του ΙΔ' αιώνα⁴⁸⁴ από τους Γενουάτες, με σκοπό τον περιορισμό της εξάπλωσης της λέπρας, η οποία έβλαπτε τα εμπορικά - οικονομικά συμφέροντά τους⁴⁸⁵. Είναι γνωστή άλλωστε η εξάπλωση του νοσήματος στο νησί, από τον Ι' αιώνα, λόγω της κομβικής του θέσης στις θαλάσσιες οδούς επικοινωνίας στην περιοχή του Αιγαίου.

Οι Γενουάτες λοιπόν δυνάστες του νησιού⁴⁸⁶, περί τα τέλη του ΙΔ' αιώνα ίδρυ-

481 Το όνομα αυτό του νοσήματος προέρχεται από τη λέξη *λεπίς*, που σημαίνει φολίδα, λέπι ή από το ρήμα *λέπω*, που σημαίνει αποφλοιώνω, ξεφλουδίζω [Κογιόπουλος Κ., “Λέπρα και Λεπροκομεία στα Δωδεκάνησα”, περ. *Δέλτος*, τ. 27ο, σ. 39]

482 Η λέξη συνδέεται με τον ακρωτηριασμό των άκρων που προκαλούσε το νόσημα [Κακαβάς Γρ., *Η λέπρα από ιστορικήν έποψιν*, στο *Εθνικά Φιλανθρωπικά Καταστήματα εν Κωνσταντινουπόλει - Ημερολόγιον του έτους 1907*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1906, σ. 367]

483 Το όνομα Λωβοκομείο προέρχεται από την ασθένεια λώβα (όπως αναφέρεται η λέπρα) που σημαίνει πληγή, βλάβη κατά τον Κοραή [Πασπάτης Α., *Το Χιακόν Γλωσσάριον*, Εν Αθήναις 1888, σ. 219].

484 Η δρ. Σ. Χαβιάρα-Καραχάλιου επικαλείται ανέκδοτο χειρόγραφο του Βίκτωρα Κουκουριδή όπου αναφέρεται ως χρονολογία ίδρυσης του Λωβοκομείου από τους Ιουστινιάνες το 1330. Η χρονολογία αυτή δεν μπορεί να είναι ακριβής, αφού οι Γενουάτες εγκαταστάθηκαν στη Χίο μετά το 1346 [Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., “Το Λωβοκομείο της Χίου”, περ. *Χιακή*, Τ. 7, σ. 122]

485 Βλαστός Αλ., *Χιακά, ήτοι ιστορία της Νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της εν έτει 1822 γενομένης καταστροφής αυτής παρά των Τούρκων*, Χίος 20002, σσ. 167-168 επίσης Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., *Γιατροπορέματα των ομματιών και άλλα κείμενα*, Χίος 2003, σσ. 88-95

486 Βλ. σχετικά και Περγάνογλου Ι., “Η Χίος υπό τους Ιουστινιάνες”, περ. *Αρμονία*, Τ. 2ος, σσ. 64-76

Εικ. 39: Λεπτομέρεια τοιχογραφίας από το Ναό της Υπαπαντής του Λωβοκομείου (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

Εικ. 40: Η είσοδος του Λωβοκομείου (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

σαν το Λωβοκομείο στην περιοχή Σίφη, στην κοιλάδα της Αγίας Υπακοής, η οποία είχε λάβει την ονομασία αυτή από τον εκεί ευρισκόμενο ναό της Αγίας Υπακοής, της Παναγίας της Επηκόου δηλαδή⁴⁸⁷. (Εικ. 39).

Το Λωβοκομείο αναφέρεται από τους Γενουάτες ως «*grandioso ospedale dei leprosi*», καθώς και «*ospedale di San Ipalae*»⁴⁸⁸. Σε διαθήκη του Βενέδικτου Ιουστινιάνη με χρονολογία 1538, την οποία μνημονεύει ο Δ. Ροδοκανάκης, αναφέρεται ως Νοσοκομείο του Αγίου Λαζάρου⁴⁸⁹. Το Λωβοκομείο αναφέρεται επίσης και ως «*Ιερόν Νοσοκομείον των ασθενών*», «*Λωβοχώριον*» ή ως «*καλό χωριό*»⁴⁹⁰. (εικον. 40)

487 Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Αθήνα 1921-1928, Τ. Α1, σ. 353. Ο ναός της Παναγίας (της Υπακοής) ευρίσκεται δυτικά του Λωβοκομείου και είναι δίκλιτη βασιλική. Θα πρέπει να σημειώσουμε πως ο ναός αυτός προϋπήρχε του Λωβοκομείου, κτισμένος στην προγενουατική περίοδο κατά την παράδοση πάνω σε ερείπια του Ναού της Επηκόου Αφροδίτης. Μετά την κατάληψη της Χίου από τους Γενοβέζους περιήλθε στους Δυτικούς, ενώ αργότερα, μετά την αποχώρησή τους από το νησί, πέρασε και πάλι στους ορθοδόξους. Η εκκλησία της Υπακοής μνημονεύεται σε χειρόγραφο που συντάξε ο Πατριάρχης Ιεροσολύμων Χρυσάνθος σχετικά με την επίσκεψή του στη Χίο το 1725 για τη συλλογή εισφορών υπέρ του Παναγιού Τάφου. Στο χειρόγραφο αυτό αναφέρονται οι επίτροποι της εκκλησίας ως δωρητές 6 ζιτζιζιλιών, καθώς και το γεγονός ότι η εκκλησία εόρταζε κατά την ημέρα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου [Γεωργιάδου Γ., *Ο εν Γαλατά Ιερός Ναός του Αγίου Ιωάννου των Χίων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1898, σ. 192]. Σήμερα διασώζονται μόνο οι περιμετρικοί τοίχοι, με λίγες ενδιαφέρουσες τοιχογραφίες, σε κατάσταση προχωρημένης φθοράς. Επίσης διασώζεται ενδιαφέρον λαξευτό υπέρθυρο στη μεσημβρινή είσοδο με χρονολογία 1737 [Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σ. 76 επίσης Σγουρός Κ., *Ιστορία της Νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι του 1700 μ.Χ.*, Αθήνησιν 1937, σ. 249 επίσης Παϊδουσής Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες*, Χίος 2001, σ. 57 επίσης Καββάδας Στ., *Νοταριακοί Κώδικες Βολισσού (Πρόλογος Έγγραφα)*, Τ. Α', Αθήνα 1966, σ. 126]. Περιγραφή της εκκλησίας, όπως ήταν το 1943, έκανε ο αείμνηστος Γυμνασιάρχης Γ. Μαδιάς [Μαδιάς Γ., «Ο Ναός της Κοιμήσεως Θεοτόκου του Λωβοκομείου», εφημ. *Πρόσδος*, 5 Αυγ. 1943, αρ. φ. 4032. σ. 4]

488 Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Β, σ. 436

489 Ροδοκανάκης Δ., *Ιουστινιάναι - Χίος*, Εν Σύρω 1900, σ. 21

490 Βίος Στ., *Η σύγχρονη χίος και η παλαιά*, Χίος 1937, σ. 65 επίσης Καράβας Α., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χίο 1866, σ. 25

Περί το έτος 1737 κοντά στο αρχικό Λωβοκομείο των Γενουατών και ταυτόχρονα με την ανοικοδόμηση του ναού της Παναγίας, οικοδομήθηκαν οικίσκοι για τους λεπρούς, από κάποιον Καλβοκορέση του κλάδου των Μουζάλα⁴⁹¹. Πιθανώς όμως στην προαναφερθείσα χρονολογία να έγινε στην ουσία ευρεία ανακαίνιση του Ιδρύματος.

Προς τα τέλη του 18ου αιώνα, επιβεβαιώνεται η λειτουργία του Λωβοκομείου, που συντηρούσε η Κοινότητα⁴⁹².

Στη συνέχεια τα οικήματα αυξήθηκαν, καθώς και η δυνατότητα φιλοξενίας των λεπρών. Φαίνεται μάλιστα πως στα προεπαναστατικά χρόνια ο αριθμός τους έφθασε τα τριάντα, με δυνατότητα φιλοξενίας μέχρι 150 ασθενών⁴⁹³.

Κατά την καταστροφή του 1822, οι ασθενείς του Ιδρύματος ακολούθησαν την τύχη των υπολοίπων κατοίκων του νησιού. Σφαγιάστηκαν, πλην πέντε τροφίμων που διέφυγαν, ενώ το Ίδρυμα πυρπολήθηκε, μαζί και η εκκλησία της Παναγίας⁴⁹⁴. Οι πέντε αυτοί ασθενείς διασώθηκαν κρυμμένοι στην στοά μέσα από την οποία περνά το ποτάμι μπροστά από την εκκλησία της Παναγίας. Μαζί τους ήταν και ο εφημέριος του Λωβοκομείου π. Άνθιμος Πουλάκης⁴⁹⁵.

Η επαναλειτουργία του Ιδρύματος βεβαιώνεται μετά το 1831, οπότε η Κοινότητα φροντίζει για την ανακαίνιση και λειτουργία του. Στην προσπάθεια αυτή πρωτεργάτης υπήρξε ο προαναφερθείς π. Άνθιμος Πουλάκης⁴⁹⁶.

Κατά το 1845 αναφέρεται ότι το Ίδρυμα περιελάμβανε 30 οικήματα για την παραμονή των ασθενών, τα οποία περιβάλλονταν από κήπους με λουλούδια, τους οποίους φρόντιζαν οι ασθενείς. Στο Ίδρυμα υπήρχαν τότε και ασθενείς από άλλα νησιά του ελλαδικού χώρου, οι οποίοι νοσηλεύονταν δωρεάν⁴⁹⁷.

Το 1847 το Ίδρυμα λειτουργεί κανονικά, διοικείται από τους Εφόρους της Κοινότητας και δέχεται, όπως και τα υπόλοιπα Ιδρύματα, όλους τους ασθενείς, «...ά-

491 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες*, Χίος 2001, σ. 58 επίσης dr. Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1891, σσ. 518

492 Stéphanopoli J., *Les Iles de l' Egée - leurs privilèges*, Athènes 1912, σ. 58

493 Βούρος Ι., *Περί Νοσοκομείων σχεδίασμα*, Εν Παρισίοις 1831, σσ. 52-53

494 Βλαχογιάννης Γ., περ. *Χιακόν Αρχείον*, Τ. Α, σ. 307. Φαίνεται μάλιστα πως οι τρόφιμοι του Λωβοκομείου ήταν ανάμεσα στα πρώτα θύματα των σφαγών [Μάμουκας Α., "Παράγραφος γραφής ενός Γραικού Α. προς τον φίλον του Ν. περί της καταστροφής της Χίου" στο *Η Χίος κατά την Ελληνική Επανάσταση και τη Σφαγή*, Χίος 2005, σ. 25]

495 Στην ολοκληρωτική καταστροφή του Λωβοκομείου, αλλά και των άλλων ευαγών Ιδρυμάτων του νησιού αναφέρεται σε επιστολή του Χιώτης έμπορος με ημερομηνία 9 Μαΐου 1822 που δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα *Le Courrier Français* [Βλαχογιάννης Ι., "Έγγραφα περί των σφαγών της Χίου", περ. *Χιακόν Αρχείον*, Τ. 1ος, σ. 113]

496 Βασιλάκης Μ., "Το Λωβοκομείο της Χίου και ο παπά Άνθιμος Πουλάκης", *Περιοδικον του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, Τ. 2ος, σσ. 183-185

497 Echenbrecher G., *Die Infel Chios*, Berlin 1845, σ. 23. Στο κείμενο γίνεται αναφορά στις καλές συνθήκες διαβίωσης των ασθενών, σε αντιδιαστολή με αυτών του Λεπροκομείου της Ρόδου, όπου οι ασθενείς ζούσαν «σαν ζώα».

Εικ. 41: Εκόνα του Αγίου Ζωτικού και του Αγίου Ανθίμου του εκ Νικομηδείας από το Ναό του Αγίου Λαζάρου του Λωβοκομείου (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

νευ τινός διακρίσεως...»⁴⁹⁸ εθνικότητας ή οικονομικής κατάστασης⁴⁹⁹.

Παράλληλα, η συνδρομή των εύπορων Χίων συνεχίζει αδιάλειπτη. Έτσι το 1858, ο Ιωάννης Ανδρεάδης με διαθήκη του κατέλειπε στο Ίδρυμα 500 φιορίνια⁵⁰⁰. Φαίνεται μάλιστα ότι κατά την περίοδο αυτή το Ίδρυμα διέθετε και ακίνητη περιουσία⁵⁰¹.

Πιθανώς, να έγινε και νέα ανακαίνιση του Λωβοκομείου περί το 1875, μια και η σφραγίδα της Εφορείας του Ιδρύματος -σταυρός με ακτίνες- φέρει τη χρονολογία 1875⁵⁰².

Πενήντα χρόνια μετά την επαναλειτουργία του, όταν ο καταστρεπτικός σεισμός του 1881 έπληξε τη Χίο, το Λωβοκομείο καταρρέει και ερημώνεται εκ νέου. Περί το 1885 ανακαινίζεται και πάλι με δαπάνες της Εφορείας και δωρεές των Χίων⁵⁰³. Είχαν προηγηθεί οι δωρεές της Αγγελικής Μαυρογορδάτου από την Πετρούπολη, η οποία κατέλειπε υπέρ του Λωβοκομείου 10.000 δρχ., καθώς και αυτή του Ζωρζή Δρομοκαϊτή 28.000 δρχ.⁵⁰⁴.

Το 1892 γίνονται περιορισμένες επισκευές και περιτοιχισμοί του Ιδρύματος, ενώ δύο χρόνια αργότερα επισκευάζονται εκ νέου τα κελιά⁵⁰⁵.

Ο Δημήτριος Ροδοκανάκης σε βιβλίο του που κυκλοφόρησε το 1900 αναφέρει ως ήδη ανακαινισθέντα το ναό του Αγίου Λαζάρου, ο οποίος εόρταζε το Σάββατο των Βαΐων⁵⁰⁶. (Εικ. 41).

498 “Η Χίος” στο *Αποθήκη των Ωφελίμων και τερπνών γνώσεων*, Εν Σύρω 1847, αρ. 6, σ. 110

499 Πιτσιπιός Ι., “Πολιτική ιστορία της νήσου Χίου κατά τους εσχάτους αυτής χρόνους”, περ. *Ο Φανός της Μεσογείου*, έτος Α΄, φυλλάδιον Β, Μάιος (1844), σ. 63-64. Στην εργασία αυτή το Ίδρυμα αναφέρεται ως *Νοσοκομείον της Λώβης*.

500 Καββάδας Στ., *Η εν Χίω Βιβλιοθήκη Κοραή*, Εν Αθήναις 1933, σ. 43

501 Στη Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραή» σώζεται έγγραφο εκμίσθωσης κτήματος του Λωβοκομείου στη θέση Κοκκαλάς [αρ. χειρ. 1760 (31/8/1848)]

502 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 181

503 Στη σφραγίδα του Λωβοκομείου αναφέρεται η χρονολογία 1885, γνωστό χρόνο ανακαίνισης του ιδρύματος [Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., “Το Λωβοκομείο της Χίου”, περ. *Χιακή*, τ. 7, σ. 123]

504 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 60, φφ. 1,2

505 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», χωρίς αριθμ. σελίδας

506 Ροδοκανάκης Δ., *Ιουστινιάναι - Χίος*, Εν Σύρω 1900, σσ. 69, 71

Όμως παρά τις ανακαινίσεις, φαίνεται πως το Ίδρυμα έπασχε σοβαρά.

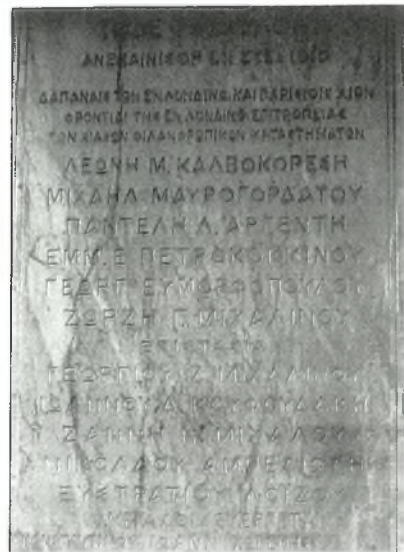
Το 1905, με την επιμέλεια της Εφορείας, οικοδομήθηκε εστιατόριο, μαγειρείο, το κωδωνοστάσιο της εκκλησίας του Αγίου Λαζάρου, καθώς και ο οικίσκος του ιερέα. Η δαπάνη για τις εργασίες αυτές ανήλθε στα 23.505,75 γρόσια⁵⁰⁷. Όμως η κατάσταση των 25 οικίσκων όπου παρέμεναν 40 περίπου ασθενείς ήταν τραγική, ενώ το Ίδρυμα αδυνατούσε γενικώς να ανταποκριθεί στις ανάγκες των ασθενών.

Από το 1900 ήδη, ο ευπατριδής Μιλτιάδης Α. Καλβοκορέσης αναλαμβάνει την πρωτοβουλία της ενημέρωσης των εύπορων Χίων της διασποράς για την ανάγκη ανακαίνισης του Λωβοκομείου⁵⁰⁸.

Έτσι, το 1908 πρώτος ανταποκρίθηκε ο Λεωνής Ματθ. Καλβοκορέσης⁵⁰⁹ που ήταν εγκατεστημένος στο Λονδίνο⁵¹⁰. Ακολούθησε ο Μιχαήλ Ματθ. Καλβοκορέσης από το Παρίσι, καθώς και οι: Παντελής Α. Αργέντης⁵¹¹ και Ζωρζής Μιχαλινός από το Λονδίνο⁵¹². Στην προσπάθεια αυτή συνέβαλαν και άλλοι Χιώτες της διασποράς⁵¹³ (εικ. 42).

Προηγήθηκαν διαβουλεύσεις με την Εφορεία, καθώς και με τους ιατρούς Χρ. Ροδοκανάκη, Κ. Δερμιτζάκη και Γ. Πιταούλη για τον καθορισμό των υγειονομικών προδιαγραφών που θα έπρεπε να πληρούν τα νέα οικήματα του Λωβοκομείου. (Εικ. 43).

Τα σχέδια εκπόνησε ο μηχανικός Ιωάννης Μπερικέτης⁵¹⁴, ο οποίος επέβλεψε

Εικ. 42: Εντοιχισμένη μαρμαρίνη πλάκα με τα ονόματα των δωρητών και επιστατών της ανακαίνισης του Λωβοκομείου στο 1912 (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

507 Τριετής έκθεσις των εν τω Λωβοκομείω Χίου πεπραγμένων, Εν Χίω 1908, σ. 4

508 εφημ. Χίος, 10 Ιουλ. 1909, αρ. φ. 24

509 Ο Χιώτης αυτός ευπατριδής ήταν απόγονος των Καλβοκορέσηδων του κλάδου των Μουζάλα, που είχαν κατά το παρελθόν ευεργετήσει το Λωβοκομείο.

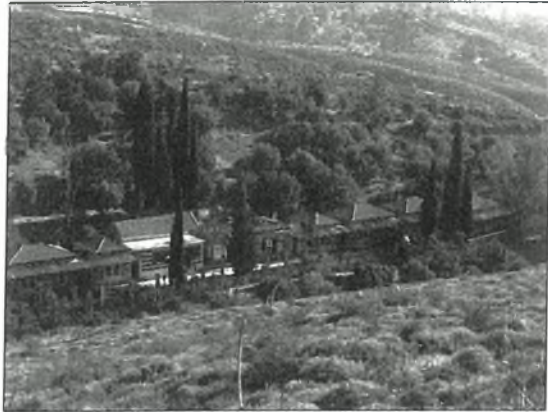
510 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 18

511 Άμαντος Κ., «Οι Αργένται της Χίου», περ. Χιακά Χρονικά (Α περίοδος), Τ. 4ος, σ. 118

512 Άμαντος Κ., «Ανακαίνισις του Λωβοκομείου της Χίου», περ. Χιακά Χρονικά (Α περίοδος), Τ. 1ος, σ. 150 επίσης Άμαντος Κ., «Οι Αργένται της Χίου», περ. Χιακά Χρονικά (Α περίοδος), Τ. 4ος, σ. 118

513 Ο Α. Μ. Καλβοκορέσης προσέφερε 555,5 λίρες Αγγλίας, οι αδελφοί Ράλλη 1.000, ο Π. Α. Αργέντης 160, ο Μιχαλινός 200 κ.α. Πλήρη κατάλογο των δωρητών για την ανακαίνιση του Λωβοκομείου βλέπε στο Άμαντος Κ., «Ανακαίνισης του Λωβοκομείου της Χίου», περ. Χιακά Χρονικά (Α περίοδος), Τ. 1ος, σ. 152

514 Ο αρχιτέκτων **Ιωάννης Σ. Μπερικέτης**, Βερικέτης, Βερεκέτης ή Αφθονίδης γεννήθηκε το 1852 στην Σύμωρη. Σπούδασε στην Ευαγγελική Σχολή και στη συνέχεια στην Αγγλία. Διετέλεσε μηχανικός του Δήμου Χίου από το 1880 κ.ε. Έκτισε τις οικίες Φλοίσκου, Πρωίου, Τρυπάνη, καθώς και την εκκλησία της Παναγίας της Αγιοδεκτινής στον Κάμπο. Εκπόνησε επίσης τα σχέδια για την ανέγερση του σημερινού διδακτηρίου του ιστορικού Γυμνασίου Χίου. Απεβίωσε το 1919

Εικ. 43: Άποψη του Λωβοκομείου (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

Εικ 44: Άποψη του Λωβοκομείου (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

και την όλη κατασκευή⁵¹⁵. Κτίστηκαν 14 αντισεισμικά περίπτερα, με δύο ευρύχωρα δωμάτια το καθένα, με στεγασμένο υπαίθριο χώρο για την παραμονή των ασθενών και τουαλέτα. Τα οικήματα είχαν αλεξικέραυνο, ενώ έγινε ειδική κατασκευή για τη προμήθεια άφθονου νερού, καθώς και αποχετευτικού δικτύου. Επιπλέον κτίστηκαν για τις ανάγκες των ασθενών λουτήρες και οίκημα που χρησίμευε ως ιατρείο και φαρμακείο⁵¹⁶. Τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν για τον εξοπλισμό του Ιδρύματος ήταν άριστης ποιότητας και κάποια από αυτά εισήχθησαν από την Αγγλία. Το Ίδρυμα εφοδιάστηκε και με καινούργιο ξενοδοχειακό εξοπλισμό. (Εικ. 44).

Στο συγκρότημα των οικημάτων του Λωβοκομείου ήταν ενσωματωμένος και ο ανακαινισμένος πλέον ναός του Αγίου Λαζάρου⁵¹⁷, καθώς και νεκροταφείο με ομοι-

[Χαροκόπος Αντ., *Η περιώνυμη Μεγάλη Σχολή της Χίου. Το ιστορικό «Γυμνάσιον Χίου»*, Θεσσαλονίκη 2006, σ. 414]

515 Άμαντος Κ., "Ανακαίνιση του Λωβοκομείου της Χίου", περ. *Χιακά Χρονικά* (Α περίοδος), Τ. 1ος, σ. 151

516 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες*, Χίος 2001, σ. 59

517 Ο **ναός του Αγίου Λαζάρου**, ο οποίος φαίνεται να είναι μεταγενέστερος αυτού της Παναγίας, πιθανώς κτίστηκε από τους Γενοβέζους, κατά τη συνήθειά τους να κτίζουν ναούς προς τιμή του Αγίου αυτού σε ανάλογα Ιδρύματα. Ο ναός, μετά την αποχώρηση των Γενοβέζων από τη Χίο, ανταλλάχθηκε από την Κοινότητα των Χίων με τον παρακείμενο του Αγίου Ελισσαίου (που έγινε κοιμητηριακός των Δυτικών) και έτσι ο Άγιος Λάζαρος περιήλθε στους ορθοδόξους [Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Α2, σσ. 76-77 επίσης Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1891, σσ.518]. Ο Άγιος Λάζαρος αναφέρεται ως προστάτης των λεπρών. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για το Λάζαρο το φίλο του Χριστού που αναστήθηκε από τον ίδιο, αλλά για το Λάζαρο της παραβολής, ο οποίος ... "εβέβλητο προς τον πυλώνα αυτού ειλωμένος"... (Λουκά κεφ. ιστ', 20). Ως προστάτης των λεπρών αναφέρεται και ο Άγιος Ζωτικός ο Ορφανοτρόφος [Άμαντος Κ., *Η ελληνική φιλανθρωπία κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους*, (ανάτ. εκ του περ. Αθηνά, Τ. ΛΕ'), Αθήναι 1923, σ. 153-154]. Την ημέρα που τιμάται η μνήμη του από την Εκκλησία (31 Δεκεμβρίου), τελούσαν στο Λωβοκομείο μνημόσυνο για τους ασθενείς που είχαν αποδημήσει. Στη λειτουργία αυτή που χοροστατούσε ο Μητροπολίτης, παρίσταντο και οι Δημογέροντες και οι Έφοροι [Καράβας Α., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χίω 1866, σ.25]

Εικ. 45: Το νεκροταφείο του Λωβοκομείου (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

Εικ. 46: Στη δεξιά πλευρά του συγκροτήματος, διακρίνεται το περίπτερο Καλβοκορέση (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

όμορφους λιθόκτιστους τάφους⁵¹⁸. (Εικ. 45). Αντίθετα, η εκκλησία της Παναγίας παρέμεινε ερειπωμένη, μετά την καταστροφή του 1822, αλλά και το σεισμό του 1881.

Ο Λεωνής Μ. Καλβοκορέσης κατασκεύασε με δαπάνες του εξ ολοκλήρου τα δύο περίπτερα και προσέφερε σε ετήσια βάση 100 λίρες Αγγλίας για τη σίτιση των ασθενών⁵¹⁹. Υπέρ της ανεγέρσεως του Λωβοκομείου συνεισέφερε 4.000 λίρες και η «*Εν Λονδίνω Επιτροπή προς προαγωγή των εν Χίω Φιλανθρωπικών και Εκπαιδευτικών Καταστημάτων*». (Εικ. 46).

Επιστάτες κατά την ανοικοδόμηση του Ιδρύματος ήταν οι: Γ. Μιχαηλινός, Ι. Κουφουδάκης, Ευστρ. Λοΐζος, Ν. Αμπελιώτης, και Ζ. Μίχαλος⁵²⁰.

Τον Οκτώβριο του 1925 ο Λ. Μ. Καλβοκορέσης εμβάζει στην Εφορεία του Ιδρύματος 250 λίρες Αγγλίας για την κατασκευή της οδού Κοφινά - Λωβοκομείου⁵²¹.

Το 1933 το Λωβοκομείο περιελάμβανε εκτός των 14 περιπτέρων, εστιατόριο, μαγειρείο, αποθήκη, 2 λουτρά, πλυντήριο και τον ιερό Ναό του Αγίου Λαζάρου. Το κάθε περίπτερο μπορούσε να δεχθεί μέχρι και 8 κρεβάτια για την περίθαλψη ισαριθμών ασθενών. Τα 4 περίπτερα χρησιμοποιούνταν για τη στέγαση του προσωπικού και ένα εξ αυτών ως Εφορείο⁵²².

Το Λωβοκομείο διέκοψε τη λειτουργία του το 1959, οπότε το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας δεν ανανέωσε τη σύμβαση νοσηλείας των ασθενών⁵²³. Οι τελευ-

518 Οι τάφοι, οι οποίοι διασώζονται μέχρι σήμερα είναι αριθμημένοι και δεν έχουν ονόματα

519 Αντωνόπουλος Κ., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου μετά συντόμου περιγραφής των παρακειμένων αυτής νήσων*, Εν Χίω 1914, σ. 9-10 επίσης *Δευτέρα ανοικτή επιστολή προς τους αγαπητούς συμπολίτας*, χ. χρ. έκδ., σ. 3

520 Περιοδική έκδοση εφημ. *Νέα Χίος*, αρ. 22, (1/1/1911) σ. 13 επίσης *Ζαννής Ν. Μίχαλος 1872 - 1935*, χ. χρ. έκδ., σ. 5

521 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «*Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934*», σ. 44

522 Πεπραγμένα των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933, Χίος χ. χρ. έκδ., σ. 43

523 ΔΥΑ/ 7330/ 3-1-1959 [εφημ. *Νέα Χίος*, 25 Ιουν. 1960, αρ. φ. 5757/255 καθώς και 16 Ιουλ. 1960, αρ. φ. 5760/258]

ταίοι 8 ασθενείς μεταφέρθηκαν στο ανάλογο Ίδρυμα στην Αγ. Βαρβάρα Αττικής⁵²⁴.

Το Λωβοκομείο της Χίου είναι το μακροβιότερο υγειονομικό Ίδρυμα του ελληνικού χώρου, με διαρκή παρουσία έξι και πλέον αιώνων στην περίθαλψη των ασθενών από λέπρα⁵²⁵.

Η διοίκηση και η λειτουργία του

Οι πρώτες προσπάθειες του νεοσύστατου ελληνικού κράτους για την αντιμετώπιση του νοσήματος της λέπρας μορφοποιήθηκε με το Διάταγμα της 31ης Δεκεμβρίου 1836 (αριθμ. Φ.Ε.Κ. 38), καθώς και με το Νόμο ΥΝΓ΄ της 6ης Ιουλίου 1862 (αριθμ. Φ. Ε. Κ. 29) που όμως έμειναν ανενεργά. Αργότερα, το 1903, ορίστηκε από την Κρητική Πολιτεία ως χώρος συγκέντρωσης των λεπρών η περίφημη Σπιναλόγκα⁵²⁶.

Κατά την τουρκοκρατία, τη διοίκηση του Λωβοκομείου ασκούσε η Δημογεροντία. Την ευθύνη της επιστάσις είχε τετραμελής επιτροπή, η οποία οριζόταν από τη Δημογεροντία ανά διετία⁵²⁷. Η διαχείριση επομένως του Λωβοκομείου ακολουθούσε εκ παραλλήλου αυτή του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου.

Το ζήτημα της αυτοτέλειας του Λωβοκομείου της Χίου ακολούθησε τις⁵²⁸ περιπέτειες της αυτοτέλειας των υπολοίπων Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων του νησιού, όπως αυτά εκτίθενται στο σχετικό κεφάλαιο περί του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου της Χίου. Η Ανωτέρα Ενοριακή Αντιπροσωπεία είχε υπό τη δικαιοδοσία της και το Λωβοκομείο⁵²⁹.

Οι πρώτες ρυθμίσεις των περί της λειτουργίας του Λωβοκομείου που μας είναι γνωστές, ορίστηκαν από τον π. Άνθιμο Πουλάκη. Αντίγραφο αυτού του Κώδικα «του ιερού νοσοκομείου των ασθενών» διασώζεται στη Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς». Έχει αντιγραφεί στις 20 Ιανουαρίου του 1871, υπό του ...«επιστατούντος ηγουμενίου Γεωργίου ιεροδιακόνου Φωκού από τας πράξεις Ανθίμου ιερομονάχου Πουλάκη, κατά διαταγήν των επιτρόπων»⁵³⁰. (Εικ. 47). Όπως αναφέρεται στα πρώτα φύλλα του χειρογράφου, τα σχετικά με τη διανομή του ψωμιού και των διαφόρων «ψυχικών» προς το Ίδρυμα τα είχε ρυθμίσει ο Άνθιμος Πουλάκης το έτος 1814.

524 Μιχαηλίδης Αν., *Cum Deo - Περί της ιατρικής κίνησης στη Χίο κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα*, Χίος 2002, σ. 12

525 Το Λωβοκομείο της Σάμου ιδρύθηκε από τη Σαμακή Πολιτεία το 1886, το Λωβοκομείο του Μαρθώνα στο Χηροτσακούλι το 1888, ενώ το Λεπροκομείο της Σπιναλόγκας ιδρύθηκε από την Κρητική Πολιτεία το 1901 [Ανδριανάκος Τ., *Η ιατρική εν τη νεωτέρα Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1930, σ. 41]

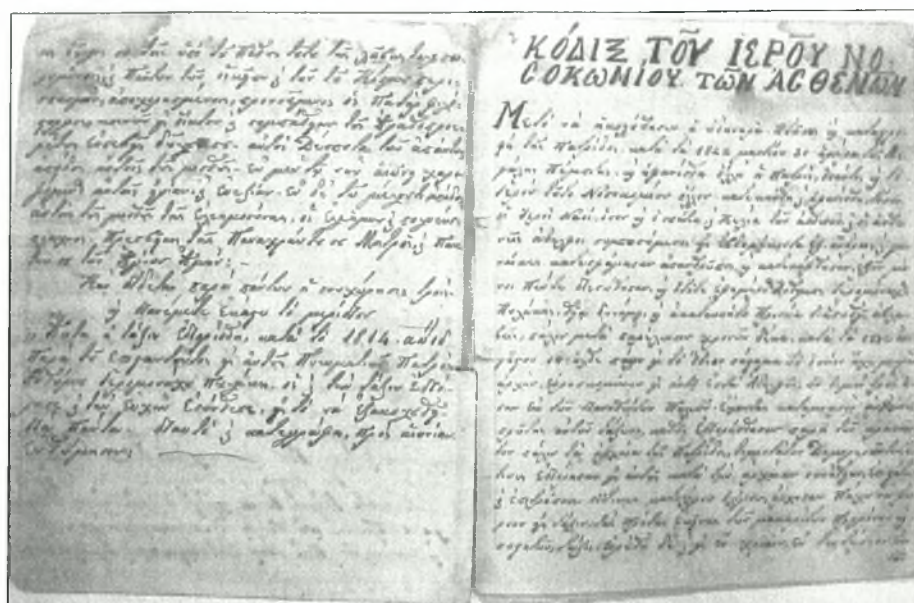
526 Κογιόπουλος Κ., «Λέπρα και Λεπροκομεία στα Δωδεκάνησα», περ. *Δέλτος*, τ. 27ο, σ. 39

527 Κατά το έτος 1921, εκτός του Προέδρου Μητροπολίτου Χίου, αναφέρονται ως Μέλη της Επιτροπής οι: Ι Ζαφειράκης, Π. Γιαλούρης και Φ. Λαγούτης [*Ελληνικός Οδηγός*, Αθήναι 1921, σ. 7]

528 *Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου*, Απρίλιος 1927, σσ. 59-69

529 *Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου*, Απρίλιος 1927, σ. 21

530 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1674, αρ. φ. 1

Εικ. 47: Κώδιξ του Ιερού Νοσοκομείου των ασθενών Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς»

Τα επόμενα φύλλα του χειρογράφου είναι αντιγραφή του Κώδικα το οποίο είχε συντάξει ο Άνθιμος Πουλάκης κατά το έτος 1833⁵³¹. Ο Κώδικας αυτός διελάμβανε τα της εισαγωγής των ασθενών, καθώς και τους όρους της παραμονής τους στο Ίδρυμα. Ρύθμιζε με λεπτομέρεια τους κανόνες συμβίωσης των ασθενών, καθώς και την τάξη των τελουμένων μνημοσύνων σ' αυτό⁵³². Στα τελευταία φύλλα του χειρογράφου περιλαμβάνονται αποσπάσματα δωρητηρίων εγγράφων προς το Λωβοκομείο των ετών 1833-1852⁵³³. Ανάμεσά τους και απόσπασμα της διαθήκης του ιατρού Αλέξανδρου Βλαστού, ο οποίος διέθεσε χρηματικό ποσόν στο Ίδρυμα.

Ο «Διοργανισμός της Κοινότητας Χίου» του 1861, προέβλεπε στο άρθρο ΜΣΤ' ότι οι ασθενείς του Λωβοκομείου θα ζούσαν κατά τρόπο κοινοβιακό⁵³⁴.

Τα περί της διαχείρισεως του Ιδρύματος διελάμβανε σε σχετικό άρθρο και ο Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητας της Χίου του 1910⁵³⁵.

Ο Νόμος 2508 του 1926 ανέθεσε και τη διοίκηση του Λωβοκομείου στην Ανατέτρα Ενοριακή Αντιπροσωπεία, με Πρόεδρο τον εκάστοτε Μητροπολίτη⁵³⁶.

531 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1674, αρ. φ. 2

532 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1674, αρ. φφ. 3-9

533 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1674, αρ. φφ. 9 κ.ε.

534 Ο Κανονισμός αυτός της Κοινότητας, με ημερομηνία 28 Σεπτ. 1861, υπογράφεται εκτός από τους Δημογέροντες και από τον επίτροπο των Χίων στην Κωνσταντινούπολη Κ. Καραθεοδωρή [περ. Αιγαίον, Τ. 2ος, τ. 5ο, σ. 325].

535 Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητας της πόλεως Χίου, Εν Χίω 1910, σσ. 30-31

536 Η σύνθεση της πρώτης Εφορίας του Λωβοκομείου με το νέο Νόμο ήταν η παρακάτω: Πρόεδρος ο Μητροπολίτης Ιερώνυμος, Μέλη οι Ν. Μαυριδόγλου, Θ. Χατζαντωνάκης, Εμμ. Σπίνος, Γ. Οικονομίδης, Παντ. Μάγγος, και Μιχ. Μαμαράς [Χαβιάρα-Καραχάλου Σ., "Το Λωβοκομείο της Χίου", περ. Χιακή, τ. 7, σ. 123].

Το 1926, δημοσιεύεται νέος Κανονισμός Λειτουργίας του Ιδρύματος, ο οποίος ρυθμίζει με λεπτομερή τρόπο τα έσοδα και τη διαχείριση του Ιδρύματος, τη διάταξη του προσωπικού και τα καθήκοντά του, καθώς και τις υποχρεώσεις των ασθενών⁵³⁷.

Το 1933 υπηρετούν στο Λωβοκομείο ως εσωτερικό προσωπικό: ο οικονόμος, ο ιερέας, ο μάγειρας, ο νοσοκόμος, 2 υπηρέτριες, η ράπτρια και η πλύντρια. Το εξωτερικό προσωπικό ήταν ο ιατρός, ο φροντιστής και ο γραμματέας. Τη διοίκηση του Λωβοκομείου ασκούσε εξαμελής Εφορεία, υπό την προεδρεία του Μητροπολίτη Χίου⁵³⁸.

Επικαιροποιημένος Κανονισμός του Λωβοκομείου Χίου δημοσιεύεται το 1935, με ελάχιστες τροποποιήσεις του προηγούμενου⁵³⁹.

Η λειτουργία του Λωβοκομείου εξασφαλιζόταν από εισοδήματα που είχε (κυρίως από μισθώσεις γης), από δωρεές και νοσήλια ευπόρων ασθενών.

Κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, τα έξοδα λειτουργίας του Ιδρύματος ανερχόταν σε 60.000 περίπου γρόσια ετησίως.

Η λειτουργία του Λωβοκομείου ενισχυόταν οικονομικά και από τακτικές εισφορές των κατοίκων του νησιού. Υπήρχε από παλιά η παράδοση να περιέρχεται την πόλη αλλά και τα χωριά ένας ασθενής και να συλλέγει προσφορές για τους ασθενείς⁵⁴⁰. Διασώζεται μάλιστα σχετική εγκύκλιος του Μητροπολίτη Χίου Ιερώνυμου Γοργία, ο οποίος δίνει την άδεια να περιφερθεί στα χωριά της επαρχίας του ...«*απεσταλμένος της Εφορείας του Λωβοκομείου προς συλλογήν εκουσίων εράων*»...⁵⁴¹. Η παράδοση αυτή που υπήρχε από τον 19ο αιώνα, συνεχίστηκε μέχρι τα προπολεμικά χρόνια⁵⁴². (Εικ. 48).

Η χιακή ευποιία ήταν πάντα αρωγός προς το Ίδρυμα. Για παράδειγμα στη διαθήκη του ο Χατζή Λουρετζής Σκυλίτσης «*αφήνει εις τους λελωβημένους αδελφούς της Θεοτόκου Υπακοής ασλάνια 3.000*», τη διαχείριση των οποίων εμπιστεύεται στις αδελφότητες των εκκλησιών των Αγ. Βικτώρων και των Αγ. Αναργύρων της πόλεως Χίου⁵⁴³.

Το 1880 ο Ζωρζής Δρομοκαΐτης καταλείπει 100.000 φράγκα, σε κατάθεση στην

537 *Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου*, Απρίλιος 1927, σσ. 59-69

538 *Πεπραγμένα Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Χίος χ. χρ. έκδ., σ. 43. Κατά το έτος 1931 η σύνθεση της Εφορείας του Λωβοκομείου ήταν: Ι. Καμίνης, Ν. Μαυριδόγλου, Ι. Αντωβικ, Κ. Ζερβούδης, Στ. Παπαβασιλείου, Α. Σαγιάδης [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 3*», σ. 123]

539 *Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου*, Χίος χ. χρ. έκδ., σσ. 43-52

540 Καράβας Α., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χιώ 1866, σ. 25-26. Υπάρχει μάλιστα η πληροφορία πως για την υπηρεσία αυτή επιλεγόταν ο πλέον δύσμορφος εκ των ασθενών για να προκαλεί τον δέοντα οίκτο [Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1891, σσ. 518].

541 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 83

542 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες*, Χίος 2001, σ. 61

543 Η διαθήκη φέρει ημερομηνία 15 Απρ. 1816 [Καββάδας Στ., *Θυμμανούσικα έγγραφα*, Χίος 1956, σσ. 92-93]

Εικ. 48: Λεπρός περιφερόμενος για συλλογή βοήθειας προς το Λωβοκομείο (από το βιβλίο: Testevuide Ad., *Το Νησί της Χίου*, Χίος 2003²)

Εθνική Τράπεζα, με την εντολή οι τόκοι να διατίθενται υπέρ του Λωβοκομείου⁵⁴⁴.

Κατά το Ιούλιο του 1924 η ακίνητη περιουσία του Ιδρύματος ήταν 60.107,55 δραχ. κατατεθειμένες στην Εθνική Τράπεζα, 4.500 λίρες Αγγλίας στους Αδελφούς Ράλλη του Λονδίνου, ενώ η κτηματική περιουσία του κατ' εκτίμηση έφθανε στις 200.000 δραχ.⁵⁴⁵.

Τον Αύγουστο του 1931 περιέρχονται στο Λωβοκομείο 1.000 λίρες Αγγλίας από το κληροδότημα του Λουκά Ράλλη με τη φροντίδα της χήρας του⁵⁴⁶. Επίσης τον ίδιο χρόνο άλλες 100 λίρες Αγγλίας περιέρχονται στο Ίδρυμα από κληροδότημα του Λεωνίδα Μίχαλου⁵⁴⁷.

Γνωρίζουμε επίσης από σχετική αναφορά του 1900 των ελεγκτών των Ιερών Ιδρυμάτων της Χίου Μ. Α. Καλβοκορέση και Θ. Ι. Πετροκόκκινο, πως μόνο το Λωβοκομείο είχε καθιερώσει δικό του κτηματολόγιο⁵⁴⁸.

544 Λόγος επικήδειος εκφωνηθείς εις τον νεκρόν του Ζωρζή Δρομοκαΐτου υπό Ζησίμου Γ. Τυπάλδου καθηγητού του Γυμνασίου Χίου τη 21η Δεκεμβρίου 1880, Εν Χίω 1881, σ.6

545 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σσ. 227-228. Να σημειωθεί ότι κατά το 1929 το Λωβοκομείο διεκδικούσε τα κτήματα του τέως Λωβοκομείου των Μαστιχοχωριών στη Θέση Πανιά, τα οποία κατείχε αυθαίρετα ιδιώτης (Μ. Β) [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 76]

546 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», σ. 221 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 116

547 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 116

548 Έκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχειρίσεως του εν Χίω Σκυλίτσειου Νοσοκομείου, Εν Χίω 1902, σ. 15

Η περίθαλψη των ασθενών στο Λωβοκομείο

Ο Η. Howard κατά το τέλος του ΙΘ΄ αιώνα βρήκε στο Λωβοκομείο 112 ασθενείς. Κατά την περίοδο 1859 - 1906 εισήχθησαν στο Ίδρυμα 51 ασθενείς, ενώ κατά τα έτη 1920 - 1933 άλλοι 38.

Το 1866 αναφέρονται περίπου 30 ασθενείς που παραμένουν σε ξεχωριστά μικρά δωμάτια⁵⁴⁹. Σε σχετική έκθεση του έλληνα προξένου στη Χίο Σπ. Λογιωτατίδη αναφέρεται πως το 1868 στο Λωβοκομείο νοσηλεύονταν 40 περίπου ασθενείς⁵⁵⁰.

Κατά το σεισμό του 1881 αναφέρονται στο Λωβοκομείο 60 κάτοικοι⁵⁵¹.

Το 1889 αναφέρεται πως στο Λωβοκομείο νοσηλεύονταν «*τριακόντα ελεφαντιούντες ασθενείς αμφοτέρων των φύλων*»⁵⁵².

Κατά την περίοδο της ανακαίνισης του Ίδρυματος το 1909 στο Λωβοκομείο νοσηλεύονταν 34 ασθενείς⁵⁵³.

Το έτος 1921 στο Λωβοκομείο υπήρχαν 19 ασθενείς⁵⁵⁴.

Το έτος 1924 νοσηλεύονταν στο Ίδρυμα 16 ασθενείς (11 άνδρες και 5 γυναίκες)⁵⁵⁵, κατά το έτος 1925 συνολικά 18 ασθενείς (13 άνδρες και 5 γυναίκες), κατά το έτος 1926 συνολικά 21 ασθενείς (15 άνδρες και 6 γυναίκες), ενώ κατά το έτος 1927 συνολικά 25 ασθενείς (15 άνδρες και 10 γυναίκες). Κατά την τετραετία αυτή, η μέση ηλικία των ασθενών ήταν 30-50 έτη, ενώ η θνησιμότητα έφθανε το 30,5%, ποσοστό ιδιαίτερα υψηλό⁵⁵⁶.

Επίσημες στατιστικές αναφέρουν ότι κατά το έτος 1931 στο Λωβοκομείο της Χίου νοσηλεύονταν 26 ασθενείς⁵⁵⁷.

Το έτος 1932 παρέμεναν 16 ασθενείς (9 άνδρες και 7 γυναίκες)⁵⁵⁸, κατά το έτος

549 Καράβας Α., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χίω 1866, σ. 25

550 Σπανός Γρ., "Το ελληνικό Προξενείο της Χίου", περ. *Φιλολογική Χίος*, Τ. 3ος, σ. 142 επίσης Σπανός Γρ., "Το ελληνικό Προξενείο της Χίου", περ. *Φιλολογική Χίος*, Τ. 7ος, σ. 157

551 Henriet J., "Memoire sur les tremblements de tere de l' ile de Chio", στο *Annales de Chimie et de Physique*, Τ. XXVII (1883), σ. 269

552 Μούγερης Κ., *Η Νήσος Χίος προς χρήση των Δημοτικών Σχολείων αμφοτέρων των φύλων*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1889, σ. 20

553 Άμαντος Κ., "Ανακαίνισης του Λωβοκομείου της Χίου", περ. *Χιακά Χρονικά* (Α περίοδος), Τ. 1ος, σ. 151

554 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 104

555 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 22 - «*Βιβλίον επιστολών του Λωβοκομείου Χίου*», σ. 11

556 Χαβιάρα-Καραγάλιου Σ., "Το Λωβοκομείο της Χίου", περ. *Χιόνη*, τ. 7, σ. 124

557 Την ίδια χρονιά, εκτός των ασθενών της Χίου, ενδεικτικά αναφέρουμε πως συνολικά ανά την Ελλάδα νοσηλεύονταν 560 λεπροί. Εξ αυτών οι 218 στη Σπιναλόγκα, οι 170 στον Αντιλεπρικό Σταθμό Αθηνών, 76 στο Λεπροκομείο της Σάμου, 6 στο Διαμετακομιστικό Σταθμό Θεσσαλονίκης και 4 στο Λεπροκομείο της Μονής Ιβήρων στο Άγιο Όρος [Τα στοιχεία από την εργασία του Ευαγγέλου Χρ., *Η λέπρα εν Ελλάδι*, Αρχεία Υγιεινής, περίοδος Γ΄, τ. 1-6 (Ιαν. - Ιούν. 1948), σσ. 12-34]

558 Βλ. πίνακα στο *Πεπραγμένα των Φιλανθρωπικών Ίδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Χίος χ. χρ. έκδ.

1933 παρέμεναν στο Λωβοκομείο 18 ασθενείς (9 άνδρες και 9 γυναίκες), κατά το έτος 1934 νοσηλεύθηκαν στο Ίδρυμα 14 ασθενείς (9 άνδρες και 5 γυναίκες)⁵⁵⁹, κατά το έτος 1935 υπήρχαν 16 ασθενείς (8 άνδρες και 6 γυναίκες)⁵⁶⁰, κατά το έτος 1936 διέμεναν 17 ασθενείς (6 γυναίκες και 11 άνδρες)⁵⁶¹, ενώ κατά το έτος 1937 υπήρχαν στο Ίδρυμα 17 ασθενείς (10 άνδρες και 7 γυναίκες)⁵⁶².

Οι ασθενείς του Λωβοκομείου προέρχονταν εκτός από τη Χίο, από τη Μυτιλήνη⁵⁶³, την Κρήτη, την Πελοπόννησο, τα Μικρασιατικά παράλια⁵⁶⁴ και τα νησιά των Κυκλάδων⁵⁶⁵. Στη Βολισσό αλλά και σε άλλα χωριά της Β. Χίου (π.χ. Πυραμά, Σιδηρούντα) η λέπρα εμφάνιζε υψηλή επίπτωση⁵⁶⁶, επομένως στο Λωβοκομείο νοσηλεύθηκαν πολλοί ασθενείς από τις περιοχές αυτές⁵⁶⁷.

Μετά την απελευθέρωση της Χίου από τους Τούρκους, η τότε ελληνική κυβέρνηση απαίτησε την υποχρεωτική εισαγωγή ασθενών από την υπόλοιπη Ελλάδα στο Ίδρυμα. Με την παρέμβαση όμως του ισχυρού πολιτικού άνδρα της εποχής και ιατρού Χρ. Ροδοκανάκη, η δυνατότητα εισαγωγής ασθενών στο Λωβοκομείο παρέ-

559 Από αυτούς οι 8 ήταν από τη Βόρεια Χίο, οι 4 από την Κεντρική και Νότια Χίο, 1 από τη Μ. Ασία και ο ιερομόναχος Ν. Τζανακάκης από τα Χανιά [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 21 - «Κόπια επιστολών του Λωβοκομείου Χίου», σ. 37] Την ίδια περίοδο νοσηλεύονταν στο Λεπροκομείο της Σάμου 60 ασθενείς, σε αυτό της Σπιναλόγκας περί τους 300 και στον Αντιληπτικό Σταθμό Αθηνών του Νοσοκομείου Λοιμωδών Νοσημάτων εξετάσθηκαν περί τους 200 ασθενείς. Ο συνολικός αριθμός των λεπρών στην Ελλάδα την ίδια περίοδο υπολογίζονταν περί τους 2.000 [Μαρκιανός Ι., *Πειραματικά έρειναι και δεδομένα νεώτερα επί της λέπρας*, Αθήναι 1935, σ. 10]

560 Πίνακες στο *Φιλανθρωπικά Ίδρύματα Χίου*, Χίος χ. χρ. έκδ.

561 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 21 - «Κόπια επιστολών του Λωβοκομείου Χίου», σ. 191

562 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες*, Χίος 2001, σσ. 42-43

563 Βούρος Ι., *Περί Νοσοκομείων σχεδιάσμα*, Εν Παρισίοις 1831, σ. 53. Μας είναι επίσης γνωστό το γεγονός ότι «οι Μυτιληναίοι επρόκρινον το Λωβοτροφείον της Χίου ως καθαριώτερον και καλύτερα κυβερνώμενον» [Βλαστός Αλ., *Χιακά. Ήτοι ιστορία της Νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της εν έτει 1822 γενομένης καταστροφής αυτής παρά των Τούρκων*, Χίος 2000, σ. 269].

564 Να σημειωθεί πως στις περιοχές αυτές υπήρχαν Λεπροκομεία, αλλά οι συνθήκες περιθάλψης των ασθενών ήταν άθλιες. Για παράδειγμα ο Πρώσος συγγραφέας Paul Lindau κατά την επίσκεψή του το 1900 στη Λέσβο, αναφέρει φρικιαστικές εικόνες διαβίωσης των λεπρών της Νήσου [Ενεπεκίδης Π., *Αρχιπέλαγος (1800-1923)*, Αθήνα 1977, σ. 179]. Το ίδιο άθλιες συνθήκες αναφέρει και ο ιατρός Ernst Anton Quitzmann για τους λεπρούς της Κωνσταντινούπολης κατά την επίσκεψή του το 1842 στην Πόλη [Ενεπεκίδης Π., *Μικρασιατικά, Κρητικά, Ηπειρωτικά 1816-1931*, Αθήνα 2001, σσ. 120-121].

565 Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1891, σσ. 518

566 Βλ σχετική έκθεση του έλληνα Προξένου στη Χίο του έτους 1889 [Σπανός Γρ., «Το ελληνικό Προξενείο της Χίου», περ. *Φιλολογική Χίος*, Τ. 4ος, σ. 150], αλλά και δημοσίευμα εφημερίδος του 1920 [εφημ. *Παγχαϊκή*, 15 Ιαν. 1920, αρ. φ. 1325]

567 Στη Βολισσό ήταν διαδεδομένη και η επαίτεια. Είναι χαρακτηριστικό πως στα μέσα του 19ου αιώνα υπήρχαν στην Κωνσταντινούπολη επαίτες από τη Βολισσό [Πασπάτης Α., *Υπόμνημα περί του Γραικικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων*, Εν Αθήναις 1862, σ. 90].

μεινε στην αποκλειστική αρμοδιότητα της Εφορείας⁵⁶⁸. Σταθερή ήταν η τακτική της Εφορείας να επιτρέπει την εισαγωγή μόνο χιακής καταγωγής ασθενών στο Ίδρυμα⁵⁶⁹. Πάντως, περί το 1934, φαίνεται πως η εξάπλωση του νοσήματος στο νησί είχε περιοριστεί δραστικά. Έτσι αναφέρεται πως οι ασθενείς του Λωβοκομείου, κατά το διάστημα αυτό, ήταν στην πλειοψηφία τους μη Χιώτες⁵⁷⁰.

Κατά το έτος 1923 εκτός του ιερέα στο Λωβοκομείο υπηρετούσαν και 5 γυναίκες για την περιποίηση των ασθενών, ενώ προσελήφθη και ιατρός ο οποίος δύο φορές την εβδομάδα επισκέφτονταν τους ασθενείς⁵⁷¹.

Τους θεράποντες ιατρούς του Ίδρύματος τους όριζε η Εφορεία, από τους ιατρούς της κοινότητας. Φαίνεται ότι κατά το 1917 ορίστηκε ως μόνιμος εσωτερικός ιατρός του Ίδρύματος ο Κωνσταντίνος Σώτροπας⁵⁷². Η αντιμισθία του ιατρού του Καταστήματος κατά το έτος 1933 ήταν 18.000 δραχ. Παράλληλα τις υπηρεσίες τους προσέφεραν περιστασιακά και οι ιατροί Ν. Τσολάκας, Δ. Μαυρογορδάτος κ.α.⁵⁷³

Η αντιμετώπιση των ασθενών ακολουθούσε τις επιστημονικές γνώσεις της εποχής σχετικά με το νόσημα.

Αρχικά, μόνο η απομόνωση των ασθενών ήταν και το μόνο μέσο για την αντιμετώπιση του νοσήματος. Ο Βλαστός αναφέρει πως, επειδή το νόσημα εθεωρείτο ανίατο, στο παρελθόν δεν υπήρχε μόνιμος ιατρός στο Λωβοκομείο. Μόνο εάν οι ασθενείς έπασχαν και από κάποιο άλλο νόσημα, η Εφορεία καλούσε ιατρό για να τους εξετάσει⁵⁷⁴.

Η πιστοποίηση του νοσήματος γινόταν με εξέταση του ρινικού εκκρίματος των ασθενών που πραγματοποιούσε ο Μικροβιολόγος του Νοσοκομείου. Μετά από τη διάγνωση του νοσήματος, η νοσηλεία του ασθενούς ήταν υποχρεωτική. Αντίθετα,

568 Ροδοκανάκης Χρ., *Λογοδοσία των πεπραγμένων αυτού*, Χίος 1915, σ. 6. Βλ. επίσης και έγγραφο της Δημογεροντίας των Ψαρών προς την Εφορεία για περίθαλψη ασθενούς στο Λωβοκομείο με ημερομηνία Μάιος 1843 στο Καββάδας Στ., *Η εν Χίω Βιβλιοθήκη Κοραή*, Εν Αθήναις 1933, σ. 177 (αφ. χειρ. 729)

569 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 105

570 Χιακή Αδελφότης Αττικοβοιωτίας ο «Κοραής», *Ο εορτασμός της απελευθέρωσης της Χίου*, 1934, σ. 8

571 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 157

572 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 31. Ο **Κωνσταντίνος Δημ. Σώτροπας** γεννήθηκε στο Λιθί της Χίου το 1871. Έλαβε το πτυχίο της ιατρικής από το Εθνικό Πανεπιστήμιο το 1896. Άσκησε την ιατρική στη Χίο από το 1898. Απεβίωσε το 1950 [Μιχαηλίδης Α., *Cum Deo - Περί της ιατρικής κίνησης στη Χίο κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα*, Χίος 2002, σ. 37]. Σε επαγγελματικό Οδηγό του 1921, αναφέρεται ο ιατρός Κ. Σώτροπας ως ιατρός του Ίδρύματος [Ελληνικός Οδηγός, Αθήναι 1921, σ. 7].

573 Βλ. πίνακα στο *Πεπραγμένα των φιλανθρωπικών Ίδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Χίος χ. χρ. έκδ.

574 Βλαστός Αλ., *Χιακά. Ήτοι ιστορία της Νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της εν έτει 1822 γενομένης καταστροφής αυτής παρά των Τούρκων*, Χίος 2000², σ. 269

εάν η εξέταση του εκκρίματος ήταν αρνητική, ο ασθενής έπρεπε να εγκαταλείψει το Ίδρυμα⁵⁷⁵. Η έξοδος του ασθενούς από το Ίδρυμα επιτρεπόταν μόνο μετά από άδεια της Εφορείας, σε ενάντια περίπτωση αντιμετωπιζόταν ως δραπέτευση, ενώ οι διακομιδές των ασθενών σε άλλα Λεπροκομεία γίνονταν με τη συνοδεία αστυνομικού, μέσω του Αστυνομικού Τμήματος Χίου⁵⁷⁶. Δεν επιτρεπόταν επίσης χωρίς άδεια και η κυκλοφορία των ασθενών στην πόλη⁵⁷⁷. Ας σημειωθεί επίσης το γεγονός ότι, στα πλαίσια αυτού του ιδιότυπου καθεστώτος εγκλεισμού, το 1930, ασθενής με δυσκολίες προσαρμογής στο περιβάλλον του Ίδρύματος, μεταφερόταν υποχρεωτικά στο Λεπροκομείο της Σπιναλόγκας⁵⁷⁸. Επίσης διαγνωσμένη λεπρή ασθενής προσαγόταν στο Λωβοκομείο με διαταγή του οικείου Αστυνομικού Τμήματος⁵⁷⁹.

Από το 1920 έχουμε την πρώτη πληροφορία περί θεραπειάς που εφαρμοζόταν στο Ίδρυμα. Αν και δε γνωρίζουμε το είδος της, έχουν καταγραφεί σε Πρακτικό της Εφορείας οι αντιδράσεις των ασθενών, που αρνούνταν να ακολουθήσουν τη θεραπεία, ζητούσαν την απομάκρυνση του ιατρού και τη βελτίωση του συσσιτίου⁵⁸⁰. Επιστρατεύθηκε μάλιστα και ο π. Ανθίμος Βαγιάνος να πείσει τους ασθενείς να συνεχίσουν τη θεραπεία τους, διότι «... το φάρμακον τούτον φέρει μεγάλας ωφελείας...»⁵⁸¹.

Η θεραπεία των ασθενών με ενέσεις ελαίου ινδοκάρπου (chaulmoogra) άρχισε να εφαρμόζεται από τον Απρίλιο του 1922⁵⁸².

Όμως κατά τον Οκτώβριο του 1924 οι ασθενείς αρνούνται εκ νέου τη θεραπευτική αγωγή και η Εφορεία καλεί τους ιατρούς της πόλεως να πείσουν με ομιλίες τους ασθενείς να συνεχίσουν την αγωγή. Οι ιατροί δηλώνουν την εμπιστοσύνη

575 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδρίασιν αριθ. 1 έως συνεδρίασιν 143/4-8-1934», σ. 87

576 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδρίασιν αριθ. 1 έως συνεδρίασιν 143/4-8-1934», σ. 94 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 21 - «Κόπια επιστολών του Λωβοκομείου Χίου Νο 2», σ. 156

577 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 22 - «Βιβλίον επιστολών του Λωβοκομείου Χίου», σ. 4

578 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδρίασιν αριθ. 1 έως συνεδρίασιν 143/4-8-1934», σ. 103

579 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδρίασιν αριθ. 1 έως συνεδρίασιν 143/4-8-1934», σ. 130

580 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδρίασιν αριθ. 1 έως συνεδρίασιν 143/4-8-1934», σ. 37

581 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 22 - «Βιβλίον επιστολών του Λωβοκομείου Χίου», σ.1

582 Θα πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι αρχικά το έλαιο ινδοκάρπου (chaulmoogra) χρησιμοποιήθηκε σε σταγόνες, οι οποίες όμως προκαλούσαν σοβαρά ενοχλήματα από το πεπτικό σύστημα. Αργότερα περί το 1915, κατεβλήθησαν προσπάθειες για την παρασκευή διαφόρων βελτιωμένων σκευασμάτων σε ενέσιμη μορφή [Μαρκιανός Ι., Πειραματικά έρευνα και δεδομένα νεώτερα επί της λέπρας, Αθήναι 1935, σσ. 79-82]

Εικ. 49: Το φαρμακείο του Λωβοκομείου
(φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

τους στο φάρμακο και ενθαρρύνουν τους ασθενείς να συνεχίσουν την αγωγή⁵⁸³. Τελικά οι ασθενείς το Νοέμβριο του 1924 διακόπτουν τη θεραπεία τους και η νοσοκόμα που είχε προσληφθεί για τη χορήγηση των ενέσεων απολύεται⁵⁸⁴. (Εικ. 49).

Το Νοέμβριο του 1924, ένας χημικός, ο Γ. Κώνς από την Αθήνα προτείνει με επιστολή του στην Εφορεία τη ριζική θεραπεία των ασθενών που πάσχουν από λέπρα. Αποστέλλει σχετικό βιβλίο του για διαφήμιση της θεραπείας που προτείνει⁵⁸⁵. Η Εφορεία αποφασίζει τελικά, μετά από σύσταση του Χρ. Ροδοκανάκη να επιτρέψει την εφαρμογή της θεραπείας⁵⁸⁶. Η «Κώνσειος» θεραπεία⁵⁸⁷ εφαρμόζεται στους ασθενείς μετά το Φεβρουάριο του 1925 και κατά το Νοέμ-

βριο του ίδιου έτους γίνεται από την Εφορεία η εκτίμηση των αποτελεσμάτων στους ασθενείς. Τα αποτελέσματα κρίνονται θετικά και αποφασίζεται η συνέχιση της θεραπείας για ένα εξάμηνο⁵⁸⁸.

Αργότερα, τον Απρίλιο του 1928 ο ιατρός Αντ. Δεσποτόπουλος προτείνει νέα θεραπεία της λέπρας για τους ασθενείς του Ιδρύματος. Με θετική εισήγηση του Χρ. Ροδοκανάκη, η θεραπεία εφαρμόζεται στους ασθενείς από τον Οκτώβριο του ίδιου έτους⁵⁸⁹. Πρόκειται για το σκεύασμα Αλεροί⁵⁹⁰, το οποίο είναι η πλέον εξελιγμένη

583 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 22 - «Βιβλίον επιστολών του Λωβοκομείου Χίου», σ. 6

584 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σσ. 41,43

585 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 22 - «Βιβλίον επιστολών του Λωβοκομείου Χίου», σ. 8

586 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σσ. 42,44

587 Η θεραπεία πρέπει να περιλάμβανε ενέσεις, κολλύρια, συχνές αλλαγές των πληγών, λουτρά, σχετική διαίτα κ.α. [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 22 - «Βιβλίον επιστολών του Λωβοκομείου Χίου», σ. 30]

588 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 46

589 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σσ. 63-64

590 Τον Οκτώβριο του 1930 ο ιατρός του Χημικού και Μικροβιολογικού Εργαστηρίου του Νοσοκομείου Κ. Δεμιρτζάκης αναλαμβάνει τη διάλυση και αποστείρωση 100 gr σκόνης Αλεπόλ για

για την εποχή μορφή θεραπείας, ως αιθυλικός εστέρας ελαίου ινδοκάρπου⁵⁹¹. Τη θεραπεία αυτή ακολουθούν πλέον οι ασθενείς από το Φεβρουάριο του 1929 με εντολή του Υπουργείου Υγιεινής. Η προμήθεια του φαρμάκου γίνεται μέσω του Λ. Μ. Καλβοκορέση, από φαρμακευτικό οίκο Welcome του Λονδίνου⁵⁹². Τον Αύγουστο του 1930 όμως, μόνο οι μισοί ασθενείς βρίσκονται υπό θεραπεία με το συγκεκριμένο φάρμακο⁵⁹³. Το Δεκέμβριο μάλιστα του 1932, τρεις ασθενείς ζητούν με αίτησή τους από την Εφορεία να διακοπεί η εφαρμοζόμενη θεραπεία.

Έτσι, από τον Απρίλιο του 1933 επιτρέπεται η θεραπεία με έλαιο ινδοκάρπου με προσθήκη Κρεοζώτου 4% σε ενέσεις⁵⁹⁴. Τα ευεργετικά αποτελέσματα της θεραπείας αυτής δηλώνονται και σε σχετική έκθεση του ιατρού του Ιδρύματος κατά το έτος 1936. Στην ίδια έκθεση βεβαιώνεται και το γεγονός πως η θεραπεία αυτή εφαρμόζεται επιτυχώς και σε άλλα μεγάλα νοσοκομεία της χώρας, αλλά και στο εξωτερικό⁵⁹⁵.

Όσον αφορά τα συμπληρωματικά φάρμακα που λάμβαναν οι ασθενείς, τις αντίστοιχες συνταγές εκτελούσαν εναλλάξ τα φαρμακεία της πόλης (Ι. Τζηρά, Ι. Σπίνου, Χρ. Σπίνου, Ι. Σόδη, Αντ. Λαιμού και Δ. Ψάλτη)⁵⁹⁶.

Οι ασθενείς παράλληλα ασχολούνταν και με την καλλιέργεια φυτών και κηπευτικών σε χώρους που είχαν διαμορφώσει μέσα στο Λωβοκομείο. Εκεί διατηρούσαν και φυτώρια⁵⁹⁷. Τα είδη αυτά πουλούσαν στη συνέχεια σε επισκέπτες που ερχόταν για το σκοπό αυτό στο Ίδρυμα. Άλλοι ασχολούνταν με την εκτροφή ζώων. Με τον τρόπο αυτό βελτίωναν το πενιχρό εισόδημά τους. Κηπάρια με οπωροφόρα δέντρα διακρίνονται ακόμη και σήμερα στους χώρους μπροστά από τα περίπτερα του Ιδρύματος.

Οι περιηγητές και το Λωβοκομείο της Χίου

Θα μας επιτραπεί μια σύντομη παρέκκλιση από τον χρονικό ορίζοντα της παρούσας εργασίας, για να παραθέσουμε περιληπτικά αναφορές τις οποίες έκαναν οι

τους ασθενείς του Λωβοκομείου, βάσει γραπτών οδηγιών του ιατρού Αντ. Δεσποτόπουλου [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 11 - «Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 3», σ. 25]

591 Μαρκιανός Ι., *Πειραματικά έρευνα και δεδομένα νεώτερα επί της λέπρας*, Αθήνα 1935, σσ. 82,83

592 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 98

593 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 99

594 *Πεπραγμένα των φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτος 1933*, Χίος χ.χρ., σ. 44 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 154

595 περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίος*, περίοδος Β', έτος Αον, αφ. φ. 21-22, σ. 406

596 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 179

597 *Ελληνικός Οδηγός*, Αθήνα 1921, σ. 7

διάφοροι περιηγητές στο Λωβοκομείο της Χίου. Θεωρούμε την παράθεση των πληροφοριών αυτών αναγκαία, για να υπογραμμίσουμε τη σπουδαιότητα του μακροβιότερου υγειονομικού Ιδρύματος της Χίου.

Όλοι σχεδόν οι περιηγητές στις αναφορές τους στο Λωβοκομείο εκφράζονται θετικά για τις εγκαταστάσεις αλλά και την τάξη που επικρατούσε στο Ίδρυμα. Ενδιαφέρουσες είναι και οι παρατηρήσεις τους σχετικά με τους ασθενείς, καθώς και για τις εκδηλώσεις του νοσήματος.

Ο καπουκίνος μοναχός Mansuette de Nanteuil που επισκέφθηκε τη Χίο το 1684 αναφέρεται απλά στην ύπαρξη του Λεπροκομείου έξω από την πόλη⁵⁹⁸.

Ο Σουηδός ιερέας Michael Olofsson Eneman παρέμεινε στη Χίο από το Νοέμβριο του 1711 μέχρι τον Ιανουάριο του 1712. Αναφέρεται αναλυτικά στο Λωβοκομείο της Χίου, εκθειάζοντας το κτήμα μέσα στο οποίο ευρίσκονται οι κατοικίες των ασθενών, η εκκλησία και τα άλλα κτίσματα του Ιδρύματος. Ο περιηγητής κάνει και μερικές παρατηρήσεις για τη μορφή του νοσήματος, τη διαδρομή και τη μεταδοτικότητά του. Σημειώνει λοιπόν πως υπερέχει η ακρωτηριαστική μορφή του νοσήματος, η διαδρομή του διαρκεί περί τα 40-50 έτη και πως μεταδίδεται ... «*δια της συνεστίασεως μετά των πασχόντων*»⁵⁹⁹.

Ο Γάλλος ανατολιστής Julien Galland αναφέρεται σε σχετικό σύγγραμμά του αναλυτικά στο Νοσοκομείο των λεπρών το οποίο επισκέφθηκε το 1747. Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι παρατηρήσεις του για το νόσημα. Επισημαίνει λοιπόν πως η λέπρα προσβάλλει μόνο τους Έλληνες και όχι τους Τούρκους, γεγονός που αποδίδει στις διαφορετικές διαιτητικές συνήθειες των δύο λαών. Ο περιηγητής αναφέρεται επίσης στις εκδηλώσεις του νοσήματος και μάλιστα σ' αυτές εκ των νεύρων, υποστηρίζοντας τον εποχιακό χαρακτήρα των εξάρσεων του νοσήματος⁶⁰⁰.

Ο μοναχός Καισάριος Δαπόντες, επισκέφθηκε τη Χίο το 1764 για τη συλλογή εράνων. Στο στιχούργημά του «*Κήπος χαρίτων*» αναφέρεται και στο ... «*σπιτάλιο των λωβών, ανδρών και γυναικών*»⁶⁰¹.

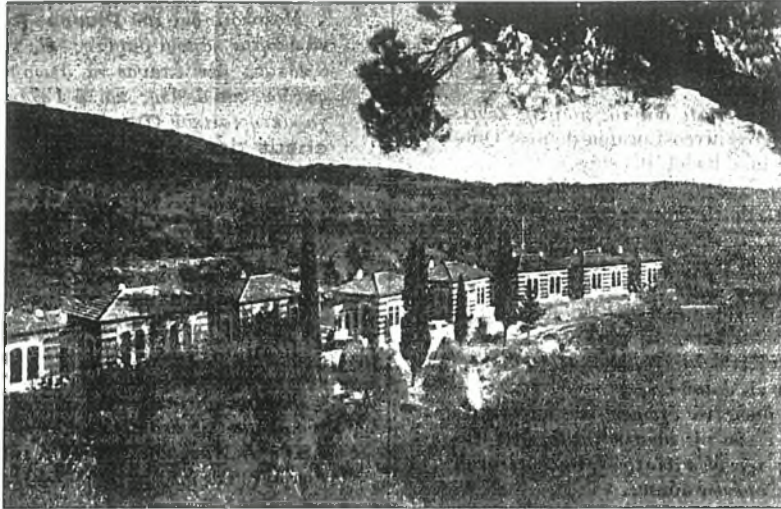
Ο Γάλλος Guillaume - Antoine Oliver βρέθηκε στη Χίο το χειμώνα του 1794. Ανάμεσα στις περιγραφές του αναφέρει και τους ασθενείς του Λωβοκομείου της Χίου. Αναφέρεται στο πολύ μικρό κατάλυμα και στο μικρό κήπο που διέθετε ο κάθε ασθενής. Η

598 Αργέντης Φ.- Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 1ος, σ. 402

599 Αργέντης Φ.- Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 3ος, σ. 205

600 Αργέντης Φ.- Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 2ος, σ. 729

601 Αργέντης Φ.- Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 2ος, σ. 770

Εικ. 50: Τα οικήματα του Λωβοκομείου μόλις είχαν αποπερατωθεί (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

κατάσταση που συνάντησε τον υποχρέωσε να απευθύνει έκκληση προς την επιστημονική κοινότητα να ασχοληθεί με τους λεπρούς και τα προβλήματά τους. Αναφέρεται επίσης και στην ύπαρξη αρχείων χρήσιμων για την εκπόνηση των σχετικών μελετών⁶⁰².

Ο ιατρός William Wittman έφθασε στη Χίο το 1800. Επισκέφθηκε και περιέγραψε στη συνέχεια το Νοσοκομείο των Λεπρών. Αναφέρει πως σε ευάερο και ευήλιο κτίριο του Ιδρύματος στεγάζονταν περίπου 200 (;) ασθενείς, χωριστά οι άνδρες από τις γυναίκες. Ο περιηγητής παρατηρεί πως τα παιδιά δεν προσβάλλονται από το νόσημα, μέχρι της ηλικίας των 14 ετών, ενώ παρατηρεί πως η μέση ηλικία των ασθενών ήταν τα 30 με 40 χρόνια. Αναφέρει επίσης τις κύριες μορφές του νοσήματος που συνάντησε, δηλαδή την πυρωτική και φυματιώδη μορφή, αλλά και τα συνωδά συμπτώματα της νόσου (κεφαλαλγία, ζάλη κ.α.)⁶⁰³.

Ο Δημήτριος Ζαμπακός Πασάς αναφέρεται στον περιηγητή H. Howard, που περιηγήθηκε τα νησιά στα τέλη του 18ου αιώνα και ο οποίος αναφέρεται στη μοναδικότητα του Λωβοκομείου της Χίου⁶⁰⁴.

Ο φιλέλληνας Γάλλος στρατιωτικός Maxime Raybaud αναφέρεται στην ύπαρξη Λεπροκομείου κατά τα προεπαναστατικά χρόνια στο Νησί, υπό την προστασία της τοπικής εκκλησίας⁶⁰⁵. (Εικ. 50).

602 Guillaume - Antoine Oliver, *Voyage dans l' Empire Othoman, l' Egypte et la Perse*, Vol. II, (Voyage a Constantinople, aux îles de l' Archipel et en Crète) στο περ. *Ε Ιστορικά*, 25 Αύγ. 2005 (αναδημοσίευση περ. *Χιόνη*, τ. 168, σ. 25)

603 Αργέντης Φ.- Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 3ος, σσ. 1784-1785 επίσης Γκιάλας Αθ., *Η ελληνική Ιατρική και οι έλληνες ιατροί από της Αλώσεως μέχρι της Εθνεγερσίας*, Αθήναι 1979, σ. 181

604 Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1891, σσ. 517

605 Οι αναφορές του ήταν βασισμένες σε στοιχεία και πληροφορίες του συμπατριώτη του Alph. Rabbe [Βλ. Αργέντης Φ.- Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 3ος, σ. 1792]

Ο Γερμανός ιστορικός F. A. Ukert στο βιβλίο του «*Genälde von Griechenland*» που εκδόθηκε το 1810, καταγράφει τις εντυπώσεις του από την επίσκεψή του στο νησί. Μεταξύ των άλλων αναφέρει και το Λωβοκομείο της Χίου, στο οποίο νοσηλεύονταν ...«*μερικές εκατοντάδες (;) ασθενών, ενήλικες, αφού η αρρώστια αρχίζει να εμφανίζεται από το 15ο έτος της ηλικίας*»⁶⁰⁶.

Ο Γάλλος διπλωμάτης Marie - Louis comte de Marcellus βρέθηκε το 1820 στη Χίο. Στα έργα του αναφέρει και το Λεπροκομείο της Χίου, τη διατήρηση του οποίου αποδίδει στην ανεκτικότητα των τουρκικών αρχών⁶⁰⁷.

Ειδική περίπτωση αποτελεί ο Γάλλος ιατρός Ad. Testevuide, ο οποίος παρέμεινε στη Χίο από το 1866 έως και το 1879. Στο γαλλικό ταξιδιωτικό περιοδικό «*Le tour du monde*», δημοσιεύθηκαν κείμενά του, καθώς και χαρακτηριστικά βασισμένα στις περιγραφές του. Στα κείμενα αυτά εκτός των άλλων γίνεται αναφορά και στους λεπρούς της Χίου, καθώς και στο Λωβοκομείο της πόλης. Επιβεβαιώνεται ο επιπολασμός του νοσήματος στη Βόρεια Χίο (στη Βολισσό και τα Φυτά), ενώ η αιτιολογία του αποδίδεται στις διαιτητικές συνήθειες των κατοίκων. Για το Λωβοκομείο της Χίου ο Testevuide αναφέρει πως κτίστηκε από τους Γενοβέζους Ιουστινιάνι, ο αριθμός των ασθενών του Ιδρύματος ήταν 40, οι οποίοι ζούσαν κοινοβιακά, ενώ για τη συντήρησή τους κάθε βδομάδα, ένας ασθενής εκ περιτροπής περιφερόταν στην πόλη για έρανο⁶⁰⁸.

Ο Γάλλος γλωσσολόγος H. Pernot επισκέφθηκε τη Χίο κατά τα έτη 1898 και 1899. Αναφέρει πως κατά την επίσκεψή του στο Λεπροκομείο του έδειξαν τα ερείπια κάποιας εκκλησίας, προφανώς της Παναγίας της Υπακοής⁶⁰⁹.

Εκτενή αναφορά στο Λωβοκομείο της Χίου κάνει και ο F. Perilla σε βιβλίο του σχετικό με τη Χίο που εκδόθηκε το 1928. Αναφέρεται σε παραδόσεις σχετικά με διάφορους επίσημους ασθενείς με λέπρα και δημοσιεύει σχέδια με μολύβι από τους χώρους του Λωβοκομείου⁶¹⁰.

Ο ιατρός Δημήτριος Ζαμπακός Πασάς και το Λωβοκομείο της Χίου

Ο Δημήτριος Αλεξάνδρου Ζαμπακός Πασάς⁶¹¹ υπήρξε επιφανής έλληνας ιατρός του 19ου αιώνα, ο οποίος πέρα από τις λαμπρές σπουδές του στο Παρίσι, όπου και άσκη-

606 Νίδεν - Κουβαρά Τ., “Δύο Γερμανοί συγγραφείς για τη Χίο (1810/1831, 1821)”, περ. *Χιακά Χρονικά* (Β περίοδος), Τ. Η΄, σ. 29

607 Αργέντης Φ.- Κυριακίδης Στ., *Η Χίος παρά τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 2ος, σ. 948 επίσης Ζολώτα Αιμ. “Η Χίος κατά το 1822 - Γάλλου κόμητος Μαρκέλλου”, περ. *Χιακόν Μουσείον*, έτος Α΄, αρ. 3, σ. 68

608 Testevuide Ad., *Το Νησί της Χίου*, Χίος 2003, σσ. 34-35

609 Pernot H., *Η Νήσος Χίος*, Αθήνα 1981, σ. 28

610 Perilla F., *Chio L' île heureuse*, 1928, σσ. 65-66

611 Ο Δημήτριος Ζαμπακός Πασάς γεννήθηκε το 1831 στο Νεοχώρι της Κωνσταντινούπολης. Αρχι-

σε την ιατρική, υπήρξε και ιατρός της Οθωμανικής Αυλής. Δημοσίευσε πολλές εργασίες με αντικείμενο τα μεταδοτικά νοσήματα, κυρίως τη λέπρα⁶¹². (Εικ. 51).

Υποστήριξε το μη μεταδοτικό του νοσήματος, παρά τις περί του αντιθέτου απόψεις άλλων συγχρόνων του ιατρών. Την άποψή του αυτή τη στήριξε σε παρατηρήσεις σε μεγάλο αριθμό ασθενών.

Ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αναφορές που γίνονται στο Λωβοκομείο της Χίου στο βιβλίο του «*Voyages chez les lépreux*»⁶¹³. Στο βιβλίο αυτό, το οποίο τυπώθηκε στο Παρίσι το 1891, γίνονται εκτενείς παρατηρήσεις σχετικά με το νόσημα, περιγραφές για το Λωβοκομείο της Χίου και τη λειτουργία του, ενώ

Εικ. 51: Δημήτριος Ζαμπακός πασάς (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

κά ενεγράφη στην Ιατρική Σχολή της Κωνσταντινούπολης, αργότερα όμως μετεγράφη στην Ιατρική Σχολή του Παρισιού. Έγινε βοηθός και στη συνέχεια επιμελητής της κλινικής του καθηγητή Αφροδισιολογίας Ph. Ricord. Στο Παρίσι άσκησε την ιατρική μέχρι το 1872, οπότε και εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Για τις υπηρεσίες του στην οθωμανική Αυλή έλαβε τον τίτλο του πασά. Την ιατρική άσκησε και στο Κάιρο, όπου παρέμενε κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Εκεί απεβίωσε το 1913, ενώ ετάφη στην Κωνσταντινούπολη, στο ελληνικό νεκροταφείο στο Σισλί. Για τις εργασίες του στα μεταδοτικά νοσήματα έλαβε πολλές διακρίσεις και έγινε μέλος σε επιστημονικές Εταιρείες και Ακαδημίες της Ευρώπης. Διετέλεσε επανειλημμένα Πρόεδρος της Αυτοκρατορικής Ιατρικής Εταιρείας της Κωνσταντινούπολης. Διέθεσε σεβαστό ποσό στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, το οποίο του είχε άλλωστε προτείνει την έδρα της Δερματολογίας - Αφροδισιολογίας της Ιατρικής σχολής. Υπήρξε πολυγραφότατος συγγραφέας ιατρικών μελετών, μεταξύ των οποίων και: «*Περί της αυτομάτου γαγγραινης*», «*Περί χολέρας*», «*Περί εννούχων*», «*Περί λέπρας εν Κωνσταντινουπόλει*», «*Περί λέπρας γενικώς εν Τουρκία*», «*Περί λέπρας εν Βρετάννη*», «*Οι πλανόδιοι λεπροί της Κωνσταντινουπόλεως*», «*Περί βλενορροιακής οφθαλμίας*» κ.α. [Κούζης Αρ., *Δημήτριος Ζαμπακός Πασάς, λόγος επιμνημόσυνος προτάσει ιατρικής σχολής και πανεπ. Συγκλήτου*, Αθήναι 1924 επίσης *Gazette des Hopitaux civil et militaires de l'empire ottoman*, Constantinople 1894, 6me année, no 96, 1/13 Mars 1899, σ. 7 επίσης Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «*Ήλιος*», Τ. Η', σσ. 651-652 επίσης Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια «*Πυρσός*», Τ. 11ος, σσ. επίσης Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «*Ελευθερουδάκης*», Τ. 6ος, σ. 163 επίσης Αρχείον Μικέ Παϊδούση, θέμα: *Ελληνική Ιατρική Βιβλιογραφία 1532-1935*, φακ. 2. λήμμα Ζαμπακός επίσης Τρομπούκης Κ., *Η ελληνική Ιατρική στην Κωνσταντινούπολη 1856-1923*, Αθήνα 2000, σσ. 208-210 επίσης Μπόζη Σ. *Ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης. Κοινότητα Σταυροδρομίου - Πέραν*, Αθήνα 2002, σ. 224 επίσης Σιδηρόπουλος Φ., *Τα εθνικά φιλανθρωπικά καταστήματα στην Κωνσταντινούπολη. Νοσοκομείο Βαλουκλή*, Αθήνα 1999, σ. 242 επίσης Σαρίογλου Ειρ. - Σαρίογλου Κ., *Πενήντα χρόνια από τα Σεπτεμβριανά, Κωνσταντινούπολη πριν - τότε - μετά*, Αθήνα 2005, σ. 33]

612 Το ενδιαφέρον του Ζαμπακού για τη μελέτη του νοσήματος υπογραμμίζει και η προτροπή του προς τον ιατρό της Λέρου Ιωαννίδη, να μελετήσει το 1910 τη διασπορά του νοσήματος στα Δωδεκάνησα [Κογιόπουλος Κ., «*Λέπρα και Λεπροκομεία στα Δωδεκάνησα*», περ. *Δέλτος*, τ. 27ο, σ. 40]

613 Μας είναι γνωστά τα αντίτυπα του βιβλίου τα οποία βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο του Λονδίνου (7641, dd 8), στη Βιβλιοθήκη Χίου «*Α. Κοραΐς*» (Συλλογή Φ. Αργέντη) και στην Εθνική Βιβλιοθήκη του Παρισιού (8ο, Td 132, 43). Η μελέτη βασίστηκε στο αντίτυπο του Παρισιού και έγινε με τη συνδρομή του βιβλιοφίλου κ. Νίκου Πλατή.

παρατίθενται λεπτομερειακές περιγραφές ασθενών του Ιδρύματος. Στο βιβλίο του αυτό ο Ζαμπακός, καθώς και στο βιβλίο του «*Les lépreux Ambulants de Constantinople*», τεκμηρίωσε επιστημονικά τις απόψεις του περί της κληρονομικής και όχι της μεταδοτικής φύσεως της λέπρας.

Η ακριβής χρονολογία της επισκέψεώς του στο Λωβοκομείο της Χίου είναι η 7η Απριλίου του 1885⁶¹⁴.

Τα στοιχεία που μας παρέχει ο Ζαμπακός είναι αρκετά σημαντικά:

Αρχικά ο συγγραφέας αναφέρεται στην ύπαρξη και δεύτερου απομονωτηρίου στη Νότια Χίο, του γνωστού Λωβοκομείου των Μαστιχοχωριών στην περιοχή Πανιά του Θολοποταμίου, στο οποίο βρισκόταν 40 λεπροί⁶¹⁵.

Παράλληλα, αναφέρεται στον ενδημικό χαρακτήρα που είχε το νόσημα στη Βολισσό και κάποια χωριά της Βόρειας Χίου, σε αντιδιαστολή με τα χωριά της Νότιας Χίου, όπου ο συγγραφέας διατείνεται πως δεν εμφανίζεται το νόσημα. Επίσης αναφέρει πως οι μωαμεθανοί δεν εμφανίζουν το νόσημα. Την εξήγηση για το φαινόμενο αυτό αποδίδει στις υγιεινοδιατητικές συνήθειες των δύο λαών⁶¹⁶.

Στη συνέχεια αναφέρεται στις κοινωνικές συνήθειες των λεπρών στο νησί.

Στο κεφάλαιο σχετικά με το Λωβοκομείο της Χίου προτάσσεται η περιγραφή του χώρου και των οικημάτων του Ιδρύματος, αναφέρεται ο τρόπος διοίκησής του (μέσω των Εφόρων που διόριζε η Δημογεροντία), η οικονομική διαχείριση και οι διατητητικές συνήθειες των ασθενών⁶¹⁷.

Ο συγγραφέας αναφέρεται επίσης και στον ιερέα του Λωβοκομείου⁶¹⁸, ο οποίος, ασθενής ο ίδιος, είχε μεγάλη εμπειρία στη διάγνωση του νοσήματος, από τα πρώτα στάδιά του. Έδινε μάλιστα και συμβουλές στους θεράποντες ιατρούς Όρνσταϊν και Καμπάνη, με μεγάλη επιτυχία⁶¹⁹.

Όσον αφορά στις παρατηρήσεις του Ζαμπακού Πασά επί των ασθενών, προηγείται η διαπίστωση πως οι γυναίκες υπερέχουν σε αριθμό των ανδρών, γεγονός που ο συγγραφέας αποδίδει στη συνήθεια, να μην επιτρέπεται στις γυναίκες η έξοδος από το Λωβοκομείο.

Στη συνέχεια, ο Ζαμπακός παραθέτει το ατομικό ιστορικό των ασθενών που τον

614 Zambaco Pasha, *Voyages chez les lépreux*, Paris 1891, σσ. 154, 157

615 Zambaco Pasha, *Voyages chez les lépreux*, Paris 1891, σσ. 139-141 επίσης Α. Φ. Μ., “Περί του Λωβοκομείου του Μαστιχοχωριών”, περ. *Medicus Hippocraticus*, τ. 1, σσ. 39-40

616 Zambaco Pasha, *Voyages chez les lépreux*, Paris 1891, σσ. 139-141

617 Zambaco Pasha, *Voyages chez les lépreux*, Paris 1891, σσ. 143-145

618 Πρόκειται για τον ιερέα Δημήτριο Φωκά από το χωριό Σιδηρούντα, που παρέμεινε στο Ίδρυμα από το 1884 μέχρι το 1895. [Βασιλάκης Μ., “Το Λωβοκομείο της Χίου και ο παπά Άνθιμος Πουλάκης”, *Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, Τ. 2ος, σσ. 174]

619 Ο τελευταίος αναφέρεται ως δημοτικός ιατρός. [Zambaco Pasha, *Voyages chez les lépreux*, Paris 1891, σσ. 146-147]

ενδιέφεραν, καθώς και σύντομη περιγραφή της κλινικής εικόνας των περισσότερων ασθενών. Συνολικά αναφέρεται σε 17 ασθενείς, εκ των οποίων οι 8 ήταν άνδρες. Αρκετοί ασθενείς κατάγονταν από τη Βόρεια Χίο (Βολισσό). Οι περισσότεροι ασθενείς έπασχαν από νευρικές εκδηλώσεις του νοσήματος, ενώ ακολουθούσαν αυτοί που είχαν ακρωτηριαστική μορφή της λέπρας. Αναλυτικά παρουσιάζονται οι συγγενικές σχέσεις των ασθενών με άτομα του περιβάλλοντός τους που παρουσίαζαν και αυτοί το νόσημα. Μόνο 3 εξ αυτών δεν παρουσιάζουν οικογενειακή διασπορά του νοσήματος. Στους υπόλοιπους το νόσημα εμφανίστηκε, με διάφορες μορφές, σε 1 έως και 7 ανιόντες ή κατιόντες συγγενείς πρώτου και δεύτερου βαθμού. Ο συγγραφέας επισημαίνει το γεγονός ότι σχεδόν όλοι οι συγγενείς των ασθενών αυτών δεν έζησαν ποτέ μαζί τους⁶²⁰.

Εικ. 52: Ο τάφος του Δημητρίου Ζαμπακού πασά στο Ορθόδοξο νεκροταφείο στο Σισλί της Κωνσταντινούπολεως (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

Στις αποσπασματικές αυτές παρατηρήσεις στους ασθενείς του Λωβοκομείου της Χίου, ο Ζαμπακός στήριξε τις απόψεις του για το μη μεταδοτικό του νοσήματος της λέπρας.

Ένα χρόνο μετά το θάνατο του Ζαμπακού, το 1914, κυκλοφόρησε στο Παρίσι, άλλο ένα βιβλίο του με τίτλο «*La lèpre à travers les siècles et les contrées*»⁶²¹. Στο βιβλίο αυτό ανθολογήθηκαν διάφορα κείμενα του συγγραφέα σχετικά με τις παρατηρήσεις του για τη λέπρα. Σε ξεχωριστό κεφάλαιο γίνονται εκτενείς αναφορές για τη λέπρα στη Χίο, στο Λωβοκομείο και στους ασθενείς του. (Εικ. 52).

Εισαγωγικά, αναφέρονται διάφορα ιστορικά στοιχεία για τη Χίο, με τα οποία ο συγγραφέας υπογραμμίζει τη σημαντική καταγωγή των Χίων. Επιπρόσθετα, παραθέτοντας σχετικές απόψεις του Ερνέστου Ρενάν, υποστηρίζει την εθνολογική τους ανάμιξη με το εβραϊκό στοιχείο. Τις διαπιστώσεις αυτές ο συγγραφέας θα χρησιμοποιήσει στη συνέχεια για να εξηγήσει την προέλευση της λέπρας, ως νόσημα γενετικά καθορισμένο και άρα κληρονομήσιμο⁶²².

Στη συνέχεια ο Ζαμπακός αναφέρεται στον ιατρό Σταμάτιο Κωνσταντινί-

620 Zambaco Pasha, *Voyages chez les lépreux*, Paris 1891, σσ. 148-159

621 Η μελέτη έγινε από το αντίτυπο που έθεσε στη διάθεσή μας η Βιβλιοθήκη του Ινστιτούτου Παστέρ του Παρισιού, με τη συνδρομή του βιβλιόφιλου κ. Νίκου Πλατή.

622 Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1914, σ. 517

δη⁶²³, ο οποίος με δύο υπομνήματα που του έστειλε, τον συνέδραμε στη σύνταξη του κεφαλαίου αυτού. Ο Ζαμπακός ζήτησε τη συνδρομή του Κωνσταντινίδη, γιατί ο ίδιος παρέμεινε για μικρό χρονικό διάστημα στη Χίο⁶²⁴, γεγονός που δεν του επέτρεψε να κάνει τις παρατηρήσεις που ήθελε.

Στα υπομνήματα αυτά αναφέρονται διάφορες παρατηρήσεις του Κωνσταντινίδη, όπως η συχνή σύγχυση της λέπρας από τον απλό κόσμο με άλλα νοσήματα, τα νέα δεδομένα που έφερε η ανακάλυψη του μικροβίου από τον A. Hansen, η αδυναμία του εμβολιασμού έναντι του νοσήματος, η διαπίστωση ότι υπερέχουν οι κλινικές μελέτες των εργαστηριακών παρατηρήσεων κ.α. Σταθερή παραμένει η δήλωση του Κωνσταντινίδη, ότι παρά τα περί του αντιθέτου λεγόμενα, οι μακροχρόνιες παρατηρήσεις του βεβαιώνουν την έλλειψη μεταδοτικότητας του νοσήματος⁶²⁵.

Στη συνέχεια ο Ζαμπακός στο βιβλίο του μας παραδίδει μια σημαντική πληροφορία: Οι Αδελφοί Ράλλη απέστειλαν από τις Ινδίες μεγάλη ποσότητα της ουσίας *Huile de Chaulmoogra* και σχετικό υπόμνημα οδηγίων χρήσεως της ουσίας για την αντιμετώπιση του νοσήματος. Η ελαιώδης αυτή ουσία που εχρησιμοποιείτο ήδη στις Ινδίες, εφαρμοζόταν με επάλειψη των δερματικών βλαβών των ασθενών. Την εφαρμογή της επώδυνης αυτής θεραπείας έκανε ο ίδιος ο Κωνσταντινίδης, σε πολλούς ασθενείς, ανάμεσα σ' αυτούς και στους ασθενείς του Λωβοκομείου, με πολύ καλά αποτελέσματα. Αναφέρει ως συνηθέστερες παρενέργειες, σε λίγους ασθενείς, πνευμονικές βλάβες με αιμόπτυση και λευκωματουρία⁶²⁶. Οι λεπροί της Χίου ήταν

623 Ο ιατρός **Σταμάτιος Κωνσταντινίδης** γεννήθηκε το 1840 στην Κοινή της Χίου. Αποφοίτησε από το Γυμνάσιο της Χίου και έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο Αθηνών το 1873. Μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι μέχρι το 1877, οπότε και εγκαταστάθηκε στη Χίο. Στον καταστροφικό σεισμό της Χίου το 1881 προσέφερε σπουδαίες υπηρεσίες στην περίθαλψη των τραυματιών. Έγραψε μάλιστα και σχετική έκθεση με τα ενθυμιάτά του από το σεισμό που διασώζεται στη Βιβλιοθήκη Χίου «*A. Κοραής*». Μετά το σεισμό, άσκησε με επιτυχία την Ιατρική στην Αίγυπτο για δώδεκα χρόνια. Επέστρεψε στη Χίο όπου και πέθανε στις 9 Δεκεμβρίου του 1914. Εκτός του επιστημονικού του έργου, κατέλειπε και κάποιες ποιητικές συλλογές [Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2001, σσ. 126, 220-222].

624 Προηγουμένως είχε αναφέρει ως χρόνο της (δεύτερης;) επίσκεψής του στη Χίο το 1892 [Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1914, σ. 517].

625 Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1914, σ. 519. Στο υπόμνημά του ο Κωνσταντινίδης αναφέρεται στην ανησυχητική εξάπλωση του νοσήματος το 1870 στη Βολισσό και στο πόρισμα της έρευνας την οποία διατάχθη να κάμει ως ιατρός του Νοσοκομείου και ως δημοτικός ιατρός. Σ' αυτήν περιγράφει αναλυτικά τις διαιτητικές συνήθειες των κατοίκων, με ιδιαίτερη έμφαση στην κατανάλωση παστών ψαριών, καθώς και στη γενικότερη εξαθλίωση του πληθυσμού. Είναι άλλωστε γνωστό πως η ελαϊτεία ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη στη Βολισσό και ασκούνταν ως επάγγελμα. Αναφέρεται επίσης ένα εντυπωσιακό ποσοστό 15 % επίπτωσης της λέπρας στη Βολισσό, αλλά και τα στοιχειώδη μέτρα που επέβαλε για τον περιορισμό του νοσήματος. Καταθέτει επίσης την εμπειρία του για τις έξυπνες μεθόδους που μετέρχονται οι κάτοικοι, για να διαλάβουν της έρευνας, γεγονός που εξηγεί κατά τον Κωνσταντινίδη τα χάσματα που παρατηρούνται κατά καιρούς στις γενιές των λεπρών ασθενών [Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1914, σσ. 521-523]

626 Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1914, σ. 523

ανάμεσα στους πρώτους ασθενείς στην Ευρώπη που δέχθηκαν την πρωτοποριακή για την εποχή θεραπεία⁶²⁷.

Στο τέλος του κεφαλαίου, ο Ζαμπακός αναφέρεται σε διάφορες παρατηρήσεις και απόψεις σχετικά με τη λέπρα, τις οποίες είχε δημοσιεύσει και ο ιατρός Σωτήριος Λιβανίδης στον τύπο της εποχής⁶²⁸. Οι παρατηρήσεις αυτές πρέπει να έγιναν κατά τη διάρκεια της παραμονής του Λιβανίδη στη Χίο από το 1882 μέχρι το 1904. Αναφέρονται αναλυτικά δύο περιστατικά από το Λωβοκομείο της Χίου, για να τεκμηριωθεί η κληρονομικότητα του νοσήματος⁶²⁹.

Ο Ζαμπακός χρησιμοποίησε λοιπόν τα υπομνήματα του Κωνσταντινίδη και τις δημοσιεύσεις του Λιβανίδη για να τεκμηριώσει τις γνωστές απόψεις του για την κληρονομικότητα της λέπρας. Ως υλικό τεκμηρίωσης χρησιμοποιήθηκαν ασθενείς από τη Χίο και μάλιστα από το Λωβοκομείο. Αν και ήταν ήδη γνωστή η ανακάλυψη από τον Hansen του μυκοβακτηριδίου της λέπρας, ο Ζαμπακός επέμεινε μέχρι το θάνατό του στην ορθότητα των απόψεών του.

Παρασυρμένος από τη χαμηλή μεταδοτικότητα του νοσήματος, θεώρησε ως αιτιολογία της λέπρας κληρονομικούς και εθνολογικούς παράγοντες. Οι απόψεις του αυτές συζητήθηκαν μεν, αλλά αντικρούστηκαν ευρέως σε διεθνές επιστημονικό επίπεδο⁶³⁰.

Οι ιερωμένοι του Λωβοκομείου

Η παρουσία των ιερωμένων στο χώρο του Λωβοκομείου ήταν πάντα ισχυρή. Αυτοί δεν είχαν μόνο την ευθύνη των ιεραουργιών στις δύο εκκλησίες του Ιδρύματος και την πνευματική καθοδήγηση των ασθενών, αλλά, συχνά, τη διαχείριση (επιστασία) του Λωβοκομείου.

627 Πρακτικά η αντιμετώπιση της λέπρας με την ελαιώδη αυτή ουσία έγινε από τις αρχές του 20ού αιώνα, μέχρι τη δεκαετία του 50, οπότε χρησιμοποιήθηκε η δαλσόνη από τον R. G. Cochrane

628 Ο ιατρός **Σωτήριος Λιβανίδης** (Λιβανός πριν αλλάξει το επώνυμό του) γεννήθηκε το 1858 στη Βολισσό της Χίου. Σε μικρή ηλικία εγκαταστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη, όπου και απεφοίτησε από τη Μεγάλη του Γένους σχολή το 1874. Διδάκτωρ της Ιατρικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών αναγορεύθηκε το 1881. Τον επόμενο χρόνο εγκαταστάθηκε στη Χίο όπου και άσκησε την ιατρική και εργάστηκε για την καταπολέμηση της λέπρας. Το 1904 έφυγε και πάλι για την Κωνσταντινούπολη. Εκεί εκτός από το επάγγελμά του που άσκησε με επιτυχία, εξέδωσε και τις εφημερίδες «Χίος» και «Ενωσις». Πέθανε στην Κωνσταντινούπολη στις 8 Ιουνίου του 1944. [Παϊδούσης Μ., *Η ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2001, σσ. 220 επίσης εφημ. *Χιακόν Μέλλον*, αρ. φ. 5 (1/6/1947)]

629 Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1914, σσ. 524-525

630 Οι απόψεις του Ζαμπακού δημοσιοποιήθηκαν και στην ελληνική επιστημονική κοινότητα σε Συνέδριο των Ελλήνων Ιατρών του 1887 [Ζαμπακός, Περί του αν η λέπρα είναι μεταδοτική, *Πρακτικά Συνεδρίου Ελλήνων Ιατρών*, 1887, σ. 271]. Αναφέρεται επίσης μεταξύ των ομιλητών του Ε΄ Πανελληνίου Ιατρικού Συνεδρίου του 1906, με θέμα: «Περί κολλητικότητας της λέπρας» [Ε΄ Πα-

Σπουδαία αναμφισβήτητα προσωπικότητα υπήρξε ο Άνθιμος Πουλάκης⁶³¹. Υπηρέτησε ευσυνείδητα το Ίδρυμα και τους ασθενείς του. Ασχολήθηκε με την επιστασία του Ιδρύματος, συνεργαζόμενος στενά με τη Δημογεροντία και τους Εφόρους. Χρησιμοποίησε την κοινωνική παρουσία του, που ήταν ιδιαίτερα σημαντική, για το καλό του Λωβοκομείου. Μετά το 1832 πρωτοστάτησε στην ανοικοδόμηση του Λωβοκομείου, αλλά και της εκκλησίας του Αγίου Λαζάρου, καθώς και στην αποκατάσταση των ασθενών στο Ίδρυμα. Ο ίδιος είχε καθιερώσει και τον πρώτο γνωστό Κανονισμό (τάξη) του Ιδρύματος το 1814. Μετά το θάνατό του κατέλειπε στο Λωβοκομείο 1.250 γρόσια για τις ανάγκες των ασθενών⁶³². Συνέγραψε την Ακολουθία του Αγίου Ζωτικού, του Αγίου Ανθίμου Επισκόπου Νικομηδείας, καθώς και του Αγίου Μακαρίου Αρχιεπισκόπου Κορίνθου⁶³³. (Εικ. 53).

Εκτός του Ανθίμου Πουλάκη, αναφέρονται κατά καιρούς ως εφημέριοι του Λωβοκομείου, ο Βησαρίων Αθηναίος⁶³⁴, ο Μελέτιος Σταυρινούδης Παγιδούσης

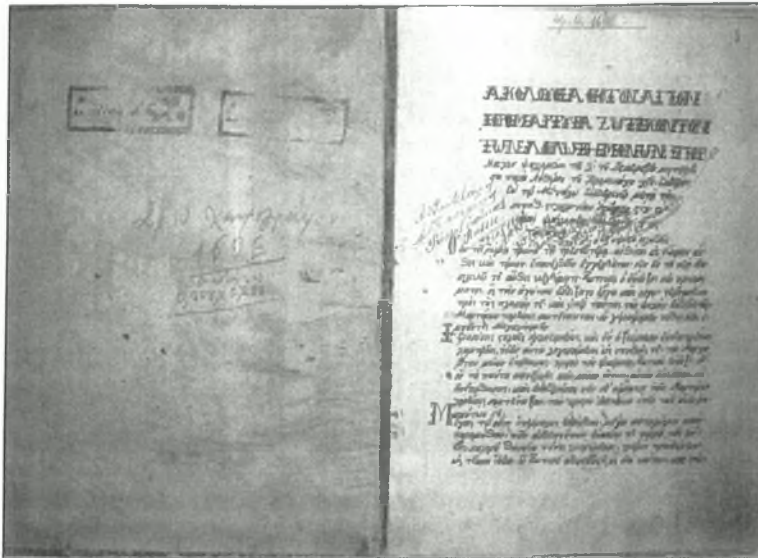
νελλήνιον Ιατρικόν Συνέδριον Εν Αθήναις 1906, Εν Αθήναις 1904, σ. 14]. Μας είναι επίσης γνωστό πως λίγο πριν το 1900 είχε διοργανωθεί στη Γερμανία ειδικό για το θέμα Συνέδριο, στο οποίο οι σύνεδροι κατέληξαν υπέρ της μεταδοτικότητας του νοσήματος [Ενεπεκίδης Π., Αρχιπέλαγος (1800-1923), Αθήνα 1977, σ. 180]. Επίσης ο ιατρός I. Bargigly εργάσθηκε για πολλά χρόνια σε λεπρούς ασθενείς στη Λέσβο και επιχειρηματολόγησε υπέρ της κληρονομικότητας του νοσήματος [Ενεπεκίδης Π., Αρχιπέλαγος (1800-1923), Αθήνα 1977, σ. 181]. Τις απόψεις του Ζαμπακού αντέκρουσε εκτός των άλλων και ο χιακής καταγωγής ιατρός της Κωνσταντινούπολης I. Σο(υ)τάκης [Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες*, Χίος 2001, σ. 224]

631 Ο π. **Άνθιμος Πουλάκης** γεννήθηκε στο Λατόμι της Χίου στα μέσα του 18ου αιώνα και απεβίωσε το 1836 στη Χίο. Υπήρξε μαθητής του Οσίου Νικηφόρου του Χίου. Είχε σημαντική μόρφωση και αλληλογραφούσε με σημαντικούς λόγιους της εποχής, καθώς και με τον Ι. Καποδίστρια. Κατά την καταστροφή της Χίου από τους Τούρκους το 1822 διέφυγε στην Ιερά Μονή Μουνδών και από εκεί στη Σύρο. Ήλθε στη Χίο κατά την ατυχή εκστρατεία του Φαβιέρου το 1827, εμψυχώνοντας με κάθε τρόπο τους επαναστάτες. Οριστικά επέστρεψε στο Νησί μετά την αποκατάσταση των πραγμάτων το 1832. Πιθανώς να σχετίστηκε και με τον Άγιο Νεομάρτυρα Αγγελή, κτήμα του οποίου αργότερα δωρίθηκε στον Άνθιμο [Βασιλάκης Μ., “Το Λωβοκομείον της Χίου και ο παπά Άνθιμος Πουλάκης”, *Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, Τ. 2ος, σσ. 180-188 επίσης Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928, Τ. Γ2, σ. 90]

632 Βασιλάκης Μ., “Το Λωβοκομείον της Χίου και ο παπά Άνθιμος Πουλάκης”, *Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, Τ. 2ος, σ. 186 επίσης Γεωργιάδης Γ., *Ο εν Γαλατά Ιερός ναός του Αγίου Ιωάννου των Χίων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1898, σ. 186

633 Στη Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς» διασώζονται τρία αντίγραφα των Ακολουθιών αυτών. Το πρώτο είναι δεμένο χειρόγραφο γραμμένο από τον ιερομόναχο Μεθόδιο Καβάκο τον Ιούλιο και Αύγουστο του 1830 στη Σύρο και θεωρημένο από τον Κωνσταντίνο Βαρδαλάχο. Στο χειρόγραφο αυτό περιλαμβάνεται και ο Παρακλητικός Κανών του Αγίου Ζωτικού καθώς και νεκρώσιμος Κανόνας υπέρ των υπέρ πατρίδος πεσόντων. Το δεύτερο, σε λυτά φύλλα, είναι γραμμένο από τον μοναχό Μακάριο Λατινάκη στη Χίο το Σεπτέμβριο του 1885. Και τα δύο αυτά αντίγραφα περιλαμβάνουν και τη βιογραφία του Αγίου Ζωτικού. Τέλος το τρίτο αντίγραφο περιλαμβάνει και μελοποιημένα τροπάρια του Αγίου, με βυζαντινή σημειογραφία, από τον ιεροψάλτη Αντώνιο Μανάρια και έχει γραφεί από τον ίδιο το 1903 [Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1696]

634 Αναφέρεται ως ηγούμενος του Ιδρύματος κατά την επίσκεψη του πατριάρχη Ιεροσολύμων Χρυσανθού στη Χίο κατά το 1725 [Βασιλάκης Μ., “Το Λωβοκομείον της Χίου και ο παπά Άνθιμος Πουλάκης”, *Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, Τ. 2ος, σσ. 173-174 επίσης Γεωργιάδου Γ., *Ο εν Γαλατά Ιερός Ναός του Αγίου Ιωάννου των Χίων*, εν Κωνσταντινουπόλει 1898, σ. 186]

Εικ. 53: Η Ακολουθία του Αγίου Ζωτικού από τον Άνθιμο Πουλάκη
(Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς»)

«επίμελος εις τα πνευματικά», όπως αναγράφεται στον Κώδικα του Λωβοκομείου, καθώς και ο ιερομόναχος Αθανάσιος Τζιτζίνιας⁶³⁵.

Επίσης ο αρχιμανδρίτης Κύριλλος πιθανολογείται ως εφημέριος του Λωβοκομείου κατά τα μέσα του 18ου αιώνα⁶³⁶.

Κατά το έτος 1871 αναφέρεται ως ηγούμενος του Λωβοκομείου ο ιεροδιάκονος Γεώργιος Φοκός, ενώ κατά το 1885 ο μοναχός Μακάριος Λατινάκης ο Χίος⁶³⁷.

Σημαντική φυσιογνωμία της εκκλησίας, υπήρξε και ο αρχιμανδρίτης Άνθιμος Βαγιάνος⁶³⁸. Το 1912 διορίστηκε εφημέριος του Ι. Ναού του Αγίου Λαζάρου και παρέμεινε στο Ίδρυμα μέχρι το 1930, οπότε εγκαταστάθηκε στην Ι. Μονή Παναγίας Βοηθείας την οποία εν τω μεταξύ ίδρυσε. Υπήρξε πνευματικός με σπάνια χαρί-

635 Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες*, Χίος 2001, σ. 60

636 Βασιλάκης Μ., *Το Λωβοκομείον της Χίου και ο παπά Άνθιμος Πουλάκης, Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, Τ. 2ος, σσ. 174.

637 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1674, φ. 1 και 1696γ, φ. 1 κ.ε.

638 Ο π. **Άνθιμος Βαγιάνος** γεννήθηκε στη Χίο το 1869 και απεβίωσε το 1960. Σε μικρή ηλικία έγινε μοναχός στη Σκήτη των Αγίων Πατέρων της Χίου. Το 1910 επισκέπτεται το Αδραμύττιο, όπου και χειροτονείται διάκονος και στη συνέχεια ιερέας. Τον επόμενο χρόνο επισκέφθηκε διάφορες Μονές και Σκήτες στο Άθως. Το 1912 διορίζεται εφημέριος στο ναό του Λωβοκομείου. Το 1930 εγκαινιάζει την Ιερά Μονή Παναγίας Βοηθείας, της οποίας παραμένει ηγούμενος μέχρι του θανάτου του. Άσκησε με ευσυνειδησία τη λαϊκή εμπειρική θεραπευτική αφιλοκερδώς για πολλά χρόνια. Αγιοποιήθηκε το 1992 και η μνήμη του εορτάζεται στις 15 Φεβρουαρίου [Χαβιάρα-Καραχάλιον Σ., *Γιατροπορέματα των ομματιών και άλλα κείμενα*, Χίος 2003, σσ. 34-37 επίσης Χαλκιά-Στεφάνου Π., *Οι Άγιοι της Χίου*, Αθήνα 1994, σσ. 173-196 επίσης Γιανακοπούλου Βαφ., *Ο όσιος Άνθιμος της Χίου - Ο γέροντας της Βοηθείας (1869-1960)*, Αθήνα 1990, σσ. 10-12 επίσης Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου, 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδρίασιν αριθ. 1 έως συνεδρίασιν 143/4-8-1934», σ. 94]

Εικ. 54: Ο Άνθιμος Βαγιάνος με το Νικηφόρο Τζανακάκη (Σίμωνος Μοναχού, Νικηφόρος ο λεπρός, της καρτερίας αθλητής λαμπρός, Αθήνα 2004)

Εικ. 55: Ο Νικηφόρος Τζανακάκης (:) σε εικονογραφία του Ναού του Αγίου Λαζάρου του Λαβοκομείου (φωτ. Α. Μιχαηλίδη)

σματα, ζώντας κατά τρόπο κοινοβιακό με τους ασθενείς, εργαζόμενος «*υπέρ της ηθικής και υλικής προόδου του Ιδρύματος*»⁶³⁹. Από το Μάρτιο του 1918 μέχρι το Δεκέμβριο του 1928 ασκούσε και καθήκοντα οικονόμου. Η διαχείριση των οικονομικών ζητημάτων του Λαβοκομείου, όπως με εξαιρετική τάξη καταγραφόταν στα σχετικά βιβλία από τον Άνθιμο Βαγιάνο, υπήρξε υποδειγματική⁶⁴⁰. (Εικ. 54).

Το 1923 εισάγεται στο Ίδρυμα, ως ασθενής, ο ιερομόναχος Αθανάσιος Δημητρακόπουλος από τη Μεσσηνία⁶⁴¹.

Το 1934 αναφέρεται ως Διευθυντής του Λαβοκομείου ο ιερέας Ιωάννης Μιχαλάκης⁶⁴².

Τελευταίος ιερωμένος του Λαβοκομείου υπήρξε ο ιερομόναχος Νικηφόρος Τζανακάκης⁶⁴³. Ασθενής ο ίδιος, ήλθε στο Λαβοκομείο σε ηλικία 24 ετών και παρέμεινε μέχρι το τέλος της λειτουργίας του. (Εικ. 55).

639 Ο Γέροντας, Αθήνα 1970, σσ. 17 κ.ε.

640 Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., "Το Λαβοκομείο της Χίου", περ. *Χιόνη*, τ. 7, σ. 123

641 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λαβοκομείου Χίου, 24 - «Λαβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934», σ. 40

642 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λαβοκομείου Χίου, 21 - «Κόπια επιστολών του Λαβοκομείου Χίου Νο 2», σ.15. Ο ιερέας Ιωάννης Μιχαλάκης καταγόταν από τον Εγρηγόρο της Χίου, όπου ιερούργουσε κατά την περίοδο 1925 - 1930.

643 Ο **μοναχός Νικηφόρος Τζανακάκης** γεννήθηκε το 1890 στο χωριό Σηρικάρι του νομού Χανίων της Κρήτης. Σε μικρή ηλικία εκδήλωσε το νόσημα της λέπρας, λόγος για τον οποίο διέφυγε στην Αλεξάνδρεια, για να μην εγλεισθεί στη φοβερή Σπιναλόγκα. Το 1914 σε ηλικία 24 ετών φθάνει μέσω Τσεσμέ στη Χίο και έκτοτε παραμένει στο Λαβοκομείο μέχρι το 1959. Έκτοτε και μέχρι του θανάτου του το 1964 παρέμεινε στο Νοσοκομείο Λοιμωδών Νοσημάτων στο Αιγάλεω [Σίμωνος Μοναχού, *Νικηφόρος ο λεπρός, της καρτερίας αθλητής λαμπρός*, Αθήνα 2004, σσ. 21-79]

ΜΑΙΕΥΤΗΡΙΟ ΧΙΟΥ «ΜΙΛΤΙΑΔΗΣ ΚΑΙ ΖΗΝΟΒΙΑ ΚΟΚΚΑΛΗ»

Η ίδρυση και η λειτουργία

Το 1934 η Ζηνοβία Κοκκάλη⁶⁴⁴ (εικ. 56), χήρα του Μιλτιάδη Κοκκάλη (εικ. 57), αποφάσισε να ιδρύσει Μαιευτήριο για τις ανάγκες των γυναικών της Χίου και ιδίως των απόρων⁶⁴⁵. Για το λόγο αυτό διέθεσε την έπαυλή της που βρισκόταν στην περιοχή του Κάτω Αιγιαλού⁶⁴⁶. Μαζί διέθεσε και όλα τα προσαρτήματα της επαύλεως. Με δαπάνες της πραγματοποίησε όλες τις σχετικές μετατροπές του οικήματος, ώστε αυτό να αποκτήσει την κατάλληλη διαρρύθμιση, για τις ανάγκες ενός σύγχρονου Μαιευτηρίου. Παράλληλα διέθεσε τα σχετικά κονδύλια για την προμήθεια του απαραίτητου εξοπλισμού, ξενοδοχειακού και ιατρικού, για τη λειτουργία του. Έτσι αγοράστηκαν τα σχετικά έπιπλα, σκεύη και εργαλεία, κλίβανος κ.α.⁶⁴⁷

Εικ. 56: Ζηνοβία Κοκκάλη
(από το βιβλίο: Σκαρβέλης Γ., Εγκώμιον
Ελλάδος και Ορθοδοξίας, Χίος 1999)

Η συνολική δαπάνη πρέπει να υπερέβη το ποσόν των 2.000 λιρών Αγγλίας⁶⁴⁸.

Αλλά και για τη συντήρηση και λειτουργία του Ιδρύματος μερίμνησε η δω-

644 Η Ζηνοβία Κοκκάλη (1870-1946), το γένος Γ. Μιχαλινού, ήταν σύζυγος του πλούσιου έμπορου και τραπεζίτη Μιλτιάδη Κοκκάλη (1865-1910), ο οποίος δραστηριοποιήθηκε στη Ρουμανία. Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του συζύγου της επιδόθηκε σε σπουδαίο φιλανθρωπικό έργο. Δαπάνησε ικανά ποσά για την ανέγερση του Εργαστηρίου των Απόρων Νεανίδων της Φιλοπτώχου Αδελφότητας Κυριών Χίου, καθώς και για το οίκημα της Χριστιανικής Ενώσεως Κυριών και Νεανίδων Χίου. Προσέφερε επίσης ποσά για τη διακόσμηση και αγιογράφηση του Μητροπολιτικού Ναού των Αγίων Βικτώρων της Χίου, καθώς και του Ναού της Ευαγγελιστρίας [Χρυσοβελώνης Φ., *Χίος και Χίοι δια μέσου των αιώνων*, Αθήνα 1935, σ. 56, επίσης Σκαρβέλης Γ., *Χίοι και Οικονομικοί ενεργέται*, Χίος 1995, επίσης περ. *Χιακά Χρονικά* (Α΄ περίοδος), Τ. 4ος, σ. 167]

645 εφημ. *Νέα Χίος*, 16 Μαρτ. 1938, αρ. φ. 4387

646 Η αξία της δωρεάς υπολογίζονταν τότε στα 2 εκατομμύρια δραχμές [εφημ. *Μεταρρύθμισεις*, 24 Ιουν. 1930, αρ. φ. 48]

647 *Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937*, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 3

648 Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1748, σ. 5

Εικ. 57: Μιλτιάδης Κοκκάλης
(από το βιβλίο: Σκαφβέλης Γ., *Εγκώμιον
Ελλάδος και Ορθοδοξίας*, Χίος 1999)

ρήτρια. Έτσι, διέθετε σημαντικά ποσά ετησίως, ως έκτακτη οικονομική ενίσχυση προς το ίδρυμα. Προέβλεψε επίσης τα έσοδα του Μαιευτηρίου να συμπληρώνονται από τα νοσήλια των ασθενών και επιτόκων των Α΄ Β΄ και Γ΄ θέσεων, καθώς επίσης και από δωρεές νομικών προσώπων του Δημοσίου, όπως και από συνδρομές και δωρεές ιδιωτών⁶⁴⁹.

Δωρήθηκε επίσης στο Ίδρυμα και το οίκημα Κοκκάλη, το οποίο συνόρευε ανατολικά με αυτό, για την οικονομική ενίσχυσή του.

Η ιδρύτρια του Μαιευτηρίου καθόρισε επίσης και τα της λειτουργίας του Ιδρύματος.

Όρισε λοιπόν πως αυτό θα διοικείται από ένα αντιπρόσωπό της ως Πρόεδρο, ο οποίος θα ήταν πληρεξούσιός της εφόσον αυτή ήταν εν ζωή. Μετά το θάνατό της αυτόν θα τον όριζε ο αδελφός της Ζωρζής Μιχαλινός, μετά δε το θάνατο και αυτού ο εκάστοτε Μητροπολίτης Χίου. Τα υπόλοιπα μέλη της Διοικούσας Επιτροπής θα ήταν: Ο εκάστοτε Πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Χίου και ισοβίως οι: Γεώργιος Χωρέμης, Λεωνής Καλβοκορέσης και Παντελής Κοκκάλης. Αυτοί θα εξέλεγαν και άλλα δύο πρόσωπα της εμπιστοσύνης τους, έτσι ώστε η Διοικούσα Επιτροπή να είναι επταμελής⁶⁵⁰.

Η Ζηνοβία Κοκκάλη ανέθεσε στη Διοικούσα Επιτροπή να επιμελείται κατά τρόπο απόλυτο τα ζητήματα του Ιδρύματος, να διευθύνει τα της εσωτερικής υπηρεσίας και να παρακολουθεί την εν γένει επίτευξη του σκοπού για τον οποίο ιδρύθηκε⁶⁵¹.

Τα τυπικά θέματα λειτουργίας του Ιδρύματος διευθετήθηκαν με δύο ιδρυτικά Διατάγματα: Το Προεδρικό Διάταγμα της 3ης Σεπτεμβρίου 1934, που τροποποιήθηκε με το Προεδρικό Διάταγμα της 12ης Νοεμβρίου 1934 «περί συστάσεως και εγκρίσεως καταστατικού λειτουργίας του εν Χίω Μαιευτηρίου Μιλτιάδου και Ζη-

649 *Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937*, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 3 επίσης Μπουρνιάς Λ., "Ειδήσεις από την εφημερίδα της Κυβέρνησης", *περ. Αιγών*, Τ. 1ος, τ. 1ον, σ. 55

650 Η πρώτη Διοικούσα Επιτροπή του Ιδρύματος, η οποία υπέγραψε και τα πεπραγμένα των ετών 1936-1937, ήταν: Πρόεδρος Μητροπολίτης Χίου, Αντιπρόεδρος Γ. Χωρέμης, Γραμματέας Π. Κοκκάλης, ταμίας κ. Παντελίδης, Μέλη Κ. Πανάδης, Λ. Καλβοκορέσης και Γ. Πήττας [*Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937*, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 17]

651 *Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937*, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 4

νοβίας Κοκκάλη». Ο σκοπός της λειτουργίας του Ιδρύματος, βάσει των δύο αυτών Διαταγμάτων ήταν

... «να δέχεται προς τοκετόν επιτόκους γυναίκας και τοιαύτας πασχούσας εκ γυναικολογικών παθήσεων μη μεταδοτικών, παρεχομένης εις αυτάς της απαιτουμένης ιατρικής συνδρομής, φαρμάκων και περιθάλψεως εν γένει μέχρι της θεραπείας των, εφ' όσον αύτη θα είναι δυνατή»⁶⁵².

Οι τοκετοί που πραγματοποιήθηκαν στο Κοκκάλειο Μαιευτήριο ανά έτος ήταν οι παρακάτω:⁶⁵³

έτος	τοκετοί	άπορες γυναίκες	θάνατοι βρεφών
1936	162	39	3
1937	323	100	5
1938	364	118	8
1939	417	156	13
1940	421	146	9

Αρχικά το Μαιευτήριο διέθετε συνολικά 20 κλίνες. Από αυτές οι 2 ήταν της Α' θέσεως, οι 4 της Β', οι 6 ήταν της Γ' και οι 8 για τις άπορες. Η δυναμικότητα του Μαιευτηρίου διαμορφώθηκε διαχρονικά, ανάλογα με τις υπάρχουσες ανάγκες. Έτσι, αργότερα, οι κλίνες του Ιδρύματος αυξήθηκαν σημαντικά, ενώ λειτούργησε και εξωτερικό Ιατρείο⁶⁵⁴.

Τα νοσήλια για την περίθαλψη των γυναικών ήταν εξαιρετικά χαμηλά, μια και αποκλειστικό μέλημα του Ιδρύματος ήταν η παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών σε όλες τις γυναίκες και όχι η κερδοφορία. Έτσι η διατίμηση των ιατρικών και λοιπών πράξεων στο Μαιευτήριο ήταν χαμηλές: Τοκετός και παραμονή 10 ημερών στην Α' θέση 3.500 δραχ., στην Β' θέση 2.000 και στην Γ' θέση 750 δραχ. Στις τιμές αυτές υπήρχε κάποια σχετική επιβάρυνση για επιπλέον πράξεις (π.χ. εμβρουουλκία) ή υπηρεσίες (π.χ. ειδικής διατροφής)⁶⁵⁵.

652 Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 3

653 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 6 - «Βιβλίο Μητρώων Ιον από 11.6.36-31.12.51», χ. αριθμ. Σελ.

654 Στις αρχές της δεκαετίας του 1960, διέθετε 35 μαιευτικές κλίνες και 7 γυναικολογικές, ενώ στο Εξωτερικό Ιατρείο εξετάζονταν περίπου 3.000 γυναίκες ετησίως. Να σημειώσουμε πως κατά το έτος 1959 δε σημειώθηκε κανένας θάνατος στο Ίδρυμα, γεγονός που απέσπασε την Ευαρέσκεια του Υπουργού Κοινωνικής Πρόνοιας [Το Κοκκάλειο Μαιευτήριο, περ. Ζήνων, τ. 28, σ. 191]

655 Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 5

Οι προϋπολογισμοί του Ιδρύματος κατ' έτος.⁶⁵⁶

έτος	1936	1937	1938	1939
ποσόν (δρχ)	453.000	672.000	715.000	600.500

Οι εγκαταστάσεις του ιδρύματος, όπως για παράδειγμα η χειρουργική αίθουσα ήταν οι τελειότερες για την εποχή. Τα εργαλεία, οι κλίνες τοκετού και οι κλίβανοι αποστείρωσης ήταν τελευταίας τεχνολογίας, ενώ το Ίδρυμα εκτός της άψογης επίπλωσης των θαλάμων, διέθετε και σύστημα κεντρικής θέρμανσης (καλοριφέρ)⁶⁵⁷.

Το Ίδρυμα διηύθυνε ειδικός Μαιευτήρας - Γυναικολόγος ιατρός, βοηθούμενος αρχικά από δυο διπλωματούχες μαίες, απόφοιτες του Μαιευτηρίου «*Έλενα Βενιζέλου*». Ως βοηθητικό προσωπικό υπήρχαν τρεις δόκιμες νοσοκόμες, τραπέζοκομες και φροντίστριες θαλάμων⁶⁵⁸.

Πρώτος Διευθυντής του Μαιευτηρίου υπήρξε ο ιατρός Δημήτριος Στάης⁶⁵⁹.

Η Διοικούσα Επιτροπή του Ιδρύματος κατά την πρώτη συνεδρίασή της στις 26 Αυγούστου 1935 μετά από εισήγηση του Διευθυντή ιατρού Δ. Στάη αποφάσισε την έναρξη της λειτουργίας του Μαιευτηρίου την 1η Σεπτεμβρίου του 1935, με τη χρησιμοποίηση των εργαλείων του ιατρού, μέχρι την άφιξη των εργαλείων που είχαν στο μεταξύ παραγγελθεί⁶⁶⁰. Αποφασίζει μάλιστα και την πρόσληψη του αναγκαίου προσωπικού με εξάμηνες συμβάσεις⁶⁶¹. Στην ίδια συνεδρίαση αποφασίζεται η δω-

656 Ο προϋπολογισμός αφορούσε την περίοδο Απρίλιο μέχρι και Μάρτιο του επομένου έτους [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «*Βιβλίο πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη*», σσ.18,48-49,62-63]

657 *Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937*, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 5

658 Από τις πρώτες μαίες του Μαιευτηρίου ήταν οι: Ερμιόνη Μάγκου, Στέλλα Πουλή, Παπαλιώδη Πόπη και Παπαλάμπρου Αθανασία [Μιχαηλίδης Α., *Cum Deo*, Χίος 2002, σ.16]

659 Ο ιατρός **Δημήτριος Στάης** γεννήθηκε το 1872 στα Κύθηρα. Φοίτησε στην Ευαγγελική Σχολή και σπούδασε στην Αθήνα. Το 1896 εγκαταστάθηκε στη Σμύρνη όπου και άσκησε την Παθολογία και τη Μαιευτική. Υπήρξε Διευθυντής του Μαιευτικού Τμήματος στο Ελληνικό και Αγγλικό Νοσοκομείο. Από το 1913 έως το 1918 εργάστηκε στην Αθήνα. Μετά την καταστροφή του 1922 έμεινε για κάποιο διάστημα στη Χίο. Στη συνέχεια εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αθήνα. Συνέγραψε επιστημονικές μελέτες σε θέματα Μαιευτικής. Το 1912 εξέδωσε πραγματεία «*Περί του εγκαρσίου σχήματος*». Διετέλεσε Διευθυντής του Δημοτικού Μαιευτηρίου Αθηνών [Βλαδίμηρος Λ., *Γιατροί της Σμύρνης εθελοντές στο Ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897*, εφημ. *Μικρασιατική Ηχώ*, αρ. φ. 377, σσ. 6,13 επίσης Βέρας Σ., «Οι Έλληνες ιατροί της Σμύρνης», περ. *Μικρασιατικά Χρονικά*, Τ. 2ος , σ. 353 επίσης Σολωμονίδης Χρ., *Η ιατρική στη Σμύρνη*, Αθήνα 1955, σ. 126]

660 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «*Βιβλίο πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη*», σ. 1. Ως Μέλη της Διοικούσας Επιτροπής αναφέρονται: Ο Μητροπολίτης Χίου Ιωακείμ Στρουμπής Πρόεδρος, Γ. Χωρέμης Αντιπρόεδρος, Π. Κοκκάλης Γραμματέας, Κ. Παντελίδης Ταμίας, Δ. Δεμιρτζάκης Λ. Καλβοκορέσης και Γ. Πήττας Μέλη.

661 Με απόφαση της Διοικούσας Επιτροπής προσλήφθηκαν ο ιατρός Δ. Στάης, η μαία Αγάπη Κασ-

ρεάν περίθαλψη των απόρων γυναικών.

Τα εγκαίνια του Μαιευτηρίου έγιναν το πρωί της Κυριακής 10 Νοεμβρίου του 1935. Τον αγιασμό τέλεσε ο Μητροπολίτης Χίου και στην τελετή παρέστησαν οι αρχές του νησιού⁶⁶².

Ο πρώτος Κανονισμός του Ιδρύματος εγκρίθηκε στις 14 Φεβρουαρίου του 1936. Προέβλεπε τη διαδικασία εισαγωγής των απόρων γυναικών, την ύπαρξη θέσεων Α, Β, και Γ, το ωράριο του επισκεπτηρίου, τη δυνατότητα προσκλήσεως εξωτερικού ιατρού, κατόπιν συνεννοήσεως με το Διευθυντή ιατρό. Επίσης συστήνεται Επιτροπή Κυριών με σκοπό την υποστήριξη της λειτουργίας του Ιδρύματος⁶⁶³.

Τον Μάιο του 1936 ο ιατρός Δ. Στάης υποβάλλει την παραίτησή του, η Διοικούσα Επιτροπή αναζητεί άλλον ιατρό μέσω του Ιατρικού Συλλόγου Χίου και τελικά στις 29 Μαΐου 1936 προσλαμβάνεται στο Μαιευτήριο ο Δημήτριος Τσαμπλάκος⁶⁶⁴. (Εικ. 58).

Όμως, ένα χρόνο μετά την έναρξη της λειτουργίας του, το Μαιευτήριο αντιμετωπίζει κάποιες ταμιακές δυσκολίες. Η Ζηνοβία Κοκκάλη έρχεται και πάλι αρωγός προς το Ίδρυμα και προσφέρει για τη στήριξή του 100.000 δραχ. Παράλληλα η Διοικούσα Επιτροπή κάνει αυστηρές συστάσεις στο Διευθυντή για τον πιστό έλεγχο της απορίας των δωρεάν νοσηλευομένων γυναικών⁶⁶⁵.

Εικ. 58: Δημήτριος Τσαμπλάκος (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

σίμη ως Διευθύνουσα, ο Αλ. Κοκκάλης ως διαχειριστής, δύο μάγειροι, ένας θυρωρός, δύο καθαρίστριες και μία νοσοκόμα [Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 6 - «Βιβλίο Μητρώου 1ον από 11.6.36-31.12.51», σσ. 2-3]

662 εφημ. *Νέα Χίος*, 12 Νοεμβρ. 1935, αρ. φ. 3998

663 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίων πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σσ. 14-15

664 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίων πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σ. 33 επίσης *Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937*, Εν Χίω Ιανουάριος 1938, σ. 5.

Ο **Δημήτριος Όθ. Τσαμπλάκος** γεννήθηκε το 1905 στη Χίο. Έλαβε το πτυχίο της Ιατρικής από το Πανεπιστήμιο του Μονάχου το 1929. Άσκησε τη Γυναικολογία - Μαιευτική από το 1932 στη Χίο. Υπήρξε ισχυρός κοινωνικός παράγων στο νησί, διετέλεσε Δήμαρχος Χίου. Πρόεδρος της Περιηγητικής Λέσχης Χίου κ.α. Δημοσίευσε αξιολογες για την εποχή του επιστημονικές μελέτες. Ενδεικτικά αναφέρουμε: «*Αι αιμορραγίαι κατά τον τοκετόν*» (περ. *Κλινική*, τ. 6ον, 1948) επίσης

«*Ο αναρροφητικός εξαγωγεύς εις την Μαιευτικήν*» (περ. *Αρχείον Ιατρικών Επιστημών*, Τ. 13ος, Μάιος 1957) μελέτη που έγινε με υλικό από το Κοκκάλειο Μαιευτήριο Χίου κ.α. Το 1960 ο Υπουργός Κοινωνικής Πρόνοιας εξέφρασε την ευαρέσκειά του (Ν.Ι.Α./5536/Μ.Ε.) για την απόδοση του Ιδρύματος και την επιστημονική αξία του Διευθυντού Δ. Τσαμπλάκου [Μιχαηλίδης Α., *Cum Deo*, Χίος 2002, σσ. 37, 43 επίσης περ. *Ζήνων*, τ. 28, σ. 191 επίσης εφημ. *Παρχιακή*, 1 Απρ. 1935, αρ. φ. 2636]

665 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίων πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σσ. 41,44

Το Δεκέμβριο του 1936 προσλαμβάνεται στο Μαιευτήριο ως δεύτερη μαία η Ερμιόνη Ράγκου⁶⁶⁶.

Στο Μαιευτήριο λειτουργούσε και Γυναικολογικό Τμήμα.

Η κίνηση του Γυναικολογικού Τμήματος ανά έτος ήταν η παρακάτω.⁶⁶⁷

έτος	1936	1937	1938	1939	1940
αφ. γυναικών	11	22	16	4	2

Η Ζηνοβία Κοκκάλη παρακολουθεί άγρυπνα την όλη πορεία του Ιδρύματος και έτσι τον Οκτώβριο του 1937 επιχορηγεί εκ νέου το Ίδρυμα με 150.000 δραχ. Τον Ιούλιο του 1940 δωρίζει στο Μαιευτήριο διάφορα είδη αξίας⁶⁶⁸.

Τον Μάρτιο του επομένου έτους η Λονδίνειος Επιτροπή αποφασίζει την ετήσια επιχορήγηση του Μαιευτηρίου με 150 λίρες⁶⁶⁹, ενώ τον Οκτώβριο του 1938 το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας και Υγιεινής διαθέτει το ποσόν των 77.000 δραχ για την προμήθεια χειρουργικών εργαλείων, καθώς και την αγορά χειρουργικής κλίνης⁶⁷⁰. (Εικ. 59).

Τον Απρίλιο του 1938 ο Μιχαήλ Νύχας συμμετέχει στη Διοικούσα Επιτροπή του Μαιευτηρίου, ως νεοεκλεγείς Πρόεδρος του Ιατρικού Συλλόγου Χίου⁶⁷¹.

Τον Ιούλιο του 1938 ο Διευθυντής Ιατρός του Μαιευτηρίου Δ. Τσαμπλάκος υποβάλλει προς τη Διοικούσα Επιτροπή έκθεση για τα δύο τελευταία χρόνια της λειτουργίας του. Εκτός των άλλων αναφέρει ότι στα Εξωτερικά Ιατρεία του Ιδρύματος εξετάστηκαν 800 άπορες γυναίκες. Παράλληλα αναφέρει ότι η θνησιμότητα των λεχωϊδων ήταν 1%, ενώ των νεογνών 3,5%⁶⁷².

Οι προσπάθειες για τον άρτιο εξοπλισμό του Μαιευτηρίου ήταν συνεχείς. Το 1939 παραγγέλθηκε αποτεφρωτικός κλίβανος αξίας 25.000 δραχ. καθώς και απο-

666 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σ. 45

667 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 10 - «Τμ. Γυναικολογικών», χ. αριθμ. σελ. Συχνότερα αναφερόμενες παθήσεις ήταν: κυστίτις, ενδομητρίωσις, εξαγωγή πολύποδος, αιμορραγία - απόξεση

668 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σσ. 102-103 επίσης εφημ. *Νέα Χίος*, 24 Φεβρ. 1939, αρ. φ. 4519

669 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σσ. 55,66

670 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σσ. 74,76

671 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σ. 63

672 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη», σσ. 70-73

Εικ. 59: Το Μαιευτήριο Χίου « Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη» (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

στερωτικός κλίβανος εφάμιλλος αυτού του Νοσοκομείου του Ερυθρού Σταυρού Αθηνών. Τον ίδιο χρόνο το σύστημα θερμάνσεως του Ιδρύματος μετατρέπεται σε σύστημα κεντρικής θερμάνσεως με πετρέλαιο, ενώ δημιουργείται αίθουσα σηπτικού χειρουργείου, η οποία κόστισε 130.000 δραχ.⁶⁷³

Κατά το έτος 1939 η θνησιμότητα των επιτόκων και των λεχωίδων ήταν μηδενική⁶⁷⁴.

Η λειτουργία του Κοκκάλειου Μαιευτηρίου διεκόπη το 1979 οπότε και υπάχθηκε στις διατάξεις του νόμου 2592/1953 και συγχωνεύθηκε με το Σκυλίτσειο Νοσοκομείο Χίου⁶⁷⁵.

673 εφημ. *Πρόοδος*, 1 Μαΐου 1939, αρ. φ. 3082

674 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου, 21 - «*Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη*», σσ. 95-96

675 Προεδρικό Διάταγμα 583/ Φ.Ε.Κ.: τ. Ιον, αρ. φ. 177/ 8 Αυγ. 1979

**ΕΘΝΙΚΟ «ΜΙΧΑΛΕΙΟ»
ΟΡΦΑΝΟΤΡΟΦΕΙΟ ΘΗΛΕΩΝ ΧΙΟΥ**

Ιστορικό της ίδρυσης

Από το Σεπτέμβριο του 1918 ο εύπορος Χίος Γεώργιος Ανδρεάδης γνωστοποίησε την πρόθεσή του να ιδρύσει Ορφανοτροφείο για την περίθαλψη των ορφανών του πολέμου. Πρότεινε να αναλάβει το κόστος της μετατροπής του Αργεντείου Φθισιατρείου του Νοσοκομείου σε οίκημα για τη στέγαση των ορφανών της Χίου, αλλά και των προσφυγόπουλων της Μικράς Ασίας. Η πρόταση όμως αυτή προκάλεσε αντιρρήσεις για τη χρήση του Αργεντείου για το σκοπό αυτό, διότι οι δωρητές το προόριζαν αποκλειστικά για την αντιμετώπιση μολυσματικών νοσημάτων. Για το λόγο αυτό η προσφορά του Γ. Ανδρεάδη δεν απέδωσε⁶⁷⁶.

Το 1924, το Υπουργείο Υγιεινής, Προνοίας και Αντιλήψεως με βάση το Νόμο 2851 «περί ιδρύσεως Εθνικών Ορφανοτροφείων και Οικοτροφείων απόρων μαθητών» ίδρυσε στην πόλη της Χίου το «Εθνικόν Ορφανοτροφείον Θηλέων Χίου»⁶⁷⁷. Το Ορφανοτροφείο στεγάστηκε στην έπαυλη του Νουρή Μπέη στην περιοχή του Βαρβασίου, έξω από την πόλη της Χίου⁶⁷⁸. Η έπαυλη ήταν αρκετά ευρύχωρη, μια και αποτελείτο από συγκρότημα που περιελάμβανε το κεντρικό κτίριο 11 δωματίων, καθώς και 3 - 4 οικίες οι οποίες βρισκόνταν σε ακτίνα 20 περίπου μέτρων και περιελάμβαναν 4 - 5 δωμάτια η κάθε μία. Εκεί στεγάστηκαν λοιπόν αρχικά τα ορφανά του Ιδρύματος⁶⁷⁹.

Το Ορφανοτροφείο λειτούργησε από τον Αύγουστο του 1924, ενώ τα εγκαίνια έγιναν στις 8 Νοεμβρίου του 1924. Το Ίδρυμα λειτούργησε υπό την εποπτεία της Διοικητικής Επιτροπής και της Εφορευτικής Επιτροπής Κυριών για την περίθαλψη «των θυμάτων των εθνικών περιπετειών»⁶⁸⁰.

676 εφημ. *Παγχακή*, 9 Ιουλ. 1920, αρ. φ. 1365

677 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Διάταγμα της 7ης Δεκεμβρίου 1922

678 Ο Νουρή Μπέης υπήρξε πλούσιος Οθωμανός, συμπαθής στους Χιώτες, ανταλλάξιμος κατά την ανταλλαγή των πληθυσμών

679 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 1-2

680 εφημ. *Νέα Χίος*, 8 Νοεμβρ. 1924, αρ. φ. 1784 καθώς και 11 Νοεμβρ. 1924, αρ. φ. 1785

Όμως η παλαιότητα του κτιρίου προκαλούσε συνεχώς προβλήματα, παρά τις γενναίες επισκευές που γίνονταν κατά καιρούς⁶⁸¹.

Η Διοικητική Επιτροπή του Ορφανοτροφείου, λίγους μήνες μόνο μετά την εγκατάσταση των ορφανών στο οίκημα του Ιδρύματος, διατυπώνει την πρόθεσή της για εξεύρεση άλλου οικήματος. Έκρινε ως ασύμφορες τις συνεχείς επισκευές και προσανατολίζεται στην επισκευή του τέως Στρατιωτικού Νοσοκομείου⁶⁸². Το Νοέμβριο μάλιστα του 1924 λαμβάνεται η οριστική απόφαση για τη μεταφορά.

Η Χιακή φιλανθρωπία, βέβαια, στήριζε το διάστημα αυτό το Ίδρυμα, δαπανώντας από της 1ης Αυγούστου 1924 μέχρι του τέλους του έτους 120.000 δραχ. για τις ανάγκες των ορφανών⁶⁸³.

Όμως τον Ιανουάριο του 1925 η Διοικητική Επιτροπή του Ιδρύματος πληροφορείται την πρόθεση του Λεωνίδα Νικ. Μίχαλου⁶⁸⁴ (εικ. 60) να αναλάβει τη δαπάνη για την οικοδόμηση νέου κτιρίου που θα στεγάσει τα ορφανά⁶⁸⁵. Στη λήψη της απόφασης αυτής εκ μέρους του Λ. Μίχαλου φαίνεται ότι συνέβαλε και ο ιατρός Χριστόφορος Ροδοκανάκης⁶⁸⁶. Έτσι ορίζεται ως αρχιτέκτων ο Γεώργιος Πάτσαρης με αμοιβή 10.000 συνολικά δραχ. για την εκπόνηση του σχεδίου και την επίβλεψη της κατασκευής.

Εν τω μεταξύ οι συνθήκες υγιεινής των τροφίμων παραμένουν κακές, υποχρεώ-

Εικ. 60: Λεωνίδας Μίχαλος
(αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου»
Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου)

681 Στον προϋπολογισμό του οικονομικού έτους 1924-1925 που έφθανε στις 725.000 δραχ., το κονδύλι για τις επισκευαστικές ανάγκες του Ιδρύματος ήταν 50.000 δραχ. Τις επισκευές ανέλαβε ο εμπειροτέχνης Κωνσταντίνος Γιαμάς [Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 11,17]

682 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 28

683 εφημ. *Νέα Χίος*, 15 Ιαν. 1925, αρ. φ. 1810

684 Ο **Λεωνίδας Νικ. Μίχαλος** (1865-1928) υπήρξε μεγάλος ευεργέτης της Χίου. Ήταν ιδρυτής των κεραιμουργείων Θυμιανών και άλλων ναυτικών και εμπορικών επιχειρήσεων. Εκτός των δωρεών του προς το Ορφανοτροφείο, ευεργέτησε και το Νοσοκομείο της Χίου με σχετικό κληροδότημα. Καθιέρωσε επίσης το «Μιχάλειο έπαθλο» για τους αριστούχους μαθητές του Γυμνασίου Χίου. Ήταν γιος του επίσης μεγάλου ευεργέτη Νικολάου Μιχ. Μιχάλου (1836-1907) ιδρυτή του εμπορικού οίκου. Αδέλφια του ήταν οι Ζαννής, Κωνσταντίνος και Μιχαήλ, επίσης ευεργέτες της Χίου [Χρυσοβελώνης Φ., *Χίος και Χίοι δια μέσου των αιώνων*, Αθήναι 1937, σ. 66 επίσης Άμαντος Κ., *Χίος και Χίοι*, Αθήναι 1959, σσ. 48-49 επίσης Ματζάρογλου Πρ., *Χίος η Μυροβόλος*, Χίος 1963, σ. 102 επίσης *Η τετραετής δημοκρατική περίοδος του Δημάρχου Χίων κ. Σ. Ν. Καρέλλου*, Εν Αθήναις 1929, σ. 3]

685 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 51

686 Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου, 14, σ. 310-311

νοντας τον ιατρό του Ιδρύματος Εμμ. Σπίνο να γράφει αναφορές για λήψη μέτρων και να υποβάλει την παραίτησή του⁶⁸⁷.

Όταν έγινε γνωστή η πρόθεση του Λ. Μιχάλου, ο Δήμος της Χίου απεφάσισε να παραχωρήσει για το σκοπό αυτό οικόπεδο εκτάσεως 6.000 τ. μ. στην περιοχή «Μεζάρια»⁶⁸⁸. Η περιοχή αυτή, οθωμανικό νεκροταφείο στο παρελθόν, είχε περιέλθει στην κυριότητα του Δήμου ως ανταλλάξιμος περιουσία με απόφαση του Αντιπροσώπου της προσωρινής Κυβερνήσεως στη Χίο⁶⁸⁹. Η απόφαση μάλιστα αυτή του Δημοτικού Συμβουλίου Χίου εγκρίθηκε με ανάλογο Διάταγμα του Υπουργού των Εσωτερικών⁶⁹⁰.

Όμως η κατασκευή του κτιρίου έμελλε να είναι περιπετειώδης.

Έτσι, ενώ όλα έβαιναν προς αίσιο τέλος, αιφνίδια, ο Διευθυντής του Υποκαταστήματος της Εθνικής Τράπεζας στη Χίο, ειδοποιεί το Νομάρχη Χίου και Πρόεδρο της Διοικητικής Επιτροπής του Ορφανοτροφείου, ότι θα εμποδίσει την έναρξη των εργασιών. Ο λόγος της ένστασης της Εθνικής Τράπεζας ήταν το γεγονός ότι το ελληνικό Δημόσιο είχε εν τω μεταξύ συνάψει σύμβαση με την Τράπεζα, για τη διαχείριση εκ μέρους της όλων των ανταλλαξιμών περιουσιών. Επομένως κατά την Τράπεζα η δωρεά του Δήμου ήταν άκυρη⁶⁹¹.

Αντίθετα, ο Δήμος της Χίου υπεστήριζε ότι η έγκριση της απόφασής του για παραχώρηση του οικοπέδου ήταν προγενέστερη της συμβάσεως που προέβαλε η Τράπεζα⁶⁹².

Δημιουργείται μείζον ζήτημα. Στην υπόθεση εμπλέκονται και πολιτικοί παράγοντες, όπως για παράδειγμα ο Χιώτης υπουργός Ηλίας Ασπιώτης⁶⁹³.

Τελικά, το Υπουργείο Υγιεινής, προκειμένου να μη χαθεί η δωρεά του Λ. Μιχάλου, αποφασίζει τη διάθεση πίστωσης στη Διοίκηση του Ορφανοτροφείου, προκειμένου να αγοράσει το οικόπεδο από την Εθνική Τράπεζα⁶⁹⁴. Η τιμή του οικο-

687 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 28,54,82,112

688 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Πράξη αρ. 4 της 11ης Ιανουαρίου 1925 του Δημοτικού Συμβουλίου Χίου

689 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Έγγραφο της 3ης Δεκεμβρίου 1916 αλλά και νέα κυρωτική πράξη του Αντιπροσώπου Μ. Πετυχάκη, με αρ.πρ. 1010 της 3ης Σεπτεμβρίου 1916

690 Φ. Ε. Κ. τ. Ιον, αρ. φ. 43 της 20ής Φεβρουαρίου 1925

691 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Έγγραφο του Νομάρχη Χίου και Προέδρου της Δ. Επιτροπής του Ορφανοτροφείου προς το Υπουργείο Υγιεινής αρ. πρ. 312 της 30 Σεπτεμβρίου 1925

692 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Έγγραφο του Νομάρχη Χίου και Προέδρου της Δ. Επιτροπής του Ορφανοτροφείου προς το Υπουργείο Υγιεινής αρ. πρ. 312 της 30ής Σεπτεμβρίου 1925

693 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Τηλεγράφημα Η. Ασπιώτη προς Νομάρχη Χίου με ημερομηνία 9 Σεπτεμβρίου 1926

694 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Τηλεγράφημα Νομάρχη Χίου προς το Υπουργείο με ημερομηνία 12 Νοεμβρίου 1926

πέδου είχε ήδη καθοριστεί από την τοπική εκτιμητική Επιτροπή της Εθνικής Τράπεζας σε 35 δρχ. ανά τ.μ.⁶⁹⁵

Η αγορά του οικοπέδου τελικά ολοκληρώνεται το Νοέμβριο του 1926 και η συνολική δαπάνη ανέρχεται στο ποσό των 210.000 δρχ.⁶⁹⁶

Στις αρχές του 1927 ο Λ. Μίχαλος κοινοποιεί προς τον Υπουργό Υγιεινής την οριστική απόφασή του να αναλάβει τη δαπάνη για την οικοδόμηση των σύγχρονων κτιρίων. Από τον Πειραιά, αν και κληνής, δηλώνει ότι προτίθεται να καταβάλει το σημαντικό ποσόν του ενάμισι εκατομμυρίου δραχμών για το σκοπό αυτό⁶⁹⁷. Το Υπουργείο μάλιστα σπεύδει να μετονομάσει το Ορφανοτροφείο σε «*Εθνικόν Μιχάλειον Ορφανοτροφείον Θηλέων Χίου*»⁶⁹⁸.

Ωστόσο, οι επισκευές στο κτίριο του παλαιού Ορφανοτροφείου συνεχίζονται, καθώς και οι αγωνιώδεις εκκλήσεις της Διοικητικής Επιτροπής προς το Υπουργείο για αύξηση των κονδυλίων⁶⁹⁹.

Τελικά, τον Αύγουστο του 1927 ξεκινούν οι εργασίες της κατασκευής οι οποίες ολοκληρώνονται 4 χρόνια αργότερα.

Το νέο κτίριο εγκαινιάζεται στις 11 Νοεμβρίου του 1931. Τα εγκαίνια του Ιδρύματος έγιναν με την παρουσία του Υπουργού Πρόνοιας Λ. Ιασωνίδη. Ορίστηκε τριμελής επιτροπή για την διοργάνωση των τελετών, στις οποίες παρέστησαν όλες οι πολιτικές, στρατιωτικές και κοινωνικές αρχές του τόπου, καθώς και πλήθος κόσμου. Στις εκδηλώσεις παραβρέθηκε και το Μουσικό Τμήμα του Ορφανοτροφείου Αρρένων Μυτιλήνης⁷⁰⁰. (Εικ. 61).

Την ίδια μέρα υπογράφηκε αναμνηστικό πρωτόκολλο παράδοσης και παραλαβής, με το οποίο το οικοδόμημα δωρίθηκε στο Υπουργείο Υγιεινής, Πρόνοιας και Δημόσιας Αντίληψης⁷⁰¹. Το πρωτόκολλο υπέγραψαν οι Ζαννής και Κωνσταντίνος

695 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Απόφαση Επιτροπής αρ. 1 της 1ης Σεπτεμβρίου 1926

696 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 121

697 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Επιστολή Λ. Μίχαλου προς Υπουργό της 27ης Μαρτίου 1927

698 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Διάταγμα της 30ης Μαρτίου 1927

699 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 228,238

700 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 298. Η Δ. Επιτροπή η οποία ανέλαβε τη διοίκηση του νέου Ορφανοτροφείου απαρτιζόνταν από τους: Νομάρχη Ι. Τράκα, Μητροπολίτη Χίου Πολύκαρπο, Δήμαρχο Χίου Λ. Καλβοκορέση, Εισαγγελέα Πρωτοδικών Ε. Κομνηνό, Έφορο Δ. Ζούμα, Επιθεωρητή δημοσίων Σχολείων Α. Κωνσταντινίδη, ιατρό Ι. Κουντουρά και Π. Μερούση [εφημ. *Νέα Χίος*, 12 Νοεμβρ. 1931, αρ. φ. 2882]

701 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σσ.296,298 επίσης Μπούτσινα Λ., Έκθεσις στεγάσεως Εθνικού Μιχαλείου Ορφανοτροφείου θηλέων Χίου, 28/3/1968

Εικ.61: Το Εθνικό «Μιχάλειο» Ορφανοτροφείο Θηλέων Χίου (αρχείο Α. Μιχαηλίδη)

Μίχαλος, ο Υπουργός και οι εκτελεστές της διαθήκης του Λ. Μίχαλου Χριστόφορος Ροδοκανάκης και Ιωάννης Κουντουράς⁷⁰².

Η λειτουργία του Ιδρύματος

Το Εθνικό Μιχάλειο Ορφανοτροφείο Θηλέων Χίου ιδρύθηκε με το νόμο 2851. Οι πρόσοδοι για τη συντήρηση του Ιδρύματος βάση του προαναφερθέντος νόμου προέρχονταν από: α) την κρατική αρωγή β) την «πεντάλεπτο εισφορά ανά οκά εξαγομένου ελαίου» και γ) από τον ετήσιο έρανο υπέρ των ορφανών που θα γινόταν στη Χίο. Τη χρηματική ενίσχυση του Ορφανοτροφείου θα μπορούσαν να ενισχύσουν ο Δήμος Χίου και ιδιώτες⁷⁰³.

Παράλληλα, με ενέργειες του τότε πληρεξουσίου Χίου Χρ. Ροδοκανάκη το Ορφανοτροφείο είχε επιπλέον προσόδους από εισφορές που επιβλήθηκαν σε τοπικό επίπεδο: 2 δραχ. ανά χιλιάδα εξαγομένων εσπεριδοειδών και 30 λεπτά ανά οκά παραγομένου καπνού⁷⁰⁴.

Ο προϋπολογισμός του Ιδρύματος για την περίοδο 1936-1937 ήταν 1.297.000 δραχ.⁷⁰⁵.

Το Ίδρυμα λειτούργησε υπό την εποπτεία της Διοικητικής Επιτροπής και της Εφο-

702 εφημ. *Νέα Χίος*, 12 Νοεμβρ. 1931, αρ. φ. 2882

703 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ου (28/2/1924-1/8/1935), σ. 3

704 εφημ. *Νέα Χίος*, 2 Δεκ. 1924, αρ. φ. 1792

705 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ου (19/8/1935-18/12/1942), σ. 18

ρευτικής Επιτροπής Κυριών για την περιθαλψη «των θυμάτων των εθνικών περιπετειών»⁷⁰⁶.

Το άρθρο 5 του Νόμου 2851 προέβλεπε πως η Διοικητική Επιτροπή λογοδοτεί απευθείας στο Ελεγκτικό Συνέδριο, ενώ προβλεπόταν ότι στο Ίδρυμα «δέον να εισάγονται ορφανά θυμάτων πολέμου ή προσφύγων». Επίσης προέβλεπε τη λειτουργία πλήρους Δημοτικής Σχολής εντός του Ιδρύματος. Το Ορφανοτροφείο εποπτευόταν από το Υπουργείο Κοινωνικής Πρόνοιας⁷⁰⁷.

Η πρώτη Διοικητική Επιτροπή του Ορφανοτροφείου μερίμνησε για την προμήθεια υλικών και σκευών για χρήση των τροφίμων⁷⁰⁸.

Ενδιαφέρον όμως παρουσιάζει η διαχείριση του κληροδοτήματος του Λεωνίδα Μίχαλου. Με ρητό όρο της διαθήκης του κατέλειπε στο Ορφανοτροφείο 8.000 λίρες Αγγλίας, υπό την προϋπόθεση το Ίδρυμα από κρατικό, να μετατραπεί σε τοπικό Χιακό Ίδρυμα και μάλιστα σε τακτό χρονικό διάστημα, δηλαδή μέσα σε δύο χρόνια. Σε ενάντια περίπτωση, το μισό του ποσού θα ερχόταν στους αδελφούς του θανόντα Ζαννή και Κωνσταντίνο Μίχαλο. Η διετία έληγε στις 15 Ιουνίου 1930. Τον Μάιο του 1930, τα δύο αδελφια παραιτήθηκαν του ποσού, το οποίο διατέθηκε εξ ολοκλήρου για την αποπεράτωση του Ορφανοτροφείου⁷⁰⁹. (εικ 62,63)

Εικ.62: Ζαννής Ν. Μίχαλος (ιδιωτικό αρχείο)

Εικ.63: Ο οικογενειακός τάφος της οικογένειας Μίχαλου στον Κάμπο της Χίου (ιδιωτικό αρχείο)

706 εφημ. *Νέα Χίος*, 8 Νοεμβρ. 1924, αρ. φ. 1784 καθώς και 11 Νοεμβρ. 1924, αρ. φ. 1785

707 Μπούτσινα Λ., "Το Μιχάλειον Ορφανοτροφείον", περ. *Ζήνων*, τ. 28, σ. 95

708 Η πρώτη Διοικητική Επιτροπή του Ορφανοτροφείου συνεδρίασε για πρώτη φορά στις 28 Φεβρουαρίου 1924. Συμμετείχαν: ως Πρόεδρος ο Νομάρχης Χίου Ευστρ. Αθανασιάδης και ως Μέλη ο Εισαγγελέας Ι. Παναγιούλιας, ο Πρόεδρος Πρωτοδικών Θ. Γιαννόπουλος, ο Νομοκτηνίατρος Μενδρινός, ο Δήμαρχος Στ. Κανέλλος, ο Έφορος Γ. Μπαρκούτσος, ο Επιθεωρητής Δημοτικής Εκπαιδεύσεως Γ. Μπούρας και οι ιατροί Δ. Δεμιρτζάκης και Ι. Κουντουράς [Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 1,2]

709 Από τις 4.000 λίρες οι 2.000 διατέθηκαν υπέρ του Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου και οι άλλες 2.000 λίρες διατέθηκαν στο Ταμείο Εκπαιδευτικής Πρόνοιας Χίου για την ίδρυση Γυμνασίου με την επωνυμία «Μιχάλειον Γυμνάσιον» [Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών Ιον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 221-222]

Το Δεκέμβριο του 1930 ο ιατρός Σ. Δαμόγλου θέσπισε το «Βραβείο Δαμόγλου» με 5.000 δραχ., για τη βράβευση της πλέον υποδειγματικής τροφίμου του Ιδρύματος⁷¹⁰.

Τον Οκτώβριο του 1931 θεσπίζεται η θέση του Β' Αντιπροέδρου στη Διοικητική Επιτροπή του Ιδρύματος, με την 82748 της 3ης Οκτωβρίου 1931 Διαταγή του Υπουργείου Προνοίας και Αντιλήψεως. Στη θέση αυτή ορίζεται ο ευεργέτης Ζαννής Ν. Μίχαλος, ο οποίος έχει πλέον το δικαίωμα να υποδεικνύει μέχρι και 5 ορφανά για εισαγωγή στο Ίδρυμα⁷¹¹. Αργότερα, μετά το θάνατο του Ζ. Μίχαλου, τη θέση του καταλαμβάνει η σύζυγός του Καλλιόπη Ζ. Μίχαλου⁷¹².

Τον Οκτώβριο του 1931 συγκροτείται η Εφορευτική Επιτροπή του Ιδρύματος, η οποία έχει επικουρικό ρόλο στη στήριξη του Ιδρύματος. Διοργανώνει για παράδειγμα, την επόμενη χρονιά, λαχειοφόρο αγορά υπέρ του Ιδρύματος⁷¹³.

Το Δεκέμβριο του 1933 διορίζεται ως Μέλος της Διοικητικής Επιτροπής του Ορφανοτροφείου ο ιατρός Ιωακείμ Αντωνίου, σε αντικατάσταση του Ιωάννη Κουντουρά που απεβίωσε⁷¹⁴.

Η διαδικασία της εισαγωγής των ορφανών στο Ίδρυμα είχε ως εξής: Προηγούνταν αίτηση των ενδιαφερομένων προς τη Διοικητική Επιτροπή του Ιδρύματος. Μαζί έπρεπε να κατατεθεί και σχετική βεβαίωση του Δήμου ή της Κοινότητας η οποία πιστοποιούσε πως η ορφανή ήταν άπορη και άξια προστασίας. Η αίτηση, εάν δεν υπήρχε κενή θέση γραφόταν σε ειδική κατάσταση. Στη συνέχεια η Διοικητική Επιτροπή του Ορφανοτροφείου αποφάσιζε για την εισαγωγή, η οποία εγκρινόταν από το Υπουργείο. Για κάθε πιθανή εξαίρεση της διαδικασίας αποφαινόταν η Διοικητική Επιτροπή. Τα ορφανά, μετά την ενηλικίωσή τους, αποδίδονταν στην οικογένειά τους ή προωθούνταν για υιοθεσία, με απόφαση της Διοικητικής Επιτροπής. Κάποιες φορές πάλι, μετά την ενηλικίωσή τους, ορφανές παραδίδονται σε οικογένειες για εργασία, με μισθό, ο οποίος κατατίθεται έντοκα στην Εθνική Τράπεζα, πάντα υπό την εποπτεία της Διοικητικής Επιτροπής⁷¹⁵.

710 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 246-248

711 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 293,295

712 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σσ. 1, 22

713 Στην πρώτη Εφορευτική Επιτροπή συμμετέχουν οι: Καλλιόπη Ζ. Μίχαλου, Μαργαρίτα Καλβοκορέση, Ελένη Καρδαμίτση, Ερατώ Μερούση και Ρένα Κουντουρά [Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 305,343]

714 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 400

715 Το ποσόν της αμοιβής ήταν για το 1931 300 δραχ. μηνιαίως [Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 297]

Αρχικά, η πρόβλεψη για τη στέγαση στο παλαιό κτίριο του Ορφανοτροφείου ήταν για 50 ορφανά⁷¹⁶.

Οι πληροφορίες ωστόσο που διαθέτουμε για τον αριθμό των ορφανών είναι έμμεσες.

Το Νοέμβριο του 1924 το Ίδρυμα προμηθεύεται 85 σκούφους για τα ορφανά παιδιά⁷¹⁷. Τον Απρίλιο του 1925 το Ίδρυμα ζητά από το Υπουργείο 80 διδακτικά βιβλία⁷¹⁸. Το Νοέμβριο του 1925 το Ίδρυμα προμηθεύεται 100 κλιννοσκεπάσματα (κουβέρτες)⁷¹⁹.

Με Διαταγή του Υπουργείου τον Ιούνιο του 1928 μειώνεται κατά 10% ο αριθμός των τροφίμων του Ιδρύματος⁷²⁰.

Τον Ιούνιο του 1929 προμηθεύονται 157 ζεύγη υποδημάτων και το Μάιο του 1930 άλλα 150⁷²¹. Τον Απρίλιο του 1931 το Ορφανοτροφείο προμηθεύεται 200 ζεύγη καλτσών και τον επόμενο μήνα 150 κουβέρτες⁷²². Αργότερα, τον Ιούλιο του ίδιου έτους, το Ίδρυμα προμηθεύεται 100 σιδερένια κρεβάτια και τον Αύγουστο 100 στρώματα⁷²³.

Τον Οκτώβριο του 1931, το Υπουργείο Πρόνοιας αποφασίζει την αύξηση της δύναμης του Ορφανοτροφείου σε 98 ορφανά και το Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου ο αριθμός αυξάνεται κατά 12 ακόμη ορφανά⁷²⁴.

Από το Νοέμβριο του 1935 στο Ορφανοτροφείο παραμένουν μόνο τα μέχρι ηλικίας 16 ετών ορφανά⁷²⁵.

Το Σεπτέμβριο του 1939 με σχετική απόφαση του Υπουργείου Πρόνοιας ορίζεται ότι στο εξής δικαίωμα περίθαλψης στο Ίδρυμα είχαν πλέον μόνο τα ορφανά εξ αμφοτέρων των γονέων. Με την εφαρμογή του μέτρου αυτό παραδίδονται στο γονέα τους 22 κορίτσια⁷²⁶.

716 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 1,2

717 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 39

718 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 70

719 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 93

720 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 168

721 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 190,218

722 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 263,271

723 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 280,284

724 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 288, 301

725 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σ. 5

726 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σ. 80

Θα πρέπει να επισημάνουμε το γεγονός ότι σημαντικός αριθμός των ορφανών, κατά τα πρώτα τουλάχιστον έτη λειτουργίας του Ιδρύματος, ήταν προσφυγόπουλα⁷²⁷.

Η εκπαίδευση των τροφίμων γίνεται στο διθέσιο Δημοτικό Σχολείο το οποίο λειτουργεί στο Ορφανοτροφείο.

Το Δεκέμβριο του 1932, με Διαταγή του Υπουργείου καταργείται η 2η θέση διδασκάλου στο Ίδρυμα. Τα ορφανά της Α΄ και Β΄ τάξεως θα φοιτούν πλέον σε εξωτερικά Δημοτικά Σχολεία. Η Διοικητική Επιτροπή διαμαρτύρεται επανειλημμένα, υποδεικνύει τρόπους να ξεπεραστεί το πρόβλημα, χωρίς όμως αποτέλεσμα⁷²⁸. Το θέμα απασχολεί το Ίδρυμα μέχρι και τον Ιούνιο του 1934 οπότε και προτείνεται η απόσπαση διδασκάλου από την Επιθεώρηση Δημοτικής Εκπαίδευσης στο Δημοτικό Σχολείο του Ορφανοτροφείου. Όμως και η λύση αυτή απορρίπτεται και το Υπουργείο επιβάλλει τα μαθήματα τελικά να γίνονται εκτός του Ιδρύματος⁷²⁹.

Το Δεκέμβριο του 1936, με σχετική Διαταγή του Υπουργείου Πρόνοιας, επανιδρύεται το Δημοτικό Σχολείο του Ορφανοτροφείου ως μονοθέσιο⁷³⁰.

Τον επόμενο χρόνο προσλαμβάνεται ο μουσικός Ν. Αναστασάκης για τη δημιουργία Χορωδίας Μαθητριών του Ορφανοτροφείου⁷³¹.

Η κατάρτιση των ορφανών γινόταν στα εργαστήρια του Ιδρύματος⁷³².

Από τον Απρίλιο του 1925 λειτουργεί Τμήμα Ραπτικής το οποίο μπορεί να δέχεται και εξωτερικές παραγγελίες⁷³³. Ως διδάσκουσα τέχνης το 1931 αναφέρεται η Βιργινία Πειθή, η οποία μάλιστα αποστέλλεται στην Αθήνα «διά παρακολούθησιν της μόδας»⁷³⁴. Το Δεκέμβριο του 1933 η Β. Πειθή αντικαθίσταται από τη Μαρία Ξενιού⁷³⁵. Από το Σεπτέμβριο του 1932 λειτουργήσε και Τμήμα ραπτικής εσωρούχων, ως

727 Τον Απρίλιο του 1927 τελείται μνημόσυνο στον Ι. Ναό Αγίου Λουκά Βαρβασίου «υπέρ αναπαύσεως των εν αιχμαλωσία και σφαγή τελειωθέντων γονέων και συγγενών αυτών» [εφημ. Νέα Χίος, 2 Απρ. 1927, αρ. φ. 2137]

728 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 350,357,358,390,442

729 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 426

730 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σ. 63

731 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σ. 64

732 Η ανάγκη κατάρτισης των ορφανών «εν ταις τέχναις» τονίζεται πολύ νωρίτερα σε σχετικό άρθρο στελέχους αναλόγου Ιδρύματος στην Κωνσταντινούπολη [Τριαντίνος Μ., Η τεχνική εκπαίδευσις εν τοις ορφανοτροφείοις στο *Ημερολόγιον των Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1906, σ. 202]

733 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 76

734 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 257

735 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 402

δεύτερο ανεξάρτητο Τμήμα⁷³⁶. Τη λειτουργία των Εργαστηρίων, καθώς και την απόδοσή τους παρακολουθούσε στενά η Διοικητική Επιτροπή. Όταν τον Ιούνιο του 1927 παρατηρεί «μαρασμόν του εργαστηρίου ραπτικής», αναζητεί νέα διδάσκουσα⁷³⁷.

Τον Ιούλιο του 1931 προτείνεται στη Διοικητική Επιτροπή οι απόφοιτες της 6ης τάξεως της Δημοτικής Σχολής του Ορφανοτροφείου να παρακολουθήσουν μαθήματα νοσοκόμου στο Θεραπευτήριο «Ευαγγελισμός». Λίγους μήνες αργότερα, ο ιατρός Ι. Κουντουράς με υπόμνημά του προς τη Διοικούσα Επιτροπή προτείνει να γίνει Τμήμα Νοσοκομειακό, για καταρτισμό των τροφίμων⁷³⁸.

Το Δεκέμβριο του 1936 τα κεντήματα των ορφανών βραβεύονται με χρυσό βραβείο και χρηματικό έπαθλο 1.500 δραχ. στην 11η Διεθνή Έκθεση Θεσσαλονίκης⁷³⁹.

Μετά το 1936 την υγειονομική φροντίδα των ορφανών είχε ο ιατρός Κωνστ. Σώτροπας, καθώς και ο οδοντίατρος Νικ. Βενιάδης⁷⁴⁰.

Ως πρώτη Διευθύντρια του Ιδρύματος αναφέρεται η Μαρία Βελλή, ενώ ως πρώτος διαχειριστής ο Ι. Παπαγιαννώδης⁷⁴¹.

Τον Μάρτιο του 1925 αναφέρεται ως Διευθύντρια η Φανή Λιβεριάδου με βαθμό Γραμματέως Α΄ τάξεως⁷⁴² ενώ το Μάιο του 1926 η Αντίκλεια Κωνσταντινίδου⁷⁴³.

Κατά το Μάρτιο του 1935 το κατώτερο προσωπικό του Ιδρύματος περιλαμβάνει ράπτρια, νοσοκόμο, μάγειρο, κηπουρό, φύλακα, δύο πλύντριες και τρεις υπηρέτριες. Υπεύθυνη διδάσκουσα του Εργαστηρίου Χειροτεχνίας αναφέρεται η Αμαλία Θωμοπούλου⁷⁴⁴. Το 1938 ως υπεύθυνη του Εργαστηρίου αυτού αναφέρεται η Πωλίνα Γεωργαλά⁷⁴⁵.

736 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 345

737 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 143

738 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σσ. 281,282

739 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σ. 36

740 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σσ. 19, 101

741 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 3

742 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 58

743 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 1ον (28/2/1924-1/8/1935), σ. 119

744 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σσ. 10, 16

745 Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ον (19/8/1935-18/12/1942), σ. 77

Το 1939 αναφέρεται και πάλι ως Διευθύντρια η Φανή Λιβεριάδου - Σουρέ, ως παιδαγωγοί οι Αικ. Πίσση και ο Αντ. Λοΐζος. Στο Τμήμα Χειροτεχνίας Προϊσταμένη ήταν η Π. Γεωργαλά, στο Τμήμα Ραπτικής η κ. Κυπριδάκη με βοηθό τη Μ. Περρή, ενώ τις υπηρεσίες τους προσέφεραν και οι Άν. Παυλίδου και Ελ. Παντελίδου, παλαιές τρόφιμες του Ιδρύματος⁷⁴⁶.

Κατά την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας, οι τρόφιμες εντάχθηκαν στο μηχανισμό των φαλαγγιτισσών και είχαν υποχρεωτική συμμετοχή στις εκδηλώσεις του καθεστώτος⁷⁴⁷.

Το Ορφανοτροφείο στις 7 Δεκεμβρίου του 1972 μετονομάστηκε σε «*Μιχάλειο Κέντρο Παιδικής Μέριμνας Χίου*» (Φ.Ε.Κ. 272/Α22 Β. Δ.) και τυπικά καταργήθηκε το 1992 (Φ.Ε.Κ. 114/1.7.92) όπως και όλα τα μέχρι τότε λειτουργούντα Ορφανοτροφεία στην Ελλάδα⁷⁴⁸.

746 εφημ. *Πρόοδος*, 23 Μαΐου 1939, αρ. φ. 3099

747 Αρχείο Εθνικού «*Μιχάλειου*» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου, Βιβλίο Πρακτικών 2ου (19/8/1935-18/12/1942), σσ. 94, 133

748 Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χίου, *Δημοτικά Σχολεία και Νηπιαγωγεία της Χίου. Χθες και σήμερα*, Χίος 2006, σ. 146

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Οι Χίοι μερίμνησαν με περισσή ενάργεια για την οργάνωση υγειονομικών και προνοιακών Καταστημάτων στο νησί.

Η αρχική αποστολή των υγειονομικών καταστημάτων ήταν η παροχή περίθαλψης στα οικονομικά αδύναμα μέλη της Κοινότητας. Ο φιλανθρωπικός αυτός αρχικός χαρακτήρας των Ιδρυμάτων θα πρέπει άμεσα να συσχετιστεί με το θεσμό των βυζαντινών νοσοκομείων - ξενώνων, λαμβάνοντας υπ' όψιν τη διαρκή παρουσία των Ιδρυμάτων αυτών στο νησί από τον 14^ο τουλάχιστον αιώνα. Παράλληλα, είναι προφανές, ότι τα Ιδρύματα αυτά χρησιμοποιήθηκαν αρχικά για τον περιορισμό, όχι μόνον των ασθενών, αλλά και άλλων περιθωριακών ατόμων ή ατόμων που έδειχναν παραβατική συμπεριφορά.

Κατά τη διάρκεια της χρονική περιόδου την οποία εξετάσαμε, τα Ιδρύματα απέβαλαν σιγά - σιγά τα χαρακτηριστικά που προαναφέραμε και απέκτησαν το χαρακτήρα των σύγχρονων με την εποχή τους νοσηλευτικών μονάδων. Η πορεία αυτή ήταν προϊόν συλλογικής και επίπονης προσπάθειας.

Η διοίκηση των Ιδρυμάτων παρουσιάζει επίσης σημαντικό ενδιαφέρον. Τα Ιδρύματα κατά την Τουρκοκρατία, όπως είναι φυσικό, διοικούνται από Έλληνες χριστιανούς, στελεχώνονται από χριστιανούς και περιθάλπουν σχεδόν αποκλειστικά χριστιανούς, Φαίνεται μάλιστα πως δεν υπήρξαν σοβαρές παρεμβάσεις στη λειτουργία τους εκ μέρους των Τούρκων. Ο έλεγχος και η διοίκησή τους παρέμεινε στα χέρια της Κοινότητας, στα πλαίσια των αυτοδιοικητικών θεσμών με τους οποίους αυτή λειτουργούσε. Ευκαιριακού χαρακτήρα εμπλοκές θεσμών του Οικουμενικού Πατριαρχείου υπήρξαν μόνο σε περιόδους κρίσεων στα Ιδρύματα της Χίου.

Η ισχυρή παρουσία του επικεφαλής της τοπικής εκκλησίας στη διοίκηση των Ιδρυμάτων προσέφερε αδιαμφισβήτητο κύρος στη διαχείρισή τους. Ο θεσμός αυτός καθιερώθηκε κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας, όταν η εκκλησία ουσιαστικά διαδραμάτιζε εθναρχεύοντα ρόλο, αντικαθιστώντας τη Δημογεροντία. Τις Εφορείες των Ιδρυμάτων πλαισίωσαν ευυπόληπτοι και εύποροι πολίτες, αποκλειστικά άρρενες, κατά τα κοινωνικά πρότυπα της εποχής. Παρόλα αυτά όμως δεν αποφεύχθηκαν και ενδοκοινοτικές αντιθέσεις και αντιπαραθέσεις, οι οποίες δημιούργησαν προβλήματα δυσλειτουργίας και στα Ιδρύματα.

Μετά την ένταξη του νησιού στον ελεύθερο εθνικό κορμό, διαρκείς ήταν οι προσπάθειες του ελληνικού κράτους για την κατάργηση της αυτονομίας τους, με προφανή στόχο την παρουσία των Ιδρυμάτων. Η τοπική κοινωνία φαίνεται να αντιδρούσε σθεναρά και αποτελεσματικά στην κατάργηση της αυτοτέλειάς τους.

Ένα άλλο αξιοπρόσεκτο σημείο είναι η συμμετοχή των ιατρών στις διοικήσεις των Ιδρυμάτων. Η συμμετοχή τους αυτή, πέρα από το κοινωνικό αντίκρισμα, συχνά προσέφερε και τις απαραίτητες γνώσεις για την αντιμετώπιση κάποιων εκτάκτων καταστάσεων που απαιτούσαν ιατρικές γνώσεις.

Η δημόσια λογοδοσία της Διοίκησης των Ιδρυμάτων, θεσμικά κατοχυρωμένη μάλιστα, διασφάλιζε σε σημαντικό βαθμό τη διαφάνεια στις οικονομικές δραστηριότητες, αν και δεν έλειπαν και περιόδοι αμφισβητήσεων, με εμπλοκή πολιτικών κυρίως αντιπαραθέσεων.

Σπουδαία αναμφισβήτητα υπήρξε και η συμβολή κοινοτήτων του εξωτερικού, με κυρίαρχη αυτή του Λονδίνου στην οικονομική κυρίως στήριξη των Ιδρυμάτων. Η σχέση αυτή επέτρεπε ή πολλές φορές επέβαλε και την ανάμιξή τους σε ζητήματα διοίκησης του Νοσοκομείου και του Λωβοκομείου. Σημαντική ήταν και η συμβολή ευπόρων Χίων, κυρίως της αλλοδαπής, οι οποίοι προσέφεραν μεγάλα ποσά για την επέκταση ή τη συντήρηση των Ιδρυμάτων. Άλλωστε η ίδρυσή τους έγινε με πρωτοβουλία τέτοιων φωτισμένων προσώπων. Η βαθιά ριζωμένη χριστιανική πίστη της αγαθοεργίας, αλλά και τα δυτικά φιλελεύθερα πρότυπα που αναπόφευκτα υιοθέτησαν οι Έλληνες της διασποράς ήταν παράγοντες που καθόρισαν τη στάση τους αυτή.

Όμως εδώ θα πρέπει να σημειώσουμε και τη συνεισφορά των απλών ανθρώπων της Χίου, που συχνά από το υστέρημά τους προσφέρουν για τη συντήρηση των Ιδρυμάτων. Σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι ενορίες, στις οποίες απευθύνεται ο εκάστοτε Μητροπολίτης και επικεφαλής της διοίκησης των Ιδρυμάτων.

Όσον αφορά στο Νοσοκομείο, θα πρέπει να υπογραμμίσουμε τις σοβαρές προσπάθειες που καταβλήθηκαν στις αρχές του 20ού αιώνα για να αποκτήσει τα ποιοτικά χαρακτηριστικά νοσηλευτικής μονάδας εφάμιλλης μεγάλων μονάδων του κέντρου. Φωτισμένοι επιστήμονες με υψηλή επιστημονική κατάρτιση, αλλά και η πάντοτε εναργής διοίκηση, σε συνεργασία με τους εύπορους Χίους της αλλοδαπής, συνέβαλαν ουσιαστικά στην επίτευξη του στόχου αυτού. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να υπογραμμίσουμε και τη συμβολή του παρὰίατρικου προσωπικού στην προσπάθεια αυτή. Με τον τρόπο αυτό η προσφορά του Νοσοκομείου στην προάσπιση της υγείας του πληθυσμού, λαμβάνει εθνικές διαστάσεις. Αντιμετωπίστηκαν ασθένειες, επιδημίες μεταδοτικών νοσημάτων, αλλά και νοσήματα όπως η φυματίωση και τα τραχώματα με μεγάλη εξάπλωση. Παράλληλα, οι μικρασιάτες πρόσφυγες βρίσκουν ανακούφιση, κατά τη διάρκεια και των δύο διωγμών στο Νοσοκομείο.

Όμως από τα πρώτα χρόνια της λειτουργίας του Νοσοκομείου, διακρίνουμε σημαντικές πρωτοβουλίες, πρωτοπόρες μάλιστα σε επίπεδο εθνικού χώρου.

Η αντιμετώπιση των ψυχικά ασθενών σε ξεχωριστό οίκημα, μέσα στα πλαίσια ενός γενικού χαρακτήρα Νοσοκομείου, με σκοπό τη θεραπευτική διαδικασία, όπως την αντιλαμβάνοταν η επιστημονική σκέψη της εποχής, αποτελούσε σημαντική εξέλιξη.

Αλλά και η προσφορά κοινωνικού έργου, με κυρίαρχη την περίθαλψη των ανέστιων και ορφανών παιδιών ήταν αξιοσημείωτη. Η παράδοση των βρεφών σε τροφούς, η φοίτησή τους αργότερα στο σχολείο και η μέριμνα για την απόκτηση επαγγελματικών γνώσεων μέσα στο Νοσοκομείο ή έξω από αυτό, είναι ουσιαστικές προσπάθειες ένταξής τους στο κοινωνικό περιβάλλον. Η ευθύνη του Ιδρύματος για τα παιδιά αυτά εξαντλείτο μόνο όταν τα ίδια δημιουργούσαν νέα οικογένεια. Η φροντίδα αυτή των ορφανών είναι μια κοινωνική λειτουργία που εξασφάλιζε και την κοινωνική συνοχή.

Το Λωβοκομείο υπήρξε το μακροβιότερο από τα Ιδρύματα τα οποία εξετάστηκαν, έχοντας διαρκή παρουσία έξι και πλέον αιώνων στο νησί. Η παρουσία του κυριάρχησε στον ευρύτερο χώρο, ενώ η φήμη του έφθασε έξω από τον ελλαδικό χώρο. Η ανακαίνισή του στις αρχές του 20ού αιώνα πραγματοποιήθηκε με τη συνδρομή φωτισμένων ευπατριδών Χίων. Παράλληλα, η συνεχής αναζήτηση θεραπείας για τους ασθενείς του Λωβοκομείου, γίνεται πολύ νωρίς, από τα τέλη δηλαδή του 19ου αιώνα. Η εφαρμογή νέων θεραπευτικών πρακτικών σε ένα ανίατο για την εποχή νόσημα, με την επιμονή μάλιστα των εκάστοτε Εφορειών του Λωβοκομείου, δηλώνει με τον πιο κατηγορηματικό τρόπο την αγχίνοια των Χίων. Ο χώρος του Ιδρύματος γίνεται συχνά πεδίο επιστημονικών αντιπαραθέσεων, ως προς την αποτελεσματικότητα θεραπευτικών μεθόδων που κατά καιρούς προτάθηκαν για την αντιμετώπιση της λέπρας.

Το Μαιευτήριο, από την ίδρυσή του, στελεχώνεται με υψηλού επιπέδου επιστήμονες. Ο Διευθυντής ιατρός, ο οποίος σφράγισε με την παρουσία του την πορεία του Ιδρύματος, έρχεται με λαμπρές σπουδές στη Γερμανία, εφαρμόζει νέες πρακτικές και δημοσιεύει εργασίες σε έγκυρα περιοδικά της εποχής. Συνεχής είναι η περίθαλψη των απόρων γυναικών στο Ίδρυμα, γεγονός το οποίο υπογραμμίζει τον κοινωνικό χαρακτήρα του.

Αλλά και η μελέτη του μόνου προνοιακού Ιδρύματος του Νησιού, δηλαδή του Ορφανοτροφείου, παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον. Αν και η ίδρυσή του έγινε με πρωτοβουλία του κράτους, η ουσιαστική λειτουργία του ως Ιδρύματος μέριμνας για το ορφανό παιδί δρομολογήθηκε με τη φροντίδα των δωρητών -της οικογένειας Μιχαλου-. Πέραν βέβαια των τακτικών ετήσιων, αλλά και εκτάκτων επιχορηγήσεων προς το Ορφανοτροφείο, το κράτος έθετε κατά καιρούς προσκόμματα στη λειτουργία του. Και στην περίπτωση του Ορφανοτροφείου η χρήση της εργασίας γίνεται με

σκοπό την αποκατάσταση των ορφανών κοριτσιών, κατά τα πρότυπα της εποχής.

Η εργασία χρησιμοποιείται και στην περίπτωση του Ορφανοτροφείου ως ενισχυτικός παράγων στην ηθική διαπαιδαγώγηση των νέων, ενώ η γυναικεία εργασία έχει σημαίνουσα θέση στο χώρο των Ιδρυμάτων γενικότερα.

Τα υγειονομικά και προνοιακά Ιδρύματα της Χίου κατά τη χρονική περίοδο που εξετάσαμε, προσέφεραν σπουδαίες υπηρεσίες στον πληθυσμό και στον τόπο γενικότερα. Η προσφορά αυτή έλαβε σε συγκεκριμένες χρονικές περιόδους εθνικές διαστάσεις. Για την υπόθεση αυτή εργάστηκαν σκληρά εκατοντάδες εργαζόμενοι, προσέφεραν τις υπηρεσίες τους πολλοί άνθρωποι και δαπάνησαν μεγάλα ή μικρά ποσά γνωστοί ή άγνωστοι δωρητές.

Παράλληλα τα Ιδρύματα αυτά υπήρξαν πεδία εφαρμογής πολύμορφης επιστημονικής γνώσης με ζητούμενα την ανακούφιση του πόνου και την αντιμετώπιση της κοινωνικής απαξίωσης.

Αυτά τα σπουδαία γεγονότα επιχειρήσαμε να ψηλαφήσουμε στις προηγούμενες σελίδες.

Τουλάχιστον το επιχειρήσαμε.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΠΗΓΕΣ

Γενικά

Αρχείο Λάζαρου Βλαδίμηρου

Αρχείο Μιχαήλ Θεοτοκά, αρ. φακ. 13

Αρχείο Ιατρικού Συλλόγου Χίου, βιβλίο *Μητρών Ιατρικού Συλλόγου Χίου καταρτισθέν τον Μάρτιον του 1939 - «Νέον»*

Αρχείο Ανδρέα Μιχαηλίδη, φάκελος «Νοσοκομείο Χίου», Οικονομικά - Διαχειριστικά, Διοικητικά

Αρχείο Γεωργίου Μουτσάτσου

Αρχείο Μικέ Παϊδούση, θέμα: *Ελληνική Ιατρική Βιβλιογραφία 1532-1935*, φακ. 2, λήμμα Ζαμπακός

Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1748, 1696

Για το Νοσοκομείο

- Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Νοσοκομείου Χίου,

6 - «*Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσιών προσωπικού*»

7 - «*Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου Βιβλίον Μισθοδοσίας προσωπικού αρχόμενον από 1 Δεκ. 1932*»

8 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 6*»

9 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 5*»

10 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 4*»

11 - «*Κόπια επιστολών Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου Νο 3*»

12 - «*Βιβλίον κόπιας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον από της 31 Ιανουαρίου 1927*»

13 - «*Βιβλίον αντιγραφής εγγράφων και επιστολών του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου Χίου, από 1 Ιανουαρίου 1926 μέχρι*»

14

16 - «*Ταμείον Νο1 από της 1 Ιανουαρίου 1902 έως 30 Ιουνίου 1912*»

- 29 - «Καθολικών Σκυλίτσειου Νοσοκομείου Χίου αρχόμενον τη 1/1/1905 και λήγον τη 31/12/1917»
 50 - «Βιβλίων ενοικίων των ιδιοκτησιών 1886»
 57
 58 - «Χρεώγραφα»
 59 - «Βιβλίων Κληροδοτημάτων και συνεισφορών»,
 60
 61 - «Βιβλίων καταθέσεων και χρεωστών Δανείων 1886»
 62 - «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Ημερολόγιον Νο1 - Αρχόμενον την 1/6/1878 και λήγον την 26/9/1886»
 72
 75 - «Έγγραφα ανεγέρσεως Ν. Νοσοκομείου »
 78
 79 - «Μητρώον ασθενών Κυρίως Νοσοκομείου αρχόμενον από 1/1/1939 και λήγον 8/10/1941»,
 80 - «1932-1936»,
 81 - «Βιβλίον χειρουργικών ασθενών Αύγουστος 1911-Σεπτέμβριος 1921»,
 82
 83 - «Μητρώο Ασθενών (1925-1928)»
- Αρχείο Γενικού Νομαρχιακού Νοσοκομείου Χίου «Σκυλίτσειον»
 «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου, Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον από τη υπ' αριθμ. 248 συνεδρίασιν της 21 Νοεμβρίου 1928 και λήγον εις την υπ' αριθμ. 302 συνεδρίασιν της 19^{ης} Νοεμβρίου 1930
 «Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Βιβλίον Πρακτικών αρχόμενον απ' της υπ αριθμ. 496 - 12/9/1935 συνεδρίασης της Εφορείας - αριθμ 5, 1935 - 1938 (12.9.35 - 28.9.1938)»
- Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1710, 1726, 1710, 1299

Για το Ορφανοτροφείο

Αρχείο Εθνικού «Μιχάλειου» Ορφανοτροφείου Θηλέων Χίου,
 Βιβλίο Πρακτικών 1^{ον} (28/2/1924-1/8/1935)
 Διάφορα λυτά έγγραφα

Για το Μαιευτήριο

- Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Μαιευτηρίου Χίου,
 - 6 - «Βιβλίο Μητρώου 1^ον από 11.6.36-31.12.51»
 - 10 - «Τμ. Γυναικολογικών»
 - 21 - «Βιβλίον πρακτικών Μαιευτηρίου Χίου Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη»

Για το Λωβοκομείο

- Γενικά Αρχεία του Κράτους, Αρχεία Ν. Χίου, Α Β Ε 1256, Αρχείο Λωβοκομείου Χίου
 - 24 - «Λωβοκομείον Χίου - Βιβλίον Πρακτικών από συνεδριάσιν αριθ. 1 έως συνεδριάσιν 143/4-8-1934»
 - 21 - «Κόπια επιστολών του Λωβοκομείου Χίου Νο 2»
 - 22 - «Βιβλίον επιστολών του Λωβοκομείου Χίου»
- Βιβλιοθήκη Χίου «Α. Κοραΐς», αρ. χειρ. 1760, 1674, 1696

ΒΙΒΛΙΑ

- Αγνώστου, *Ατυχία της Ηγεμονίας Σάμου ή ευτυχία του νυν ηγεμόνος αυτής Μ. Αριστάρχου υπό τινός φιλελευθέρου Σαμίου*, χ. χρ. έκδ.
- Αγνώστου, *Η Χίος γεωγραφία με ιστορικές και αρχαιολογικές σημειώσεις*, Χίος 1950
- Αγνώστου, *Ο Γέροντας*, Αθήνα 1970
- Αγνώστου, *Ιστορία του Χιακού Οίκου Αργέντη*, Αθήνα 1922
- Αγνώστου, *Φως επί των κοινοτικών της Χίου*, 1886
- Ακαδημία Αθηνών, *Γεωργίου Ιω. Ζολώτα Σύμμεικτα*, Αθήνα 1983
- Α. Κ., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χίω 1866
- Άμαντος Κ., *Χίος και Χίοι*, Αθήναι 1959
- Αναμνηστικό Λεύκωμα του Παγχαικού Αλληλοβοηθητικού Συλλόγου «Ο Κοραΐς»*, Νέα Υόρκη 1937
- Αναμνηστικόν Λεύκωμα εκδοθέν τη φροντίδι του Χιακού Συλλόγου ο «Όμηρος» προς ενίσχυσιν ανεγέρσεως Νοσοκομείου*, 1938
- Ανδριανάκος Τ., *Η Ιατρική εν τη νεωτέρα Ελλάδα*, Θεσσαλονίκη 1930
- Αντωνόπουλος Κ., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου μετά συντόμου περιγραφής των παρακειμένων αυτής νήσων*, Εν Χίω 1914

- Αποστολίδης Ν., *Αναμνήσεις από την Κωνσταντινούπολη*, Αθήνα 1996
- Αργέντη Φ.- Κυριακίδου Στ., *Η Χίος παρα τοις γεωγράφοις και περιηγηταίς*, Εν Αθήναις 1946, Τ. 1^{ος}, 2^{ος}, 3^{ος}
- Βακιριτζής Ι., *Ιστορία της Ηγεμονίας της Σάμου (1834-1912)*, Αθήνα 2005
- Βαλβάνης Ι., *Ο Ερυθρός Σταυρός εν Χίω*, Αθήνα 1881
- Βαριαδάκη Ι., *Η Χίος ελευτέρα*, Χίος 1962
- Βενιάδη Γ., *Πολεμικά Ενθυμήματα*, Χίος 1967
- Βίος Στ., *Η σύγχρονη χίος και η παλαιά*, Χίος 1937
- Βίος Στ., *Η σφαγή της Χίου εις το στόμα του χιακού λαού* (επιμ. Μερούσης Κ.), Χίος 2006
- Βλαστός Αλ., *Χιακά, ήτοι ιστορία της Νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι της εν έτει 1822 γενομένης καταστροφής αυτής παρά των Τούρκων*, Χίος 2000²
- Βούρος Ι., *Περί Νοσοκομείων σχεδιάσμα*, Εν Παρισίοις 1831
- Γανιάρης Σ., *Ομιλητικόν Απάνθισμα*, Αθήναι 1914
- Γεωργιάδης Γ., *Ο εν Γαλατά ιερός ναός του Αγίου Ιωάννου των Χίων*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1898
- Γιανακοπούλου Βαρθ., *Ο όσιος Άνθιμος της Χίου - Ο γέροντας της Βοηθείας (1869-1960)*, Αθήνα 1990
- Γκιάλας Αθ., *Η ελληνική ιατρική και οι Έλληνες ιατροί από της Αλώσεως μέχρι της Εθνεγερσίας*, Αθήναι 1979
- Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Ν. Χίου, *Δημοτικά Σχολεία και Νηπιαγωγεία της Χίου. Χθες και σήμερα*, Χίος 2006
- Δρομοκαΐτειο Θεραπευτήριο 1887-1987 +(15) εκατό δεκαπέντε χρόνια κοινωνικής προσφοράς, Αθήνα 2001
- Ελληνικός Οδηγός*, Αθήναι 1921
- Ενεπεκίδης Π., *Αρχιπέλαγος (1800-1923)*, Αθήνα 1977
- Ενεπεκίδης Π., *Μικρασιατικά, Κρητικά, Ηπειρωτικά 1816-1931*, Αθήνα 2001
- Ζολώτας Γ., *Ιστορία της Χίου* (επιμ. Σάρρου Αιμ.), Εν Αθήναις 1921-1928
- Ημερολόγιον των Εθνικών Φιλανθρωπικών Καταστημάτων*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1906
- Horton G., *Αναφορικά με την Τουρκία. Η κατάρα της Ασίας. Προξενικά ντοκουμέντα των ΗΠΑ*, Αθήνα 1992

- Καββάδας Στ., *Η εν Χίω Βιβλιοθήκη Κοραή*, Εν Αθήναις 1933
- Καββάδας Στ., *Θυμιανούσικα έγγραφα*, Χίος 1956
- Καββάδας Στ., *Νοταριακοί Κώδικες Βολισσού (Πρόλογος Έγγραφα)*, Τ. Α΄, Αθήνα 1966
- Κωνσταντινούπολη η Πόλη των Πόλεων, χ. χρ. έκδ.
- Κάννερ Ε., *Φτώχεια και Φιλανθρωπία στην Ορθόδοξη κοινότητα της Κωνσταντινούπολης 1753-1912*, Αθήνα 2004
- Καράβας Α., *Τοπογραφία της Νήσου Χίου*, Εν Χίω 1866
- Καρακασώνης Π., *Ιστορία της απελευθερώσεως της Χίου κατά το 1912*, Εν Αθήναις 1928
- Καρδαράς Χρ., *Το οικουμενικό Πατριαρχείο και ο αλύτρωτος ελληνισμός, Μετά το Συνέδριο του Βερολίνου (1878)*, Αθήνα 1996
- Κατλάς Κ., *Η Χίος υπό τους Γενουησίους*, 1908
- Κοκκάλης Π., *Ανδρέας Πολεμίδης - Συμβολή εις την Ιστορίαν της Χίου*, Αθήνα 1974
- Κολόμβος Δ., *Ενθυμήματα ελευθερίας, Χίος*
- Κόμης Κ., *Χολέρα και Λοιμοκαθαυτήρια (10^{ος}-20^{ός} αιώνας) Το παράδειγμα της Σαμιοπούλας*, Ιωάννινα 2005
- Κορομηλά Μ. - Κοντάρας Θ., *Ερυθραία*, Αθήνα 1997
- Κούκκου Ε., *Διαμόρφωσις της ελληνικής κοινωνίας κατά την Τουρκοκρατίαν*, Αθήνα 1971
- Κουντουράκη Δ., *Η οικογένεια των δωρητών Στεφάνοβιτς Σκυλίτση. Από το 1020 μέχρι σήμερα*, (ανέκδοτη εργασία)
- Κρομμύδας Π., *Βιβλιογραφία της Χίου. Από το 1036 ως το 1998*, Χίος 1999 (πτυχιακή εργασία)
- Κυριαζίδης Κ., *Πετρόπουλος Αγγ., Περί της εν Χίω εμφανισθείσης πανώλους κατά το έαρ του έτους 1914 και των ληφθέντων μέτρων προς καταστολήν αυτής*, Εν Αθήναις 1915
- Κωνσταντέλος Δ., *Βυζαντινή φιλανθρωπία και κοινωνική πρόνοια*, Αθήνα χ. χρ. έκδ.
- Krumbacher K., *Ελληνικό ταξίδι*, Αθήνα 1994
- Μαδιάς Γ., *Η πολιτική κατάσταση της Χίου από του 1864 μέχρι του 1912 και οι κατά ταύτην αναδειχθέντες πολιτικοί άνδρες*, Εν Χίω 1927
- Μάμουκας Α., *Η Χίος κατά την Ελληνική Επανάσταση και τη Σφαγή*, Χίος 2005
- Μαρκιανός Ι., *Πειραματικά έρευναι και δεδομένα νεώτερα επί της λέπρας*, Αθήνα 1935
- Ματαράγκας Α., *Μαύραι ημέραι των ελληνικοτάτων επαρχιών Κυδωνιών και Μοσχονησίων*, Σμύρνη 1919

- Ματζάρογλου Πρ., *Χίος η Μυροβόλος*, Χίος 1963
- Μερμηγκούσης Β., *Οι μνήμες του Γιάννη Ροζάκη*, Χίος 2003
- Μιχαηλίδης Α., *Cum Deo - Περί της ιατρικής κίνησης στη Χίο κατά το πρώτο μισό του 20ού αιώνα*, Χίος 2002
- Μονιούδη-Γαβαλά Δ., *Πόλη Χίου (1830-1940) Πολεοδομική εξέλιξη από τον τελευταίο αιώνα της οθωμανικής κατοχής στο ελληνικό κράτος*, Αθήνα 2004
- Μούγερης Κ., *Η Νήσος Χίος προς χρήση των Δημοτικών Σχολείων αμφοτέρων των φύλων*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1889
- Μπόζης Σ., *Ο Ελληνισμός της Κωνσταντινούπολης. Κοινότητα Σταυροδρομίου - Πέραν*, Αθήνα 2002
- Οικουμενικό Πατριαρχείο 1919. *Μαύρη Βίβλος διωγμών και μαρτυριών του εν Τουρκία Ελληνισμού 1914-1918*
- Παϊδούσης Μ., *Η Ιατρική στη Χίο κατά τους τελευταίους αιώνες (1600-1900)*, Χίος 2000
- Πανταζής Π., *Μίλτος Κουντουράς, ο δάσκαλος της Ρωμιοσύνης*, Αθήνα 1984
- Παπαστάθης Χ., *Οι Κανονισμοί των Ορθοδόξων ελληνικών Κοινοτήτων του Οθωμανικού Κράτους και της Διασποράς*, Θεσσαλονίκη 1984
- Πασπάτης Α., *Το Χιακόν Γλωσσάριον*, Εν Αθήναις 1888
- Πασπάτης Α., *Υπόμνημα περί του Γραικικού Νοσοκομείου των Επτά Πύργων*, Εν Αθήναις 1862
- Πλουμπίδης Δ., *Ιστορία της Ψυχιατρικής στην Ελλάδα*, Αθήνα 1995
- Πομώνης Δ., *Υγειονομική Νομοθεσία*, Τ. 2^{ος}, Αθήνα 1932
- Πρακτικά Ε΄ Πανελληνίου Ιατρικού Συνεδρίου, Αθήνα 1906
- Πρακτικά Ημερίδας Ιστορίας της Ιατρικής *Η Ιατρική στα νησιά του Αρχιπελάγους*, Χίος 2004
- Πρακτικά Συνεδρίου Ελλήνων Ιατρών, 1887
- Pernot H., *Η Νήσος Χίος*, Αθήνα 1981
- Ρεβελής Γ., *Παλῆς αναμνήσεις και γεροντικοί στοχασμοί*, Αθήναι 1938
- Ροδοκανάκης Δ., *Ιουστινιάναι - Χίος*, Εν Σύρω 1900
- Rémond A., *Εγχειρίδιον των φρενικών νόσων κατά μετάφρασιν Αντωνίου Θ. Καλαμενοπούλου*, Εν Σύρω 1905
- Σαρκιάκης Θ., *Η Χίος ιστορικώς, αρχαιολογικώς, γλωσσολογικώς - Χιακαί προσωπικότητες*, Νέα Υόρκη 1950
- Σαρίκας Λ., Κεφάλας Γ., *Κοινοτικά της Χίου*, Αθήνα 1889
- Σαρίογλου Ειρ - Σαρίογλου Κ., *Πενήντα χρόνια από τα Σεπτεμβριανά, Κωνσταντινούπολη πριν - τότε - μετά*, Αθήνα 2005

- Σγουρός Κ., *Ιστορία της νήσου Χίου από των αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι το 1700 μ.Χ.* (επιμ. Αργέντη Φ.), Αθήνησιν 1937
- Σιδηρόπουλος Φ., *Τα εθνικά φιλανθρωπικά καταστήματα στην Κωνσταντινούπολη. Νοσοκομείο Βαλουκλή*, Αθήνα 1999
- Σίμωνος Μοναχού, *Νικηφόρος ο λεπρός, της καρτερίας αθλητής λαμπρός*, Αθήνα 2004
- Σισιλιάνος Δ., *Σταμάτιος Δεκόζης Βούρος*, Αθήνα 1943-1962
- Σκαρβέλης Γ., *Εγκώμιον Ελλάδος και Ορθοδοξίας*, Χίος 1999
- Σκαρβέλης Γ., *Χίοι και Οινούσσιοι ενεργείται*, Χίος 1995
- Στράντζαλης Π., *Η Σχολή της Παναγίας (1833) και το Ζωγράφειο Γυμνάσιο (1893) Κωνσταντινουπόλεως. Συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσης του υπόδουλου Ελληνισμού*, Αθήνα 2003
- Τομάρα-Σιδέρη Μ., *Αλεξανδρινές οικογένειες - Χωρέμη, Μπενάκη, Σαλβάγου*, Αθήνα 2004
- Τρομπούκης Κ., *Η ελληνική Ιατρική στην Κωνσταντινούπολη 1856-1923*, Αθήνα 2000
- Testevuide Ad., *Το Νησί της Χίου*, Χίος 2003
- Χαβιάρα-Καραχάλιου Σ., *Γιατροπορέματα των ομματιών και άλλα κείμενα*, Χίος 2003
- Χαλκιά-Στεφάνου Π., *Οι Άγιοι της Χίου*, Αθήνα 1994
- Χαρλαύτη Τζ.- Χαριτάτος Μ., Μπενέκη Ελ., Πλωτώ. *Έλληνες καραβοκύρηδες και εφοπλιστές, από το τέλος του 18^{ου} αιώνα έως τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο*, Αθήνα 2002
- Χαροκόπος Αντ., *Αι απελευθερωτικά προσπάθειαι των χίων κατά των Γενοατών και Τούρκων*, Χίος 1961
- Χαροκόπος Αντ., *Η περιώνυμη Μεγάλη Σχολή της Χίου. Το ιστορικό «Γυμνάσιον Χίου»*, Θεσσαλονίκη 2006
- Χαροκόπος Αντ., *Ο θεσμός της Δημογεροντίας εν Χίω επί Τουρκοκρατίας*, Εν Χίω 1960
- Χρυσοβελόνης Φ., *Χίος και Χίοι δια μέσου των αιώνων*, Αθήναι 1937
- Argenti Ph., *Bibliography of Chios from classical times to 1936*, Oxford 1940
- Argenti Ph., *Libro D'oro de la noblesse de Chio*, London 1955
- Armao E., *In giro per il Mar Egeo con Vincenzo Coronelli*, Firenze χ. χρ. έκδ.
- Catsiyannis Tim., *The Greek Community of London*, London 1993
- Comité Général Central de Secours en faveur des victimes du Tremblement de Terre de Chio et de Tschesmé, Constantinople 1881

- Echenbrecher G., *Die Insel Chios*, Berlin 1845
 Marmara R., *Chio*, Istanbul 2005
 Perilla F., *Chio L' île heureuse*, 1928
 Stéphanopoli J., *Les îles de l' Egée - leurs privilèges*, Athènes 1912
 Testevuide Ad., *Το Νησί της Χίου*, Χίος 2003²
 The American Red Cross Commission to Greece, *Survey of the Hospitals of Greece*, Athens 1919
 Zambaco Pasha D. Al. (de Byzance), *La lèpre à travers les siècles et les contrées*, Paris 1914
 Zambaco Pasha, *Voyages chez les lépreux*, Paris 1891

ΕΝΤΥΠΑ

- Ατυχία της Ηγεμονίας Σάμου ή ευτυχία του νυν ηγεμόνος αυτής Μ. Αριστάρχου, υπό τινός φιλελευθέρου Σαμίου*, Εν Σάμω 1866
 Γενική Διοίκησης Χίου, *Πρακτικά Διοικητικού Συμβουλίου Χίου 1917-1919*, τ. 2^{ον}, χ.χρ. έκδ.
 Γεώργιος Ζολώτας *Φιλολογικό μνημόσυνο επί τη 50ετηρίδι από του θανάτου του*, Χίος 1957
Δευτέρα ανοικτή επιστολή προς τους αγαπητούς συμπολίτας, χ. χρ. έκδ.
Ε΄ Πανελλήνιον Ιατρικόν Συνέδριον Εν Αθήναις 1906, Εν Αθήναις 1904
Εκθεσις των εξελεκτών περί της οικονομικής διαχειρίσεως των Κοινοτικών ιδρυμάτων Χίου και έλεγχος αυτών υπό του Κοινοτικού Δημογεροντικού Συμβουλίου μετά προσθήκης εισαγωγής και των σχετικών εγγράφων υπό της Εφορείας των Δημοσίων Εκπαιδευτηρίων, Εν Χίω 1889
Έκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχειρίσεως του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου, Εν Χίω 1902
Εκθεσις και ισολογισμός της οικονομικής διαχειρίσεως του εν Χίω Σκυλιτζείου Νοσοκομείου, Εν Χίω 1888
Εκθεσις της Εφορείας του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου, Εν Χίω 1888
Εκπαιδευτικά και Φιλανθρωπικά Ιδρύματα πόλεως Χίου, Απρίλιος 1927
Εσωτερικός κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου, Χίος χ. χρ. έκδ.
Εσωτερικός Κανονισμός του εν Χίω Σκυλιτσείου Νοσοκομείου, Εν Χίω 1912
Ζαννής Ν. Μίχαλος 1872 - 1935, χ. χρ. έκδ.
Η τετραετής δημοραχιακή περίοδος του Δημάρχου Χίων κ. Σ. Ν. Κανέλλου, Εν Αθήναις 1929
Ημερολόγιο - Λεύκωμα 2006, 3^ο Δημοτικό Σχολείο Χίου - 70 Χρόνια Κανονισμός της Ορθοδόξου Ελληνικής Κοινότητος της πόλεως Χίου, Εν Χίω 1910

- Κοινότης Χίου, Μνημόσυνοσ τελετή επί τω Ζαννή Στεφάνοβικ Σκυλίτζη τη 16 Μαρτίου 1886, χ. χρ. έκδ.
- Κούξης Αρ., Δημήτριος Ζαμπακός Πασάς, λόγος επιμνημόσυνοσ προτάσει ιατρικής σχολής και πανεπ. Συγκλήτου, Αθήναι 1924
- Λογοδοσία των πεπραγμένων της Δημογεροντίας από διοικητικής και οικονομικής απόψεωσ ενώπιον της Γενικής Εκλογικής Συνελεύσεωσ (sic), εν Χίω 15 Ιουλίου 1912
- Λόγος επικήδειοσ εκφωνηθείσ εισ τον νεκρόν του Ζωρζή Δρομοκαΐτου υπό Ζησίμου Γ. Τυπάλδου καθηγητού του Γυμνασίου Χίου τη 21^η Δεκεμβρίου 1880, Εν Χίω 1881
- Μία ανοικτή επιστολή προς τον Χιακόν Λαόν, χ. χρ. έκδ.
- Ξανθία Ιππ., Μελέτη επί του επί τάπητοσ ζητήματοσ της ανεγέρσεωσ Φθισιατρείου εν τω περιβόλω του Σκυλιτσείου Νοσοκομείου, Εν Χίω 1911
- Ομιλία προτρεπτική εισ συνδρομήν υπέρ του Νοσοκομείου υπό Γρηγορίου, μητροπολίτου Χίου, του Βυζαντίου, Εν Χίω 1871
- Παναγιωτίδης Γ., Η δράσισ του εν Χίω Νοσοκομείου από το 1887 έωσ του 1905, χ. χρ. έκδ.
- Πεπραγμένα Μαιευτηρίου Χίου "Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη" 1936-1937, Εν Χίω Ιανουάριοσ 1938
- Πεπραγμένα Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου κατά το έτοσ 1933, Χίοσ χ. χρ. έκδ.
- Πολεμίδης Ανδρ., Η διοικητική αυτοτέλεια των Φιλανθρωπικών Ιδρυμάτων Χίου, Χίοσ 1946
- Ροδοκανάκης Χρ., Λογοδοσία των πεπραγμένων αυτού, Χίοσ 1915
- Σκυλίτειον Νοσοκομείον εν Χίω, Α΄ Εσωτερική κατάστασισ, Β΄ Οικονομική διαχειρίσισ, Εν Χίω 1891
- Σκυλίτζειον Νοσοκομείον, οικοδομηθέν εν τη πόλη Χίω κατά το έτοσ 1886, Εν Αθήναισ 1887
- Σκυλίτσειον Νοσοκομείον Χίου. Έκκλησισ της Εφορείασ του Νοσοκομείου, Χίοσ 23/3/1938
- Στατιστική των Σκυλιτσειών Νοσοκομείων των ετών 1908, 1909, 1910, 1911, χ.χρ. έκδ.
- Τριετής έκθεσισ των εν τω Λαβοκομείω Χίου πεπραγμένων, Εν Χίω 1908
- Τριετής έκθεσισ των εν τω Σκυλιτσειώ Νοσοκομείω πεπραγμένων, Εν Χίω 1906
- Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου, Χίοσ 1936
- Φιλανθρωπικά Ιδρύματα Χίου, Χίοσ, χ. χρ. έκδ.

Χαρ. Αλομονάκη, *Λόγος αυτοσχέδιος εις το Μνημόσυνον του αιιδίμου ευεργέτου των δημοσίων εκπαιδευτηρίων Ευστρατίου Ράλλη εκφωνηθείς εν τω ιερῷ της Μητροπόλεως ναῷ τη 23^η Δεκεμβρίου 1884, χ. χρ. έκδ.*

Χιακή Αδελφότης Αττικοβοιωτίας ο «Κοραΐς», *Ο εορτασμός της απελευθερώσεως της Χίου, 1934*

ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΣ

Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «*Ελευθερουδάκης*»
Θρησκευτική και Ηθική Εγκυκλοπαιδεία, Αθήνα 1963, Τ. 3^{ος}
Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαιδεία εκδ.«Πυρσός», Τ. 11^{ος} , 6ος
Νεώτερον Εγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν «*Ήλιος*», Τ. Η´ ,

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

εφημ. *Αμάθεια*, 20/7/1910

εφημ. *Δημοκρατική*, αρ. φ. 3071

εφημ. *Ελευθερία*, αρ. φ. 1448

εφημ. *Μεταρρύθμισις* αρ. φφ. 48, 293, 434

εφημ. *Μικρασιατική Ηχώ*, αρ. φ. 377

εφημ. *Νέα Χίος*, αρ. φφ. 15, 18, 22, 23, 29, 31, 872, 1677, 1784, 1785, 1792, 1799, 1810, 1917, 2137, 2177, 2882, 3892, 3893, 3998, 4387, 4444, 4519, 5757/255, 5760/258

εφημ. *Νεολόγος*, αρ. φφ. 1792, 3943, 4287, 4298, 43136, 5184, 5189, 5227, 5381, 5596, 6814, 6943, 7018, 7195

εφημ. *Παγχαϊκή*, αρ. φφ. 570, 1239, 1325, 1365, 1395, 1396, 1398, 1399, 1400, 1416, 1467, 1553, 1919, 2636, 2705

εφημ. *Πολίτης* αρ. φ. 1004

εφημ. *Πρόοδος* αρ. φφ. 311, 2342, 2380, 2382, 2420, 2707, 2962, 3008, 3028, 3041, 3082, 3099, 3104, 3151, 3165, 3166, 4032

εφημ. *Χίος*, αρ. φφ. 24, 43, 70

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

περ. *Αθηνά*, ΤΤ. ΛΕ´ , ΚΗ´

περ. *Αιγαίον* ΤΤ. 1^{ος}, 2^{ος}

- περ. *Ακαδημαϊκή Ιατρική*, αρ. 201 (1956)
- περ. *Αρμονία*, Τ. 2^{ος}
- περ. *Αρχαία Υγιεινής*, περίοδος Γ΄, τ. 1-6 (Ιαν. - Ιούν. 1948),
- περ. *Αρχαίον Ιατρικών Επιστημών*, Τ. 13^{ος} (Μάιος 1957)
- περ. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, Τ. Α΄
- περ. *Δέλτος*, τ. 27^ο
- περ. *Εθνομάρτυς Πλάτων ο Χίου* περίοδος Β΄, έτος Αον, αρ. φ. 21-22, περίοδος Γ΄, έτος Γον, αρ. φ. 7, περίοδος Γ΄, έτος Γον, αρ. φ. 15, περίοδος Γ΄, έτος Δον, αρ. φ. 9,
- περ. *Ε Ιστορικά*, 25 Αυγ. 2005
- περ. *Ελληνικά*, Τ. έτους 1932
- περ. *Ζήνων*, τ. 28
- περ. *Ιατρική Πρόοδος*, 11^{ος} χρόνος (1906)
- περ. *Κλινική*, τ. 6^{ον} (1948)
- περ. *Medicus Hippocraticus*, τ. 1
- περ. *Μικρασιατικά Χρονικά*, Τ. 2^{ος},
- περ. *Ο Φανός της Μεσογείου*, έτος Α΄, φυλλάδιον Β (Μάιος 1844)
- περ. *Περιοδικόν του εν Χίω Συλλόγου Αργέντη*, ΤΤ. 2^{ος}, 5^{ος}. τ. 1-2
- περ. *Τα Ιστορικά*, Τ. 19^{ος}, τ. 37
- περ. *Τετράδια Μνήμης*, τ. Χίος 1939
- περ. *Αρχαία Υγιεινής*, περίοδος Γ΄, τ. 1-6 (Ιαν. - Ιούν. 1948)
- περ. *Φιλολογική Χίος*, ΤΤ. 2^{ος}, 3^{ος}, 4^{ος}, 7^{ος}
- περ. *Χιακή*, Τ. 7
- περ. *Χιακή Επιθεώρηση*, ττ. 4^{ον}, 16^{ον}, 22^{ον}, 28^{ον}
- περ. *Χιακά Χρονικά* (Α περίοδος) ΤΤ. 1^{ος}, 3^{ος}, 4^{ος}
- περ. *Χιακά Χρονικά* (Β περίοδος) ΤΤ. ΙΖ΄, Η΄
- περ. *Χιακόν Αρχαίον*, Τ. 1ος
- περ. *Χιακόν Μουσείον*, έτος Α΄, αρ. 3
- περ. *Χιόνη*, ττ. 7, 73, 108, 165, 168
- περ. *Annales de Chimie et de Phisique*, Τ. XXVII (1883)
- περ. *The English Historical Review*, vol. XXX, no. 119
- περ. *Gazette des Hopitaux civil et militaires de l' empire ottoman*, Constantinople 1894, 6me année, no 96 (1/13 Mars 1899)

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	σ. 1
I. "Σκυλίτσειο" Νοσοκομείο Χίου	
α. Εισαγωγικά	5
β. Το ιστορικό της ίδρυσης	8
γ. Το νέο Νοσοκομείο	13
δ. Οι επεκτάσεις του Νοσοκομείου	17
ε. Η νέα πτέρυγα του Νοσοκομείου.....	20
στ. Τα πλαίσια λειτουργίας του Νοσοκομείου	23
ζ. Οι πόροι του Ιδρύματος	30
η. Το ιατρικό προσωπικό του Νοσοκομείου.....	40
θ. Το παραϊατρικό προσωπικό του Νοσοκομείου	46
ι. Η περίθαλψη των ασθενών στο Νοσοκομείο	52
κ. Η κοινωνική μέριμνα.....	74
λ. Το Νοσοκομείο στο βηματισμό της ιστορίας του τόπου.....	76
II. Το Λωβοκομείο της Χίου	
α. Το ιστορικό του Ιδρύματος	85
β. Η διοίκηση και η λειτουργία	92
γ. Η περίθαλψη των ασθενών στο Λωβοκομείο	96
δ. Οι περιηγητές και το Λωβοκομείο της Χίου	101
ε. Ο ιατρός Δημήτριος Ζαμπακός Πασάς στο Λωβοκομείο	104
στ. Οι ιερωμένοι του Λωβοκομείου.....	109
III. Μαιευτήριο Χίου «Μιλτιάδης και Ζηνοβία Κοκκάλη»	
α. Η ίδρυση και η λειτουργία του.....	113
IV. Εθνικό "Μιχάλειο" Ορφανοτροφείο θηλέων Χίου	
α. Το ιστορικό της ίδρυσης.....	120
β. Η λειτουργία του Ιδρύματος	124
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	131
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	135